

84.4УКР
СТ

М 20

АНДРІЙ
МАЛИШКО

10

АНДРІЙ
МАЛИШКО

ТВОРИ
В ДЕСЯТИ ТОМАХ

АНДРІЙ МАЛИШКО

ТОМ 10

ЛІТЕРАТУРНО-
КРИТИЧНІ

ТА

ПУБЛІЦИСТИЧНІ
СТАТТІ

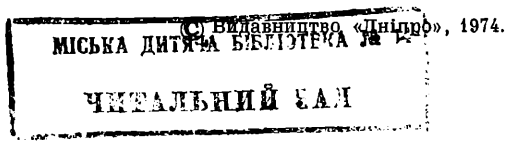
Редакційна колегія:

О. І. БАНДУРА, П. М. ВОРОНЬКО,
Л. В. ЗАВАШТА, В. С. КОСТЕНКО,
П. І. МАЙБОРОДА,
М. Л. НАГНІВІДА (голова),
Б. І. ОЛІЙНИК, Д. В. ПАВЛИЧКО,
О. К. РОМАНОВСЬКИЙ

Упорядкування текстів
та примітки
О. С. ДЯЧЕНКА

Редактор тому
О. К. РОМАНОВСЬКИЙ

ЛІТЕРАТУРНО-
КРИТИЧНІ
СТАТТІ

УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ДНІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

I

Війна сколихнула українську радянську літературу, як могутий грім, сколихнула і покликала на бій. Заграви й пожежі, вибухи бомб над рідними селами і містами, дороги війни, вкриті вирвами і розбиті почорнілими танками, вбиті й поранені люди, перші повішені німцями на безлюдних міських майданах — вся страшна і кривава епопея найбільшої битви в історії людства знайшла хоч неповне, але яскраве відображення в українській художній літературі.

На початку війни в Києві, як і в інших містах, ночі були грізні й тривожні. Ешелони відходили на захід. Обгорнуті брезентами на величезних платформах рухалися потоки танків КВ і Т-34 на захід. Пил старовинних українських доріг, знятий сотнями тисяч солдатських чобіт, не встигав осідати за ніч. Ішли полки за полками, дивізії за дивізіями, армії за арміями. В колодязях не вистачало води, щоб напоїти людей і заправити машини.

Боеприпаси горами лежали на станціях, на степових дорогах. Армії забирали їх за ніч, і на їх місці виростали нові гори. Не можна було знайти шматочка землі, не обпаленого війною. Не можна було зустрі-

пути людини, не задоволеної єдиним почуттям гніву проти фашистських розбійників.

Українські радянські письменники відчували себе солдатами з першого дня війни. Шістдесят п'ять товаришів — поетів, прозаїків, драматургів пішли до військкоматів, одягли шипелі, взяли зброю і поїхали на фронт. Серед них були: Микола Бажан, Олександр Корнійчук, Андрій Головка, Іван Ле, Кость Герасименко, Сергій Воскресенко, Юрій Шовкопляс, Леонід Первомайський, Петро Дорошко, Олекса Десяняк, Степан Крижанівський, Любомир Дмитерко, Анатолій Шиян. Настала сувора грізна година. Смертельна небезпека нависла над головою Вітчизни. Кожний з письменників мав можливість довести, як глибоко й гаряче любить він свій народ, свою рідну землю.

Треба було мати мужнє серце, чесний, світлий розум і залізний характер, щоб через марево багрово-темних хмар війни, через перші невдачі, яких ми зазнали, через горе і кров матерів наших бачити майбутню перемогу. І ми говоримо сьогодні з гордістю — так, ми бачили в ці гіркі дні нашу перемогу. [...]

Душа народу палала гнівом. Треба було сказати таке поетичне слово, щоб воно спалахнуло, як іскра, і відбило найглибшу віру та правду, щоб воно вело синів і батьків наших у бій. І таке слово було сказано.

В нас клятва єдина і воля єдина,
Єдиний в нас клич і порив.

Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою фашистських катів.

(Микола Бажан)

Хто тепер на Радянській Україні не знає цього вірша? А в ті дні, ідучи на фронт, люди повторювали ці слова, як добре й грізне напучення:

Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою фашистських катів.

Другий наш товариш, талановитий поет-фронтвик Іван Нехода, не раз побувавши в окопах і серед танкістів, беручи участь у танкових атаках, сам будучи тяжко пораненим, нібито підслухавши найінтимніші, затаєні думки рядового бійця, писав:

За всіх воюєм ми, за всіх серця в тривозі,
Ми ідемо крізь смерть назустріч перемозі,
Щоб вигнать ворогів із рідної землі.
Отак ми живемо далеко від рідні.
По вбитих друзях лічим наші дні,
По власних ранах пам'ятаєм дати,
Ми, що презріли смерть...

За час війни українська поезія поміж іншими жанрами посіла перше місце. Лірика й епос, пісні й поеми, балада й агітка, бойовий лозунг і сатирична строфа, віршована повість і навіть роман будуть підписані датами й днями Великої Вітчизняної війни.

Як завжди буває при великих історичних подіях і народних рухах, у поезії народжується спочатку

коротка бойова пісня, віршовий заклик, агітка, полум'яний марш. Але згодом, коли починають яскравіше окреслюватись у подіях характери, постають перед очима художника людські стосунки в усій складності й глибині, трагічне і смішне, грізне і веселе, спокійне і бентежне оживає перед ним. Риси характеру: хоробрість, самопожертва, чесність і відвертість, доблесть і скромність паливаються кров'ю та почуттям. Справжній художник кидається у цей потік людських пристрастей і творить талановиті, а можливо, і великі витвори. Він не залишає своїх задумів на завтрашній день, не заспокоюється, а, переживши бачене і почуте, творить натхненно, хвилюючись, працює сьогодні, в цю годину і хвилину. Який це незвичайний і благородний труд.

Українська радянська поезія в час війни мала свій період декларативності, поверховості, зовнішнього підходу до подій. У таких віршах ще не було людини, а були лише імена людей. В них не було рис характеру, а були тільки натяки. Такі вірші здебільшого писали поети, які не зіткнулися безпосередньо з фронтовим життям, не знали цілком, чим живе наша людина на передовій лінії, в бліндажі, на спочинку, в атаці. У цій поезії не було психології і колориту війни, не помічалось тих золотих дрібниць побуту й життя солдата, які так чудово використані, наприклад, у російських віршах Олександра Твардовського або Олексія Суркова.

Війна потребувала від українських поетів глибини відображення явищ, розкриття внутрішнього ества подій і відображення людини такою, як вона є. Тема війни, набравшись плоти й крові в повному аспекті фарб і відтінків, увійшла в українську поезію пізніше і стала в ній повновладним хазяїном. У поезію ввійшла людина в сірій солдатській шинелі, з автоматом за плечем, у важких чоботах, вкритих порохом походів, у сталевій касці, пробитій кулями. Це міг бути льотчик або танкіст, автоматник, піхотинець або скромний сапер. Це був захисник нашого народу, великий патріот, воїн радянської землі.

Риси його характеру, безмежну хоробрість, ніжність і любов до всього рідного і ненависть до ворога треба було розкрити глибоко, щиро й правдиво. Солдат до всього звик: до рап і холоду, до праці й небезпеки. В ім'я Вітчизни він усе перенесе.

У сльоту і негоду,
Деь під мокрим кущем,
Деь після переходу
Під осіннім дощем
Ляж на мокрій шинелі,
В головах протигаз,
Бо другої постелі
Тут немає для нас.
Важко, знаю, що важко,
А ти сили помпож,
Дальня путь. І баклажка
Важить збоку. Так що ж,
Піхотинцю, Вітчизна

Вимагає, війна.
В тебе воля залізна,
В тебе сила земна.

(Петро Дорошко)

Солдат нашої Вітчизни — скромний, витривалий, хоробрий. Він не любить говорити зайвого, він не терпить поверхових барабанних балачок. А тому і поезію про нього треба писати без барабанного пафосу або сухої риторики. Він суворий, як суворовець: «Ляж на мокрій шинелі, в головах протигаз». Так, іноді він буває сумним, коли пригадає свою сім'ю під німцями, свою батьківську хату, спалену в далекому рідному селі. Він носить з собою на грудях жменьку рідної землі від того ґрунту, де сам народився, і ріс, і працював, де жили його діди й прадіди.

Я пронесу його крізь всі бої,
Усі думки і пориви мої
Ним з'єднані навік, у ньому злиті,
Усе життя і прагнення моє,
Мов попіл Клааса, у серце б'є,
Пробуджуючи сни несамовиті.
Він проведе мене у боротьбі,
Й вона настане, та визвольна днина,
Коли я поверну його тобі,
Цей шмат землі твоєї, Україно!

(Леонід Перемомайський)

Цей солдат твердий у своїх переконаннях. Він вірить, що визволяє рідну землю від ворога не лише для себе, але й для синів і внуків. За його спиною стоїть історія, вважаючи його за свого захисника.

Нам не упасти від втоми,
Віра силу підійма.
Вчора ми взяли Житомир,
Йшли у наступ не дарма.
Плинуть радості й печалі,
Все буває на війні,
Доки впишуть на скрижалі,
Як минуле, наші дні.
Отоді, щоб люди знали,
Як в епоху бойову
Ми за Києвом займали
Оборону кругову.

(Любомир Дмитерко)

Цей солдат любить товаришів по зброї, по духу, по своїй военній тяжкій праці. Слово «друг» для нього святе. Нема вищого і благороднішого почуття, ніж почуття товариства. «Нема зв'язку вищого, ніж товариство,— говорив Микола Гоголь.— Батько любить свою дитину, мати любить свою дитину, дитина любить батька й матір, але це не те братерство; любити і звір свою дитину. Але зріднитися душею, а не кров'ю може тільки людина. Бували і в інших землях товариші, але таких, як на руській землі, не було таких товаришів. Хай же знають вони всі, що таке значить на руській землі товариство».

В українській поезії образ солдата і друга відображений щиро й глибоко. Те, що помітив Микола Гоголь у руській людині, є однією з найголовніших рис нашого характеру. Український поет відображає солдата-товариша в буденних умовах війни, в бою, але якою романтикою віє від цього образу.

Дві години ми знайомі
З тим товаришем були.
Вдвох на утлому паромі
Дій ми з ним перешили.
Вдвох брели ми понад сили
Через піски й полипи,
Вдвох мовчали, вдвох курили,
Вдвох ділили повни.
Вдвох упали ми в капаву,
Вчувши в небі свист і дзвін,
Вдвох лягли в траву криваву,
А підвівся я один.

(Леонід Первомайський)

Так в українській поезії народжується образ радянського солдата. Це людина глибокого і міцного характеру, тонкої душевної організації, обдарована розумом, безмежною хоробрістю і почуттям сердечної дружби. Друга тема війни — тема нашої Батьківщини, нашої рідної землі, яку ми всі, як найдорожче в житті, називаємо матір'ю. Образ матері — самий благородний образ світової літератури — в українській культурі створив Тарас Шевченко. Це не біблійна мати Христа, покійна і всепрощаюча образи іродам і пілатам. Це не мати, створена фламандським мистецтвом, що приносить у жертву земним благам, ситості і насолодам всі свої душевні багатства. Ні! Мати Шевченка бунтівлива, багатостраждальна, що йде через горе й муки, що мститься тим, хто її ображає. Шевченківська мати — це рідна земля Україна, розкрита через материнство.

Українська радянська поезія взяла від Шевченка цей величезний, але все ж традиційний образ і збагатила його новими рисами характеру, властивими нашому життю.

Україно моя! Чисті хвилі лавів,
Променисті міста, голубинь легкокрила.
Україно! Сьогодні звірів-ворогів
Ти гарячими грудьми зустріла.
Україно! Живого труда сторона,
Зорі ясні, погожії, тихії води.
Україно! Ти в славій борні не одна,
В ній з тобою під стягом багряним — народи.
Мати рідна моя! Знай: по бурі тяжкій
Перемога засяє дзвінка і погідна.
Славає буде в народах священний твій бій,
Славен серп твій і меч твій, земля моя рідна!

(Максим Рильський)

Поет-академік Максим Рильський, автор багатьох збірників віршів, нову книгу, написану під час Вітчизняної війни, назвав «Слово про рідну матір».

Відомий поет-академік Павло Тичина один з своїх найталановитіших віршів так і починає: «Матері забути не можу». Сниться вона йому темними ночами, тривожить серце поета своїми стражданнями. Але бачить він в далечині, за горами горя, як повстає народ проти німецьких тимчасових загарбників, як сивий Дніпро грізно шумить хвилями, як б'ються на рідній землі народні месники — партизани.

А з якою глибокою людяною любов'ю і ніжністю згадує свою матір — Радянську Україну — один з

найталановитіших наших поетів, що загинув на фронті,— Кость Герасименко:

Краю рідний, не зовсім гоже
Нам про тихі стіжки співать,
Але мрію ти ворожиш,
Від якої не можна спать.
Тільки б бачить тебе і слухать,
Йти б до тебе крізь бурю й сніг,
Де обніжками в завірюху
Вічний слід Кобзаря проліг.
Краю рідний, хоч вітром синім
Нам дмухни із далеких меж.
Ти під німцем не зігнеш спину,
Ти в крові і в грозі встаєш.

Поет упав на полі бою під Туапсе, стоячи пліч-о-пліч з російським автоматником і грузином-танкістом, як патріот, як комсомолец, як чесний і вірний син нашої України. Обірвалась його палка пісня, пішов від нас справжній талант.

З цих двох головних тем війни буде далі рости поетичний епос нашого народу. Прийшов час великих узагальнень, філософських синтезів у поезії. Складні процеси війни дали і ще дадуть стільки матеріалу, спостережень і висновків для поета, що ображатися йому ні на що. Та й самі поетичні таланти війна відшліфувала, викристалізувала, дала їм мужній тембр. З'явилися такі книги, як «Сталінградський зошит» Миколи Бажана, «Слово про рідну матір» Максима Рильського, філософська поема Павла Тичини «По-

хорон друга», «Земля» Леоніда Первомайського, якими може пишатися вся радянська література. Тепер друкуються талановиті книги віршів Любомира Дмитерка «На полі бою», Петра Дорошка «Гнів України», Івана Неходи «Лісові оселі», Степана Крижанівського, Івана Гончаренка та інших.

Так зростає наша українська радянська поезія. Її джерело, вбираючи в себе і доблесні подвиги воїнів, і гірко-сумні явища, і чудову, надмірну силу народу, творить історію на подив усьому світу.

Військові події трьох років збагатили, зміцнили українську художню прозу. Тема безсмертя народу, що бореться на війні, вогонь помсти і відплати живлять нашу прозу, розкривають її нові сторони й риси. Автор дуже відомих книг «Роман міжгір'я», «Юхим Кудря», «Україна», «Історія радості» Іван Ле пішов на фронт у перші дні війни військовим кореспондентом. Хто не бачив цього мужнього письменника-трудівника на передовій? З батальйону в батальйон, з полку в полк ходить і працює цей письменник. Його можна було бачити під Сталінградом, і на Курсько-Белгородській дузі, і на дніпровських переправах. Люди його віку могли б і відпочити, а йому все мало. Він жадібний до людей, до того людського матеріалу, без яких справжній талановитий художник не може жити. Свої записні книжки він веде, як літописець: записує місце бою, обличчя людей, одяг, який тютюн курили, яку їжу їли, про що співали, про що розмов-

ляли — і все це детально, з подробицями. Для спалених сіл і міст, убитих і замордованих пімцями у нього є окремі рахунок.

Він зараз почав писати великий роман у трьох книгах «Війна». Розділи, які мені довелося чути, дають уяву про те, що це буде твір великого художнього масштабу і складних людських конфліктів.

Такий самий і Андрій Головка. Три роки війни день у день він працює на фронті. Бачиш його серед бійців: ходить у солдатській гімнастерці і пілотці, смуглявий, запорошений, присадкуватий, поблискуючи синіми очима. Збоку — зброя і шкідряна сумочка, набита міцним самосадом-махоркою. Ось таким його і бачиш. Наб'є собі люльку, закурить після того, що побачив і почув, сяде де-небудь біля машини або танка і пише. Людина поверхова і недалеко може сказати: «А де ж його книги?», не розуміючи того, як цей справжній літописець України, хвилюючись, працює ночами над кожною художньою дрібницею, над кожним словом і рухом свого героя.

Юрій Яновський — один із найбільших майстрів оповідання в українській літературі. За два роки війни він видав книгу новел. Кожна новела цього письменника подібна до дорогоцінного самоцвіту. Такими фарбами вона грає, такими гарячими іскрами світить. Закон композиції і словесного лаконізму цей майстер довів до досконалості. Колись Маяковський, пригадуючи вірші Веліміра Хлебнікова, наводив при-

клад: «Ліси обезлипили, ліси обезлосили». Жодного слова не викинеш, один залізний ланцюг. Те саме і у Яновського. Його новели, мініатюрні своїм розміром, настроюють людину на роздумливість, на думку про художній синтез.

Ось партизан (новела «Генерал Макодзьоба») говорить німцєві: «Твій Гітлер мріє знищити мене, стерти з лица землі. Ніколи цього не буде. Ніяка сила не зможе відірвати мене від моєї землі. Роздави мене танком, втопчи в землю, кожна кісточку мою розбий, кожна жилку розірви, а я все рівно підіймусь і піду по моїй землі, буду жити й сіяти, а сіючи, буду пісню співати».

В цих словах ми впізнаємо не лише партизана, а щось більше, можливо те, що зветься безсмертям.

Люди Яновського не бояться трагічного. Вони йдуть дорогою горя, як глибокою рікою, а обличчя в них ясні, гіркість жертв не лякає їх, а, навпаки, загартовує волю, робить їх суворими і міцними, як залізо.

«Я сам підпалив хату,— каже коваль (новела «Коваль»)— Сад мій зелений почорнів назавжди. Бджоли згоріли в огні. Криниця завалилась і сховала чисту воду, що багато років напувала нашу сім'ю. Черногуз, що жив на хаті, кинувся з неба в своє охоплене полум'ям гніздо і загинув. Тут, під цією обгорілою вишнею, могила мого батька. Ось я цілую святу землю могили: «Благословіть, тату, на бій за Радянську владу».

Яновський любить Миколу Гоголя. Він не наслідує його, але розвиває його манеру, його гіперболізацію в художніх описах природи і людей, його інтонацію тонкого українського гумору. Пейзажі рідної землі оживають в оповіданнях Яновського, милі й чарівні: «Яка чарівна ніч розцвіла наді мною. Вереспіві ночі Вітчизни, не забути мені вас ніколи. Земля Полтавщини, скроплена моєю кров'ю, будь благословенна навіки... Німецькі ракети краjali небо, на обрії горіли ширти, земля здригалась під погами — на сході били тяжкі гармати. Полтавщина мила, мила натхненниця Гоголя. Війна переступила твій поріг».

Великою гордістю за свій народ і Батьківщину насичена книга новел Юрія Яновського. Зоря цього майстра ще в майбутньому, а те, що він створив на сьогодні, — це наш золотий запас.

За три роки війни активно працювали всі основні сили нашої прози: Іван Ле і Юрій Яновський, Андрій Головка і Юрій Смолич, Петро Панч і Семен Склярєнко, Анатолій Шиян і Леонід Смілянський, Натан Рибак, Олекса Кундзіч, Вадим Собко, Василь Кучер.

Юрій Смолич написав талановиту книгу оповідань «Битва». З яким епічним спокоєм, не лякаючи нікого жахом, Смолич розказує про жорстокі катування, яким піддали наших людей німці. Якби він пішов лінією нагромадження звірств і убивств, якби навіть задумав написати щось схоже на страшні кола Дантова аду, це не зробило б такого враження, як опові-

дання про силосну яму під назвою «Десята смерть». «Хто його знає, чи була це пайгірша серед усіх ям, але яма дуже погана. Інші ями робили, звичайно, в старих кар'єрах, по байраках і ярах. Тільки і назви, що яма. В селі Лелюках яму зробили просто па вигоні за колючим дротом, а в колгоспі «Червоний партизан» людей тримали в конюшні. Конюшня була нова, добротна, з глинобитним дахом. То були села великі, і людей заганяли там у табори цілими сотнями, а тут сільце на півтора ста дворів, один колгосп, взяли лише заложників і кинули їх у звичайну силосну яму». Про життя заложників у цій ямі, про їхні муки розкажуться просто, буденно, і це вражає.

Якщо краді повели Юрія Яновського де в чому перекликаються з такими світовими шедеврами, як «Матео Фальконе» Меріме або «Отець Мілон» Гі де Мопассана, то «Десята смерть» Смолича веде нас до кращих витворів Василя Стефаника. Пригадайте спокійний початок новели Стефаника «Новина»: «В селі сталася новина, що Гриць Летючий втопив у річці свою дівчину. Він хотів утопити й старшу, але випросилася».

За глибоким, нарочитим спокоєм у Юрія Смолича кипить гаряча ненависть до німецьких убивць. Леонід Смілянський написав дві повісті: «Золоті ворота» і «Євшан-зілля». «Золоті ворота» — перша повість, що з'явилася в українській прозі за час війни. Романтично, натхненно, а місцями з глибоким ліричним

почуттям розказує Смілянський про кіївські Золоті ворота. Ось вона, картина нашого Києва — молодого буйного, повного краси й праці: «Сотні майстрів роблять клепку на фермах, що підводяться до самого неба. Сотні молотів не зупиняють ні на мить свого ритму, — і міст велично дзвенить. А недалеко їдуть возами тисячі людей. Вони їдуть у степи і села, і, можливо, кожний з них везе в своєму серці частку цього дзвону. Вся Україна чує, як гуде, дзвенить над могутнім Дніпром сталевий міст, ніби вічовий дзвін».

І як контраст до цієї веселої, буйно-творчої і дещо символістичної картини мирної праці змальовано образ старої Кравчихи (з повісті «Дума про Кравчиху»), яка йде українськими полями, розритими і спаленими залізом війни. Знову ж образ матері постає перед нами: ходить вона серед сильних і слабких людей, серед хоробрих і тихих, серед засмучених і веселих, ділиться останнім шматком хліба, перев'язує рани сухими старечими руками, готова віддати своє материнське серце, повне тепла і любові, тільки б наші люди жили, тільки б сини її перемогли чорну німецьку кривду.

Повість Леоніда Смілянського «Євпан-зілля» присвячена партизанській боротьбі на Україні.

Натан Рибак перебуває в глибокому тилу, вивчаючи життя одного з військових заводів; він написав на цю тему роман «Зброя з нами». Люди тилу — це одна з самих основних тем нашої радянської літератури.

Книга Натана Рибача «Зброя з нами» — перша книга в цьому плані. Вона має багато схематичного і по-верхового. Люди в цій повісті мало думають, мало переживають. Вони віддали себе, так би мовити, в роз-порядження подій. Це приблизно те ж, що було з на-шою поезією в перші місяці війни, коли в поезії вбачали лише зовнішність людини, але не відчували душі. Марко Високос, герой книги Рибача «Дніпро», зображений також і в книзі «Зброя з нами», але не зовсім удало. [...]

Разом з тим Натан Рибак написав дуже цікаве оповідання «Прапор». Замордований, повішений нім-цями в Києві юнак партизан уночі сходить з публиці, йде вулицями Києва. Відгук його кроків чути на Подолі і на Печерську. Він обходить своє рідне місто, як хазяїн. Тема безсмертя народу втілена в цьому образі хвилююче і глибоко.

Вадим Собко написав книгу «Крив Україна» — по-вість, охоплюючу перші дні війни. Літо і осінь сорок другого року. Бої за Україну. Молодий миколаїв-ський робітник Михайло Гайворон служить в одній з частин, бере участь у багатьох боях. Він чесний, хоробрий і, як кажуть, правдива людина. Але дивить-ся він на події по-верхово, нецікаво. Окремі епізоди його життя автор написав так, ніби це газетна заміт-ка, не чітко і похапливо. Ми не говорили досі про мову нашої прози. Але щодо твору Собка, то про це можна поговорити. Мова героїв його повісті стан-

дартна, без фарб, без індивідуальних інтонацій. Треба знати те, що через мову дійової особи можна розкрити настрої, розум, талант, але також треба знати письменникові те, що без глибокого знання народної мови не можна стати серйозним письменником.

Ось і все коротко про нашу художню прозу. Я не можу тут пригадати всі твори письменників Радянської України. Але наприкінці мені хочеться згадати вам про імена тих українських літераторів, які пішли на фронт, як рядові воїни народу, працювали, боролися, мріяли повернутися на рідну землю і написати твори, глибокі й сердечні, як їхні характери. Німецька куля обірвала їхнє життя. Нема серед нас сьогодні Якова Качури, Олекси Десняка, Леоніда Зимного, Миколи Трублаїні, Костя Герасименка, Ігоря Муратова.

Наша проза зростає за подіями, що творять історію народу. Але буде час, коли вона стане на вищій ступінь, буде передбачати багато дечого, буде вивчати назріваючі події в долі народу і сміливо писати про майбутнє. Будуть створені повісті і романи про людину нашого часу, просту, земну, люблячу й страждаючу, про людину з розумом, мріями і дерзаннями, про людину з кришталево чистою і неповторною любов'ю до свого народу й до своїх товаришів. Один великий творець колись сказав: «Епопея обирає в герої завжди особу значну, яка мала зв'язок, стосунки і зіткнення з безліччю людей, подій і явищ, навколо

якої повинен створюватись весь вік її й час, коли вона жила. Епопея охоплює не окремі риси, але всю епоху, в якій жив герой із способом думок, вірувань і навіть знань, яких досягло в той час людство. Весь світ на величезному просторі висвітлюється навколо самого героя».

Така епопея буде написана. Адже серед наших людей є Спартаки й Прометеї, Разіни і Кармелюки, Довбуші, Зої Космодем'янські і Дусі Безсмертні. Я навмисне зближую історичні площини і час, щоб видно було, що історія конденсується як найцінніша енергія людства в нашому народі, в поведінці, в думках, у подвигах праці й війни. У нас часто говорять: «Наша література повинна бути подібною до античної».

Це не вірно. Наш народ живе в такий час, провадить таку війну, що античне мистецтво перед ним блідне. Треба бажати іншого — в нашій братерській співдружності культур і народів треба так виховувати письменника-творця, щоб він міг створити нові епопеї про наше життя і боротьбу, щоб цими творами пишалися люди на багато поколінь уперед. Для цього в нас є мудрість Леніна, для цього в нас є радянське буття.

З ПРОМОВИ НА II З'ЇЗДІ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

Та земля, на якій ми росли і зростаємо, має найбагатшу історію і найбільшу славу в світі.

Англійські консерватори і лейбористи, модернізовані торі і вігі пишаються своєю многовіковою, кривавою і лицемірною історією. Американські банкіри Уолл-стріту кричать на весь світ, що вони найбагатші золотом.

Наша Батьківщина не вихваляється золотом і сріблом, але її любить весь світ, її люблять всі прогресивні народи, бо вона несе велике огненне слово, яке визначає ХХ вік і буде визначати майбутні віки. Слово це зветься — Комунізм.

Ми, сини і діти своєї соціалістичної Батьківщини, виплекані Радянською владою під її червоним прапором, ми її сини і діти, виховані на великих заповідях ленінізму, бачимо майбутній день, майбутнє комуністичне життя.

Творцеві нашої Батьківщини є про що сказати в своїх книгах читачеві нашого «сьогодні» і читачеві нашого «завтра», який через десятки років по наших книгах буде виховувати свій характер, повний благородства, чесності і людської чистоти.

Перед кожним відкриваються широкі перспективи майбутнього. Кожен з нас, письменників, свідомий

того, що він є слугою народу, пропагандистом його ідей, його надій і устремлінь.

Нам треба трудитися і не відставати від життя. Цьому нас вчить життя і діяльність великого Леніна. Цьому вчать нас видатні діячі нашої партії і держави...

В одному з віршів книги «Мости» Максим Рильський дуже тонко і дуже розумно поставив питання про те, що ми повинні перекинути мости дружби до демократичної Польщі, до Чехословаччини, до Болгарії, до Венгрії, до Румунії, до всіх країн, які є передовими, демократичними країнами в Європі. Тепер ми з повним правом можемо говорити про те, що великий радянський народ впевнено дивиться вперед, що він прокладає в Європу міцні мости дружби.

Ми горді з того, що радянська культура стала світочем всього прогресивного людства світу.

Змовкли гармати в холодному полі.
В кожного щастя — як зброя в руці,
Знову зійшлись ми у дружньому колі
Трудівники, піснярі і бійці.

Скільки республік — і з кожної гості,
Скільки земель — і на кожній брати!
Спільна дорога звела високості,
До Комунізму по ній нам іти.

...Дощик січе і осколками сіє,
Пруть бомбовози в беззоряний час.
Друзі, я хочу згадати Росію,
Нашу найстаршу сестру поміж нас.

Як вопа вийшла незламна до бою,
Як вопа інших в бої повела,
Як вопа всіх згуртувала з собою
Проти насильства, і кривди, і зла.

Знов мені чується вітер московський,
Заграви Києва, спалахи нив,
Як мене в полі товариш Твардовський
Щиро руками від смерті прикрив.

Щоб не дістали мене самолёти,
Щоб хоч для інших життя я зберіг,
Тільки б разом у великі широти
Спільного щастя шукати доріг.

Спільна пошана й до смерті не спипиться,
Потім — Фадєєв — одна ми сім'я,
Пильно читав у «Москві» — у гостинці
Рукопис мій «Україно моя».

Дав Корнійчук йому рукопис в руки,
Каже: «Сашко, прочитай, зрозумій,
Мало баталій там, більше розлуки,
Але найбільше на щастя надій».

Може, поетика ще небагата,
Тільки війни там дорога крута».
Дні відійшли, та Фадєєв, як брата,
Завше мене у житті привіта.

Я не собі тут вирощую славу,
Тільки я знаю, хто друг і не друг.
Тихонов тут увиходить по праву
Від лєнінградських холодних зав'юг.

Сам він і голод, і злигодні мірив,
Перед фашизмом не здався назад,
Правду він знає: товариш Кіров
В почлах залізних беріг Ленінград.

Зимним світанком з-під пощелу сірого
Він перемоги провиджував час,
Світлим іменням товариша Кірова
Він піднімав у окопах нас.

Нам не шукать таємничого слова,
Топчем роками дорогу одну,
Ще ми згадаєм Альошу Суркова
В дні фронтові десь на тихім Дону.

Як пламенів він жорсткими рядками,
Серце поета носив не тайком,
Як він по-братськи ділився думками
Із Василевською, з Корнійчуком.

Із Бажаном в Калитві пад рікою
Мислив, як друг, при скупому огні,
Словом солдата вночі, в неспокою,
Щастям боротись — звірявся мені.

Ширше рости, наше дружнєє коло,
Полумінь братства — ще внище гори!
Слово поетове, неохололе,
Під більшовицькі вставай прапорі!

В темних ночах, в сталінградськiм тумані,
Ми пробивались на захід крізь дим,
Вісточку слав нам Симон Чіковані,
Відповідав йому Рильський Максим.

Здружені, збратані, в помислах чисті,
Відаючи все народу сповна,

Чули Тичини писання огнисті,
Знали ми пісню Самед Вургуна.

Там, де іде Первомайський полями,
В пісню закоханий, в сонце із нив,—
Слово гаряче Гафура Гуліма
Нам промовляє, як рідний мотив.

Що нам ворожа погроза похмура!
Як наливається щастя сповна,
Пісню душевну співає Сосюра,
Аж до Джамбула доходить луна.

Там, де фашистська орда потопала,
Там, де наш гнів, наче буря, пройшов,
З нами в окопі був Янка Купала,
Бровка Пятрусь і Аркадзь Куляшов.

Ось вона, наша любов серед бою,
Жаром пашисть у турботах своїх,
Хліб наш — надвос, патрони — надвос,
Серце ж поета — на всіх і для всіх!

Тільки нам слова було недоволі,
Зброю у руки — і йшли до атак.
...Мартич повзе із оточення в полі,
Б'ється із танком Олекса Десняк.

Ні, не зломить комсомольську натуру,
Ми комунізму йдемо сурмачі!
Якова — нашого друга Качуру
Німці на розстріл ведуть уночі.

І в лісових непроглядних туманах
Зірка Кремля багрянівє жива,

Б'ється Вершигора у партизанах,
Німцям мости Вороп'юк підрива.

Із севастопольського похода
Гучер іде й Гончаренко — бійці,
Ранений тяжко Ванюша Нехода
Зв'язку гранат затискає в руці.

І по ракеті червоному знаку,
В шостий чи, може, в шістнадцятий бій
Разом з матросами йде у атаку
Славний Герой наш — Борзенко Сергій...

Ось вона — наша література!
Гордий я з того, що в ній рядовим,
Що я не ріс кропивою з-під мура,
Серце несу молодим і живим.

Що не шукаю зневіри-облуди
І не шукаю легкої путі,
Що мені сонце запало у груди,
Так, як і слід в більшовицьким житті.

Може, спіткнусь чи впаду на дорозі,
Може, біда мені в очі війне,
Я не боюся, бо друзі в підмозі,
Справа і зліва піднімуть мене.

Знову Вітчизни диханням обвіюсь,
Знов на міста подивлюсь і сади,
І не відмовчуся, і не зміліюсь,
Буду співати походи й труди,
Не відступлюсь, не зіб'юся у леті,
В грудях відчувши патхнення налив,
Буду співать Комунізм на планеті,—
«Сердце отдав временам на разрыв»!

БЕЗСМЕРТНИЙ ТВИР

В історію української літератури І. П. Котляревський увійшов як автор «Енеїди», «Наталки-Подтавки», «Москаля-чарівника» і «Пісні до князя Кур'якіна».

Над «Енеїдою» поет працював 26 років. «Я над малороссийской «Енеидой» 26 лет баюшки-баю». Вона є «плодом двадцатилетнего моего творения и посильных трудов» (із листа до Гнедича).

1798 року конотопський поміщик Максим Парпура, який служив чиновником у Петербурзі, видав перші три частини «Енеїди», повторивши це видання в 1808 році. Ці видання мали чимало помилок і перекручень тексту. Тож недаремно поет з таким гумором оспівував свого першого видавця в «Енеїді», помістивши його в пекло серед інших грішників:

Якусь особу мацапуру
Там шкварили на шашлику,
Гарячу мідь лили за шкуру
І розпинали на бичу.
Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душею для прибитку,
Чужеє оддавав в печать...

Повністю всі шість частин поеми вийшли лише в 1842 році, після смерті письменника. Поема в той час набула величезної популярності в народі:

«Вся Україна читала «Енеїду» із захватом. Легкість розповіді, вірність барв, тонкі жарти були в повній мірі пові, чарівні... Народність відбивається в поемі немов у дзеркалі»,— пише біограф Стеблін-Каминський.

Іван Франко з приводу перших видань та їх розповсюдження писав: «Досить буде згадати, що, крім трьох видань, які появились протягом десяти літ, із кожного з тих видань, а навіть з брульонів Котляревського перед першим виданням, роблено численні копії, з яких деякі заблукали також до Галичини».

1827 року журналіст Мельгунов відвідав Котляревського й писав Погодіну, що український поет пропонує повністю закінчену поему до друку. «Тут, у Малоросії, знайдеться багато охочих до неї,— додає він,— малоросіяни читають її завжди з новим особливим задоволенням. Я певен, що і кожен освічений росіянин не залишиться байдужим до єдиного твору малоросійської словесності...»

Цікаве свідчення про популярність «Енеїди» учасника «руської трійці» Я. Головацького: «Ціла Україна читає «Енеїду» з розкошшю, от письменного селянина до багатого пана».

З погляду цього свідчення мені хочеться зупинитися на популярності «Енеїди». «Читається з розкошшю, от письменного селянина до багатого пана». Звісно, що багатий пан чи письменний, а то й малописьменний селянин, мабуть, не ті самі місця полюбляли

в «Енеїді». Спрямована проти кріпосницько-феодалного ладу царської Росії, вона так глибоко маскувала людські характери, що навіть сам цар Микола Перший, цей «неудобозабываемый тормоз», як назвав його Тарас Шевченко, не зміг розгадати громадсько-політичної суті ідейного спрямування її, коли, прочитавши «Енеїду», назвав її тільки «умною шалостю». Де вже було різним Собакевичам, Ноздрьовим, Іванам Івановичам та Іванам Никифоровичам, які хоч і знали письменність, але в мистецтві тямилі стільки ж, як і гоголівський Петрушка,— зрозуміти її гостру соціально-політичну суть!

Поміщиків у поемі Івана Котляревського «Енеїда» цікавила етнографічно-побутова сторона. Чому б такому «запінчному патріотові», що мав півсотні чи сотню дворових душ, триста-чотириста десятин земельки і не почитати книгу на «малороссийском языке», не згадати всі наїдки та напитки, які з такою майстерністю виписані поетом, чи навіть зроблений в гумористичному плані опис бойовища, який не тривожив духу поміщицьких старожилів?

Але справа не в етнографічно-побутових картинах, так блискуче написаних майстерною рукою Котляревського. Справа в гострій соціальній суті цієї безсмертної поеми.

Свою «Енеїду» Котляревський писав безпосередньо за зразком російської трагедії М. Осипова. Поклавши в основу, як і в інших світових трагедіях, поему Вер-

гілія, Котляревський створив цілком самостійний, високої художньої та соціальної цінності твір, сповнений національного колориту, народного українського гумору.

В своєму творі Котляревський дотримується плану поеми Осипова. В нього також запозичує він ряд характеристик, навіть окремі вирази, образи, порівняння. До цього слід додати формально-віршову залежність Котляревського від Осипова. Всі ці факти буржуазно-націоналістична критика замовчувала наскільки могла, а потім всупереч правді почала все перебріхувати і ставити догори ногами з тим, щоб довести, що перший український твір був створений не за зразком російської літератури.

Котляревський, навчаючись у Осипова, пішов, як художник, як поет, далеко вперед. І не тільки в художній цінності перевага на боці поеми Котляревського, а в першу чергу в її соціально-громадській значимості.

Метою Осипова було бажання посмішити, розважити читача. Котляревський же намагався відтворити картини життя українського народу кінця XVIII та початку XIX століття, в гострій сатиричній формі засудити свавілля кріпосницького ладу. Як поет-гуманіст, як передова людина свого часу, він став на захист «мужичої правди»:

Мужича правда є колюча,
А панська на всі боки гнуча,—

читаємо в «Енеїді» Котляревського. І коли б ті дурнуваті та обмежені поміщики, що реготали над описами страв у посмі, глибше вчиталися в гостро-сатиричне зображення пекла, а по суті в перелицьований показ власного життя,— їм би було не до сміху.

Панів за те там мордували
І жарили зі всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам,
Давали в пеклі добру хльору,
Всім по заслuzі, як котам.
Тут всякії були цехмістри,
І ратмани, і бургомістри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.

Це вже не легкий гумор про галушки і калганівку. Це — грізна сатира, якою заговорив народ, устами поета засуджуючи своїх гнобителів і кровопивців.

Сиділи тут у пеклі «ченці, попи і крутопопи, які ганялись за гривнями», і «купчики проворні, що на аршинець на підборний поганий продавали крам», були тут і «крамарі, міняйли, шинкарі, плути і зводники, ярижники, п'янюги».

На жаль, в силу свого світогляду, далі змалювання пекельних мук для багатіїв, крутіїв і кровопивців

Такі суспільні симпатії і антипатії Котляревського. Та не тільки описами пекла і раю, «грішних і негрішних» людей Котляревський показав соціальну несправедливість того часу. Перед нашими літературознавством та критикою стоїть проблема дослідити і розкрити політичний зміст цілої галереї образів і людських характерів, введених в «Енеїді».

На перший погляд безневинна перелицьовка олімпійських богів, надання їм смішних чи сатиричних рис живих людей нібито й не має під собою глибокої соціальної основи. А вчитайтесь глибше в характеристику дурнуватою, неповороткого бога Зевса, п'янюги, лежня і обжори, який

...тоді кружляв сивуху
І оселедцем заїдав,
Він, сьому випивши осьмуху,
Послідки з кварта виливав.

І перед вами постане в усій повноті свиноподібна фізіономія поміщика Собакевича, який, приміром, на балу у поліцмейстра «пристрастився к осетру...» і «в чверть часа с небольшим доехал до всего», чи образ поміщика Петуха, який про їжу говорить «с присасыванием и забирая к себе дух».

Напевне, Іван Петрович Котляревський, приятелюючи з Миколою Васильовичем Гоголем, не раз розмовляв з ним про болючі питання і проблеми суспільного життя, і обидва сходилися на тому, що вітчизну

і трудовий народ обсіли тунелдці-поміщики, жорстокі лихварі та чиновники.

А як зображений бог морів Нептун? Еней, коли його застали вітри в морі, кричить:

...я Нептуну
Півкопи грошей в руки супу,
Аби на морі шторм утих.

Це той самий бог Нептун, який «іздавна був дряпичка» і «півкопи для нього кусок». Точнісінько, як той дрібний хабарник, хапуга-чиновник із Лубенського чи Пирятинського «учреждения».

Стара відьма Сівілла, що супроводжує Енея до пекла, теж не може обійтися без того, щоб не здерти хабаря.

Коли ж сю маєш ти охоту
У батька в пеклі побувать,
Мені дай зараз за роботу,
То я приймуся мусувать,
Як нам до пекла довалитись
І там на мертвих подивитись;
Ти знаєш — дурень не бере:
У нас хоть трохи хто тямущий,
Уміє жить по правді сущій,
То той, хоть з батька, то здере.

Отака вона пансько-поміщицька «правда суца» з хабарями і свавіллям, з п'янством і розпустою, з кривдами і знущанням з народу. І Котляревський своїм чесним великим талантом висміяв цю «правду» перед усім світом.

Є ще одна цінна сторона «Енеїди», яку мені теж хотілося б відзначити. Це — любов до батьківщини, патріотизм. Великий Гоголь гірким сміхом сміявся з поміщицької Росії; до ганебного стовпа поставив весь царський уклад Салтиков-Щедрін; Тарас Шевченко, висміюючи царат, разом з тим писав:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляпу святого бога,
За неї душу погублю.

І все це свідчить про те, як ці великі наші попередники глибоко любили свій народ і батьківщину, як вони сердечно вболівали над його долею, над його історичними перспективами.

Світлий талант Івана Котляревського дотепно і уїдливо висміював кріпосників-поміщиків та їх прислужників. Коли ж справа заходила про батьківщину, тоді голос його дзвенів новими нотами, урочисто і навіть пафосно-героїчно, тоді вже не дрібні характери перелицьованих олімпійських богів, тобто поміщиків, виступають на перший план «Енеїди»; поет, як справжній співець народу, як його глашатай і патріот, закликає самовіддано стати на захист рідної землі:

Де общєє добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять.

Саме тому Іван Котляревський з такою гордістю за руський та український пароди оспівує петровську

битву під Полтавою проти іноземних зайд — шведської армії Карла XII і зрадника Мазепи.

Перед людьми, прийнятими глибокою любов'ю до свого народу, не встоїть жоден ворог:

Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильніша від гармат,
Там жизнь — алтин, а смерть — копійка,
Там лицар — всякий парубійка,
Козак там чортові не брат.

І самі троянці змальовані як героїчні люди: вони б'ються з ворогом так, що голови ворожі летять з плечей, кров тече ручаями, зуби тріщать у щелепах; вони вміють і веселитись, гуляти, пити горілку при нагоді, але це життя велетнів, а не дрібних людей. Якщо справа вимагає самопожертви, тоді це не звичайні люди, а герої. Вчитайтесь пильно в поему, і ви не знайдете серед троянців жодного зрадника і жодної легкодухої людини.

В поемі особливо виділяються два мужні образи юнаків патріотів Низа і Евріала, які, жертвуючи своїм життям заради добра і перемоги троянського племені, пробираються в табір Турна, нищать його сонних сподвижників і самі потім гинуть як хоробрі люди.

Рум'яні щоки поблідніли,
І білий цвіт в лиці позовк,
Закрплися і ясні очі,
Покрилися тьмою вічної ночі,
Навіки милий глас умовк.

На смерть звертали, і зім'яли,
І голову зняли з плечей,
Так кончили жизнь козарлюги,
Зробивши славнії услуги
На вічність пам'яті своєї.

Навіть через півтора століття після написання «Енеїди» ці образи хоробрих юнаків не втратили своїєї привабливості і патріотичної краси.

Українські буржуазні націоналісти, «досліджуючи» творчість І. П. Котляревського, різними засобами намагалися знеоцінити, применшити його талант, його могутню постать в історії української літератури. Їх не обходило те, що це була перша книга української справді народної літератури, що це був твір, який таким разючим сміхом висміяв поміщицько-феодальну кріпосницьку систему. Пантелеймон Куліш у редактованому ним журналі «Основа» оцінював творчість І. П. Котляревського як «бурлацьке юродство». У цій же статті П. Куліш твердив і те, що народ — ця, за його реакційним висловом, «простодушная толпа» — відвернувся від «Енеїди», що, мовляв, поема була невідома й непотрібна широким народним масам.

Зате ж як високо і благородно оцінили творчість Котляревського крадці сини народу Тарас Шевченко та Іван Франко. Франко назвав поета «орлом могутим», в творчості якого був

...Завдаток сил багатих,
І вогник, ним засвічений, не згас,
А розігрів, щоб всіх нас зогрівати.

В рік смерті І. Котляревського Т. Шевченко пророкував йому безсмертну славу серед народу:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє —
Тебе не забудуть.

Високо оцінив поетичне слово І. П. Котляревського В. Г. Короленко: «Він перший почав писати мовою, якою говорило населення цілого краю. Він зробив цю м'яку, виразну, сильну, багату мову мовою літературною; і українська мова, яку вважали лише місцевою говіркою, з його легкої руки залунала так голосно, що її звуки рознеслись по всій Росії...»

Серед багатючих скарбів вітчизняної культури наш радянський народ шанує і любить талант Івана Котляревського. І не тільки шанує і любить. Наша радянська література, вихована на нових законах нової соціалістичної естетики, використовує традиції І. П. Котляревського в жанрі сатири і гумору. Ми рішуче боремось проти снобів, які ще є серед літературознавців і літературних критиків, які зневажливо ставляться до спадщини Котляревського, до його гумору, мовляв, це все старовина, це відстале і на сьогодні нам не потрібне. Це шкідливі погляди на традиції класичної культурної спадщини. Ми не визнаємо гумору національно-обмеженого, перейнятого хуторянським зубоскальством, з картинами вечорниць, гопака і пияцтва. Але ми визнаємо, шануємо

і будемо завжди цінувати той гумор, який базується на справжній народній основі, який допомагає радянському народові будувати комуністичне суспільство. Ми визнаємо здоровий бадьорий народний гумор, приказки, прислів'я, пісні, хоч декому здається, що цей гумор, мовляв, грубуватий, простонародний, що від нього тхне трудовим потом і що замість нього потрібний якийсь інший, «тошкий» гумор. Зведення класичної спадщини в цьому жанрі до «тошкого» гумору є не що інше, як та ж сама шкідлива тенденція космополітичності опорочити все здорове, народне, словнене земних багатих образів, барв і картин.

Під час Вітчизняної війни в партизанських загонах склалися сатиричні пісні і приспівки проти фашистських загарбників, проти їх холоїв—українсько-німецьких націоналістів. Скільки в них було справжнього сатиричного і саркастичного перцю! Скільки непідробного гумору! Ніби знову ожив старий Іван Котляревський і творив свої безсмертні пісні в нових умовах, сповнених новим змістом.

Наші радянські поети, перебуваючи на фронті, теж не мало потрудилися в цьому жанрі. Всім відомі сатиричні вірші Павла Тичини «Свиня-Наполеончик», «Тебе ми знищимо, чорт з тобою» та інші. Сотні сатиричних листівок, написаних рукою таких поетів, як Микола Бажан, Леонід Первомайський, Сергій Воскрекасенко, Кость Герасименко,— були відомі далеко за лінією фронту.

Хіба не доброю традицією використання спадщини І. П. Котляревського лунала в листівках «Правда про фашистську біду», написана групою поетів:

Прискакала па Україну
Та ковтає тільки слипу.

(Фашистська біда.— А. М.)

Забіга до діда Власа —
Дулю з'їла замість м'яса,
Закотилась до Дем'яна —
Вийшла звідти, паче п'яна,
В п'ятисотниці Параски
Позбулася біда каски,
Вийшов з дрюком дід Улас:
— Ну, то як тобі у нас? —
За коротким цим опросом
Аж зарила біда носом,
Без балачки, мов з гарячки,
З України лізе рачки!

Використовуючи кращі традиції в цьому жанрі, плідно працює в наші дні найвидатніший український радянський гуморист Остап Вишня. Особливо заслуговує на високу оцінку його книжка «Самостійна дірка», спрямована проти українсько-німецьких націоналістів, та великий цикл їдких сатиричних памфлетів проти англо-американських паліїв війни.

Загострили свій сатиричний талант Степан Олійник, Сергій Воскрекасенко, Юрій Мокрієв. Виростає молодий гуморист Дмитро Білоус.

Олексій Максимович Горький радив українським радянським письменникам:

«Чому б нам,— говорив він,— не написати такий веселий бурлеск, як, скажімо, «Енеїда», про наших ворогів? Зібралися буржуазні дипломати десь на острівку і думають, що вони рятують світ... Комічні люди... А хіба петлюрівська еміграція не дає скільки завгодно матеріалу для такого бурлеску?»

Прекрасні слова! І нібито сказані сьогодні.

...Зібралися буржуазні дипломати, ну, скажімо, не на острівку, а у Франції, організують жалюгідний Бенілюкс, дурять народи Європи «планом Маршалла», переслідують, цькують, придушують їх. І вже не тільки комічні, а підлі люди! Хочуть зупинити хід історії. От проти кого повинна сьогодні звучати нова радянська «Енеїда», сповнена пафосу боротьби проти решток фашизму, сповнена гнівного полум'яного сарказму, який би викривав, картав своїм сміхом англо-американських паліїв війни та їх прислужників! Такого твору ще нема. Але такий твір буде. Його напише наша радянська література.

В дні 150-річчя «Енеїди» ще більше мобілізуємо нашу літературу на боротьбу проти світової реакції, ще пильніше перевіримо свою зброю, товариші письменники, щоб вона була справді партійною, більшовицькою, щоб вона влучала у ворога без промаху.

ШАНДОР ПЕТЕФІ

(100 років з дня загибелі)

Кожен народ має своїх великих творців, які в своєму творчому подвигу, в своєму житті і діяльності ніби акумулюють всю велетенську духовну енергію народу, його заповітні думки і мрії, революційні дерзання і прагнення до кращого, світлого життя. Коли ми говоримо про великий російський народ, що перший показав світові шлях соціалістичних революцій і будівництва комунізму, то на наших устах — імена великого Леніна, співців народу Олександра Пушкіна, Льва Толстого, Максима Горького. Коли ми говоримо про український народ, то згадуємо життя, страждання і безсмертну славу Тараса Шевченка, Івана Франка. Заговоримо про польський народ — перед очима стоїть геній Адама Міцкевича. Згадаємо угорський трудящий народ — і перед нами стає найбільший співець Угорщини, поет-революціонер і солдат Шандор Петефі. Творчість Петефі в органічних могутніх зв'язках з народом, в безграничній любові до народу, до його труда, подвигів і революційних прагнень.

Шандор Петефі був палким і принциповим ворогом «чистого мистецтва». Як істинний син народу і його борець, він, починаючи свої полум'яні пісні, чітко і принципово визначив шлях поезії і повну зневагу «до чистого храму мистецтва».

Поезія — для всіх одна будова,
Куди заходить вільно можуть всі,
Хто хоче мислити, почувати, молитись...
...Ви зрозумійте: в храм цей входить можна
У постолах, а то й босоніж всім.

Кожне слово і кожен рядок, що вийшли з-під його пера, були по своїй інтонації, заклику, образу, почуттю — народними.

Коли Тарас Шевченко, захищаючи і борючись за долю бідних селян-кріпаків, хотів на сторожі коло них поставити слово, як зброю проти насильства і царсько-поміщицького свавілля, коли Лермонтов прагнув у своїм житті бути як той бентежний парус, що прагне бурі проти затхлості і убозтва духовного життя в сатрапівсько-миколаївській Росії, то так само думав і прагнув цього угорський співець Шандор Петефі.

«Не нагородив мене господь такою долею, — писав він, — щоб міг я прогулюватися в чарівних гайочках, сплітаючи свої пісні про тихе щастя і тихий смуток із співами солов'я, шелестінням гілля і воркотанням струмка. Мое життя текло на полі битви, на полі бою, страждань і пристрастей».

А страждань і пристрастей у нього було через край. Сувора година випала на долю трудового угорського народу. Кривда плямувала його життя, експлуатація висмоктувала з закріпаченого поневоленого хлібороба і робітника кров і піт. На Угорщину в той час тиснув подвійний гніт: володарі Австрії дивилися на угор-

Петефі

Котен народ має своїх великих
творців, що в своєму творчому
поєднанні з своїм життям і діяль-
ністю були акцентом на все
всесторонню духовну енергію наро-
ду, що пансервотичні думки
і цноти, що революційні
прошени і германські в крамочі,
світлого життя. Коли ми
говорили про великий поетичний
народ ~~поетичний в тому, що на~~
~~деякі створили~~ що перший по-
казав світові шлях соціаліста,
туди революції і будівництва

ську землю як на свою колонію, брали все, що попадало під руку, а потім «свої» поміщики-феодала добирали решту. Визиск, темрява і неписьменність панували всюди. Хвороби і пошесті не виходили з убогої хати бідного угорця. Народним добром багатіла Австрія. В 1802 році за кордон було вивезено 125 тисяч центнерів вовни, в 1826 році — 170 тисяч, в 1844 році — 261 тисячу. Люди ходили босі, обірвані, голодні. Шандор Петефі, великий поет Угорщини, позичав одяжину для себе, щоб десь на літературній вечірці прочитати свої вірші.

Пшениця і ячмінь текли золотим потоком в житниці імператора габсбурзької династії, а хлібороб відривав у себе від рота краєць чорного глевкого житняка, щоб розділити його поміж дітьми. Голодний ходив по своїй країні найкращий її співець Шандор Петефі.

Я на голод не в обиді,
Хоч не їв уже два дні,
Хтось за мене пообідав
Тут, у рідній стороні.

Так скаржиться він з гіркою іронією. Яку ж треба було мати міцну, як сталь, натуру, щоб не занепасти духом на землі визиску і безправності, щоб тільки гнівом і неприємною платити своїм і народним ворогам. Шандор Петефі, як справжній син народу, не занепавав духом, не втік від страшної і гіркої дійсності в чисте лоно мистецтва, він кожен свій рядок і кожную пісню пройняв гнівом і пафосом боротьби.

Петефі став улюбленим і визнаним співцем народу ще за свого короткого життя. Кожне слово і рядок, кожен вірш-пісня, створені поетом десь в убогому кутку, за короткий час ставали відомі в народі, їх співали і раділи, плакали і знову співали. Бунтарі-селяни, ідучи палити поміщицький маєток, несли її на устах, як свідка своєї правди. Це наш Петефі. Це для нас Шандор написав.

А поетові було з чого черпати свій гнів і любов. Народившись 1823 року у слов'янській родині (мати була словачка, батько серб), він перейняв від матері її мрійну ніжну вдачу, а від батька гнівну прямоту і нетерпимість до кривди і насильства.

Гук серця могого подібен грому,
А груди,— глянь,— шматують блискавки.

Батько його, який був м'ясником, зубожів, і малому хлопчикові нічого не лишилося, як піти по угорській землі шукати щастя. Учитися не було за що, а як же хотілося вчитись! П'ятнадцятирічним юнаком він хоче стати актором. Батько проти того, щоб син був «комедіантом», нехай вже краще працює на бойні різником. Та Петефі сімнадцяти років добровольцем іде в солдати. Не було в казармі паперу, щоб записувати вірші, і він їх записує на стінках караульної будки. З надірваним здоров'ям, хворого і нужденного юнака відпускають із солдатського сословія. Починаються довгі мандрівки з міста до міста, із села в село. Ні одежини, ні грошей, ні здоров'я. В сніжну заме-

тіль, під осінніми холодними дощами, під пекучим сонцем улітку мандрує він, худий, босий, завжди голодний.

В травні 1842 року з'являється в пресі перший його вірш «Хортобадська шинкарка». Поета щиро вітали друзі, студенти запросили його на вечірку, і він прийшов до них схвильований, чулий, в полатаній сорочці, позиченій в товариша.

Це побіжні риси, що характеризують життя молодого Петефі. Проходячи угорську землю, свою батьківщину із краю в край, поет бачив, як на людних площах і по тісних закутках поміщицьких конюшень людей били батогами. На базарах міст височіли шибениці і стояли довгі лави, на яких кров'янили спини бідного угорського народу.

Ця несправедливість, ця страшна народна кривда стали однією з основних тем творчості демократа-революціонера Шандора Петефі. Ось чому він з таким гнівом і пристрасстю став на захист трудової Угорщини проти гнобителів — королівських посіпак і поміщицької знаті.

Народ поки що просить... Просить вас!
Але страшний він, як піде на бій,
Тоді народ не просить, а бере!

А у прославленій «національній пісні», що прогрімала як вічовий дзвін по всій країні, він закликає народ:

Встань, мадьаре! Зве вітчизна!
Обирай, бо ще не пізно;
Не лишайся в рабській долі,
Сам живи па вольній волі.
Богом нашим поклялися,
Встапъ, іди!
Щоб не бути нам рабами
Назавжди!

Це не був стихійний вибух гніву і протесту в поетичній діяльності Петефі. Це була послідовна принципова лінія його життєвої поведінки, це був характер революціонера-борця, що прагне життя своє віддати за щастя поневоленої вітчизни.

Своє молоде, творчо патхненне життя поет вирішив віддати революції, народові.

«Ми зустрілися з ним останній раз після взяття кріпості Буди, — згадував пізніш письменник Іокаї, — на великому гонведському бенкеті, влаштованому в національному музеї. Я проголосив тост за тих, хто поляже за батьківщину. У відповідь Петефі сказав: «Спасибі, що ти випив за мене».

Але трагічна розв'язка ще була далеко, а попереду розгорталося кипуче, бурхливе, як гірська ріка, життя Шандора Петефі.

В 1844 році він знову з зошитом віршів іде в Пешт з Дебрецена. Чужоземці — книжні видавці — не взяли його творів до друку. Як? Писати угорською народною мовою книгу, та ще, щоб вона друкувалася в їхніх видавництвах? Ніколи! Та ще й народне життя

розкрити в цій книзі без прикрас, без пейзажу, а з слізьми й потом, з гострим словом сатири, з революційними закликами! Але книжку видало товариство «Національне коло», і слава молодого поета пролунала по всій країні. За два роки після цього вийшло п'ять книг Шандора Петефі. В 1847 році у Відні вийшли його вибрані твори в перекладах. Нова поетична зоря засвітилася над Угорщиною.

«Кометою злетів він у небо,— писав про нього письменник Мор Іокаї,— і, дійшовши zenіту, залишився там у висоті, не зник, не закотився. І нині сяє так же, як і тоді...»

П'ять років поетичної діяльності Петефі (1844—1849) — це найвища напруга, найславетніша сторінка в історії угорської культури. За ці роки поет створив тисячу віршів!

Грянула угорська революція 1848 року. В цей же час повстання в Мессіні в Італії, в цьому ж році повстання в Палермо, в лютому — паризькі робітники б'ються на барикадах і нарешті — революція в Угорщині. Петефі скликав народні збори одні за другими. Він допомагає Кошуту організувати революційний виконавчий комітет, виступає перед народом, читає свої полум'яні вірші. Мадяри організували революційну армію проти полків реакції Франца-Йосифа. Але не допомогли ні травнева перемога, ні взяття Буди. Селяни все байдужіше ставилися до повстання, не одержавши земельних наділів. Реакція разом

з інтервентами пішла в наступ. Восени 1849 року революційні загони склали зброю під Відагошем.

Де ж був Шандор Петефі в ці дні? Він не здався на милість реакціонерів, не схилив своєї гордої голови перед гнобителями. Він воював у війську польського революційного генерала Бема. Коли почалася Шегешварська битва — поет брав у ній активну участь як боєць. Австрійський уряд видав наказ взяти Шандора Петефі живим. В Шегешварській битві Шандор Петефі, як боєць повсталі Угорщини, бився до кінця. Очевидці свідчили, що бачили його забитим. Інші спогади дійшли в наш вік, що його, тяжко пораненого в груди, ще живого, кинули кати в глибоку братську могилу.

Любов і свобода —
Це все, що я хочу.
Любов ціною смерті я
Здобути готов,
За вольність я пожертвую
Тобою, любов.

І він віддав своє благородне життя за вольність і свободу рідного угорського народу.

Великий поет Шандор Петефі, що відтворив у своїх піснях душу рідного народу в часи його тяжкої підневільної праці і революційної боротьби, був разом з тим ніжним, світлим ліриком, що славив рідну землю, труд, людську дружбу і вірну любов. Тією ніжною любов'ю до матері і до материнства, тими

чудесними, задушевними піснями, що стали воістину пародними, тією великою творчо-ідейною гармонією особистого і громадського він по праву зрівнювався з такими велетнями літератури, як Пушкін і Шевченко.

Мрії його здійснилися в наші дні, коли вільна демократична Угорщина в братерській дружбі з Радянським Союзом буде пове радісне життя. Нехай благородне ім'я Шандора Петефі живе на устах демократичних народів, а його вільні огнисті пісні понесуть ці народи як світлу мрію і як грізну зброю в боротьбі за комунізм.

ДУМКИ ПРО ПОЕЗІЮ

Оглядаючи шлях, пройдений нашою радянською літературою за сорок років свого існування, можна сьогодні з гордістю сказати, що вона на всіх етапах розвитку була вірним помічником Комуністичної партії, самовідданим слугою народу, могутнім глашатаєм революційних перетворень, трудових і воєнних подвигів, щиро і правдиво служила і служить ленінським заповітам, світлій ідеї побудови комунізму.

Наша культура, мистецтво, література і, зокрема, поезія, навчаючись на великих традиціях і зразках минулого, ввібрала в себе, як у велике творчо-духовне

море, все краще, цінне, дороге людському серцю і сама розвинулась, увійшла корінням глибоко в людське буття, повнокровними ідеями і характерами збагатила світову культуру і вийшла на велетенське поле людського існування і боротьби, як світоч, як світлий маяк у боротьбі за щастя і волю народів.

Творчість наших письменників органічно увійшла в глибини народного життя, паснажена принципами соціалістичного мистецтва: правдивістю, народністю, комуністичною партійною ідейністю.

Великий закон свободи творчості підняв із глибин народних тисячі талантів, партія їх виховала, надихнула ідеями ленінізму, повела в життя, показуючи світові шедеври творчого духу нашого народу, нашої рідної радянської літератури.

Кожен художник,— навчав Ленін,— всякий, хто себе таким вважає, має право творити вільно, згідно з своїм ідеалом, незалежно ні від чого.

Склад нашого соціалістичного життя дає художникові слова всебічні можливості для його задумів і творчих дерзавь, для розкриття його особистого своєрідного обдарування.

Вороги закидають нам, що, мовляв, партія обмежує творчі можливості письменника, контролює його, стає опікуном мистецтва.

Ми ж, радянські письменники, з гордістю кажемо, що партія найбільше піклується про нас, уболіває, виправляє недоліки і, як великий друг, радується

з наших успіхів. Кожен з нас бачить у ній мудрий авангард народу, нашу велику духовну силу.

Партія завжди подавала і подає руку допомоги радянським митцям і діячам культури, прибираючи зі шляху всі завади, ідеологічні корчі, ідейну нерозберику, а то і явні вилазки ворожого характеру.

Партійний документ «За тісний зв'язок літератури і мистецтва з життям народу» пройнятий глибокою турботою про нашу творчу інтелігенцію, про її важливу історичну роль у житті держави і народу. Пояснюючи і викриваючи помилки деяких літераторів, він у той же час накреслює шляхи дальшого розвитку культури і літератури, червоною ниткою в ньому проходить піклування про творця, думка про те, що мірилом ставлення до художника слова у нас є його труд, дерзання, активність і кривні зв'язки з народом [...]

Партія неодноразово закликала нас до принципової невідступної ідейної боротьби, до непримиренності з нездоровими настроями чи хибними тенденціями в творчості. І разом з тим він підкреслює необхідність товариської турботи, людської чуйності, об'єктивного і конкретного підходу до кожної книги, до кожного літератора зокрема.

Для радянського письменника може бути лише один шлях — шлях, яким іде наша партія, наш народ. Сторонникам чистої естетики, що ллють воду на млин ворога, ми заявляємо: вам з нами не по путі, і, отже, нема чого цим людяцям примазуватися до радянської

літератури, яка служила, служить і служитиме тільки своєму народові, його великим ідеалам. Кожен свій рядок і образ, кожну пісню і поему, роман і повість ми повинні віддати на служіння партії, як зброю. Наше найпочесніше завдання — створити образи і характери сучасників, вірних синів нашого народу, — в труді, в боротьбі, у вічному поході за щастя людини на землі. Це глибоко усвідомлює кожен митець і вся наша багатогранна радянська література.

Метод соціалістичного реалізму, яким живе і на основі якого розвивається вся наша література і поезія, невід'ємний від матеріального і духовного світу всього радянського ладу, від трудового, громадського і державного життя нашого народу.

Поет, мислитель, художник — представник мистецтва соціалістичного реалізму в першу чергу людина не стороння, не спостерігач життєвих процесів, а сам активний учасник і трудівник, активний борець і пропагандист великих ідей ленінізму, захисник і глашатай усього нового, революційно-передового в побудові радянського суспільства.

Отже, і творчий метод його труда — це не гола схема і не закована догма, а вічно жива форма зображення дійсності в її революційному конкретно-історичному розвитку.

Художник слова, представник могутньої радянської літератури бачить зародки нового і допомагає його розвитку, але він не обходить стороною і залишки

старого, темного, реакційного, критикує їх, допомагає народу своїми творами їх позбутися.

Критичний реалізм і його видатні представники глибоко, чесно і правдиво зображали минуле життя, бачили його темні, страшні завулки, його задушливість і мерзоту, але не бачили конкретних, революційних перспектив, не могли в свій час художньо-перекопливо намалювати нові шляхи, в яких читач побачив би свій рятунок, свій вихід з царства експлуатації і рабства.

В інших умовах, в наш час це роблять митці, які на основі соціалістичного реалізму бачать головні революційні тенденції розвитку життя і стверджують їх художніми засобами, як історичну необхідність і закономірність.

Художні скарби письменників-реалістів ввійшли в духовну скарбницю нашого народу, а їхні творчі досягнення продовжує і розвиває радянська література, створивши свій стиль і метод.

Ленінська теорія відображення світу і буття лежить в основі цього методу. Не голе копіювання чи фотографування явищ і подій об'єктивного світу, а глибоке проникнення в суть явищ, у взаємозв'язки і взаємовпливи баченого, розкриття цих явищ і їх боротьби, захист нового і справедливого від зла і несправедливості, висхідного від відсталого, живого і корисного від мертвонародженого і шкідливого в житті,— лежить в основі цього методу.

Соціалістичний реалізм, як творчий світогляд, дає широку можливість художникові розвивати самобутність, своє особисте, своєрідне, притаманне тільки даному таланту, бачення світу.

Ось чому наша література, і поезія зокрема, на диво багата талантами, не схожими один на одного.

Метод пізнання один, а форми зображення світу, людей, взаємовідносин — різні; художні засоби, фарби і лінії письма — різні; тембри і поетичні голоси звучать на різних, багатих і своєрідних регістрах; кожен талант має повну можливість показати свою красу і силу, розкрити свої творчі зусилля і прагнення.

Тільки життя рівноправних трудящих людей, вихованих на ленінських ідеях, на об'єктивних законах ленінської естетики і краси, змогло породити ці нові форми художнього мислення і зображення дійсності, які втілилися в методі соціалістичного реалізму.

Павло Тичина — один із зачинателів української радянської поезії. Співець дружби народів, літературний учитель багатьох наших поетів старшого і молодшого покоління ось уже півстоліття стоїть на передовій лінії художньої мислі, творчого духу українського трудового народу.

Різні етапи, всі визначні події нашого життя знаходили і знаходять свій відгомін у величному симфонічному звучанні його поезії. Важко переоцінити його

заслуги і громадсько-творчий авторитет серед мільйонів читачів.

Якщо говорити про ідейно-творчий ідеал художника нашого часу, то він проймає всю творчість поета в служінні народу, ленінським заповітам, діянням і труду нашої партії.

На зорі Жовтня П. Тичина один з перших оспівав людину, що встала як революціонер і захитала світ. Слово поета поєдналося з гарячими вітрами революції. Велетенський плуг, що переорює стару цілину життя, увійшов у поезію Тичини образом пового епосу. В свій час віддавши данину символічно-абстрактній, філософсько-невизначній поезії, вже в книзі «Плуг» він виступив як поет-громадянин, поставивши свій талант на службу народу, його революційним устремлінням і діям.

За всіх скажу, за всіх переболію...

А в дні будівництва нового життя П. Тичина написав книги «Партія веде» і «Чуття єдиної родини», розкривши роль партії в побудові нового, соціалістичного ладу, прославивши чуття єдиної сім'ї народів, тієї великолюдьської родини, де все по дружбі діється і усе по-братськи ділиться; всі народи ленінської держави стали поетові близькими і рідними, слово інших народів, їхня пісня і мова увійшли в поезію Тичини, як рідні сестри, близькі серцю українця.

Бо то не просто мова, звуки,
Не словникові холоди —

В них чути труд, і піт, і муки,
Чуття єдиної родини.

Глибоко художньо, схвильованим гарячим серцем поет розкриває зміст і основу цього благородного явища:

І позичаєш ту ю мову
В свою — чудову, пребагату.
А все знаходить це основу
У силі пролетаріату.

Шевченківське пророче визначення «і чужого на-
учайтесь й свого не цурайтесь», яке прорвалося, мов
крик душі, через ґрати і кайдани темної царської
ночі, тепер засвітилося, засяяло в поезії Тичини на
новій, на ленінській основі дружби культур і мов,
знайшло свої цілющі джерела у силі пролетаріату.

Поезія Тичини багата своєю національною формою,
а ідейно по-ленінськи глибоко інтернаціональна. Він
так само, як і Маяковський, любить і цінує духовне
життя, мову і звичаї українського народу.

Распишите эту мову на знаменах алых,
Эта мова величава и проста:
«Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав».

Тичина можливо більше від інших поетів конкретно
і глибоко емоційно розкрив національний характер
нашого народу, про який у свій час писав Чернишев-
ський. [...]

За півстоліття існування радянського ладу наш
народ набув нових якостей, ставши одною із передо-

вих соціалістичних націй. Ці нові риси глибоко розкрилися в таланті Павла Тичини. В дні труда чи грізних випробувань він з гордістю промовляє за свій народ:

Я єсть парод, якого Правди сила
Ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! —
А сила знову розцвіла.
Щоб жить — ні в кого права не питаюсь.
Щоб жить — я всі кайдани розірву.
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
Бо я живу.

Творчий приклад поета, його художня майстерність є багатою лабораторією для кожного молодого літератора. Тичина—поет глибоко народний і національно самобутній. В нашій молодій поезії інколи читаєш вірш і не вгадаєш, в який час і на якій землі він написаний чи, може, перекладений з іншої мови, бо в ньому немає ні барв, ні тонів, ні мелодики, властивих нашій мові, а лексика бліда, шаблонно-стерта, зведена до якоїсь сотні слів, неначе в погано написаному нарисі.

Нашій молодій поезії у Тичини є чому вчитися. Поет ніколи не розмінював свого таланту на дрібнички — різну пейзажну та любовно-інтимну сухозлотицю. Зовнішня краса світу в його поезії виступає як підтвердження душевної краси людини. Ідейна цілеспрямованість його творчості вчить наших поетів не стояти в стороні героїки життя, а бути полум'яним

пропагандистом лепішізму, справжнім художником, слугою і бійцем народу.

Тичина весь з нами сьогодні, молодий і своєрідно новаторський у своїх творчих задумах і устремліннях.

Максим Рильський останній час порадував читачів новими поетичними творами про працю, про життя наших добрих сусідів в країнах народної демократії і в далекому Ріо-де-Жанейро, а особливо новою книгою «Троянди й виноград».

Я не збираюся давати характеристику всій творчості поета — багатолітній, складній і простій в той же час, реалістичній в своїй основі, тонкій і багатобарвній, але хочу відзначити її життєву стійкість, її органічний зв'язок з життям, її невмируще глибоко народне звучання. Поезія М. Рильського, перш за все, розумна, мисль поета присутня в кожному рядку, в кожній картині і явищі, події і предметі, що постає перед його духовним зором. Поетичний образ пройнятий мислю, завжди чіткий і виразний.

Неси в щільник свій мозок, кров і плоть.
Таких, як ти, кипучі міліони.
Ідуть, щоб світ востаннє розколоть
На — так і — ні, на біле і червоне.

Глибока ерудиція, знання історії і культури народу присутні завжди в його творчості; земна любов до всього хорошого і живого; лінії, тони і фарби теплі, прозорі і задушевні; пейзаж виписується не як самоціль, а розгорнутий образ для ствердження мислі;

не ліричне споглядання, а любов, не тлін і порох живого ества, а безсмертя труда в людському існуванні хвилюють душу поета.

Поле чорпіс. Проходять хмари,
Гаптують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам із тобою!

Колись поетові дорікали, що в нього естетська споглядальність, класично-парнасівське зображення навколишнього світу відтиснули революційні події і передові ідеї сучасності. Це не так. Можна щодня писати вірші на теми дня, схоластично і бездумно сковзати по поверхні подій, запевняти читача в своїх передових ідеях і переконаннях, але без глибокого художнього розкриття суті і характеру цих подій вірші не стануть сучасними і революційними. Бездум'я і галас, гола плакатна схема дуже непереконливі, а часто і лживі свідки для визначення справжнього таланту. От чому у віршах М. Рильського про землю, весняне цвітіння, про осінь, що «запахла тютюном, та яблуками, та терпким туманом», про осінню даль, де «на білі гречки впали роси, веселі бджоли одгули» — живе і гаряче хвилюється наш радянський патріотизм, велика любов до рідної землі. Тут людський труд постав, налитий досягними плодами, яблуками і виноградом, хлібом і медом, вози скриплять, вантажені снопами; рибалки тягнуть невода з рибою, і сивий мельник насипає тепле мливо, і дівоча лукава

посмішка чарує серце під небом, «осіннім небом, синім і високим»..., яке багатство почуттів, асоціацій і спогадів юнацьких воскрешають ці картини в кожного з нас, в кожної людини, що любить отчий дім, з його скромними печалями і радостями, свою землю, на якій народився і виріс. Пізніше творчість М. Рильського показала його зріст як поета-громадянина, який гарячим словом, всіма засобами художнього мислення активно вторгається в потоки життя. Краса поетичного слова органічно пов'язується з глибокою ідейністю, коло громадських тем поширюється і виходить на обрії загальнонародних інтересів.

Його книги поезій, і особливо поеми «Слово про рідну матір» і «Жага», написані в час Вітчизняної війни, це вже зброя поета-бійця, патріота і комуніста в битві проти фашизму. Немало талановитих збірок післявоєнного часу, створені гарячим серцем і пристрасним словом, стали любимими книгами народу, а остання — «Троянди й виноград» — це задушевний гімн труду і красі людини.

Не один день і не одне літо визрівала ця тема в душі поета; зміст і форма народного життя, соціалістичне звернення і його національні форми, труд і краса як єдине ціле, подвиг і його філософський синтез — це думка, яка давно хвилює не одного художника слова, а в М. Рильського стала в творчості одною з провідних.

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тиспе.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне!

Невтомний розум людини, втілений в корисний труд, дає щастя; «Труд переростає у красу», — як сказав інший відомий поет; виноград — це гроно доспіле і соковите, яке привабливе зовні для ока, але і тут:

Людини впертої невтомний розум,
Що кинув виклик бурям і морозам,
Що дружньо до природи підійшов,
Але уміє з другом і змагаться;
Тут в кожній ягоді натхненна праця
Струмує, як гаряча юна кров.

Поетові властиве тонке розуміння природи, він знає і любить її пахощі і кольори, звучання і цвітіння, але все це сприймає не як самоціль, не як пейзажні акварелі, а як ствердження труда і духовного світу людини через призму поетичної мислі.

Перечитуючи збірки віршів останніх п'яти років, скільки знайдеш в них, ні, не знайдеш, а бери возами — так звану пейзажну лірику, мініатюру, відписочки, підробку під інтимну лірику, бездумне солодкувате і нудне, як сахарин, поверхове замилювання природою. Проходиш цим віршописним сіренько-каламутним потоком, і на серці стає тоскно і нудно, ніби ти попав під осінню холодну, безпросвітну мжичку. Про це явище буде розмова далі, а тут скажу — забу-

васться основна істина: творчість — мислення в образах; можна довгі роки писати вірші і не бути поетом; кожна людина, хоч би з невеличкою освітою, уміє підбирати рими і складати віршики, а створювати справжню поезію дано тільки поетові. Поезія — це склад думання, це духовний світ людини, а не голе римування. Олександр Довженко і Остап Вишня, Олександр Корнійчук і Олесь Гончар, Юрій Яновський і Михайло Стельмах, так як в минулому Микола Гоголь і Василь Стефаник, прозаїки лиш по формі, а поети по суті. Згадайте, як у Довженка в «Щорсі» помирає Боженко. Несуть його ще живого по всій Україні Щорсові козаки, високі та суворі, в мовчазній печалі, горять пшениці, іржуть коні над Сулою, небо вкрите багряними хмарами, і голова його сягає хмар, і вітер походу шумить в заповіті — «Як умру, то поховайте»..., безсмертя іде за ним, і рідна Україна проводить в останню путь. Це поезія великого обсягу. А ось ліричний Остап Вишня:

«Осінь.

Ліс стоїть задумливий, печальний: йому ось-ось треба пишне своє вбрання скидати, підставляти свої віти дощам холодним, хуртовинам сніговим.

Листя з туги жовтіє, а деяке з туги кривавиться.

Ось падає кленовий лист — умер він, одірвався з рідної йому галузки і падає. Він не падає сторч на землю — ні. Йому так не хочеться йти на вічний спокій, лежати і тліти серед завмерлих собратів своїх...

Він кружляє на галявині, то вгору підноситься, то хилиться до землі.

Ой, як не хочеться йому тліти!

Останнім рухом він поривається вгору, до світла, до сонця, що так пестило його, так голубило.

...Навесні на його місці молодий буде лист.

Зелений, він з вітром розмовлятиме.

Хапатиме жилками своїми сонячний промінь, під дощем купатиметься й росою умиватиметься.

Щоб потім умерти.

Старе одживає, нове — народжується».

У цих рядках увесь Вишня — задумливий і мудрий поет, з його оптимізмом і ніжною вишневою усмішкою.

Згадайте драматичні монологи Корнійчука — розповідь Христини Архипівни та інші, наскрізь пройняті поезією; в Олеся Гончара — дівчину, що вибиває соняхи, неначе вдаряючи в золоті тарелі; в Михайла Стельмаха — описи осінніх пейзажів і родючої теплої землі, зв'язаних з селянською долею; в Ю. Яновського — стару Половчиху, що стояла над морем висока та строга, як у пісні,— і дихне на вас тією поезією життя, що властива національному характеру нашого народу, в його минулому і сучасному. Така поезія живе довго. В нас є чимало письменників, що колись писали вірші, навіть мали по декілька збірок, але потім стали прозаїками чи критиками і успішно працюють в цих жанрах. Нам треба уважно ставитися до

молодого літератора, підказати, порадити вчасно, який жанр йому ближче, щоб він не блудив манівцями і дарма не губив свого обдарування, звичайно, якщо воно є. Я певен, що із десятків і сотень товаришів, які сьогодні пишуть вірші, ще будуть і прозаїки, і критики, і літературознавці.

Отже, знову буду говорити про М. Рильського. Його народний талант живе саме для поезії і в поезії, не може перейти в інші жанри; явища життя навіть у щоденній прозовій суті він уміє розкривати глибоко поетично, художні засоби природно-емоційні, а не штучно підняті на котурни, образ завжди земний, дохідливий і ніби аж буденний, епітет чи порівняння живо і точно відповідає предмету чи явищу. Пушкін говорив: «Умейте наблюдать различные предметы». І М. Рильський уміє спостерігати гострим оком. Ось у нього початок весни:

Вона — в бруньках блискучих на каштані,
В снігу рудому, у струмках брудних,
Що чистим сріблом грають у тумані,
Мов бруд ніколи й не торкався їх.
Вона — у краплях, що спадають дзвінко
Із голих віт, які стрясає птах,
Вона — в підсніжній зелені барвінку,
В сережках на березових гілках.

Справді, сміливе і свіже порівняння брудних струмків із чистим сріблом, цвітіння дерева поетом сприймається «як рожевий сніг, як теплий сніг», а «горобці в піску сипкому — ніби діти у ставку». Він бачить

природність явищ, вони в нього конкретні і художньо переконливі.

Був теплий дощ, в траві стоїть вода,
На гілці сипає бабка обсихас,
Запах буркун гостріше. Молода
Уперше в небі ластівка ширяє.
...Червоних маків розгорівся ряд
Після дощу...

Це вам не вогнецвіти, зорецвіти і огнепади весни, не золоті щибети срібних солов'їв і не різний ботвинячий чортополох, що захаращує нашу поезію, без мислі, без справжньої земної і буденної краси життя.

М. Рильський в художніх засобах, у сприйманні і розкритті явищ іде від шевченківських традицій, від тієї геніальної буденності образу в усьому, баченому Тарасом;

На великдень па солomé
Проти сонця діти
Грались собі крашанками
Та й стали хвалитись
Обновами...

чи:

Бувало, в неділю, розкривши мінею,
По чарці з сусідом вишивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта ляхів покарав;

від тих незвичайно життєвих фарб — епітетів, метафор і всієї художньої палітри великого вчителя.

І небо невмите, і заспані хвилі,
І понад берегом геть-геть
Неначе п'яний очерет
Без вітру гветься...

Скільки наші поети надбали кольорів до цих хмар і до хвиль; і рожеві, і зелені, і сині, і чорні, а хвилі — круті і сріблясті, запіпелі і кругойдучі, — але невмиті хмари і заспані хвилі зумів побачити лише Тарас, поєднавши це бачене з настроєм, із внутрішніми емоціями своєї душі.

М. Рильський багато зробив як блискучий перекладач шедеврів російської, польської, словацької поезії і кращих творів багатьох літератур. Тут його заслуга неоціненна, могутній труд і ерудиція поета показує його нашому народу як просвітителя і гарячого поборника дружби культур і народів, і тому він по праву стоїть як промениста зоря на обрії нашої поезії.

В декого існує думка, що коли поет має певне обдарування, то воно вже само його «вивезе» в літературі, відведе певне місце серед поетичних ікон і такому обдаруванню не особливо багато треба вчитися, працювати над собою, читати, пізнавати людське життя; та ще й посилаються на оте вічне патхнення, що, мовляв, воно є основним зерном творчого процесу. Для ледарів у літературі, можливо, такі сентенції й підходящі, а для справжнього таланту вони є самообдурюванням, бажанням відійти від упертої праці, навчання, пізнання навколишнього світу.

«Життя коротке, та безмежна штука і незглубиме творче ремесло»,— писав колись Іван Франко. Оце «творче ремесло» — є гарячий кропіткий труд літератора-поета над словом, рідною мовою, вивченням світової культури, науки, філософії. «И вечный труд, покой нам только снится»,— перефразуємо ми до речі слова Олександра Блока. Без цього не може розвиватися талант, не може зростати поет, обрії його бачення будуть вужчати, тьмяніти, і сам він захиріє, зав'яне, мов квітка, не полита рясним дощем. Талант — це труд. Натхнення — це той же талант, розвинутий трудом, розцвічений життям народом.

Згадайте, як уміли трудитися Шевченко і великий Каменяр Франко і якою невичерпною енергією було наповнене життя Лесі Українки. А коли ще взяти до уваги й те, що Шевченко писав свої огнисті пісні і поеми в страшній, жорстокій неволі, в стінах казарми, в муштрі на горючих пісках Кос-Аралу, а Франко десятиліття був тяжко хворий, а Леся Українка згорала від сухот, в умовах, коли «орлині крила чуєм за плечима, самі ж кайданами прикуті до землі...» — то важко навіть осягнути їх великий титанічний труд.

Вони жили й творили в той час, коли самодержавство душило народ, тримало його в темряві без шкіл, без науки, нищило національну культуру, мову, забороняло пісню. Тепер же за сорок років нашого соціалістичного існування, коли народи Вітчизни в ленінській дружбі показали світу чудеса творчості,

труда і духовного розвою, коли інтелектуальний потенціал радянських націй став на нечуваній висоті, на передовій лінії людської мислі, художникам слова ніяк не можна відставати, вони ж бо повинні бути справжніми глашатаями революційних дерзавь, розуму, совісті, честі свого народу.

В. Белінський гостро засуджував тих літераторів, зокрема співців «чистої краси», «чистого мистецтва», які своєю ідеологією і творчою практикою зверталися до самоспостереження, копалися у дрібненьких особистих емоціях, заплющували очі, щоб не бачити об'єктивної дійсності з її болями, кривдами, боротьбою.

«Жоден поет не може бути великим від самого себе і через самого себе, ні через свої власні страждання, ні через своє власне блаженство: кожний великий поет тому великий, що коріння його страждань і блаженства глибоко вросли в ґрунт суспільності й історії, що він, отже, є орган і представник суспільності, часу, людства. Тільки маленькі поети й щасливі й нещасні від себе і через себе; але тільки вони самі слухають свої пташині пісні, які не хоче знати ні суспільство, ні людство» (*В. Белінський*).

Говорячи про труд письменника, пізнання ним життя і опанування культури, мені хочеться згадати ім'я нашого видатного майстра поезії Миколи Бажана — поета високої творчої культури і міцного, я ска-

зав би, суворого, різьбленого таланту. Коли творчість старших майстрів можна порівнювати з мистецтвом, то Павло Тичина найближче стоїть до симфонічної музики, до її різногранних тембрів. Максим Рильський — до живопису м'якими тепло-земними кольоро-золотистими фарбами, Володимир Сосюра — до ніжної ліричної акварелі, а Микола Бажан — до монументальної суворості і об'ємної пластики.

Кожне слово в рядку стоїть на місці — вивірене, уважене, важкувате, ніби вирізьблене різцем, сповнене думкою, наповнене урочистого чи роздумного звучання:

Бійці виїжджали, і коні іржали,
Стримаю в стременах сталь дзвенить...

Епічна картина вічності походу, і жодного епітета, жодного красивого слова чи ліричного втручання автора.

Зведася до бою могутня дружина
Радянських народів-братів,
Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою фашистських катів!

І жодного сполучника в рядках, чи зайвого кольору, чи інтонації, чи високого регістру, тільки гнівна думка, суворості і проста, звучить клятвою.

Слова — ніби викувані, стоять плече в плече, зате ж думка плине вільно і просторо. Але мова тут повинна йти не тільки про слово. Хочеться сказати про той

«огопъ в одежі слова», про те, чим він надихається і горить в душі поета. Духовний світ людини, і в першу чергу мислителя, художника, цінується ставленням її до об'єктивного світу, до оточення, до суспільно-громадських відносин. І в цих відносинах до світу найпершою і найголоснішою струною є любов поета до народу, до Батьківщини. Її розвиток, труд, боротьба за краще майбутнє, її історична судьба живуть в його душі, хвилюють і надихають на творчість.

Ця риса, оця струна патріотизму є найголоснішою в поезії Миколи Бажана. Чи у віршах про мирний час, коли «кипить могутніх будувань гарячий будівничий кратер», чи в романтичних віршах з минулого, чи в історичній поемі «Данило Галицький» — всюди вістря зору поета націлене на сучасність; в ранніх творах «Залізнякава ніч» і «Слово о полку», які невірною оцінені в свій час вульгаризаторами (мовляв, ці творіння відводять автора від гострих тем сучасності), навпаки, ми вважаємо, в них поет шукав і знаходив ті вольові, сильні, незборимі риси наших предків, ті гарячі і суворі пристрасті, які характеризують історію народу. Ці твори органічно зв'язані з пізнішими етапами творчого шляху поета. Поема «Данило Галицький», трактуючи боротьбу руського народу за свою незалежність проти німецьких псів-рицарів, написана в грізні дні Вітчизняної війни, не відносить нашу увагу в давно минуле, а по суті перекликається з днями великої битви проти фашизму.

— Від гromу битви,— воям
мовив князь,—
Німеччина сьогодні затряслась,
Смертельний плях для неї —
шлях на Схід —
Таким вік с і буде сотні літ.

Рядки ж про вірність Батьківщині, про звитягу і зневагу до смерті:

Та краще вмерти в битві від меча,
Ніж вкритися ганьбою втікача —

перекликалися із мотивами «Слова»: «Братіє й дружино — лудежь би побиту быти, неже полонену быти», — звучали і звучать гостро, запалюють войовниче в наші дні.

Вся наша поезія прагне до зображення і розкриття характеру передової людини, до змалювання людини-комуніста в житті, в трудовій діяльності. На цьому шляху є в нас немало промахів і невдач, немало блідих схематичних творів, які зображують не комуніста-людину, а пустопорожній плакат, пунктиром накреслюють бліду тінь, а не людський характер.

Комуніст — це не тільки передова людина сучасності. Комуніст — це людина найпередовішої мислі, вічний революціонер в боротьбі за народне щастя, це світоч людської совісті, честі і доброти. Всі кращі люди на землі тягнуться до його імені — лєнінця-комуніста, — вбачаючи в ньому сподівання і надії, свою судьбу і майбутнє життя.

Без комуніста неможливо собі уявити справедливого, доброго і щасливого людського існування на землі. Отже, для поета — нелегка справа зобразити такий характер в усій його душевній, складній, повнокровній красі, в усіх фарбах і тонах — героїчних і м'яких, суворих і ніжних, оспівати це дороге нашому серцю ім'я. Тим же й радісніше працювати, що це почесне і священне завдання стоїть перед кожним художником слова, перед кожним мислителем і поетом.

Микола Бажан один з перших створив поетичну повість — трилогію «Безсмертя» про Сергія Мироновича Кірова. Любов комуніста Кірова до рідної землі, до народу, його глибокі думи про величні звершення людського труда, про боротьбу за щастя людини розкриті поетом майстерно:

О земле стомовна моя!
Я чую, як ти встаєш.
Я чую, як ти ідеш.
Я чую — приходиш ти.
Для моря твоїх людей
Замало старих узбереж,
Для зросту твоїх людей
Замало уже висоти.

І в «Сталінградському зошиті», і в «Англійських враженнях», чи то оспівуючи героїзм захисників Сталінграда, чи картаючи старий світ насильства, визиску і наруги,— поет з любов'ю кожною фарбою і лінією, кожною струною поетичного звучання звер-

тається до рідної Батьківщини, до її людей — трудівників. В останніх книгах — циклах «Біля Спаської вежі», «Міцкевич в Одесі» дружба народів показана не декларативним твердженням, а на конкретних історичних фактах і подіях, з синтезом думки і емоційною наснагою.

Російські довгі хуртовини,
Тугі свіги, вітри круті,
Мовчання біле України,
Пустинні степові путі,
Але навкруг — не глушина чужа,
...Бо й тут співають пісню про ножа!

Образ Міцкевича — поета і мислителя, страдника за долю свого народу, мрійника і гуманіста з його уболіваннями і тривогами ми бачимо в книзі як живого.

Забагато ще він недопрівав,
Недовистраждав, недолюбив,
Забагато темних чорторіїв
Він в душі до два не просвітив.

Обшир думання, скупість слова точного і міцного, густо сповненого змістом, глибока емоційна напруга, фарби важкуваті, примхливо-барвисті і сяючі, стосовно до ситуації, і головне, кожна подія і епізод, як гарячі жарини, вихоплена з полум'я історії, — всі ці риси характеризують обидві книги Миколи Бажана як видатне поетичне явище нашої вітчизняної поезії.

Хочеться побажати поетові продовжити труд, початий в поемі «Безсмертя», ще гостріше повернути свій

талант до теми сучасності і саме в великій ліро-епічній формі.

Хочеться побажати йому ще більше наблизити звучання своєї поезії до джерел народної мови, бо й сам поет колись-то скаржився: «Про масовість у поезії — в цьому її велике значення — не треба ніколи забувати... Про цю масовість не треба забувати й мені. Кажуть, що я не масовий. Я дуже жалкую, що це так, це зовсім не радість — це велике горе». Проте творчість М. Бажана за останні роки показує нам, що цю серйозну ваду, властиву для нього в 30-х роках, він майже переборов. Замість вишуканої абстрактності, що спостерігалась, скажемо, в творі «Число», появились чеканні, вагомі образи, дохідливі для широкої маси читачів.

Про Володимира Сосюру, одного з найвидатніших наших ліриків, можна сказати, що його поетичне серце беззавітно віддане бурям і грозам, мріям і прагненням рідного народу.

В. Сосюра стояв біля колыски народження нової української соціалістичної поезії, був одним із зачинателів її, і свій молодий сердечно-ніжний голос поета — лірика, співця і воїна — несе у народ і сьогодні.

Не одне покоління молоді виховувалося на його душевній поезії, не один видатний поет завдячує йому своїм поетичним розвитком і формуванням голосу.

Такий я ніжний, такий тривожний,
Моя осіння земля,

Навколо вітер переможний
Реве й гуля.

Справді, він увесь у цих рядках: тривожний і піжний, задумливий і мрійний, вродливий задушевним словом, глибоким поетичним образом.

Вечір упав на коліна,
Руки простяг золоті.

А ще й такі картини:

Там десь біжать залізні коні,
І пахне холодом трава...

Оця невимушеність і якась органічно-природна простота в зображенні явищ, подій, людських пристрастей, розлук і зустрічей, щирого, чистого кохання без нав'язування, без лобового підходу — і є тим характерним і цінним, що завжди хвилює нас в його поезії.

Ліро-епічна поема «Червона зима» є нашою радянською класикою. Як давно одгріміли громи громадянської війни, а читайте «Червону зиму» — і все — події, люди і особисте, глибоко сердечне, пережите поетом, — встане перед вами, як живе; і в десятий, і в сотий раз схвилює вашу думку і серце — тому, що в цьому творі великі ідеї переплітаються з найінтимнішими почуттями.

З одного боку, вражає така нібито звичайна буденність події:

Сходили на базар, помилися у бані,—
Я вірші став писать під вечір золотий...

А з другого боку, масштабність баченого і пережитого запалює і романтично звучить в кожному рядку:

Україну з краю в край проходили з боями...
Червоно танув сніг в пожежах барикад...
І громом молодим котилося над нами,
Лунало по лапах: «Вперед, за владу Рад!»

Є в поемі нотки суму і нотки журливих спогадів про тих, що полягли в бою,— і ці зажурливі спогади роблять твір ще людянішим, але ритм нового життя, пульс радісного нового дня б'ється в поемі гаряче і напружено.

Варто відзначити ще й іншу рису поезії В. Сосюри — її войовничість, пристрасне, публіцистично-громадське звучання.

Його поема-памфлет «Відповідь» є зразком революційної гострополітичної поезії. В ній поет з гнівом засуджує українських буржуазно-націоналістичних запродавців — петлюр, грушевських, маланюків, що завжди зраджували народові, продавали нашу батьківщину чужоземним ворогам різної масті і виметені, як брудні покидьки, на смітник капіталістичного світу:

Ви на обрізи, на ножі
Хотіли знов її пшурнути,
Коли: «Чи бути, чи не бути?»
В пожежі встало!.. Нам чужі,
Ви світом прокляті, забуті,

Ви захлинетесь у отруті,
Що нам готуєте... Вже час!
Залізний крок розчавивъ вас!

В поета в певний період були зриви і деякі ідейні помилки, але він мужньо зумів їх перебороти.

В час Вітчизняної війни і після війни, в мирний час, його високе патхнення, як гостра зброя, служило і служить радянському народові.

Обминаючи ті недовершені схематично-декларативні вірші, які В. Сосюра останнім часом іноді пише до дат і які не становлять художньої цінності для нашої поезії, і зокрема для творчості В. Сосюри, нашій молодій поезії є чому вчитися у видатного українського поета. Простота і дохідливість його поетичного слова, краса фарб і глибокопоетичних образів, душевна лірична чистота голосу, гострота політично-громадського звучання його віршів, спрямованих проти підлих недобитків, українських буржуазних націоналістів і їхніх хазяїв,— все це входить в золотий фонд надбання нашої поезії, який треба берегти і вивчати.

Відзначаючи позитивне в тому, що зроблене нашими старшими майстрами, ми разом з тим не повинні закривати очі на ті прогалини і недоробки, що є в їхній роботі. Справжня поезія вимагає і справжніх рахунків з народом.

Російська і українська поезія минулого століття ввела в світову літературу цілу галерею людських характерів.

Роман у віршах Пушкіна «Євгеній Онєгін» Бєлінський називає «енциклопедией русской жизни». Шевченкові «Гайдамаки» розкривали суворі і величні події історії українського народу, а його «Кавказ» був гнівним криком народів, що перебували у царській неволі. Лірично-філософський образ «Мойсея» І. Франка кликав народ до нових висот революційного духу.

Леся Українка в «Лісовій пісні» створила людські образи пеперевершеної краси, а її «Нсофіти» — люди гордої душі і прометеївського протесту — ввійшли в літературу як протестанти і борці за правду.

Чи створили наші старші майстри такі образи і характери нашого сучасника, характери, на яких би рівнялися люди в своєму житті?

Якщо такі характери і є в поезії, то їх дуже мало.

Народ, подвиги якого достойні ввійти в історію, хоче бачити себе зображеним в поезії глибокій і багатогранній, в епічних подвигах і трудах.

Молоде покоління дивиться на старших, як вони йдуть в літературі, хоче навчатися у них майстерності, хоче рівнятися по них, але за останній час поетичні твори старших не стають взірцем, не стають тією серйозною школою, що навчила б молодше покоління, як треба по-справжньому працювати. Тим більше, що в старших майстрів є чимало отих накладок, поспіху, одверто кажучи, поверховості і схематизму, плакатності і закликів, якими вони, не так вже й рідко, підміняють справжню поезію.

Почитає десь в бібліотеці молодий поет невдалі вірші когось із старших поетів, надруковані в газеті чи в журналі, і вважає, що це і є та вершина, на яку треба йому рівнятися.

Хіба не вина поетів старшого покоління в тому, що появилoся багато віршів загальних, верхоглядних? Хіба старші поети, іноді недооцінюючи, яке це має пагубне значення для молоді, самі не давали таких взірців, особливо в газетних, наспіх написаних віршах?

Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка мали таку творчу оригінальність, що її ні з ким не сплутаєш, вони створили школи і напрямки в класичній поезії.

Наші старші майстри-поети, гідні наслідувачі цих традицій, що з самого початку своєї творчості виступили як самобутні таланти, беручись до сучасних проблем, іноді втрачають цю оригінальність, часто знижують вимоги форми, а художні засоби підмінюють риторикою, ідучи по шляху найменшого опору.

Чим крупніший талант, тим повинні бути більші і суворіші вимоги до нього.

За останні роки вийшли однотомними книгами твори видатніших поетів України. Державне видавництво зробило хорошу справу. Це видання однотомників є певним підсумком досягнень нашої поезії за сорок років. Читач одержав твори Є. Бандуренка, П. Безпощадного, Р. Братуня, І. Виргана, С. Воскресенка,

П. Воронька, Л. Вишеславського, М. Гірника, І. Гончаренка, Ю. Гойди, С. Голованівського, Л. Дмитерка, П. Дорошка, Л. Забашти, С. Крижанівського, А. Кацнельсона, Є. Кривенка, І. Неходи, М. Нагнибиди, В. Мисика, Т. Масенка, С. Олійника, Б. Палійчука, І. Рядченка, В. Соколова, Б. Степанюка, В. Ткаченка, А. Турчинської, М. Терещенка, П. Усенка, М. Упеника, Я. Шпорти, В. Швеця, А. Шмигельського, М. Шеремета, О. Ющенко.

Правда, не всі вони сягають вершин справжньої поезії, не всі стоять на тому поетичному рівні, на якому сьогодні розвивається інтелектуально-духовне життя народу, але в багатьох цих книгах б'ється живе серце митця, органічно і криво зв'язаного з дійсністю; багато з цих книг є гарячим поетичним літописом подій і явищ сучасності.

Разом з творами старших майстрів багато з цих книг свідчать, що наша поезія вийшла на широке поле світової літератури, стала кращим зразком творчого життя української соціалістичної нації.

Однією з характерних ознак її є тематично-ідейна багатоплановість, поезія збагатилась інтернаціональним звучанням. Вірші П. Тичини і М. Бажана з англійських вражень, болгарський цикл П. Воронька, «Добрі сусіди» Л. Дмитерка — про трудове життя дружньої Польщі, «Індійська книга» М. Шеремета, «Іранський зошит» Я. Шпорти, твори В. Лагоди про угорських робітників, О. Підсухи про Румунію, чис-

ленні цикли і окремі вірші М. Рильського про дружбу народів є цьому яскравим свідченням. За образною думкою поета:

...Ми мости будуємо у світі —
Щоб друзі тими їздили мостами,
Щоб брат до брата броду-переходу
У ріках бурноплиплих не шукав,
Щоб наша сила в єдності міцніла!

А яке широкє, по-людському тепле відтворення знайшла в поезії тема дружби з російським, білоруським та іншими народами Вітчизни. Книги і поеми, вірші і пісні наших поетів про воз'єднання України з Росією, глибока істина віковічного братерства, лєнінська мисль про спільні шляхи життєвого існування наших народів розкрилися в схвильованому поетичному слові.

Дмитро Павличко — представник молодшого покоління нашої поезії, тема дружби народів допомагає йому творчо зростати, розвиватися і міцніти його обдаруванню.

В одному із віршів він пише:

У серці нашому ніхто не розлучив
Шевченка гнів і Лєрмонтова піжність.
Як рідну матір, я люблю Москву
За дух її, за воленосну вроду,
За все, що маю я, за все, чим я живу,—
За волю українського народу.

З ним перекликається Р. Братунь у вірші «Я мову братньої Росії по Пушкіну в дитинстві вчив».

Василь Швець в тривожні суворі дні війни бачить, як всі чесні люди на землі борються з фашизмом, несуть в серці надію:

І кожен з них, затамувавши болі,
Очима жадібно говорить: я живу!
І кожен знає: всі дороги волі
Ідуть через Москву.

Зір поета звернений на Україну до дніпровських далей, де летється кров і тліють пожежі, але він знає, що російський народ допоможе, бо «супит привольную Волгу неволя Днепра...».

Олександр Підсуха, талант якого свіжо розкрився в час війни, зворушливо розповідає у своїх віршах про убогих румунських селян, які, вирятовані з фашистської неволі, запевняють, що їм довго бути б у злиднях і темряві, «якби не Росія і не ви» — тобто бійці, люди радянської землі.

Микола Нагнибіда — поет старшого покоління, в своїх баладах, в яких теплий ліризм поєднується з героїкою і романтичним пафосом, змальовує синів і дочок російського і білоруського народів задушевним, щирим словом. Балада «Сестри» розповідає про дівчину Ліду — трактористку з Орла, що загинула на Україні в бою, а дівчата свою ланку назвали її ім'ям.

І зерно у тій ланці —
Неначе заграва,
На току потече —
Золоті ручаї.

І на тисячу верст
Розгулялася слава
Про ту Ліду Скворцову
І подруг її.

Цикл білоруських поезій Т. Масенка, глибокопоетичний твір О. Ющенка «Криниця», з якої п'ють три наші народи, гідно доповнюють цю тему.

Показ життя нашої Батьківщини є священним обов'язком кожного українського поета. Ангара з її електричними вогнями близька серцю нашої людини, як і Дніпрогес; українська вишня переплітається з білою березою Далекого Сходу; якутські оленеводи — рідні брати українського хлібороба. Ленінградські заводи перекликаються з гудками Донбасу. Все це рідне і дороге носить ім'я нашої Вітчизни. Майже кожний наш поет промовляє про це у своїй творчості схвильованим словом. Правдиво і художньо-конкретно про це сказав Петро Дорошко, пишучи про Карелію:

Не тут зростав, не тут любив,
Та це не має значення.
Нехай це дальня далина,
Але з гілками гострими
Оця сосна — моя сосна
На Кольському півострові.

Але в цій великій темі про Вітчизну є в нас свої недоробки і прогалини. І найголовніші з них — поверхове розкриття явищ, плакатність і надокучлива риторика. Дехто, напевно, вважає, що досить подиви-

тися з вікна експреса, і вже з'являються не окремі вірші, а цілі екзотично-подорожні цикли. Читаєш і думаєш з гіркотою, немов бачиш цього автора у м'якому купе туристського вагона, який з вікна похапцем записує чергові назви станцій, новобудов, милується на півночі ягодою морошкою і мороженою рибою, а потім, ще звіривши назви з довідником «Природа і люди» та ще перелиставши «Большую советскую энциклопедию», випише звідти п'ять-десять місцевих імен і словечок — і цикл готовий. Та ще такий цикл розбавить двома-трьома бенкетними віршами, тостами, з національним колоритом, марками місцевого вина, і вже поет думає, що він зробив корисну справу.

Риторика, верхоглядство й байдужість характеризують отаку поезію, і життя її скоромивуче. Що, наприклад, може пізнати читач із вірша П. Дорошка «Мурман»?

Може, в сон повірити? Турман,
Білий турман наснивсь мені.
Білі хмари чи білі турмани...

Ах ти, Мурмане, білий Мурмане
У чеканному сребрі.
Лийся ж, пісне!

Лети, мій турмане,
Над землею орлом ширяй.
Ах ти, Мурмане, білий Мурмане,
Заполярний казковий край!

Складається враження, що заради спокусливої рими «Мурмане — турмане», який несподівано чомусь

перетворюється на орла, і написано такий довгий чудний вірш.

І в інших віршах той же самий підхід:

Сибірські десятитисячні.
Дорога. Тайга, туман.
Хребти із алмаза висічені.
Якутія. Океан.
Сибір. Усташі далипою ти.
Якби я міг мої дні
Подвоїти чи потроїти,
Я б їх присвятив даліні.

І жодного свіжого образу чи епітета, жодного теплого людського слова! Одні побіжні географічні терміни. Все побігом, поспіхом, одними назвами, за якими ні людей, ні гарячого труда.

Кожний розуміє, що написати хороший вірш без душевного хвилювання не можна. Про це запевняє і Дорошко:

Вічно сам з собою в поєдинку,
Вічно невдоволений собою.
Все збираєш, все гуртуєш вперті
Згустки дум і почуттів людських.

Он, виходить, який молодець на слові! А як доходить до діла, то в наведених віршах ні «згусток дум», ні «почуттів людських». Нам треба нещадно боротися проти байдужого, холодного як лід віршописання. Воно не збуджує людські емоції, не запалює людину, а, навпаки, викликає байдужість у читача до такого сочинительства.

Не побачивши як слід людей, не відчувши благородної дружби народів, поет, стаючи в забронзовілу позу, пише:

А дум дерзновенних лавина,
А в серці вогонь почуттів!
Все хочеться більше зробити
Руками, думками, пером,
Щоб діти і правнуків діти
Тебе спом'янули добром.

Як бачимо, автор себе не забуває і не скупиться на похвали самому собі. Так байдужість у поезії поєднується із гіпертрофованим возвеличенням своєї особи.

Від поета, який побував у поїздках і побачив наш великий радянський світ, читач завжди чекає пристрасного слова про той народ, серед якого він жив, про його судьбу, про його труд і духовне життя. Згадаймо, яким вогнистим словом говорив Шевченко у своєму «Кавказі» до бідних, покріпачених царизмом людей, як велично і пізно оспівали Кавказ Пушкін і Лермонтов. Досягненням нашої поезії є цікаві узбекистанські та грузинські цикли М. Бажана, поезії П. Тичини про Казахстан, вірші М. Рильського про Ленінград. Як глибоко і багатосторонньо в наш час талант О. Твардовського змалював багату сибірську землю і кузні Уралу, ліричним і задушевним словом заспівав про гідроелектростанції на Ангарі, про мужніх і суворих бетонярів, монтажників, крановщиків, трактористів.

Які ж враження від своїх далеких подорожей приніс П. Дорошко? Може, і його схвилювали нові перетворення в житті, внутрішній світ людей, з якими він стрічався? На жаль, не про це пише він:

У пустелях жив, у горах,
І сказати міг усюди:
Є в порохівницях порох
І пі кашлю, ні простуди.

Чесно кажучи, заради кашлю і простуди не варто було так далеко їздити. В іншому вірші — знову про свій неспокій, про дорожні тривоги, а власне, — про своє дешевецьке кокетування.

І знов тебе в дороги кине,
Мандруй, спочинку не проси.
Ой серце, серце неспокійне,
І вмерти дома не даси!

Просто як у тій частушці співається:

Ох, беспокойная я,
Успокой ты меня!

Скромність завжди була окрасою справжнього таланту, а байдужість, риторика і самовдоволення — ознакою творчого безсилля. Про це слід пам'ятати всім, хто береться писати вірші про нашу Батьківщину.

З однотомників видно, як формувалося творче обличчя кожного поета, його художні засоби, манера письма, поетичне мислення. Правда, чимало є прохід-

ного, сірого і штампованого, але все ж пові барвисті стежки, широкі і своєрідні, визначають цю поезію. Голоси старших майстрів ніде не сплутаєш, пібито вони ввібрали всі інтонації і тембри, а от прийшов у літературу П. Воронько — і повий, свіжий, оригінальний голос з мужнім тембром, з ліро-епічними фарбами приєднався до поезії гармонічно і глибоко, як приєднується нова скрипка до величного симфонічного оркестру. Своє творче обличчя мають і І. Вирган, О. Підсуха, В. Мисик, В. Швець, М. Нагнибіда. Свої оригінальні лінії в жанрі сатири і гумору ведуть С. Олійник і С. Воскресенко.

З гордістю бачиш, якою повнокровною, багатою тематично і художньо є наша поезія. Таку поезію треба всіма засобами популяризувати в народі, особливо серед молоді, як засіб ідейного виховання, який навчає патріотизму, надихає людей на побудову нового життя.

Школа є одним з найголовніших шляхів, якщо не головним, по якому поезія повинна йти до народу. І якими ж обмеженими і убогими є підручники з літератури для середньої школи! В програму введено лише творчість трьох поетів, двох прозаїків і одного драматурга. А де ж подівся В. Сосюра — поет барвистого таланту і чарівної поетичної краси? Хіба хоч би загальним оглядом не можна було схарактеризувати тридцятирічний шлях таких відомих поетів, як П. Усенко, Т. Масенко, В. Мисик, М. Нагнибіда,

С. Олійник, С. Воскрекасенко, І. Вирган, І. Гончаренко, М. Шеремет, П. Дорошко та інші?

А хіба ж творчість самобутніх талантів молодшого поетичного покоління, яке зросло після Вітчизняної війни, не заслуговує на добре, бодай скупе, слово в цих дуже скупих підручниках?

Мені скажуть, що програми обмежені часом. Але ж можна цей час використати по-розумному. Не відводьте одному письменникові сорок сторінок, а дайте іншому таланту хоч би два рядки. Не розсусолойте про дитинство одного письменника на десять сторінок, а дайте десятку талановитих співців хоч би дві сторінки. Упорядники, якими керує Міністерство освіти, вішають замок на могутню нашу поезію, а він не замикається. Література пішла далеко вперед, а упорядники з Міністерства освіти залишилися позаду, як старці-міханоші.

Та й тих поетів, що вивчаються в школах, часто характеризують невірно, а то й безграмотно. Скажімо, ви, товариші упорядники, за редакцією академіка О. Білецького, даєте паспорт М. Бажану:

«М. Бажан також звертався до тем сучасності. Але в розробці цих тем він виявляв нерозуміння змісту соціалістичного будівництва в нашій країні. Не зрозумівши героїки буднів мирного будівництва, Бажан протиставляв їм романтику минулого, настрої безперспективності і тікання від дійсності в ідеалізоване минуле».

Ех, кума, кума, сіла на коня, а їхати не вмієш!
Де і коли цей поет тікав від дійсності? Навпаки, на всіх етапах, скільки міг, він прагнув до дійсності, зображав її, хоч інколи були й серйозні невдачі і промахи, і не тікав, як ви пишете, в «романтику минулого», а з минулого вибирав сильні, мужні характери і події, героїчне життя поєднував із сучасністю. Як же цього не розуміти?

Пишеться в підручнику: «...В українській радянській літературі з особливою силою зазвучала тема братерства і дружби радянських народів... Зокрема, цю тему широко розробляли П. Тичина і М. Рильський». Яка ж тут може бути окремішність, коли ця тема є основою основ всієї нашої поезії. Чому ви боїтеся назвати імена? Звідки така сором'язлива скромність?

Читанки для учнів рясніють писаннями наших дитячих поетів М. Пригари, Г. Бойка, М. Познанської, Н. Забіли. Є серед них і хороші речі, але чому так мало поезій Т. Шевченка, а І. Франка і Л. Українки майже не видно? Невже вони писали так незрозуміло? Дітей і юнацтво треба виховувати на кращих зразках класичної і сучасної вітчизняної поезії, а не на віршиках нібито специфічно-дитячих, написаних з нагоди осіннього дощика, зеленої травки-муравки чи півника-розбійника.

Те, що з дитинства запам'ятається, то на все життя; отже, треба давати найкраще, найпоетичніше, най-

красивіше цій золотій дитячій пам'яті, а не годувати її сахаринною кофейною гуцею.

А тоді самі дивуємося — звідки беруться оці жалюгідні бугі-вугі і джазова пісенькова короста серед молоді, оце стиліяжно-шігілістичне ставлення до рідної землі, до всього священного і дорогого серцю радянської людини.

Якщо папа-мама не павчає свого сина і доньку священним законам патріотизму, то наша література, поезія повинна бути подум'ямним пропагандистом і законодателем ленінської естетики і краси для душі молоді людини.

Чимало думок виникає при ознайомленні із зразками великих ліро-епічних форм у нашій поезії останнього часу. За післявоєнні роки опубліковано понад двісті поем — число значне, яке свідчить про неабиякий інтерес поетів до цього жанру. Серед цих двохсот поем є справді високохудожні твори, про які, не ризикуючи помилитись, можна сказати, що вони збагатили українську поезію, поповнивши її сильними, вражаючими образами людини нашого часу. «Матвіївка над Сулою» І. Виргана, «Райком комсомолу» і «Народження легенди» П. Воронька, «Матрос Гайдай» І. Гончаренка, «Городок» П. Дорошка, «Олекса Борканюк» і «Троянди на камені» Л. Забашти, «Юліус Фучік» Т. Масенка, «Правий берег» М. На-

гнибіді, «Веселки над Поліссям» О. Підсухи, «Слово про тугу і щастя» і «Молодість» М. Рильського, «Вітчизна» В. Сосюри, «На берегах Ішиму» В. Соколова, «Ташюша» Н. Тихого, «Генерал Орленко» М. Шеремета, «Два дні» М. Упеника, «Олеся» Я. Шпорти, «Оповідання про чумака» І. Цинковського — всі ці твори надто відмінні своїми художніми якостями, щоб їх можна ставити в одному ряду, але безперечно одне, — що авторам їх у тій чи іншій мірі вдалося відтворити героїчний зміст нашої дійсності і нашого сучасника.

Перелік цей можна навіть продовжити і назвати два або й три десятки творів, які не забулися, не припали порохом на бібліотечних полицях, а живуть там активним життям, що випадає на долю витворів справжнього мистецтва. Це так, і це треба відзначити. Але поряд з тим не може не хвилювати й інша сторона справи. Коли на одну вдалу поему припадає десяток блідих, анемічних творів, які вмирають, ледве з'явившись на світ, то мимоволі задумуєшся: чи не занадто великі наші «виробничі видатки», чи не припускаємося ми якихось значних помилок у наших пошуках шляхів до творення радянського ліро-епосу? Чим, зрештою, можна пояснити той факт, що багато поем виявляються «нечитабельними», — словечко, яким де-хто називає твори, що не користуються успіхом серед читача?

Робота над об'ємним поетичним твором, яким є

поема, вимагає високої майстерності художника,— і не тільки тієї майстерності, під якою дехто розуміє технічну вправність і здатність до образного висловлення думок. Без цих якостей взагалі неможлива творча робота над словом. Я говорю тут про художню і громадську зрілість поета, яка полягає у глибині життєвого досвіду, у широті його поглядів на дійсність і людину, у вмінні виводити конкретний індивідуальний образ шляхом вивчення і осмислення найглибших пластів народного життя, нарешті, в усвідомленні суті народного характеру, героїчність якого є джерелом його невимовної краси. Це основні якості зрілого таланту, які даються поетові як наслідок тривалої участі в суспільному житті і боротьбі, найглибших роздумів над минулим, сучасним і майбутнім свого народу. Без наявності найширшого синтезу годі створити образ великої узагальнюючої сили і немипущого, невичерпного змісту. А саме такі образи властиві класичним зразкам поетичного епосу, які назавжди залишаються у вселюдській скарбниці містецького слова.

«Слово о полку Ігоревім», «Божественна комедія», «Пісня про Роланда», «Гайдамаки», «Полтава», «Володимир Ілліч Ленін» — що спільного між цими пам'ятниками людської поетичної мислі? Проникнення в глибини духовного життя народу, його історії, його характеру. Змінюються епохи, народжуються покоління, виростає нова людина нового, соціалістичного сві-

ту, а ці творіння живуть і житимуть вічно, бо в них горить негасимий дух боротьби, дерзання, безстрашного пориву вперед — до світла, до сонця, до зір, в безмежні простори буття; цей дух боротьби і є виявом людського ества.

Наша дійсність дає вичинний матеріал для створення масштабних поетичних образів великої художньої сили. Поєми В. Маяковського стали епосом у творіннях поета з народним хистом. А «Червона зима» В. Сосюри, «Жага» і «Слово про рідну матір» М. Рильського, «Похорон друга» П. Тичини — хіба ці справді епічні твори стали нашою радянською класикою не тому, що автори їх зуміли відбити дух епохи і народу, напрям суспільного життя, синтезувавши матеріал нашої дійсності?

Отже, досвід вчить, що образ у поемі мусить бути передусім епічним образом — хай він навіть створений засобами поезії, зокрема засобами лірики. Справа тут, очевидно, не в засобах, а в об'ємності і в суті створеного образу, який повинен бути сповненим живого змісту, вагомим, як літня дощова хмара, що встигає оросити тисячокілометрові простори, перш ніж вичерпає свою життєдайну силу.

А чи ж довго житиме плід поспішного віршування, в якому змісту того всього-на-всього невелика краплина?

Невмирущі твори Олександра Довженка не назвеш ніяк інакше, як героїчними поемами. Але якими ж

рисами «Земля», і «Мічурін», і «Зачарована Десна», і «Поєма про море» нагадують нам жанр поеми? Тим, що художній і філософський зміст їх невичерпний, тим, що образи Довженка немовби висічені з суцільної гранітної брили, — настільки вони вагомі змістом, вільні від всього легкого, поверхового, неістотного.

Їх дуже важко вловити і визначити, ці риси, якими створюється епічний образ. Але не відчувати могутності і краси такого образу, не відчувати того величезного простору для роздумів над життям, який дає довженківський образ — не можна. Ось смерть трудівника, зображена як картина епічна:

«Усе сталося якось так до ладу, що близькі, дивившись на нього, не впали ні в скорботу, ні в розпач. Тільки дивне хвилювання на якусь мить поїняло нащадків і відчуття вчистої таємниці буття — немовби всі вони раптом торкнулися безмежності часу і його гармонійних законів. До того ж і дід, хоч і помер, проте не схотів розлучатися з усмішкою, і вона й тепер тихо сяла на його обличчі».

Яка далека ця картина від натуралізму, від безпомічного, безпорадного копіювання життєвого явища, від поганого описування, яке часто зустрічаємо і в нашій поезії! Але ж перед нами не просто «майстерність» слова — це майстерність бачення життя, це проникнення в глибини народного характеру. Як же добре треба знати цей характер, скільки людей треба було бачити, і пожити з ними, і потрудитись

поряд з ними, щоб змалювати один цей образ діда: «...не високого росту, але й не малий, широкий у плечах, сіроокий, з високим ясним чолом і тою усмішкою, яку так приємно тепер згадувати. І щоб умів також цей артист срудувати косою, вилами, ціпом, або зробити хату, чи змайструвати воза без єдиного шматочка заліза,— одне слово, всяку корисну річ зробити спиритно й весело. І щоб не боявся ні дощу, ні снігу, ні далекої дороги, ані щось важке нести на плечах. На війні, якщо артиста буде призвано, щоб не лінувався ходити в атаки й контратаки, чи в розвідку, чи не їсти по три-чотири дні, не втрачаючи сили духу. Щоб охоче копав бліндажі або витягав з багнуки гармату чи десь чужий автомобіль. Щоб умів розмовляти приязно не тільки з начальством чи з простими людьми, а й з конем, телятами, з сонцем у небі і навіть травами на землі. Тоді це буде вилитий дід».

Величезні життєві пласти треба перевернути, заглибитись не тільки в сучасне народу, але і в його історію — минулу і майбутню,— узагальнити досвід народного життя, і тоді тільки може бути створений такий образ.

Якщо «справа поезії — синтез», то це визначення Некрасова-художника, поряд з Шевченком найбільш епічного в літературі ХІХ ст., характеризує передусім жанр поеми. Відображення світу в його цілності є ознакою і радянської поеми, в якій знаходять відображення грандіозні історичні процеси виховання

нової людини, становлення людських колективів, перетворення світу на нових основах колективізму. Глибина узагальнення, скондепсованість широкої думки зумовлює філософський і героїчний характер жанру поеми.

Нехтування цією основною особливістю жанру, на мій погляд, і є причиною невдач багатьох авторів поем. Часто поети змальовують героїв своїх поем сірими, занадто заземленими, не заглиблюються у їх внутрішній світ, не вміють відшукати те основне, чим багата і прекрасна душа трудівника, людини з народу. Автор такої поеми не тільки неспроможний відкрити приховані під зовнішньою звичайністю і буденністю чудесні героїчні риси трудящої людини, а, навпаки, збіднює характер. Тоді пафос, без якого не обійтись в поемі, здається штучним, неприродним, фальшивим. Ось як, наприклад, Іван Нехода «звеличує» свою героїню-ланкову в поемі «Дівчина з Буковини»:

Я щодня, як чай із цукром п'ю,
Славну ланку згадую твою...
Слава тим, хто цукор цей ростив,
Працею стихію поборов!..
Засилають хлопці старостів,
У листах їй пишуть про любов.
Олександро, ти їх зустрічай,
Хай заходять старости з дороги,
Хай спочинуть їх старечі ноги,
Хай сідають, п'ють горілку й чай...
Вся країна чай із цукром п'є,
Добре ймення згадає твоє.

Це звучить як пародія. Але ж не один І. Нехода поетизує своїх героїв таким чином.

Читаючи поему, де зображений сірий, примітивний, певиразний герой, характер, дії і вчинки якого не виходять за рамки звичайної життєвої буденності, думаєш: «А чому автор вирішив написати про цю подію, про цього героя саме поему, а не зупинився на іншому якомусь жаєрі, наприклад, на оповіданні чи нарисі? Адже про речі звичайші і говорити зручніше звичайними словами, а не віршами — та до того ж у поемі!» Поема — це жанр, який спонує і звеличує, поема — це велична симфонія сильних, мужніх, великих людських почуттів і діянь. Значить, і зображуватись у поемі мусить герой, гідний оспівування і звеличування. Звичайно, це не значить, що ми повинні вишукувати для поеми якісь незвичайні події і незвичайного героя, обходячи «просту людину», «звичайного» героя. Але в тім-то й полягає справжня майстерність, щоб у житті звичайної, рядової трудящої людини за її зовнішньою буденністю знайти високий, героїчний смисл, розкрити благородну душу людини з народу.

Т. Г. Шевченко вмів надавати «простому сюжетові» «форму героїчної поеми». У повісті «Прогулка с удвольствием и не без морали» поет розповідає, що йому одного разу довелося лочути про благородний вчинок простого матроса, героя Кримської війни. Замість нагороди матрос попросив звільнити від кріпацтва

його сестру. Шевченка глибоко вразив цей «простий сюжет», і він зазначає, що тільки в поемі можна оспівати чудову душу людини з народу: «Что, если бы,— подумал я,— удалось мне этот простой сюжет облачить в форму героической поэмы, или... Никакая другая форма поэзии, кроме поэмы, не идет к этому сюжету; поэма — или ничего; и я начал сочинять поэму».

А герої довженківських кінопоем! Це звичайні люди, яких кожен із нас бачить щодня, але ж у якому чудесному ореолі мужності, незвичайної привабливості зображені ці люди великим художником!

Можна назвати кілька поем, написаних останнім часом, автори яких зуміли освітити своїх героїв, наших сучасників, яскравим світлом романтичної і героїчної піднесеності, вказати на нев'яучу красу їх душі і серця! Я б назвав серед них «Веселки над Поліссям» О. Підсухи, «Розповідь Одарки Пелагечі...» Д. Білоуса, «Троянди на камені» Л. Забашти, «Висока честь» М. Шеремета та деякі інші.

Дві перші опубліковані частини трилогії О. Підсухи «Веселки над Поліссям» відзначаються глибоким знанням народного характеру і народної психології, прагненням змалювати широку картину соціальних перетворень на селі за роки Радянської влади. Відчувається велика любов автора до своїх героїв і захоплення ними. Втім, твір ще закінчений, і поки що рано давати йому повну і всебічну оцінку.

Невелика поема Д. Білоуса «Розповідь Одарки Пелагечі...» є цікавою спробою розкрити естетичну сторону праці, яка формує характер трудівника. Д. Білоус створив живий, привабливий, поетичний характер колгоспної ланкової Одарки Пелагечі. Розповідь від першої особи із збереженням особливостей мови героїні, народний гумор, використання народної поезики — ці якості роблять поему Д. Білоуса своєрідним явищем у нашій ліро-епічній поезії.

У поемі «Троянди на камені» Л. Забашта змальовує полум'яний образ Ярослава Галана. Самий художній матеріал, драматизм зображуваних подій, яскраві характери зумовили інтерес, з яким читається поема. Високий пафос, лірична схвильованість розповіді — також позитивні сторони цього твору.

Варто зупинитися окремо також на поемі М. Шеремета «Висока честь», яка звертає на себе увагу і тематикою, і цікаво задуманим образом головного героя.

Зараз поет працює над новою поемою, в якій хоче всебічно змалювати людей — своїх ровесників 30-х років. Написані розділи цього твору свідчать про те, що це повинна бути цікава і своєрідна поема.

Всього лише кілька творів (я не зупиняюся на тих поемах, що написані в перші післявоєнні роки, вони вже були розглянуті і оцінені нашою критикою і громадськістю) виділяються із величезної маси виданої літературної продукції. Чи не занадто мало цього?

І чи не повинні ми тут прислухатися до читача, зробити висновки із наших невдач?

Нам треба глибше і уважніше вивчати глибинні процеси сучасного життя, передусім процес перевищення і творення нової людини. Людина нового життя мусить бути в центрі наших творчих шукань, в центрі наших поем. («В центрі всього і суть всього — Людина. До її героїчної і духовної еволюції прямо або посередньо тяжіють поеми та інші творіння», — сказав якимсь автор величної поеми «Листя трави» Уолт Уїтмен). Ми не можемо забувати про те, що по наших поемах і віршах через п'ятдесят, сто років нащадки будуть судити про людину нашої епохи, величної епохи революційних зрушень, яких не знала історія.

Наш час багатий на події незмірних масштабів, величезного загальноісторичного значення — вони мусять знайти відображення в поемах, інакше й бути не може, бо поза типовими обставинами неможливо відтворити типові характери. Але передусім із сторінок радянського поетичного епосу мусить постати на весь свій зріст сам творець цих подій, радянська людина, яка знесла незмірні, тяжкі жертви і злигодні в ім'я найвищих людських ідеалів, — знесла і не зігнулася, не втратила й частки свого великого серця, а ще більше зміцніла, виросла, загартувалася в боротьбі за нове життя.

Отже, наше основне завдання: боротьба з усяким

спрощенням і примітивізмом, з усякими свідомими і несвідомими спробами принизити героя наших днів, збіднити його внутрішній світ, його благородні дуплені пориви.

Часто кажуть, ніби спрощені образи є наслідком того, що поети не володіють художньою майстерністю, не знаходять словесних засобів для зображення героя. Це так і не так. Часом бідність і обмеженість поетичних засобів зумовлюються обмеженістю того завдання і мети, які автор ставить перед собою. Якщо поет не прагне заглиблюватися у психологію, в переживання героя, якщо його задовольняє поверхове зображення, то він не відчуває й потреби відшукувати дійові зображувальні засоби. Яка мета, такі й шляхи її здійснення. Адже поганеньку фотографію певного факту чи події можна зробити й шляхом звичайного переказування чи описування.

Я прочитав кілька поем, виданих останнім часом, і звернув увагу, що автори їх майже не застосовують таких композиційних прийомів, як внутрішній монолог героя, ліричні авторські відступи, чергування частин різного емоційного плану і т. д. Чому це так? Думається, що авторам просто не було потреби звертатися, наприклад, до внутрішнього монолога, бо ж у їх плани і не входило розкривати внутрішній світ героя.

Взяти, наприклад, поему молодого поета Юрія Герасименка «Люди на шляху» з однойменної збірки,

виданої «Радянським письменником». Ця поема при-
смно виділяється з-поміж інших, бо вона написана
темпераментно, з піднесенням, на доброму матеріалі.
Ось як енергійно і свіжо звучить заспів до поеми:

В чистому полі
Хмари пливуть...
Вільному — воля,
Ходячому — путь.
Сядьмо, юначе, перед походом,
Правді суворій гляньмо у вічі:
Буде усе — і години й негоди,
Люди і пелюди з людським обличчям.
Буде усе... у досвітнім тумані
Небо на сході спокійне і строге.
Час починати оповідання,
Час вирушати в далеку дорогу.
Схід багряніє... Хмари пливуть...
Вільному — воля,
Ходячому — путь.

Але з жалем треба сказати, що все в поемі Гераси-
менка тримається на одному лише пафосі. Поет не
заглибився в характер своєї героїні — мужньої ком-
сомолки. Засоби зображення характеру в цій поемі
дуже примітивні: це все ті ж описи та зрідка кволі
діалоги. А чому б авторові було не вдатися до такого
дійового засобу «саморозкриття» характеру, як внут-
рішній монолог?

Де ж краще й розкриваються душевні переживан-
ня, драматизм, боротьба протилежних почуттів, як не
тоді, коли герой говорить один на один, нічого не

втаюючи, розгортаючи потаємні думки і прагнення. Подібну бідність художніх засобів зустрічаємо і в поемах Г. Печенівського «Паростки», Є. Доломана «Паростки», В. Вільного «Дорога в Нагуєвичі» і ряді інших творів, які я не маю змоги всебічно аналізувати.

Цікаву поему «Земля» про оповлене західноукраїнське село написав Д. Павличко. В ній дрібновласницькій психології селянина протиставляється психологія радянської людини, у якої «землі що по обрії далекий».

Драматична поема «Перший грім» С. Голованівського, в якій розповідається про народовольців Желябова, Перовську, Кибальчича, що вчинили замах на царя, є твір ідеологічно недовершений, над яким автору ще варто б попрацювати. Критика зазначала вже, що в поемі не показано усвідомлення героями безцільності їхнього шляху в відриві від народу. Не одинаки-протестанти творять історію, а народ. Проте автор не спромігся показати народ як рупійну силу історії, а роль народовольців-одинаків в поемі надто возвеличена і перебільшена.

Заслуговує на увагу також поема М. Негоди «Повернення сина». Автор уміє схоплювати і відтворювати живі характери людей колгоспного села. Жаль тільки, що поема написана дещо фрагментарно, концептивно. Варто було б М. Негоді розгорнути епічні картини і портретні характеристики.

Драматична поема-казка І. Хоменка «Ікар і Дедал»

є цікавою спробою використання алегорії в жанрі поеми.

Історичний розвиток жанру поеми і досвід радянських поетів показують, що поема створюється і існує на ґрунті взаємозв'язку двох літературних родів: епосу і лірики. Епічна поема запозичує композиційні форми у лірики, причому форми ці дуже різноманітні. Можна назвати такі поширені в нашій поезії види ліро-епосу, як поема, віршований роман і повість, віршований нарис, ліро-епічний цикл і т. д. Щодо багатства засобів зображення і композиційних прийомів поема, мабуть, не має рівних собі серед інших поетичних жанрів. І всі ці засоби ліричного і епічного відтворення життя може використати автор — тут ніяких обмежень не існує.

Заслужують засудження поеми описові, в яких відсутнє глибоке внутрішнє хвилювання, емоційне начало. Якщо ж до того у багатьох поемах характери позбавлені справжньої поетичності, не доведені до рівня естетичного ідеалу, то, взяті разом, вони збіднені, художньо-безкрилі. Ота сама «нечитабельність», мабуть, в основному і спричинена низьким емоційним і естетичним рівнем багатьох поем.

Помітне місце в творчості наших поетів займає військова тема. Шкідливі антипатріотичні розмови про те, що тема війни уже вичерпала себе і втратила

свою актуальність, заперечені самим життям, нашою літературною дійсністю.

За останні роки і напередодні 40-річчя Жовтня вишло окремими книгами і надруковано в періодичній пресі немало прозових і поетичних творів великої форми, в яких широко подані події громадянської і Вітчизняної війни. З поем ми можемо назвати «Повість про моїх друзів» Івана Неходи, «Матрос Гайдай» Івана Гончаренка, «Севастопольська поема» Миколи Нагнибіди, «На крутих берегах» Л. Первомайського, «Павло Стожар» Євгена Кривенка, «Ярослава Троян» Василя Швеця, «Батьківське вогнище» Борислава Степанюка, «Микола Красношاپка» Миколи Руденка, «Молодший син» Абрама Кацнельсона. Розділи із віршованого роману «Твердыня» про оборону Сталінграда опублікував Борис Палійчук. Роман незабаром виходить у видавництві «Радянський письменник».

Це тільки список поем, і то далеко не повний. Тема війни, армійське життя має широкий відгомін у численних віршах поетів старшого і молодшого віку. І це цілком закономірно. Адже ж для більшості сучасних українських поетів Вітчизняна війна була визначним етапом в їхньому творчому розвитку. В роки війни і в післявоєнний час радянську поезію збагатили значними творами старші майстри нашої поезії і поетична молодь. З війни в літературу пришло значне талановите поповнення.

Біографії більшості сучасних письменників серед-

нього і молодшого покоління були пов'язані з війною. Тож, природно, наші поети постійно звертаються до теми подвигу радянських людей у роки війни, і ми бачимо, скільки невичерпного матеріалу для поезії, для великих епічних творів дає історія героїчного подвигу нашого народу.

Ні, не втратила своєї актуальності, не постаріла воєнна тема, як не старіє вічна тема любові народу до Вітчизни. Адже у дні війни, в гострих ситуаціях боротьби з ворогом з найбільшою силою виявлявся патріотизм радянських людей, їхня відданість партії, неустрашимість і героїзм. Це ті якості, які ми повинні виховувати в сучасних і майбутніх поколіннях. Це те, про що треба пам'ятати і писати завжди.

Не маючи можливості докладно зупинитися на розгляді поезії на військово-армійські теми, я хочу звернути вашу увагу на деякі крупніші ліро-епічні твори, присвячені нашій армії, розкриттю образів радянських воїнів, їхніх бойових подвигів і ратного труда.

Для сучасної української поезії характерне звернення до монументальних ліро-епічних форм. Ми бачимо появу широко закреслених поем, віршованих повістей, романів. Сорокарічне існування радянської держави, грандіозні соціальні зміни і перетворення у житті нашої країни, її могутня сила і провідна роль в таборі соціалізму, в боротьбі за мир — все це зумовлює появу і розвиток радянського епосу.

У всій своїй величч перед людством постав благо-

родний образ радянської людини — воїна і трударя, мужнього борця проти темних сил старого світу, за волю, дружбу, мирне життя. Цей позитивний образ нашого сучасника, творця нового світу — все більше привертає увагу літераторів, наших поетів, стає центральним образом їхніх ліро-епічних творів.

Віршований «Повість про моїх друзів» Івана Неходи — широко задуманий твір, в якому поет прагнув показати основні події Великої Вітчизняної війни, розкрити героїзм радянських людей — воїнів, партизанів, трудівників тилу.

В основному Іван Нехода правдиво малює картини війни, фронтового побуту.

Є в поемі хороші ліричні розділи-відступи. Вони допомагають авторові масштабніше передати хід війни, досягти більших художніх узагальнень, глибше проникнути в психологію героїв, міцніше злагодити композицію твору.

Іван Нехода написав значного обсягу, великої теми твір, тим більше вимог вправі пред'явити йому читачі і ми, його друзі, поети, а підстави для таких вимог є.

Роман у віршах, зауважив Пушкін, має свої відмінності. Він повинен бути пройнятий наскрізним ліризмом. Цього, на жаль, не вистачає твору І. Неходи. В своїй сюжетній побудові і в образо-мовній структурі він має особливості, властиві для прозових творів. Не вистачає динамічного устремління в розгортанні сюжету, в розкритті образу героїв. Повість не виправ-

дано переважана довгими, часом зайвими, прозаїчно написаними розділами. Особливо про партизанів, про життя і дії наших людей на окупованій території. Основний герой на протязі 25 розділів, після того як читач розлучився з ним у IV розділі, по суті, не згадується. Іван Великий залишається десь осторонь від значних подій. Лише один раз бачимо ми його в гострій ситуації, коли він в нерівному бою з ворогом потрапляє в оточення і пробивається до своїх. Розкриття подвигів героя іноді підміняється констатацією, загальними словами: «прострелений тричі і посічений тричі».

Іван Нехода — досвідчений поет, тим прикріше зустрічати в поемі кострубатий вірш, позбавлений тональності, інтонаційного звучання. Часто зустрічаються рядки з порушеною цезурою, у яких логічні наголоси слів не збігаються з ритмічними. Спробуйте вільно прочитати такі, наприклад, рядки:

«Зайорзався танк... Добре вцілив, Іване», «Хто — мов на гриби: кошик ніс чи з мішком...», «Улучив снаряд... Сич кричить там: киги!..», «Вклонився Кремлю, зуб в пілотку свій згріб».

Зловживає поет і штучними римами, силоміць вганяючи в рядок невідповідні слова:

Вже третю атаку відбили ми — бач,
...КаПе. Каганець. Тіні падають сірі.
Портрет Ілліча, рідний стягу кумач.
Раділа Оксана. «Досвітні вогні»

Назвала вона свою групу. Е пі,
Побачимо, Любко, хто буде з нас правий.
Взяв зошити, з Любкою зпик між ярків...
«Досвітні вогні» одне одному — кив!
Ми мусимо пищити руських щодень!
Усіх: і жінок, і дітей... Так лишень!

Ми говоримо про першу книгу віршованої повісті
І. Неходи.

Добре б було, якби повне видання віршованої «Повісті про моїх друзів» та не мало тих істотних вад, про які нам доводиться говорити, розглядаючи першу книгу.

Тема подвигу на війні лягла в основу поеми «Микола Красношапка», написаної М. Руденком. Микола Красношапка — не вигадане, а справжнє ім'я молодого тракториста з Донеччини, воїна — захисника Ленінграда. Поет знайомить нас із Миколою Красношапкою в день проводів його до армії. Микола розстається з любимою дівчиною. Ми бачимо його в колі рідних, друзів трактористів. Перед нами проходять картини побуту, будні солдатського життя.

Під небом Ленінграда, на ленінградській землі зустрів Микола Красношапка перший день війни. В останніх розділах постає суворий Ленінград, фронт-това обстановка на Неві, де на бойовому посту зі своїми друзями стоїть Микола.

Поема читається з увагою, але тільки до останнього розділу, в якому описаний подвиг Красношапки. У найвідповідальніший момент поетові забракло ва-

гомих, правдивих слів, психологічного вмотивування подвигу. Статично, без напруження подано бій. У написаному легким, поквалливим розміром вірші не знайдено відповідної інтонації. Подвиг описується плакатно. Герої надто легко розправляються з ворогами.

Сходить сонце...

А у лузі,

В травах стоптаних, густих

Вбиті купою на купі.

Вже не стогне з них ніхто.

Справа — трупи.

Зліва — трупи.

Хлопці полічили —

сто!

Неймовірно легко, як бачимо, знищує ворогів автор. Майже так, як сказано у «Василі Тьоркіні» О. Твардовським: «Русской ложкой деревянной семь фашистов уложил». Показавши так ворога, применшивши його силу, Руденко цим самим принизив і образ героя, і велич його подвигу.

Темі дружби двох великих народів, уособлених в образах українця-тракториста Матвія Горбенка і росіянина-робітника Никанора Личкова, присвячена поема Л. Первомайського «На крутих берегах». Малодійова, статична композиція твору, — на що справедливо указувала у свій час критика, — не дала можливості загострити характери героїв, яскраво розкрити тему дружби.

Поєма побудована на одних спогадах. Матвій Горбенко, стоячи на дніпровій кручі, згадує роки війни, свого фронтowego друга, парторга роти Личкова. У спогадах Горбенка Личков, у свою чергу, згадує дитинство, оборону Царицина. Авторські відступи також насичені спогадами про війну. Подібна композиційна побудова утруднює читання поеми. Надто перевантажена поема відступами, у яких постать автора заступає героїв.

Слабкість сюжету — вразливе місце багатьох поем. Мало ми вчимося у класиків, недостатньо знаємо життя, мало думаємо над композицією твору.

Майже не звернула уваги наша критика на поему Борислава Степанюка «Батьківське вогнище». І даремно. Ця поема — помітне досягнення для її автора. Тема подвигу радянських людей на фронтах, в партизанських загонах, в труді знаходить в поемі виразне розкриття.

Герої поеми — люди одної родини: три сини, донька, мати та закатований фашистами батько, перед портретом якого в рідній хаті зібралися і розповідають про себе його діти. У такий спосіб автор малює образи радянських патріотів: воїна-фронтovика, батька-партизана, середульшого сина — нескоримого борця в німецькій неволі, молодших доньку і сина, гідних спадкоємців і продовжувачів слави свого батька героя, благородний образ матері.

Подібна композиційна будова не нова, але Б. Сте-

панюк вдало використав її і безперечно досяг творчого успіху.

Окремі розділи поеми можна і треба було б зробити стислішими, економнішими на слові.

Так само, як Борислав Степанюк в поемі «Батьківське вогнище», А. Кацнельсон в своїй поемі «Молодший син» подає історію однієї сім'ї в воєнні й післявоєнні роки. Правда, центр ваги в поемі А. Кацнельсона перенесено в наші дні. Епізод з рятуванням німецьких дітей в палаючому будинку радянського лейтенанта становить основний сюжетний стрижень поеми. Всі інші лінії і сюжетні ходи грають допоміжну роль, щоб через них привести героя до подвигу.

Поема «Молодший син» композиційно мало зладжена. Основний епізод — рятування дітей з пожежі — органічно не в'яжеться з іншими епізодами і міг би стати темою для самостійного вірша, хоча, треба сказати, не новою для нашої післявоєнної армійської поезії.

Зовсім недавно в газеті «Радянська Україна» ми прочитали нову поему Миколи Нагнибіди «Васильок». Значною мірою ця поема звернена в грозові роки Вітчизняної війни.

Невеликий розміром твір багато промовляє нашому сердцю. В поемі «Васильок» немає широкого, масштабного розкриття подій. Не хроніка війни, а світ людської душі, доля, мужність та благородство героя знайшли справді поетичне відтворення.

М. Нагнибіда давно і успішно працює над сюжетними віршами, є автором багатьох балад та поем. Нова його поема є гідним продовженням попередньої роботи в плані сюжетної лірики. Добре злагоджений сюжет, чіткий невимушений вірш, хороша образна мова поеми свідчать про серйозну роботу поета в шуканні високої художньої форми.

Ми розглянули і згадали далеко не всі поеми на тему Вітчизняної війни, написані за останні роки. А скільки пишуть у нас ще віршів про війну!

Справді, є чим похвалитися нашій літературі, є що назвати, коли йде мова про Вітчизняну війну. Можна значно збільшити список творів, присвячених подіям війни, але наші читачі, радянські воїни, поруч з творами про війну, хочуть читати твори про армію в мирних умовах, бачити картини життя, побуту, навчання воїнів, знаходити у віршах і поемах близьке їй рідне їм, те, чим живуть вони зараз, що думають і що відчувають.

В буднях сьогоденного армійського життя немало багатющого матеріалу для художника слова. Але щоб писати про армію наших днів, треба знати її, тримати постійний зв'язок з військовими частинами, бачити радянських воїнів не тільки на парадах і літературних зустрічах, а й на навчанні, частіше бувати серед них.

Чому покійний Ярослав Шпорта, талановитий укра-

їнський поет написав так багато хороших, задушевних поезій про армію? Бо він знав армію, був її солдатом, віддав армії свої наймолодші літа. Тому-то так глибоко і процикливо поет висловлює у кращих своїх віршах думки і почуття того покоління, яке, іще не знавши кохання, ішло в бій, глибоко усвідомлювало свій обов'язок захисника радянської Вітчизни.

Я ще сам не знав любові тунку,
Що в коханні є снаги напій,
Знав лиш в материнському цілунку
Я одне благословіння в бій.

Я іще стідався взять за руки
Дівчину веселу і просту,
А уже через степи і луки
Міномета піс важку плиту.
Ніс, бо знав, що треба буде жити,
Щастя будувать в своїм краю,
Ніс, бо знав, що треба захистити
Землю рідну, зоряну свою.

Серед поетів, які частіше звертаються до військової теми, можна назвати М. Гірника, П. Дорошка, П. Усенка, О. Підсуху, М. Шеремета, В. Федорова, І. Рядченка, Б. Палійчука, Є. Кривенка, В. Швеця, Л. Дмитерка, Л. Первомайського, П. Ребра та інших. Тривале перебування в рядах армії, особливо в роки війни, надовго зарядило їхню творчість військовою темою.

Про сьогоднішній день армії більше пишуть поети молодшого покоління — солдати і матроси, сержанти

і офіцери, життя яких тісно пов'язане з армією та флотом.

Серед багатьох поетів-військовослужбовців є здібні, талаповті люди, автори книг. Це — Микола Романченко, Петро Усачов, Данило Бакуменко, Микола Кирилов, Іван Яган, Никифор Красовський.

Герої віршів армійських поетів є воїни-відмінники, часто не вигадані, а взяті з життя друзі однополчани.

Лірика солдатських поетів пройнята любов'ю до Батьківщини.

В поезіях армійських поетів ліричний герой зливається з їхньою солдатською біографією. Устами ліричного героя поети-воїни розповідають про військове навчання, про своїх дійових друзів солдатів, про їхній труд, почуття і думи.

Необхідно професійним літераторам не забувати про сьогоднішній день нашої армії.

Народ, читачі-воїни чекають від поетів нових віршів і поем, які продовжували б розвивати патріотичну тему української поезії і оспівували б солдатський труд і подвиг радянських воїнів — захисників вільного труда, людського щастя, справедливості і миру.

Хочу говорити про пісню, тому що без неї не можна уявити народного життя; вона обіймає всі сторони людської поведінки і діяльності, всю глибоку, багатогранну палітру душевних переживань. Вірш чи та-

лановита книга в письмовій формі приходить в лю-
дську свідомість десь пізніше дитинства, в юності
і в молодості, а пісня входить в духовне єство з мо-
локом матері, вона не тільки є першим елементом
пізнання об'єктивного світу, але й великим законо-
дателем формування людського характеру. Десь піз-
ніше людину будуть гартувати і суспільні стосунки,
і труд, і боротьба, але ті пісні, що співала мати над
колискою малій дитині, ніколи в житті не забувають-
ся. Пісня є одним з першоджерельних могутніх кри-
теріїв формування добра і зла, благородних і недобрих
пристрастей, все залежить від її змісту, її ідейного
звучання і спрямованості.

Народження людини — зв'язане з піснею, перше
кохання дівчини і юнака, щастя любові і гірка три-
вожна розлука — в пісні, думи батька і матері, що
виглядають синів з походу, з далеких доріг війни —
в пісні. Шахтар і сталевар, колгоспник у полі, вчений
в дерзновенному стремлінні польотів у стратосферу,
воїн і політик, філософ і митець, лікар і вчитель,
стара посивіла людина і малий хлоп'як — свої радості,
болі і надію, всю свою душу виливають у пісні; вона
народжується від найменшого поруху людської мислі
і пристрасті, народжується, як зелений лист у саду
чи погожий промінь сонця, що зігріває землю, а потім
виростає, шириться, набирається барв і супроводжує
людину все життя; людина, що не любить співати,
буває жорстокою і злою; воїн, ідучи в похід, бере

з собою три речі: зброю, хліб і пісню. Зброю для боїв, хліб — для життя, пісню як душу Батьківщини, як найдорожчу згадку про друзів і людей, що полонили серце.

Великі митці минулого і наші сучасники свою творчість органічно зв'язали з піснею; Шевченко, Кольцов і Некрасов, Бернс і Беранже, Лонгфелло і Гете, Міцкевич і Пушкін, Руставелі і Довженко, Тичина і Твардовський, Ісаковський і Янка Купала, Гоголь, Стефанік, Максим Рильський, Остап Вишня і багато інших славних імен світових митців згадуються мені зв'язаними з піснею, з її вічно животворним джерелом, з її піжним і грізним клетотом.

Українська пісня має своє глибоко національне прекрасне звучання, а в ідейному розумінні вона є історичним літописом народу. «В цьому відношенні,— писав Гоголь,— пісні для Малоросії — все: і поезія, і історія, і батьківська могила... Якщо він (історик.— А. М.) захоче узнати вірний побут, стихії характеру, всі відтінки почуттів, хвилювань, страждань, веселощів народу, який зображав, якщо хоче випитати дух минулого віку, загальний характер всього цілого і... кожного окремого. Тоді він буде задоволений цілком; історія народу розкриється перед ним в ясній величі» (*М. В. Гоголь. Сочинения, т. 6. М., Гослитиздат, 1953, стор. 67*).

Пісня має свою особливу художньо-поетичну специфіку. Не кожен вірш співається і не кожен віршо-

ваний рядок кладеться на музику. В наш час багато пишеться куплетів, або, як їх називають, «текстів» для музики, але ті, хто їх пише, не розуміють, що ні безсюжетні куплети, ні оці тексти без чіткої композиції — без образного розкриття явищ і конкретності змісту — нічого спільного з піснею не мають. Скільки таких мертвонароджених текстів гримить по радіо, заповнює нашу пресу, а їх не сприймає і не співає народ.

Це глибоко розуміли творці народних пісень і такі велетні піснетворчості, як Шевченко і Кольцов.

Не існує народної пісні на загальну тему — вона завжди розкриває певну подію, пригоду, конфлікт, в ній живе людина з її настроями і думами.

Зміст її так густо сконденсований, що його б вистачило на цілий прозовий твір, оповідання чи повість, з неї можна намалювати картину, створити скульптуру, чи, перекладена в драматичний твір, вона могла б стати шедевром сцени; вона несе в собі, в першу чергу, людський характер.

Ой у полі жито
Копитами збито,
Під білою березою
Козаченька вбито.
Ой як прийшла мила,
Голубонька сива,
Та й підняла китавчу,
Та й заголосила.

І велична, ще не знана глибока туга підпливає до серця, веде нас далі і далі, і кожне слово, кожен рядочок наче вихоплений з полум'я:

Ой убито, вбито,
Затягнуто в жито,
Червоною китайкою
Личенько пакрито.

І в пісні про матір, що виглядає сина з походу, і в «перепілочці», якій ніде гнізда звити, і як братається сокіл з сизокрилим орлом, і в образі явора, що в воду похилився, — всюди, всюди людина — її доля, настрої, сподівання і думи.

У Шевченка що не пісня — то людська доля. «Утоптала стежечку через яр», «Ой одна я, одна», «Якби мені черевики», «Зоре моя вечірняя», «Садок вишневий коло хати», «Нащо мені чорні брови», «Тече вода в синє море» — і що не згадай — в кожній літопис людського життя, в пристрастях, в настроях, в добрій посмішці чи в гіркій зажурі.

Українська радянська поезія народила багато змістовних, талановитих творів-пісень, які любить і співає народ. Коли на зорі революції повсталий народ вимагав нової пісні, то часто на старі мотиви невідомі поети-бійці складали слова, і вони лунали по всій країні. А потім з'явилися пісні Павла Тичини «На майдані», «Як упав же він з коня», В. Сосюри «Селянин, і шахтар, і матрос», В. Чумака «Червоний заспів», «Йдемо вперед — віки за нами» А. Паніва.

Потім піснярі — вихованці комсомолу І. Шевченко і П. Усенко дзвінкими голосами заспівали «Гарно, гарно серед степу», «Стільки того дива впало на прядива», «Дівчино секретарю». Про наші кривні, дорогі серцю радянські діла і почуття щиро співали комсомольці, молодь села і міста.

Нова тематика увійшла в пісню, романтика революційних подій, нової праці, трудових буднів, світлого оптимізму піднімала пісенне слово на високі вершини поезії.

З боєм пройшли ми стени України,
Коней в Дону напували,
Під Перекопом ворога били,
Ми й на Карпатах бували.

І поруч з цим задьористим завзяттям лейтмотивом бриніла ніжно-лірична нова тема комсомольського життя в світлих і теплих фарбах:

Дівчино секретарю,
Як тебе любили ми,
Деся ти за заметами,
За снігами білими.
Школа, дві акації...
Про весну, про молодість...

Виписую ці рядки сьогодні, а серце бринить від милих спогадів про наш комсомольський клуб, про лікнепи, про гарячі юнацькі вечори з іменем Леніна десь при каганці у засніженій хаті «у яру повстанському».

«Нове життя нового прагне слова» — і це слово

А. Малишко, М. Бажан, О. Корпійчук, П. Тичина, М. Рильський.
Фото 50-х рр.

Ю. Смолич, А. Малишко. Фото 50-х гг.

увійшло в пісні «Будівничка», «Цвіти, Червона Україна», «Комсомольська», «Дніпрельстан», «Комунівська веснянка». В тридцять роки вірші і пісні П. Тичини, М. Рильського, С. Воскресенка, І. Неходи, В. Бичка, О. Новицького та інших увійшли в широкий народний репертуар, вони відзначались оптимізмом, бадьорістю, гарячими закликами до праці, але майже у всіх цих піснях був недолік: вони обходили важкі, гострі моменти життя і боротьби, ті трудні і часом складні події, через які ішов наш народ.

В багатьох піснях тема особистого життя, вся складна палітра людської душі в переживаннях і настроях майже була відсутня.

Час Вітчизняної війни поширив тематику пісні. Трагічне і героїчне в ній стали поруч, лірика і пафос переплелися в одне, любов до рідної землі і до коханої дівчини чи матері злилися в один образ. Життя народу в жорстокому бою, в пожарах і руїнах, в гірких невдачах і в щасті перемоги породило пові грізні і ніжні пісні з солов'їним щебетом любові і з залізним клекотом танків, і душа народу билася в них глибоко і багатогранно.

Ніколи, ніколи не буде Україна
Рабою фашистських катів!

Гнівню клекотів марш-пісня, створений М. Бажаном, «Слово про рідну матір» М. Рильського. Натхненна пісня — поема земної любові і радості — полонила

народні серця, і її особливо несподівали вороги і різні безбатченки.

Гнівні пісні П. Тячнини співалися на мелодії, складені народом, з партизанських рейдів залунав талановитий дзвічковий голос П. Воронька. Пісні В. Сосюри, Л. Дмитерка, С. Воскресенка, О. Ющенка, І. Неходи, М. Упеника, Т. Масенка, О. Новицького листівками закидалися в тил ворога. В післявоєнні роки тема труда, інтимна лірика, тема любові до Батьківщини увійшли в пісню з новими інтонаціями і художніми барвами.

Єсть у нас поети, що намагаються писати шаблонні тексти, які граничать з карикатурою, сповнені бодрячества і загальщини.

Ось уривки тексту, саме тексту, а не пісні, присвяченого комсомолу:

Пройшов ти великі безсмертні дороги,
Від краю до краю гримить наша пісня,
Лунає ця пісня, не зна перешкод,
Ми вільно в країні своїй живемо,
Ідуть комсомольці за лавами лави,
В боях і трудах не відступим ніде.

(О. Новицький)

Де ж тут образ нашого героїчного комсомолу? Одні суцільні відписки, абстракції, ніби виписані із сіренької газетної передовиці. А інший поет так оспівує молодого шахтаря:

У посьолку гомопять —
Він один з усіх ребят
Не зазнайка і не гордий,
А в забой б'є рекорди,
Б'є вчорашні він рекорди, всі підряд.
(В. Шугтов)

Словом кажучи, одним махом усіх побивахом! Не шахтар, а повоспечений Георгій Побідоносець. Думається, що така пісня не дуже обрадує серця молодих шахтарів.

В іншого поета ще завзятіше оспівана ланкова Надія Тригуб:

Гей пшениця за горою,
Гей, не колосся, а пуди,
Золоту медаль Героя
Носить Надя на груді.

Поет очевидно полюбляє пластичні образи і не цурається розмальованих плакатів, бо ланкова в нього хоч куди:

Скрізь вона передовою,
Гей, любить Надю юн і стар.
В ланці Надя — ланковою,
В комсомолі — секретар.

(І. Нехода)

Кращої і на Харківщині немає, і в усьому Радянському Союзі, як запевняє поет. Віримо, що Надія Тригуб — справжня, хороша ланкова і не її ж вина в тому, що одописець так роздмухав своє літературне кадило. Від такого славословія не співати, а заревти можна, і не в одиночку, а цілим хором. Але єсть інші

поети, в яких склад поетичного мислення, духовно-творче єство органічно виливається в пісенні рядки. М. Ісаковський говорив: пісня тоді хороша, коли її можна читати і співати.

Молоденький серпик,
Вечора зоря.
Місяць-виночерпик
Виміря моря.

Хто це такий? Це ліричний, ніжний Павло Тичина. Цей поетичний шедевр, на жаль, чомусь не входить у вибрані твори поета. Тут кожне слово читається, і співається, і ніби світиться чарівним вогником. Додай, композиторе, мелодію, і воно забринить і стривожить душу.

Яблука доспілі, яблука червоні.
Ми з тобою йдемо стежкою в саду,
Ти мене, кохана, проведи до поля,
Я піду і, може, більше не прийду.

Оці яблука доспілі, і доспіле чисте кохання, і почуття близької розлуки у слові Максима Рильського звучать самі по собі, не просто як вірш, а як високогармонійна мелодія.

В останніх збірках В. Сосюри, на жаль, чимало поезій прохідних, написаних до певної дати, невиразних, а то й блідих, але вчитайтеся уважно в ці збірки, і ви знайдете не один десяток добірних зерен поезій-пісень, що чекають на композитора.

Літо бабине, бабине літо...
Серце чує осінні путі...
Хтось заплутав зажурені віти
В павутиння нитки золоті.

Як чистий струмок, бринить поетове слово, лагідне і прозоре, ніби обвіяне фарбами тихого вишневого вечора. Наша молодь, не чекаючи на майстрів музики, сама складає мелодії па ці поезії.

Радус і нова збірка Павла Усенка «Листя й роздуми», де властива йому пісенна стихія наче веде нас у молодість поета, до збірки «КСМ», до «Лимерівни» і до зворушливої «Дівчино секретарю». Ритмомелодика рядка, пісенно-народна образність оригінальні і по-справжньому поетичні.

Хочеться мені говорити і про Платона Воронька — пісняра «по самій строчечной сути», обдарування якого органічно споріднене з пісенним жанром. «Справжня народна пісня, — писав М. Горький, — уміє говорити від душі найпростішими, а тому й красивими словами». Своїм змістом, ідейним спрямуванням, художніми засобами вона повинна бути дохідливою, природно-простою, як природним завжди є плін ріки чи людське дихання. Поезія П. Воронька багато в чому глибоко споріднена з цими вимогами. Вбираючи пісенні народні традиції, навчаючись у Шевченка, поет має свій оригінальний і свіжий тембр.

Назбираю квіт
І пошлю привіт
Нашим правнукам далеким

Аж на сотні літ.
Я вітаю вас
У щасливий час.
Люди юпі і незнані,
Згадуйте про нас.

Думка поєднується з м'яким, задушевним ліризмом, чіткістю, і скромна простота слова — підкупаюче хороша, пісенний розмір сам проситься на музику. Пісні поета «Копі вороні», «Комсомольці, вперед», «У Києві на Подолі», «Від Москви до Карпат» та інші, написані в співдружбі з композиторами П. Майбородою, А. Штогаренком і С. Козаком, широко співаються в народі. В П. Воронька є свої певдачі, в деяких піснях бракує емоційної глибини, деякі речі написані ніби паспїх, поверхово, поетично блїдо. Але ж не суха гіллячка визначає зелене дерево, а поетичне дерево П. Воронька справді гарно зеленїє, шумить верховїттям і радує нашого читача.

Немало працює в жанрі пісні здїбний і досвідчений поет-пісняр О. Ющєнко. Ще в час Вітчизняної війни його «Пісня полонянки» співалася на народні мелодїї, а коли поет хоч один раз мав собі такого композитора, як народ, то це справжнє щастя. Пісні про труд писати нелегко, а їх вмїє писати О. Ющєнко, і саме по-піснярському, а не по-текстовому. Згадайте рефрен:

Над широким Дніпром,
Над лужком-бережком
Світить, світить сонечко молоде.

Ви відчуваєте, що це саме пісенне, образне слово, а не віршована підтекстовка до мелодії. Поетові близька народна творчість, як джерело натхнення, а спільна праця з талаповитим композитором П. Майбородою — запорука дальшого успіху в піснетворчості О. Ющенка. Він один з перших підняв тему героїки праці — «Пісня про Хобту», пісні про М. Озерного, про Марію Лисенко.

Успішно виступає з пісенними творами Терень Масенко. «Йде весна над нивами», «Гей, у полі чистому», «Друзі хороші мої» — присвячені колгоспній праці, широко співаються молоддю, а «Пісня про Дніпро», наповнена глибоким почуттям патріотизму, романтично піднесена, є одною з кращих пісень, які любить народ.

Народ наш любить пісню жартівливу, з привітною посмішкою, а то й з гострим перцем. На жаль, ми мало даруємо читачеві такої посмішки.

Зрозуміло, що веселий Беранже чи Роберт Бернс не з'являються кожного десятиліття, що писати такі словнені гумору чи сатиричного жанру пісні, як С. Руданський і В. Самійленко не так легко, але ж дерзання є рідна сестра творчості, чому ж ми відстаємо?

Тут хорошу справу робить Сергій Воскресенко. Як свіжо і своєрідно прозвучали його «Шахтарочка», або «Дівчата їдуть у Донбас», або «Як затьохкав соловейко»!

Шахтарочка
Молодесецька,
Хоч не маю чорних брів,
То я симпатична.

Слухаєш цю річ у виконанні народного хору і мимоволі посміхаєшся, ніби бачиш перед собою оту «шахтарочку молодесецьку», відчуваєш її характер і жваву дівочу симпатію.

Варто згадати і інших поетів-піснярів — І. Неходу, В. Бичка, О. Новицького, М. Стельмаха, Р. Братуня, М. Ткача. Кожен з них, може, й не в повну міру своїх сил, але робить хорошу, потрібну справу, прагне написати таку пісню, що з неї потім слова не викинеш; хочеться побажати їм щасливого успіху в їхній пісенній дорозі.

Для пісні в нас всюди почесне місце, бо вона — посестра життя, порадник, і вірний друг, і суворий суддя. Людина хоче з нею журитися і радуватися, мислити і працювати. «Жизнь моя — песни!» — казав Микола Гоголь. Чи багато ми зробили для того, щоб пісня стала душею життя? Ні, ще дуже мало. Ми не створили ще нових радянських обрядових пісень. Скажімо для прикладу: молода пара одружується, пішла в загс, там їх розписали, потиснули руки — і все. Проведіть же їх додому з квітами, з сердечною піснею, посадіть за стіл, заспівайте про вірну любов і щастя молодого подружжя. Тут не допоможуть марш тракториста чи пісня про виконання їх виробничого

плану. І тоді, як злодій, крадькома підповзає гундосий джаз-банд з н'яним хрипким голосом. Стиляжна короста мелодії-фальшака липне до вух, починається раденіє бугі-вугі і рок-н-ролла, танець корчить тіло, як хвороба юродивих калік. Де воно взялося, це нещастя, навіщо воно плямує чисту душу кохання, вірності, світлих сподівань молодого подружжя? А пісня мовчить, бо ми її не створили, а поети вкладають однотомики, їм не до того. Ударте ж, друзі мої поети, по цій зеленоштанній стильжній наволочі гарячим словом пісні, перцем сатири, щоб ніжна, прекрасна лірика оповила душу молоді, напишіть такі пісні про щастя, що в нас є, щоб можна було заплакати з радості від того, що створено нашими руками і подвигами. Думаю, знаю і вірю: нові веснянки забринять над Дніпром, обжинкові пісні увійдуть в хату, нові колискові поллються з уст матері, і сивий комуніст стримано і суворо почне свою думу про Леніна. Що не доробимо — народ підправить. Невірне слово викине — вірне поставить, необточене — відшліфує, додано буде і нових барв, і ліній, і мелодій. Він і до Шевченка інколи додає. Павла Тичину співає на свій лад:

Гаї шумлять —
Я слухаю.
Хмарки біжать —
Милуюся.
Милуюся — дивуюся,
Чого душі
Так весело.

Я йду, іду —
Зворушений.
Кого я жду,
Співаючи.
Співаючи, кохаючи
Під шеліт трав,
Гуляючи.

Занехали наші пости і роботу над словом до великої музичної форми — симфонії, кантати, опери; я розумію, що написати поему-оперу складніше, аніж збірку мініатюр чи пейзажної лірики, але в цьому пекуча потреба. Вслухайтесь, як гордо і привабливо звучить слово Шевченка, Гоголя, і Пушкіна в оперному мистецтві. Могутня душа Тараса Бульби, арії Євгенія Онегіна чи князя Ігоря чарують нас, а хіба ж характер і духовний світ радянської людини — складніший, багатший, героїчніший — не заслуговує на це?

Вигадали теорійку якісь невігласи, що сучасна тема — не для опери, мовляв, це «божественне» мистецтво не може розкрити прозу дійсності. Забувають, що «наши битвы посерьезнее Полтавы и любовь пограндиознее онегинской любви». Життя в мільйони разів поетичніше і романтичніше сіренького існування Євгенія Онегіна, а любов нашої жінки ніяк не бідніша почуттів Лаури і Беатріче. Глибокі ідеї радянського життя, розкриті засобами оперного мистецтва, нас хвилюють так само, як і в хорошому романі чи в талановитій поемі. «Будьте искренны с общественным содержанием, выстрадайте его и...

у вас будет что сказать», — ці слова Огарьова варто і сьогодні згадати.

Що псує нашу пісню? Загальщина, поверховість як в громадських темах, так і в інтимній ліриці.

Теми про партію, народ, державу — священні серцю кожної людини — часто виписують в пісні шаблонно, з одними й тими ж епітетами й затертими образами.

Відсутність сюжетної побудови пісні веде до злоякісної аморфної куплетності і сірого текстування. Поет, заримувавши «Кремля — земля», «Іде — веде», «Гуде — молоде», згадавши прапора і барабани, думає, що він створив щось путнє, а він нічого не створив. Глибока ідейність вимагає глибокого художнього поетичного зображення, творчої відповідальності від поета. Священні імена партії, держави, народу несумісні з блідим, мертвонародженим словом.

Хочеться побажати нашій пісні, написаній і ще не створеній, але вже палаючій в серці, щоб вона була вродливою і чесною, скромною по слову і мудрою в своїй простоті, щоб вона носила ту одежину, яку любить народ, і не хвасталася пишнотами, була не гордою, а привітною до людської душі, пила з одного джерела і ділила один хліб-сіль з трудівником-народом, щоб вона помагала стомленому і піднімала серця на подвиг, щebetала із солів'ями і радувала людину в труді.

Нехай вона іде до серця нашого народу на добро і щастя, на тихі води, на ясні зорі.

Останнім часом в поезії ми помічаємо деякий відхід від виробничої теми.

Критика не зуміла вибрати і підтримати те краще, що було написано про виробництво постами, які розробляли виробничу тему. В цьому плані успішно працювали деякі поети Донбасу, Запоріжжя і ті поети, які прийшли в літературу з виробництва. Правда, в багатьох віршах розкриття людського характеру підмінялося зображенням виробничого процесу. Проте, критикуючи такі вірші, критика часто не помічала і того цінного, що було створено в поезії. Огульно було розкритиковано все, що писалось про Каховку і новобудови.

Саме по шляху розкриття людських характерів і йшли Борис Палійчук в своєму романі про Каховку «Новая Каховка», Л. Вишеславський в поемі «В Каховке на рассвете» і М. Шеремет в поемі «Висока честь».

Кожен з цих великих поетичних творів має свої недоліки, але безперечно те, що в них поети намітили шляхи до розкриття характеру нашого сучасника. Але ні в одному з цих творів не відтворено всієї величі нашої творчої будівничої епохи так, як у фільмі Олександра Довженка «Поема про море». Не в поетичному творі, а в фільмі, створеному великим кіномитцем, ми побачили, якою повинна бути поема про нашого сучасника. Тут і глибокі узагальнення, і уміння побачити не часткове, а головне, уміння охопити

оком художника широкий розмах робіт і сконденсувати грандіозність перетворень в битті людського серця.

Про славний труд наших шахтарів написано немало творів. Поетом Павлом Безпощадним створені справді хороші поезії про Донбас. Написав широке епічне полотно про донецьких шахтарів поет Михайло Фролов. У його поемі «Максим Гора» йдеться про велике відродження Донбасу після окупації, накреслюються мужні і вольові характери трудівників. Треба сказати, що це один з кращих поетичних творів про Донбас.

Поети Віктор Шутов і Олександр Кравцов, які живуть і працюють на Донбасі, ще першими своїми творами дали непогані творчі заявки. Ми чекали від них глибоких поетичних творів про Донбас. Своєю поемою «Шахтерский ответ» Олександр Кравцов показав, що він знає душу робітника і міг би створити непоганий твір про труд. Але у всьому написаному ним до цього часу відчувається, що автор працює не на повну потужність. Особливо це помітно у Віктора Шутова. Легковажність багатьох його віршів викликає у нас тривогу. Його поема «Трудный пласт» написана надто легко і поверхово. Про серйозні речі в ній говориться скоромовкою, сумні і навіть трагічні події подані в легкому танцювальному ритмі. Від отого трудного «шахтарського пласта» в поемі залишилася лише одна назва.

Непогано задумана поема М. Усепика «Хазяїн шахти», присвячена почесному шахтарю Івану Євдокимовичу Видкіну. Нарисовість зображуваних подій, а головне суха, мало поетична мова поеми наближає її більше до прозового твору.

Деяким поетам, що добре знають виробництво і не володіють майстерністю поетичного образного мислення, варто було б порадити поспробувати себе в прозі. Можливо, саме цей жанр дав би їм можливість написати про Донбас кращі твори.

Так, поетові Науму Тихому значно краще вдалися нариси про шахтарів, аніж вірші з «Лутугінських нарисів», надруковані ним в книзі «Любов і труд».

Незнання життя шахтарів призводить до написання безликих, поверхових віршів, в яких плаває лише те, що зразу впадає в око, що лежить на поверхні. Таким верхоглядством позначені вірші А. Ривліна про Донбас — «Черные астры», «Станция Желанная», «Есть старое шахтерское кладбище», «В шахтерской душевой».

Душевая, душевая,
Здесь вода всегда живая,
И всегда поет над всеми,
Словно дождь в степи весенней(?).

Так пише А. Ривлін про шахтарську душу, замість того, щоб з усією серйозністю взятися за розкриття великих подвигів шахтарів.

Мало у нас написано про почесний труд цілинників.

Здебільшого пишуть про те, як молодого хлопця чи дівчину виряджають на цілину, співають пісень і дарують квіти. Про всю складність завдань, що постали перед нашою молоддю, написано дуже й дуже мало.

Майже не помітила критика цікавої збірки молодого талановитого поета Станіслава Стриженюка.

Станіслав Стриженюк почав писати вірші ще будучи студентом Одеського політехнічного інституту. Проте перші його поетичні спроби були абстрактними, відірваними від життя. Як і десятки тисяч інших комсомольців, молодий поет добровільно поїхав в братню республіку на освоєння цілипних земель. Зараз Станіслав Стриженюк працює інженером в Казахстані. Його вірші «Золотий ключик», «Шлях на Красноводськ», «На будові», «Розвідник», «Чемодан» показують, що поет, тільки будучи зв'язаний з життям народу, може так романтично і водночас конкретно написати про людей, які освоюють широкі цілинні простори.

Цікаву поему «На берегах Ішиму» про трудівників цілинних земель написав донбаський поет Віктор Соколов. Перед читачами проходять два характери: працьовитого і мужнього Миколи Березняка, що долає всі труднощі і добивається перемоги, і маминого сінка Євгена Гороха, що шукає пригод і не хоче трудитися, самозакоханого і егоїстичного барчука, якому мати змалку вбила в голову, що він талант і людина особливого призначення.

Оригінальна по задуму також поема Володимира Федорова «Белая роцца». В ній фокусом, навколо якого йде поетична розповідь про трудівників цілинних земель, є материнська могила в березовому гаю, як символ того, що молодь приїхала на цю землю не в гості, що ця земля стала рідною їм і хлібом, і працею, і першою материнською могилкою в березовім гаю.

Про труд писати нелегко. Але будемо сподіватися, що до цієї почесної і благородної теми ще не раз будуть звертатися українські радянські поети, щоб створити поетичні твори, гідні нашого сучасника.

Сатира і гумор покликані розвінчувати і гострим словом виікати те зло і недоліки, які є в нашому житті. Цю справу добре веде наш журнал «Перець», але поети-гумористи ще, на жаль, дуже м'яко критикують негативні явища або ж беруть під вогонь сатири ті теми, що стали вже відомими, шаблонними.

Так, із твору у твір мандрують у нас бюрократи, стилісти, дуже схожі один на одного, як манекени, мамині синки і дочки, які, закінчивши інститут, не йдуть на роботу тощо.

Ось, наприклад, у вірші Д. Білоуса «Що за птиці» критикується молодого неробу, у якого і одяг «кольору папуги», і надмодна зачіска. Не скуїться автор на такі епітети, як трутень, пустоцвіт, у голові у нього

Андрій Малинко та Платон Майборода. Фото 60-х рр.

Андрій Малишко та Дмитро Павличко. Фото 60-х рр.

«вітер аж свистить», але скільки ми зустрічали подібних типів у інших творах.

Одноманітним повторенням цієї теми є «Доня» Лагози, «Про метелика» Макаренка, дуже схожий по темі також вірш Гр. Кривди про дівчину, що закінчила школу і торгує в кіоску водою.

Без гостроти і перцю пишуть сатирики про міщан, пошляків, хуліганів, п'яниць. Взагалі питання народного побуту зачіпаються дуже мало, розкриваються поверхово.

Із наших поетів-сатириків найактивніше працює в цьому жанрі С. Олійник. Останнім часом він написав низку творів, в яких викриває так звані «дрібниці», про які кожен знає, але мало ними займається.

Такі його вірші, як «Пилип-краснобай», «Баня», «Про сільські буфети», нещадно критикують різні, здавалося б, дрібні вади, але які мають дуже серйозну вагу в житті.

Для гумору немає дрібних тем, а лише може бути дрібне їх трактування.

Сатирик не тільки повинен бачити зло, а й допомогти його усунути, боротися за високі принципи нашої моралі; завдання сатирика не тільки помітити негативне, а й висміяти його, випекти його вогнем слова, щоб восторжествували позитивні якості людського життя і характеру. А це можливо лише тоді, коли поет-сатирик бачить далше і глибше за читача і загострює увагу на високих принципах нашого життя.

А часто буває так, що сатирик бачить менше, ніж читач, критикує явища зла добродушно і поблажливо. Ось хоча б вірш Є. Бандуренка «Не по тій дорозі». У вірші розповідається про агронома, який «знає добре дорогу на власний город». В контору артлі ходить виписати меду чи «барильце вина». А в кінці вірша такий висновок:

Агроном, а на поле
І дороги не зна;
Ну яка ж отакому
Агроному ціна?

Дуже спокійно і навіть лагідно говорить автор про такого, з дозволу сказати, агронома; колгоспники далеко дошкульніше висловлюються про таких трутнів. Те ж саме можна сказати про вірші «Архітектор», «Афіша» Г. Кривди, «Печериця», «Хамелеон» Ю. Кругляка. В них є сумлінна констатація — і все. Цей беззлобний тон властивий і деяким творам більш досвідчених сатириків, зокрема С. Воскресенка. Але в С. Воскресенка є й справді сатиричні твори, які підіймають важливі питання, влучно б'ють в ціль. Згадаймо хоч би його поему «За голубим парканом», в якій розкрито огидне нутро хапуги Мудрака і його нечистих на руку друзів, любителів поживитись за рахунок колгоспу.

Часто буває так, що наші поети виступають у жанрі сатири лише для того, щоб звести дрібні рахунки і помститися за ображене самолюбство. В таких ви-

падках вони б'ються дзьобами, як оті півні, відстоючи свою дрібну правду. Читавш і дивувшся, для чого на такі півнячі поединки витрачається стільки хоч і димного, але все ж таки пороху. А там, де його не вистачає, діло переходить у звичайну лайку.

Після такої сатиричної перепалки ці поети, буває, по півроку і навіть більше не вітаються. А потім вони вдаються до іншого жанру — пишуть докладні скарги-заяви (вже не віршовані) на адресу президії Спілки і «Літературної газети».

Широко розвинувся у нас жанр байки. Такі байкарі як М. Годованець, А. Косматенко, П. Сліпчук, П. Ключина, В. Іванович, І. Манжара, гідно продовжують традиції Крилова і Глібова в нашій літературі. Багато й молодих поетів пишуть байки, але, на жаль, серед цих творів є чимало байок нудно-моралізаторських, підігнаних під певну сентенцію, без глибокого художнього розкриття подій і явищ. На такі твори грішать П. Шабатин, М. Білецький. Не завжди наші байкарі продумують як слід композицію твору, а іноді механічно переносять із фольклору давно відомі образи звірів і птиць. Дуже багато скаче по сторінках преси отих зайців-бюрократів, куняє вайлуватих ведмедів, хитрих лисиць.

При читанні сатиричних збірок справляється враження, що сатирики, як і наші поети-лірики, або не читають один одного, або не розуміють, як непристойно для поета експлуатувати чужі теми і думки, бо

інакше чим же пояснити оту надзвичайну подібність у багатьох віршах.

Нашій сатиричній поезії, не уникаючи внутрішніх злободенних тем, треба сильніше вести вогонь по зрадницькій ідеології ревізіоністів, по озлоблених паліях нової війни та їх посібниках — українських націоналістах, які прислужувалися Гітлеру, зраджували і продавали наш народ, а тепер лижуть чоботи англо-американським колонізаторам, як і личить запроданцям-іудам.

В період між з'їздами письменників російські поети України створили немало ліричних і епічних творів.

Один з найстаріших поетів України, поет-шахтар Павло Безпощадний виступив з своєю новою поемою «Дружини».

В поемі ослівується повстання горлівських робітників-шахтарів в 1905 році, їх мужність і відданість справі революції. В поемі добре змальовано образи робітників Валеги, його дружини Клави, діда Скали, шахтарського Гавроша — Іванки. Особливо зворушлива стримана любов шахтарського вожака Валеги до своєї нареченої Клави.

Поранена кулею в скроню, Клава падає поруч з своїм бойовим товаришем за велику справу революції. Безпощадний знаходить точні й свіжі поетичні образи, змальовуючи цю трагічну сцену:

Вся в крови ее косынка,
Вьется локон на ветру,
И застывшая слезинка —
Что росинка поутру.

В поемі добре передано колорит тих незабутніх днів. Вона написана стисло і економно, енергійним віршем.

Менш пощастило П. Безпощадному з поемою «Донецкие зарницы». Вона фрагментарна. Деякі сцени надто спрощено. Поема ця не лише цілного враження, а швидше виглядає як окремі ескізи до великого, цікаво задуманого полотна.

З новою книгою віршів виступив Микола Ушаков.

В книгу «Свежий вечер» увійшли кращі вірші поета, що він написав у період 1950—1955 років, і поема «В Царицын!».

У вірші, що відкриває книгу, поет пише:

За живое
научи бороться,
Волга, Волга,
Молодость моя!
Размывай
пригретые болотца,
разливайся
в свежие моря!

Цим молодим почуттям боротьби за живе, за нове проникнута вся книга Миколи Ушакова.

Менш вдається поету історична тема, прикладом є надрукована тут же лірична повість «В Царицын,

в Царицын!», що присвячується героїчній обороні Царицина в дні громадянської війни. В поемі відсутня емоційність і схвильованість, притаманна кращим віршам Ушакова, в ній багато загальних місць.

В останній час М. Ушаков виступив з віршами з нової книги «Я в долгу у вас, аеродромы», в яких передає риси і ознаки сучасності.

Тему дружби народів, їх єдність в боротьбі за мир відбиває в своїх нових книгах «Парус» і «Єдинство землі» поет Леонід Вишеславський. Крім ряду ліричних віршів, його перу належать цікаві поеми «Спасая товарища», «Форт Андрея и Павла», «Земля одна».

В поемі «Форт Андрея и Павла», що розповідає про дружбу російського солдата Павла з українцем Андрієм, цікаво переплетено ритміку шевченківського вірша з ритмікою російської народної пісні.

Два друга, опинившись в силу обставин на далекій французькій землі, гинуть в битві з гітлерівцями за щастя всіх народів світу.

Героїчній обороні Сталінграда присвячено роман в віршах Бориса Палійчука «Твердыня».

Читач знає і любить вірші і поеми одеського поета Івана Рядченка, співця українського Чорномор'я.

Плідно працює на Закарпатті російський поет Панько, на Донбасі — Шутов, Труханов, Домовитов; в Харкові — Володимир Федоров, Олександр Кравцов.

Темі становлення нового покоління в огні Вітчизняної війни присвячено поеми Євгена Кривенка

«Чайка», «Павло Стожар» і «Иду к тебе». В цих творах поет зумів намалювати образи простих людей, героїв нашого часу — степової радистки Тані Синициної, сержанта Андрія Потапова, комуніста Павла Стожара, що несуть великі ленінські заповіді побудови нового життя.

Хорошою поемою порадував читачів донецький поет Михайло Фролов. Його твір «Огненная купель» приваблює своєю свіжістю, колоритом тих днів. Його герої «чоновці», які загинули в боротьбі з ворогами революції, надовго залишаться в пам'яті читачів.

Як видно з цього огляду, більшість робіт згаданих авторів припадають до більш-менш далекого минулого.

Однак і тема сучасності залишалась і лишається одною з головних тем поетів України, що пишуть російською мовою.

Тут треба згадати поетичні цикли Василя Глотова, присвячені героям цілини, — «Кулунда», «В степном краю» та інші, в яких він розповів нам про славний подвиг молоді, що підкоряє цілину по заклику партії, по велінню серця.

Цілині ж присвятив свою «Алтайскую тетрадь» поет Леонід Вишеславський. Робітничому класу України, молоді присвячено нові вірші Аркадія Ривліна.

Про нову мораль, новий побут пише в своїх кращих сатиричних віршах поет Борис Котляров. Тут ви знайдете і товариша Гака, що кидається з одної крайності до другої, і начальника, «закатывающего речи»,

але який не знає діла, і шептуна-злопихателя, і багатьох, багатьох інших, з якими ми ведемо рішучу боротьбу.

Нашій рідній природі присвятили свої вірші поети Михайло Тимонін, Леонід Татаренко і Петро Усачов.

Тему праці колгоспників успішно розробляють в своїх ліричних віршах поети Володимир Карпенко, Андрій Сарапін і Михайло Ларін.

Одначе далеко не все так добре в творчості російських поетів України і особливо — поетичної молоді.

В книзі досвідченого поета Я. Городського, 60-річний ювілей якого ми відмічаєм цього року, є, на жаль, ряд віршів, яких не слід було публікувати в ювілейному виданні. Час вже більш вимогливо ставитись нашим видавництвам і до заслужених, так би мовити, маститих товаришів.

Слід також застерегти наших деяких молодих російських поетів від «ліричного» базікання, яке часом трапляється в поетичних збірниках. Такі «пустопорожні» вірші, на жаль, часто зустрічаються у збінок поета Петра Сингаївського.

Зразком такого романсового пустоцвіту можуть бути деякі вірші збіної поетеси Алли Потапової, що захоплюється альбомною лірикою.

Кажучи про роботу поетів, що пишуть російською мовою, не можна не згадати про їх велику перекладацьку роботу, направлену на пропаганду кращих творів української поезії.

В галузі перекладу успішно працюють Микола Ушаков, Борис Палійчук, Т. Волгіна і багато інших.

Ми, українські поети, цілком поділяємо думку О. Суркова, висловлену на параді редакторів республіканських журналів у Москві.

Тов. Сурков сказав, що іноді поетів національних республік перекладають товариші, що не мають уявлення про ту мову, якою написано твір. Становище це явно ненормальне. Видавництва як московські, так і українські повинні більше притягати до перекладацької роботи російських поетів, що знають і люблять українську мову, знають творчі особливості того чи іншого поета, якого вони перекладають, бо часом в російському перекладі губляться національні особливості і колорит українського вірша.

Ми також мало перекладаємо російських поетів, які працюють на Україні.

Кожен визначний художник минулого мав ідеал творчого життя. Тим він ближчий і рідніший народу, чим глибше і багатогранніше розкривав історичні події, соціальний зміст буття, боровся чи навіть жертвував собою заради передових революційних прагнень. Такими були велетні передової творчо-революційної мислі Шевченко і Чернишевський, Некрасов і Бєлінський, Леся Українка і Франко.

Львівське визначення партійності літератури і її

роль в служінні народу є тим глибоким ідеалом, тим історичним світочем, який веде і надихає всю нашу радянську літературу.

Горький і Маяковський, Тичина і Шолохов, Твардовський і Рильський, Ісаковський і Купала, Корнійчук, і Фадєєв, і кожен видатний радянський літератор близькі читачеві тому, що високий ідеал ленінської партійності проймає їхню творчість.

Викривлення, ігнорування чи навмисне спотворення нашого ідеалу зводить письменника на манівці, породжує твори художньо бліді чи навіть шкідливі.

Українська поезія вірно служить принципам народного життя, її бойовий голос чути далеко за межами Батьківщини, і тому кожен, навіть малопомітний, відхил від її чіткої і гармонійної ходи відразу впадає в очі.

Не можна заперечувати того, що в останніх збірках «Все, чим живе душа» та «З глибини» Леонід Первомайський збагатив нашу поезію новими цікавими творами. Зокрема звертає на себе увагу цікавий вірш «Слово», написаний з широкою письменницькою ерудицією, з глибоким громадсько-мистецьким пафосом. Але останній твір «Казка» наводить нас на гіркі роздуми про ідейно фальшиві тенденції, які знову проявилися у його творчості.

Відзначаючи цього літа своє п'ятдесятиріччя, поет, очевидно, хотів зробити деякі підсумки своєї творчої діяльності, визначити шляхи, якими йшов, ствердити

свій ідеал, своє поетичне кредо. Але дивно і політично невірно звучить вся ідейна концепція цього твору: поет півстоліття шукає казку-ідеал, але так і не знаходить її.

Я шукав її всюди,
Я ходив поміж люди,
Мов німе запитання,
Серце билося в груди.
Вийшов я до світання
І ходив до смеркання,
Тільки жаль і тривогу
Розбудило шукання.

Зневірений і засмучений, ходячи від хати до хати, шукає він того «незаного краю», де живе казка-ідеал; звертаючись до землі і природи, він її не зустрічає, розпитує у людей, але й ті

Не говорять, не хочуть,
Щось ледь чути шепчуть

і замість казки-ідеалу, вимріяної ідеї подають йому «прозу буденного життя» — хліб, який викликає обурення в поета:

Сонце світиться в шибі,
Я кажу їм спасибі,
Але що мені в тому
Скам'янілому хлібі?

Так може говорити про хліб лише людина, яка сама не знає ціни тому шматкові хліба.

Іде автор по країні, яку він називає гаєм, але в тому «темному гаї ніч на казку читає», що дивовижна пое-

това правда-казка зазнає знущання, образи, перозуміння її, без допомоги вона збилась з шляху і вже її, великомученицьку страдницю,

...Ловлять за руки
Мокрі віти-гадюки,
І немає спромоги
Тої збутися муки...

Наша дійсність, що оточує «казку» і на Полтавщині, і біля Березотчі, і Ольхового рогу, і на Десні, і на Случі, і на «вольній кручі, спаленій толом», схожа Первомайському на темну ніч, де живуть «мокрі віти-гадюки», де хліб-камінь подають в руку замість правди, і нема їй рятунку, і збилася вона з вірної дороги.

Якби це була казочка про особисте поета — про його невдачі, нещасливе кохання, чи зраду друга, чи побутові нелади, він би визначав так гірко — хай би собі, то його особиста справа, можна було б навіть поспівчувати йому, нехай би ставав на котурни, щоб покрасуватися перед людьми своїми дрібненькими незгодами і переживаннями.

Але в «казці» Первомайського все зовсім інше. Йдеться про велику правду нашого народу, його життя, боротьби, подвигів. Відірвався від цієї правди автор. Все не так, не по його, все йому не подобається, ніби стало інакше.

Так він і пише чорним по білому:

Попси мене, пташе,
В давнє, радісне наше...
...Каже птиця сшиця:
«Все не так, все інакше!»

Що ж, власне, переродилося? Що стало інакше, ну, говоріть до кінця! А може, сам поет переродився? Відірвався від живих джерел дійсності? Безневинна птичка синичка тут збоку-призьоку, а думка автора оголюється зло і недоброзичливо.

Кожній чесній людині відомо, що ідеали ленінізму, ленінські принципи справедливості, дружби і людського добра, як жива правда, а не казка, давно втілилися в труд і життя народу; ми її не шукаємо, вона, безсмертна і славна, живе з нами щоденно і повсякчас, вона не «скам'янілим хлібом», як вигадує Л. Первомайський, а добрим колосом ввійшла в народні скарби і високими принципами трудового життя надихає людей на нові подвиги.

Хочеться сказати добре слово про нашу молоду українську поезію. Але що, власне, розуміти під словами «молода поезія»?

Досі було прийнято, що початківців, які потроху друкували свої твори, називали молодими поетами, доки вони не видавали однієї чи двох збірок поезій. Буває так, що поетові вже перевалило за сорок і видав він не одну збілочку, а все ходить в молодих,

і назвати його поетом ніхто не наважується, бо кожному ясно, що доведеться йому і вік звікувати в початківцях.

Про таких невдах початкуючих поети Я. Шпорта і О. Жолдак навіть склали гіми початкуючого:

Здрастуй, творчий шлях торуючий,
Славний митарю старий,
Сотні років початкуючий
І безмежно молодий.

Я буду говорити здебільшого про ту справді молоду поезію, автори якої стали відомими порівняно недавно і, видавши одну, дві чи три збірки, обіцяють нам в недалекому майбутньому створити нові цікаві і талановиті твори.

Молоді талановиті поети Василь Юхимович з Вінниці, Віктор Кочевський з Харкова, Є. Летюк з Донбасу, Володимир Омельченко з Станіслава, Михайло Клименко з Житомирщини, Кузьма Журба, Михайло Ігнатенко з Чернігова, Яків Шутько з Полтави, Володимир Гетьман з Одеси, Андрій М'ястківський, Іван Хоменко, Микола Гірник, Григорій Коваль, Роман Чумак з Києва заявили про себе мужніми поетичними голосами і стали широко відомими нашої громадськості уже майже в тридцятилітньому віці.

Але в нашу українську поезію за останні роки влилося і справді молоде не тільки за літературним стажем, але й за віком поповнення.

Це здібні поети — Микола Негода з Черкащини,

Юрій Герасименко з Харкова, Петро Ребро із Запоріжжя, Віктор Кузьменко з Херсонщини, В. Діденко з Вінницької області, О. Лупій з Волині, В. Вовчок із Закарпаття, Тамара Коломієць, В. Грінчак з Одеси, Микола Сом і Б. Олійник з Києва.

Наше нове покоління — це оті молоді пагінці поетичного дерева, які треба любовно ростити. Особливо вдумливо і принципово треба підходити до перших книжок поетів. Підтримувати все, що може ще з неспілою зав'язі дати квіт, і по-діловому критикувати те, що потрапило до друку випадково, через нерозуміння деякими редакторами, яку шкоду роблять вони літературі і малоздібному автору, видаючи твори бліді, малохудожні. Ми часто робимо поступки людям, що десятиліттями оббивають пороги журналів і видавництв, друкуючи нарешті їх збірки. Друкування таких неповноцінних книжок неминуче веде за собою появу авторів, що, рівняючись на цей низький рівень літератури, вважають себе вправі видати і свої твори, написані на тому ж або й на нижчому художньому рівні.

Іноді трапляється і так, що перші книги здібних, трудолюбивих літераторів не знаходять потрібної підтримки, вони або замовчуються, або віддаються на рецензування людям, від природи позбавленим смаку естетичного, які оцінюють поезію не серцем, а холодною розсудливістю і часто не можуть розібратись, що добре, а що погано.

А як тривожиться молодий поет за долю своєї «першої ластівки», випущеної в світ:

Перша моя ластівко! Книжинко,
Вдягнена в обгортку голубу,
Пригорну тебе, здмухну пушинку,
За твою тривожачись судьбу.
Де тобі співають, на котрій вітці?
Чи зів'єш в людських серцях гніздо?
Чи змарнієш десь в кіоску-клітці,
Що тебе й не знатиме ніхто,—

лише поет Василь Юхимович у своїй книжці «Не пройду стороннім». При оцінці книжки нас не повинно зраджувать почуття міри. Треба пам'ятати, що всякі скидки на молодість автора такі ж шкідливі, як і недооцінка хороших творів.

Справді талановиті поети проявляли в якійсь мірі свої здібності уже в першій чи другій книжці.

Правда, буває й так, що поет наполегливою працею досягає помітного успіху, видавши перед тим кілька посередніх, не досить яскравих збірок.

Першу і другу книжечки поета Віктора Кочевського майже не помітили в літературі. Про них було сказано трохи хорошого, трохи поганого, як це часто буває, коли виходять посередні перші книги. Але вже в третій книжці «Земляки» він показав себе як зрілий поетичний талант, як поет глибоко споріднений з життям народу, що має мужній і своєрідний голос громадського звучання.

Його цікавий вірш «Будь гідний хліба», який міс-

цями звучить афористично, має велике виховне значення. На мій погляд, цей вірш варто було б передрукувати у всіх наших шкільних хрестоматіях. Наведу уривок з цього вірша:

Припосив тато мені окрайця,
Казав, що в житті відпав у зайця.
Була в тім хлібі знайома казка,
Пропахла степом отецька ласка.

Узнав я згодом його на смак
Пайком солдатським в огні атак,
Кров лєнінградських блокадних діб
Мені відкрила, почому хліб.

Я, мабуть, досі уже б осліщ,
Якби не бачив, хто робить хліб,
Чия звияжна в нім сила б'є,
Тримає владно життя моє.

У нашім хлібі — іскринки сталі,
Що покорили цілинні далі,
І трактористів безсонні ночі,
І про весілля думки дівочі.

У ньому — краплі жаркого поту,
Рук нетьмяніюча позолота
І людське щастя на всі часи...
...Будь гідний хліба, який їси!

Уміння відібрати найхарактерніші деталі, поетичні фарби і картини життя властиве поетові. Послухайте, як привабливо зумів він подати «Осінній малюнок»:

По глухім саду ходити слизько,
Роздавивши сливу каблуком.
На городі перець, мов хлопчисько,
Дражниться червошим язиком.

Он шипшина падіва корали,
І сипіють у гаю терни,
Що мепі, малому, продирали
Мамою полаташі штани.

Який далекий цей малюнок від загальних описів осені, що часто зустрічаються у віршах наших поетів. Хто, прочитавши його, не пригадає і своє дитинство, не усміхнеться від такого яскравого і зримого образу — «На городі перець, мов хлопчисько, дражниться червоним язиком».

Вірш «Син тракториста» — це не просто лірична розповідь про колгоспного тракториста і його сина. Автор хоче показати, як мріє батько побачити свого сина біля землі, на якій він сам працює з дитинства. Цінність вірша в тому, що він навчає молодь любові до землі, ідея вірша не нав'язується — вона в підтексті і органічно витікає з ліричної розповіді.

Батько гладить синове волосся,
Що в кошлатий чубчик повилося;
«Ой ти, синку, синку мій Іване,
Золота вівсяно мого лану!»

Так закінчується цей вірш, в якому стільки людської ніжності в кожній деталі.

Віктору Кочевському вдалося опoетизувати навіть

таку, на перший погляд, суху і непривабливу працю,
як праця рахівника:

Пасікою, садом, колосками
Пахне від колонки цифр готових.
Трудодні проходять під руками,
Повні цукру, хліба, динь медових.

Нам невідома лабораторія творчості поета Віктора Кочевського. Але вже те, що третю книжку поет видав тільки через чотири роки після другої, говорить про те, що поет не поспішав, можливо, багато з написаного і надрукованого в періодичній пресі відкинув геть при виданні своєї збірки, і в результаті успіхи — наявні.

У інших поетів шлях зростання був значно довшим. Микола Гірник видав не одну збірку поезій, в яких було немало слабких віршів, написаних поспіхом і поверхово.

В першій збірці поет оспівував труд колгоспників так:

Ланкова передова,
Ланковий передовий,
Ой, закохались, та як! —
Все ще не сплять,
В поле біжать,
Як там поля,
Як там земля,
На весну ж орать під буряк.

Кожному кидається в очі, з яким верхоглядством написаний цей вірш, а його розмір і рими пригодні

були б саме для пародії на цю тему. Дивно, як цього не помітив такий досвідчений редактор як Степан Крижанівський, і чому критики ще при рецензуванні першої збірки поета не вказали йому своєчасно на її недоліки. Це й привело до того, що багатослів'я, пуста загальщина і надокучлива декларація захарастили і його другу збірку «Вірність». Поет і тут лишився вірним принципу малої вимогливості до себе.

Напевне, поет і сам відчув, що в його творчості щось не так, бо зробив більшу паузу і порадував нас новою збіркою «Совість». Мабуть, такі паузи корисно робити деяким поетам, які вважають, що кількість виданих книг, а не майстерність визначає обличчя письменника.

В збірці «Совість» Микола Гірник, ніби осмисливши пройдений шлях, глибоко задумується над тим, чим може прислужитися поет народові.

Здається інколи мені,
Що йдуть пустими в мене дні —
Зимові, літні, весняні.
Я щось роблю. Чи так — не знаю...
А дні за днями йдуть безкраї
І гинуть тихо вдалині.

Мені здається в час оцей,
Що я обманював людей,
Що замість серця із грудей
Я дав пустушку їм у руки,—
І їхня радість, їхні муки
З моїх не бризнули очей.

Бо люди сіють, люди жнуть,
Полотна й сукна люди тчуть,
Мости будують, стелять цуть.

Я так не зможу більше жить,
Мене це мучить кожну мить.
А серце плаче і горить,
Веде мене на бою звуки,
Де сум і радість, щастя й муки,
Інакше я не зможу жить.

Мені здається, що цей вірш примусить задуматись не одного поета, нагадає йому про необхідність переглянути свій творчий шлях.

І тут я мушу з гіркотою сказати, що наша молода поезія за останні роки чомусь починає відходити від животрепетних тем нашої дійсності до квіточок, зітхань і слов'їв.

Справжні людські почуття, внутрішній світ людини прекрасний і складний, непомітний зовні для ока, не розкривається, не втілюється в художнє мислення поетів, в поетичний образ; і той глибокий світ душевних емоцій і конфліктів, прагнень, надій і тривог, розчарування, сподівань і радостей, печалей, дерзань і сумнівів, боротьби чи хвилинного спокою, гніву і доброти — ця повноводна течія душі людини — залишається в стороні, обійдена і не помічена поетом, а під перо попадає одна поверхова піна, прикрашена і позолочена різними красивостями, як солоденький цукерок; хоч ті красивості всім уже відомі, їх читали і перечитували тисячі разів, але вони знову попа-

дають в рядки так званої лірики, деренчать чи плющать, як нудна осіпня сльота.

Ці красивості мають свою шаблонну номенклатуру із солов'їв, зозуль, лебедів, соколів і деяких сортів місцевої флори, особливо гаїв, бузини, акацій та різної травки-муравки; щастить також вербі, березі, вишні тощо. Можна навести багато уривків з віршів наших поетів, де на всі лади «витьохкують» солов'ї, дзвенять жайворонки, і верби хиляться до ставка, і гаї шелестять, а в Миколи Гірника навіть:

Розгойдані вітром гаї
Скриплять, шелестять і регочуть(?).

Ось деякі приклади лише із кількох збірників останніх двох років:

«А солов'ї в осичині
Дзвенять, дзвенять».

«Мов на кларнетах грають солов'ї».

«Неспокійну маю вдачу,
Підвладну бурі й солов'ям»(?).

(К. Дрок)

«І лиш одип недремний соловей
До ранку трелі розсипа».

«А солов'ї співають по окрузі».

«Ідуть женихи
Не з одної сторони,
Із чотирьох!..
Тьох!
Тьох!»

«Всі сади, городи та гаї...
Вже одповіли троянда та бузок,
Вже соловейко у саду замовк».
(Г. Кривада)

«По ночах до нестями тьохка соловей».
(В. Гуртовенко)

«З дитинства слухав солов'я».
(М. Сом)

«І соловейки безугавно витьохкують
на всі лади».

«Ллється пісня солов'я».
(Л. Куліш)

«Трелять солов'ї,
Лоскоче вітерець моє серце».
(Г. Печенівський)

«Ой захлюпай дібровою, вітер...»

«Заколисують калину
Срібномовні солов'ї».
(В. Діденко)

«Ой шумливі гаї,
Рідні села мої...»

«Цвітуть для тебе (проліски),
пезабутній друже,
Пропелерами(?) синіми вони».

«Струнка берізка білогора
Новеньке плаття одягла».
(О. Луцій)

Одна береза навіть закохується в поета:

«І берізка, закохавшись в мене,
Сипле в жменю серсжковий цвіт»(?).

«Скриплять верби біля ворітні,
І вітер тужно завива».

(*Є. Доломан*)

А назви віршів: «Береза» (Л. Куліш), «Береза» (В. Грінчак), «Берізка» (О. Лупій), «Дві берези» (К. Журба), «Берізка» (О. Палажченко), «Не тремти, моя берізонько» (Л. Колесникова), «Я берізку посадила» (М. Миколаєнко), «Берези вдаль за вітром потяглись» (В. Гуртовенко).

Верба теж дерево не з останніх, і їй воздають хвалу поети: «Верба» (М. Сом), «Верба» (С. Стриженюк), «Верба» (О. Лупій), «Верба» (К. Журба), «Біля верб зеленокосих» (І. Немирович).

Тут же і скромна вишня стоїть як винуватиця оціві верболозної лірики: «Вишня» (В. Маняк), «Коли вишня зацвітає» (П. Ребро), «Намалюй мені вишню» (С. Стриженюк), «Під вишнею» (К. Журба), «Вітер вишню розчах» (Є. Летюк).

Вітри, як підмітили це читачі «Літературної газети», здебільшого — *весняні, свіжі, буйні, гарячі, навіть співучі, веселі, солодкі, горючі(?)*.

З вітрами розмовляють *лани, гаї, шепочуться тополі, явори, осики, бузина, навіть буряки та бурякова ботвина*.

Вітри гудуть, гуляють, мчать, бродять, хапають за поли, розганяють змари, а потім ще й цілюються.

А із сіромахи-солов'я вже зробили генеральну птицю, яка перелітає із збірки до збірки, і возвеличили її в пташиному царстві як своєрідний культ особи.

Коли ж додати до цієї ботанічної номенклатури і бездумного цвірілчання такі ж вправи і в багатьох поетів старшого покоління, то створюється картина дуже сумна.

Звичайно, і соловей, і кожна травка, і зоря вечорова, і світанок—все це об'єкти нашої лірики. Але, коли, прочитавши десятки поетичних збірок, бачиш, як з вірша в вірш кочують ті самі одноманітні описи природи та ідилічні картини, а все багате життя з його радощами і болями, з його удачами і гіркотами, весь складний і широкий світ людської душі, всі найпекучіші питання нашої боротьби лишаються за межами думки багатьох поетів, то починаєш відчувати всю небезпеку такої поезії і дивуватися, як могло статися, що молоді автори, часто навіть перебуваючи в самій гущі життя, тікають від нього в сферу умовної традиційно-шаблонної поетики?

Людина з її багатим світом внутрішніх переживань, з її ідеалами і прагненнями стає основним об'єктом творчості для тих поетів, які черпають з народних глибин теми, образи і мотиви своєї творчості.

Недарма ж у молодого здібного поета П. Ребра, який живе і працює на землі сталеварів і дніпробудів-

Одноразово три різці
В метал врізались золотистий.
На дошці лінія, що йшла
На рівні цифри двісті сорок,
Сьогодні круто підвелась
Стрілою білою угору.
А з-під тоненьких стрілок-брів
Вогнем горять блакитні очі,
Бо календарних десять днів
Він обігнав одним робочим.

Автор дав точну фотографію одного випадку з життя робітника, і цей опис, як всяка фотографія, далекий від показу усієї складності людської праці.

А от у поета Михайла Іглименка, який сам працює колгоспним садівником і щодня спостерігає працю трудівників села, вірші про труд колгоспників написані не тільки з глибоким знанням життя, а й з ніжністю, яка породжена великою шанобою до того, хто вирощує хліб.

Сівачу мій!
Мотор загув — стрічай
Свій день робочий настроєм високим
І з почуттям любові.
Хай щастить!
Сівалка рушила, й зерно лягає
В крихкий чорнозем, і таке воно
Колюче й ніжне, як, бува, і слово,
Ким-небудь з друзів сказане...
Рілля —
Ласкава й тепла — викупалась вволю,
Себе відкрито сонцю підставля

І жде пори, щоб вибризнуть ростками
З грудей своїх.
І ти, сівачу мій,
Купаєш руки в зерна прохолоді,
І серце лагідніє, розтав
І ніби летється патрубками долу
З вівсом, щоб хутко й дружно прорости
І волоттям на вітрі зашуміти.
...Сівачу мій,
Ти дуже рано встав,
Щоб сіяти у полі
щастя людям.

Пейзаж і все бачення природи можна осмислювати по-різному. В одних віршах пейзаж виступає як самоціль, в інших — він лише засіб до глибшого розкриття людських настроїв. Згадаймо вірш Лермонтова «Бе-леет парус одинокий». Йдеться нібито про парус, про море і природу, а насправді про вічний людський неспокій.

Згадаємо, які патріотичні, милі серцю думи виникають у нас про батьківщину і народ, коли ми читаємо Шевченкові:

І тут стеги, і там стеги,
Та тут не такі,
Руді, руді, аж червоні,
А там голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами.

Безмежні можливості для розкриття настрою, для глибшого емоційного впливу на читача дають поету співставлення чи паралелі з явищами природи. Читайте «Епілог» І. Франка до циклу «Зів'яле листя».

Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі,
Розвійтеся, як тихе зітхання!
Незговні рани, невтишені жалі,
Завмерлеє в серці кохання.

В зів'ялих листочках хто може вгадати
Красу всю зеленого гаю?
Хто знає, який я чуття скарб багатий
В ті вбогіі вірші вкладаю?

Ці вірші не назовеш пейзажними, бо в них, як і в житті, природа виступає лише як образ, як частка людської душі.

Не просто голі пейзажі, а природу у всій її багатій різноманітності, що доповнює людське життя, вміє змальовувати, наприклад, Іван Вирган. Ось малюнок природи для підкреслення краси колективного труда.

Ще зорі сипалися в роси,
Ще не займавсь на сході ліс,
А вже передзвонили коси
Село й Сулу — на сінокіс.

Ще не озвалися на прилуці
Уранішні перепілки,
А косарі уже по ручці
Пройшли від гаю до ріки.

Мені здавалось, що бригада
Не косить сіно, а співа,
Що не трава в покоси пада,
А запашних пісень слова.

Згадаємо вірш Виргана «Слава бійця». В ньому навіть деталі пейзажу служать для ствердження безсмертя загиблого бійця:

Під груди влучено його,
Товариша мого.
Упав під вербкою, як біг,
На цвічений моріг,
Подаленів огонь, і дзвін,
І гук, і грім, а він...
Він сам остався в майовім
У зіллі запашнім.

Колись усохне вербка та,
Трава поодцвіта,
Не стане в небі тих хмарок,
І висохне струмок,
А славі чесного бійця —
Ні краю, ні кінця!

У Василя Мисика, поета-майстра, пейзаж часто змальовується з позицій трудівника землі. А який глибокий зміст вкладено у його невеличкий вірш про степовий звичайний бур'ян полин.

Скажи мені, гіркий полин,
Чом серед зілля ти один
Такий гіркий удався?
Чи весняних солодких злив
Ніколи вдосталь ти не пив,
Чи в росах не купався?

Ти полюбив долини ці,
Балки і кручі паші;
Твій смак щодня у молоці
Несли корови з паші.
Ти забирався у жита,
Вплітався у солому,
Щоб чулась вічна гіркота
У хлібі степовому.

Часом буває, що поети пишуть про рідну природу, не знаючи її, тоді замість картини з'являються загальні описи.

Квітневі дні, квітневі дні,
Бруньки випурхують листвою,
А в річці десь на самім дні
Рибини сходяться юрбою.

(Іван Цинковський. «Квітневі дні»)

По-перше, бруньки не «випурхують», а таки лишаються на гілках, а по-друге, — рибалка ніколи не скаже «рибини», а визначить конкретно — окуні, соми, чи плотва, чи краснопери, та до того ж треба знати, що не всяка риба ходить гуртами.

Зраджує іноді почуття міри і молодого поета М. Сома, коли він в одному своєму вірші, справедливо засуджуючи джазові витребеньки, хоче показати благородний вплив природи на формування людської вдачі:

Я не джази вимріяв у тиші,
Я в природи взяв любов свою,
І тому мені в сто крат миліший
Кумкіт жаб у рідному краю.

Що й казати — співставлення далеко не переконливе.

Талант чи обдарування поета саме і проявляється в здібності творити хвилюючі образи і картини життя, образи, які до нього ніхто не створював. Справжній талант завжди ходить по непротореній дорозі.

Чим самобутніші образи, створені поетом, тим більша їх естетична сила, тим глибший вплив твору на читача.

Ні в якому інституті не можна навчитися письменницького таланту. Вивчення об'єктивно існуючих законів мистецтва тільки розвиває поетичне обдарування.

Проте навіть людина з талантом може залишитись ремісником в мистецтві, якщо вона не буде розвивати своїх здібностей, жити їх з джерел народної творчості, вивчати закони мистецтва і опановувати багатющі надбання світової літератури.

Питання оволодіння майстерністю і, зокрема, роботи над образом має для молодих поетів першорядне значення.

Перші поетичні спроби здебільшого починаються з простого римування. Автор вже навчився римувати, вкладати думки (якщо вони є) в короткі рядочки і називати це віршем. Образна система початківця — це здебільшого копіювання вичитаних в літературі чи

почутих в піснях образів. Але це ще не поезія. Проте, як не прикро, а нашу молоду поезію наводнили вірші гладкописні, безобразні, які часто являються переспівом чийх-небудь друкованих віршів і не вносять до скарбниці нашої літератури ні зернинки чогось оригінального, притаманного тільки цьому поетові.

Ніхто не буде заперечувати, що вірш П. Г. Тичини «Гаї шумлять» є справді високопоетичним твором:

Гаї шумлять —
Я слухаю,
Хмарки біжать —
Милуюся.
Милуюся-дивуюся,
Чого душі моїй
так весело.

Як бачимо, у цьому вірші майже немає образів-тропів чи образів-картин. Але тут притаманна лише П. Г. Тичині специфічна мелодійність і музикальність. Завдяки цьому — чим більше вірш читаєш, тим більше він подобається.

Але ні один справжній художник не може не використовувати в своїй творчості всі багатющі можливості, які дають для художнього зображення зорові, звукові і кольорові образи-тропи і образи-картини, зорові, звукові, кольорові співставлення, метафоричні аналогії тощо. Але, на жаль, усіх цих багатючих компонентів образного мислення дуже і дуже бідненько розсипано по творах молодих. В обиході здебільшого набридлі всім шаблони і штампи.

Чим же пояснити таку убогість образної системи? Іноді поету бракує таланту чи глибини мислення, але трапляється, що і талановиті, і працьовиті автори в погоні за кількістю видаєних книг чи рядків забувають про основний закон мистецтва — мислення в образах. В результаті поетичні збірки наводнили вірші, де замість поезії знаходимо холодне ремісничче римування.

Поету здається, що він написав вірш справжній, бо при цьому він і хвилювався, і, може, навіть плакав, йому здавалося, що його «осінило» справжнє натхнення, але внутрішніх емоцій він не зумів розкрити, так як людина, яка не знає нот, не зможе записати найкращу мелодію, що звучить в її серці.

Поет здібніший помічає, що його, нібито написані від душі, твори при недостатній майстерності виходять холодними.

Хай вони свої, душевні, власні,
З-під пера холодні — от біда.

(М. Негода)

А ось поет Микита Чернявський, в якого є чимало і вдаєних віршів, в першій же книжечці самовпевнено заявляє: «Буду я завжди дзвінких пісень співати». Але про яку поетичну «дзвінкість» може бути мова, коли його збірка рясніє такими штампами, як: *шумлять лани, шумлять поля, день шумить, шумлять пшениці і ячмені, шепочуть пшениці, красуються*

*жита; дзвенять, мов криця, дзвінко дзвонять коси,
і особливо багато разів дзвенять і злітають пісні.*

А про пісню можна сказати красиво і без отих набридливих трафаретів — «дзвенить», «злітає».

Дальня пісня від села
В небо колосом росла.
Круто нахилилася,
Топко обривалася,—

пише поет Василь Мисик у вірші «Після грози». «Пісня в небо колосом росла». Який зрпмий і багатий образ, його забути не можна.

А згадаймо у Стефаника: «Хлопці вночі піснею прокладали мости до зізд...»

Форма твору невідділима від змісту. Естетствуючі поети, прихильники «чистої краси», ніколи не приймалися народом, а їхні твори відцвітали, як пустоцвіт на поетичній пиві.

Образ не заради образу, не заради того, щоб сказати щось красиво, милозвучно, а для того, щоб донести до читача ті погляди, ті уподобання, які покликали тебе стати поетом, той ідеал, який ти носиш в серці. А коли немає в тебе ніякого ідеалу, а тільки свої дрібні «красиві» переживання самозакоханого розумника, що хоче сказати лише одне: ось який я, ось як я вмюю,— тоді нічого було і йти в поезію.

Образ, створений заради образу, не живе — вмирає. Він не приймається читачем, не запам'ятовується. Живе той образ, що допомагає розкрити почуття, що

стверджує ідею, помагає, розкриває вдачу людини.

Дехто з молодих думав, може, що писати образно йому ще рано. Ось, мовляв, зміцню трохи, тоді вже й за образи візьмусь. А воно виходить у творчості так, як і в музиці. Коли вже напочатку поставлено невірний голос, то і все життя будеш фальшивити.

Те, що видавництва охоче друкують вірші малохудожні, гладкописні, що редактори не дбають про високу художність і майстерність уже з першого збірника, негативно відбивається на всьому літературному процесі.

Недавно я прочитав книжечку молодого поета В. Булаєнка, що загинув в роки Вітчизняної війни. Хлопцю не вдалося навіть закінчити інститут — пішов на фронт. Коли писав вірші, мабуть, і не сподівався побачити їх надрукованими. Але зверніть увагу, яка висока вимогливість до кожного рядка, до кожного образу. Він читав свої вірші друзям-однополчанам і добре розумів, як соромно фальшивити перед лицем товаришів, що йдуть на смерть.

Йдемо крізь ніч. Останній вогник погас,
Як зманлива надія поета,
Якщо вмирем, на могилах у нас
Виростуть прапори і багнети.

Справжній поет, коріння творчості якого — глибоко в народі, кожним порухом душі, кожним образом стверджує красу боротьби, відданість рідній Батьківщині.

Ой бути, бути ще боєм,
Крутитись огнешним повстанням.
Лети, поезіє моя,
На білому коні світання.
Виводь полки із таборів
І будь їм рідною сестрою.
В рожевих горах вечорів
Гаргуй-гостри їх вірну зброю,
Під сміх кривавої зорі
Умри бійцем на полі бою.

Справжньому майстру притаманна гострота зору, вміння побачити картину чи явище так, що ми разом з поетом переживаємо радість відкриття нового в тому, що вже, здається, примелькалось нам, стало звичним. Любов до краю, до землі, де ти зріс, можна подати декларативно, нав'язати читачу як голу ідею, а можна висловити в художніх образах, що ніби відкривають нам наново речі і явища.

В поемі В. Мисика «Хата» є такі рядки:

І вікна ті самі, і стріха,
Той самий і звід у дворі,
І явір балакає стиха,
Мов казку шепоче вгорі.

І вилиті в літній ливарні
З прозорої бронзи дощів
Лежать гарбузи легендарні...
Аж цілий город зарябів.

Тут що не рядок, то свіжий, соковитий образ, своє поетичне бачення світу. Трактор не просто оре поле, а

На всі, на шістнадцять республік
Віп борозну рівно веде.

Таку ж радість відкриття нового відчуваєш, коли читаєш вірші молодого поета Михайла Клименка. Навіть пролісок, який на всі лади оспівували поети, у нього живе як торжество весни й людської радості:

Пролісок листя розсунув, хлопчиком скочив з постелі
І, потягнувшись тихо, босим на землю ступив,
Оком своїм здивованим глянув у небо блакитне,
Так і застиг на місці — чиста ж яка блакить.

Образ, як засіб до глибшого розкриття людського характеру, використовується чомусь значно рідше, ніж образ для змалювання картини природи. А ось як добре прислужився В. Кочевському місяць для змалювання ретельного колгоспного сторожа, який:

Постоїть біля кошари,
Йде до птичні — листя хруска,
Місяць крадеться до хмари,
Ніби лис рудий до гуски.

Проте і досвідчених поетів іноді зраджує почуття міри. Там, де немає чого сказати, виростають псевдопоетичні вірші, яких не вивозить найвишуканіша образність:

Був я лебедем, плив на воді
І літав на круті перевали,
І тумани, й гаї молоді
Під моїми крильми розцвітали.
Стали хмари за подруг мені,
Признавався в коханні я хмарам...

Доводиться тільки дивуватися, що це написав Андрій М'ястківський, і радіти з того, що «був він лебедем дуже мало». Нам більше подобається не той М'ястківський, що признається в коханні хмарам, а той, земний, що написав:

Як самому йти — що гору нести,
Як гуртом іти — що в маю цвісти.

І ще:

Є слова пекучі дуже,
Є слова, як мед, солодкі,
Перші правду скажуть чесно,
Другі димом-пеленою
На нещастя обив'ють.

Одним словом, не той, що витає десь під хмарами, а земний, що бореться, любить і живе разом з нами.

Непродумані образи і порівняння трапляються іноді і в здібного поета І. Хоменка. В одному вірші до коханої він пише:

З чим коси ваші порівнять?

Вони

Ясніють так, немов під сонцем хмари,
Чи з тирсою, що блякне восени,
Чи з порваними струнами гітари?

Коли запитали, що ви розумієте під порваними струнами гітари, автор відповів, що мав на увазі кучері: бо порвані струни закручуються в кучері.

К. Дрок вживає таке невдале порівняння:

Нависли хмари, ніби глетчер.

А поет Іван Цинковський у вірші «Цуцик» створив такий химерний образ свого дитинства, з якого ніяк не добереш, що ж саме хотів він сказати:

Був у мене цуцик волохатий,
Бавився зі мною, баловник.
Я підріс, а цуцик зник із хати
І моє дитинство заволік(?)

Це вже, пробачте мені, якась цуцикова лірика, а не поетичне слово.

Гірше буває, коли поет свої дрібненькі, а то й не сумісні з громадським звучанням думки хоче завуалювати в образі, езопівською мовою протягує те, з чим не погоджується наше життя.

Сава Голованівський надрукував у збірці «День поезії» вірш «Операція». Йдеться нібито про звичайну операцію хворої людини, за яку вона повинна дякувати лікареві. Але виявляється, що це зовсім не лікар, це якесь узагальнене поетом зло, його ворог:

Як слід затулили очі
Забралом вагою з пуд,
Щоб знати не міг я потім,
На кого подати в суд.
...І ось почалися муки —
Зійшлись кошени й удав!
Найперше зв'язали руки,
Щоб здачі, бува, не дав.

Чому ж це лікар стає удавом? За які провини автор хоче його судити? За те, що рятує йому життя? А далі

виявляється, що, крім цього лікаря-кровопивці, існує якийсь невідомий «хтось» — утішник автора:

Почув я, немов несміло
До мене говорить хтось.
Руки обережним рухом
Він гладив моє лице
І тихо шептав над вухом:
— Терпи, відболить і це.

Виявляється, що автору не перший раз роблять операцію, за яку він проклинає лікарів. Але хай знає поет, що езопівщина тут не допоможе. Вже йому неодноразово вказувалося на ідеологічні помилки, але він, очевидно, не хоче цього визнати, і коли йому роблять операції шкідливих ідеологічних пухлин і наростів, то за це дякувати треба, щоб не розрослися метастази, і не дослухатися до підленького нашіптування невідомого «хтось», який радить терпіти там, де треба переглянути свої погляди.

Відомо стало за останні дні, до яких наслідків довело деяких літераторів оце «терпіння», «відмовчування», оте болісно-хворобливе реагування на справедливу критику з боку радянських людей.

Хотілося б говорити про своєрідність у творчості поетів молодшого покоління, але, на жаль, чимало молодих поетів так схожі один на одного, художні

засоби, що визначають авторський стиль, такі одноманітні, що їх легко сплутати.

А згадаємо хоч би вірші молодого Тичини:

Світ в моєму серці,
Мрій танок, світанок.
Ти той світ, мій друже,
Зоряний світанок.
Я твої очиці,
Зорі-зорениці —
Слаблю, як світанок!

Хто, прочитавши ці рядки, не скаже, що це писав саме Тичина?

Молодий поет Михайло Кліменко виділяється деякою своєрідністю вже тим, що віддає перевагу верлібру перед звичайним римованим віршем. У нього верхарнівська поважна і хвилююча розмова з природою, яку він добре знає і любить. Проте, переходячи до звичайного римованого вірша, він одразу втрачає свою оригінальність.

Хто не відрізнить, скажімо, вірші Сосюри від Миколи Бажана, Рильського від Тичини, Первомайського від Виргана чи Нагнибіди? Воронька від Підсухи? Це легко пізнати по своєрідності їхньої творчої манери і стилю.

Чому ж це наші молоді часто так подібні один до одного в стилі, в художніх прийомах, а часто навіть одноманітні в ритміці?

А все це тому, що бояться сміливих дерзань і твор-

чих шукань. Куди легше йти по протореній доріжці, чим шукати своєї власної. Згадаймо, як говорив В. Маяковський:

Где, когда, какой великий выбирал
Путь, чтобы протопанней и легче?

Мабуть, винні тут не самі молоді. Кожен поет, і навіть початківець, має право на експериментування. Всяке шукання може мати удачі і невдачі.

Ще гірша справа з мовою в нашій поезії, вона часто бліда і невизна. Частіше всього це книжна або словникова мова. Ми знаємо, як різниться, скажімо, жива мова Житомирщини або Полтавщини від живої мови Львівщини. Але, взявши книжку львівського поета Григорія Печенівського чи Василя Колодія, відзначаєш, що мова їх нічим не різниться від мови одеського поета Володимира Гетьмана, вінницького поета Василя Юхимовича чи чернігівського поета Кузьми Журби. Ви не знайдете в них своєрідного колориту. І це навіть в тих поетів, які живуть в гущі народу. Вони ніби нехтують тією мовою, яку чують навколо себе, орієнтуючись лише на словникову.

А згадаймо І. Франка, Л. Українку, О. Кобилянську — як добре відчувався в них колорит Галичини, Волині і Буковини.

Нарешті в творах Тичини ми зустрічаємо немало свіжих, оригінальних слів з чернігівського діалекту.

Свіжий струмок живої народної мови принесли в поезію збірки закарпатського поета В. Вовчка «Веселки воду п'ють» та молодого донецького поета Євгена Летюка.

В тому, що мова наших поетів, особливо молодих, мало збагачується, винні, мабуть, не тільки самі поети.

При редагуванні поетичних збірок часто малокваліфіковані редактори, зустрівши невідоме для них слово, взяте з живої народної мови, зразу ж насторожуються. Передивившись всі словники, та то ще добре, коли всі, а то найчастіше один тільки «зелений», і не знайшовши цього слова там, вони нещадно викреслюють його з вірша.

Віками літературна мова поповнювалась з народних джерел, а дехто хоче втиснути її в прокрустове ложе одного «зеленого» словника.

Молодий поет Ю. Петренко, який зробив непогану творчу заявку своєю першою книжечкою «Журавлі», пише:

Не з словників люблю я мову
Плинку, мов пісня у маю,
Її, чарівну і казкову,
Я із джерел народних п'ю.

Скажемо одверто, що й словники іноді варто гортати поетові, але ніколи не забувати, що саме жива джерельна народна мова вносить в нашу поезію свіжий струминець, поповнює її лексичне багатство.

Кричущі мовні огріхи — це явище перідке в збірках останніх років.

Здібний поет Микола Сом випустив цікаву збірку поезій «Йду на побачення». В одному з віршів поет заявляє:

Пісню візьму в народу, дам і народу пісню.

Але як же можна молодому, здібному поету забувати про мову.

Микола Сом пише «горожа», замість «огорожа», «вдарю по кувадлу», «гаї березняни», «дорога обшпінена», «ранше», «хвиленіжна» (про хвилю), «не вірим ні в якого духа» (замість — ні в якого), «дитинства вигукаю дні», «гуртожитські вікна».

У вірші «Одній» поет заявляє немилій дівчині: «Що ж ти липнеш, ніби грязь до чобота?»

Іншій, що прийшла до нього з пропозицією, щоб «жить у парі», розгніваний поет заявляє:

Тулиться тепер до груби,
Бо серце таких не гріє,
Хоч ваші червоні губи,
Мов мак на снігу, жевріє.

Я знаю, потрібні гроші,
А я їх, на жаль, не маю,
Два роки в старому кльоші
Я пісню свою шукаю.

Поету, мабуть, і досі невтямки, що треба було написати жевріють, замість жевріє, і що пісні в «кльоші»

не відшукаєш, її треба шукати хоча б в хорі Верьовки, не кажучи вже про народ.

В інших молодих поетів зустрічаються такі мовні «перли»: Леонід Кучугур пише — «три роки назад», «лачуга»; Іван Цинковський — «серцята молоді»; В. Кочевський — «постоїть» замість «постобіть»; П. Мах — «прозябали від злив», «шорсткі рубці», «щоб в порядку»; Гр. Печенівський — «трав'яні шовка» (замість шовки), «трелять солов'ї»; Л. Колесникова — «чагарник», «всерівно», «наступить хвилина».

Цей перелік мовних огріхів можна було б і збільшити, але я не буду затримувати на цьому вашу увагу. Питання чистоти мови завжди було наріжним каменем наших розмов про майстерність, ним повинна серйозніше займатися наша критика і особливо видавництва, працюючи над рукописом.

Людська душа складна і багатогранна. Розмаїта гама людських почуттів має безліч відтінків і барв. Їх емоційну сторону найкраще може розкрити лірична поезія.

І в наших поетів можуть бути хвилини радощів і хвилини горя, хвилини удач і хвилини розчарувань, може бути любов і може бути зрада, і поганий той поет, який не напише про свій смуток, коли йому сумно, про радість, коли йому весело, про любов, коли він полюбить когось по-справжньому.

Ми не вульгаризатори, що заперечують і зневажливо ставляться до любовної, чи, як у нас прийнято казати, інтимної лірики. Всю палітру людських емоцій, все багатство переживань, як у сонячному фокусі, треба зображати в поезії.

Глибоко художня, справжня лірика, що оспівує людське почуття — любов, не відводить людину вбік від життя, навпаки, вона вчить глибше пізнавати світ, виховує в ній почуття благородства, чесності, доброти, моралі — всі ті риси людського характеру, без яких не мислимо комуністичне суспільство. Ось тому чим глибше лірика розкриває душу людини, тим більша їй честь і пошана.

Ми за поезію великих почуттів; ми лише проти тієї інтимної лірики, що нічого не стверджує, нічого не заперечує, відступаючи цим самим місце ворожій ідеології; проти тієї лірики, де немає ні глибоких людських переживань, ні справжньої любові, а солоденько-сиропні віршики чи мініатюри, з яких, як кашки, ні богу свічка, ні чорту кочерга.

Хіба ж у нас люди не люблять по-людському, по-справжньому, не страждають, не радуються, не плачуть і не сподіваються? Хіба так в'яло б'ється людське серце, як у віршах деяких наших ліриків?

Навпаки, і люблять наші люди глибоко, і страждають, і радуються, плачуть і сподіваються, розлуки в них такі печальні, а зустрічі світлі, сльози закоханих такі правдиві, гарячі, а не бутафорські.

Ми знаємо, що у Франка були твори «Борислав сміється» і «Мойсей», але були і жмутки «Зів'ялого листя», у Шевченка були «Гайдамаки» і «Кавказ», але були і суто інтимні речі: «Нема з ким сісти хліба з'їсти», «Ликері» та інші.

Коли поет живе життям народу, тоді особисте так чи інакше переплітається з громадським, стає від нього нероздільним. Звичайно, це взаємопроникнення буває ледь відчутним, а іноді яскраво вираженим, але тут ніяк не допомагає декларація, як у вірші Микити Чернявського:

Ось я юнак,
Весну відчув
У дужім тілі і нестримно
В життя вируюче лечу,
З'єднавши громадське й інтимне
В своєму серці...

Органічне поєднання інтимного з громадським в молодих найчастіше зустрічаємо в Дмитра Павличка, Володимира Булаєнка, Василя Юхимовича, Віктора Кочевського, Юрія Герасименка.

У молодого поета-воїна Володимира Булаєнка немає свого, виплеканого самотою «я», відірваного від людських пристрастей і боротьби. Коли поет пише про свою любов, у вірш вривається вся багата гама життя, яким він живе:

Моя любов була такою,
Як літній вечір у степу,
Як плач дитини в ніч сліпу,

Як тихі дзвони за рікою.
Моя любов була такою,
Як гнівні рокоти бандур,
Як сум поета після бур
За бунтівничою порою.

У Дмитра Павличка лірична розмова з дівчиною у вірші «Коли ми йшли з тобою» виростає в зображення характеру ліричного героя, його ставлення до дійсності, до людського труда.

А ти ішла поперед мене,
Моя струнка, хороша, люба,
І я помітив, як ти грубо
Топтала колоски пше́нциці,
Що нахилились до землиці,
Немов траву безплідну, дику,
Топтала і не чула крику
Тих колосочків...

Без оглядки
Ішла ти вдаль, а в мене згадки
Про те, як на чужому полі
Давно колись, ще у неволі,
Збирав я нишком колосочки
В поділ дитячої сорочки.

І далі поет гнівно говорить, що «колосок отой вусатий — то невсищущий труд мозильний», «то хліб, що матінка гуцулка з долівки вчила підіймати», і з гіркотою кінчає:

Але мені тоді здалося,
Що то не золоте колосся,
Що ти любов мою безмежну
Стоптала так необережно.

В іншому вірші Дмитра Павличка зіткнення двох протилежних характерів закоханих дало автору можливість затаврувати бездумність міщанського верхоглядства людей, що живуть тільки своїм маленьким, нікчемницьким світом:

Ти сказала, пізно тулячись до мене:
«За вікном, чи бачиш, абажур зеленій.
А які хороші за вікном обої,
Ось такі так само матимем з тобою...»

На це поет відповідає:

Мрію, щоб здобули з каменя простого
Атом всемогутній наші інженери,
Щоб були колгоспи всі мільонери,
Щоб ніхто не міряв трудовень на грами,
Щоб не йшли в комуну трутні разом з нами!
Ех, якби не мав я про людей зажури,
Може б, сам помріяв теж про абажури!

Любов не вживається там, де різні світогляди. Дрібненькій міщанській душі поет протиставляє широкі прагнення радянської людини. Традиційним по-верховим «розлюбив, розлюбила» чи «не зійшлися характерами» протиставляється глибоке проникнення в душу людини. Глибокий показ характеру не може бути без проникнення в життя, а звідси і випливає невідривність громадського і особистого.

Дмитро Павличко написав чимало справді талановитих ліричних поезій, і тим більше прикро, що у «нових віршах», надрукованих у «Жовтні», він

чомусь зрадив самому собі. Хотілось би, щоб це не переросло в нездорові настрої.

У молодого поета Василя Грінчака у вірші «Коли в тебе горе буде» звернення до коханої дівчини переростає у ліричне ствердження краси колективізму і людської дружби.

Коли в тебе горе буде —
Не думай ховатись в кімнату,
Воно тобі висушить груди,
Ніколи не дасть тобі спати.

Коли ж прийде щастя в хату
Таке, як ранкове сонце,
Не думай його ховати,
Від інших закрити віконце.

Ніколи не будь одною,
Як щастя чи горе буде,
Що б не було з тобою —
Серце неси між люди.

Як назвати таку лірику? Інтимною чи громадською? Кожному зрозуміло, що тут маємо органічне поєднання мотивів, властиве всякому твору, що підноситься до висоти ширшого узагальнення.

Буває краса зовнішня, та, що лежить на поверхні, а буває внутрішня, до якої відносяться і світогляд людини, і її уподобання, і взагалі характер в широкому розумінні цього слова.

Наші поети, на жаль, оспівують здебільшого оту зовнішню, легко вловиму для ока красу, а внутрішній світ людини лишається непоміченим.

Василь Колодій у вірші «Про тебе мріяв я» так змальовує дівчину, яку він омріяв «ще на пляхах війни»:

...Звичайна, не з крикливою красою,
На голові вінок руських кіс,—
Таку тебе омріяв я, такою
В своєму серці кризь пожежі піс.

Проте поета тривожить не лише зовнішня краса його мрії. Він хотів би перш за все бачити її душевно красивою:

Я часто не ховав тоді тривоги...
А що, як не минуть мені біди,
Як мамі ти не вклонишся у ноги,
На старість їй не подаси води?

А що, коли поля мої, що з ними
Зріднилась доля роботящих рук,
Тобі також покажуться чужими,
І кинеш ти зневажливе «селюк».

Жаль тільки, що таких хороших рядків мало в книзі В. Колодія. Чимало його віршів позначені холодною бездумністю, ковзанням по поверхні.

Краса душі ліричного героя яскраво виступає у віршах молодого поета Дмитра Головка, книжка якого недавно вийшла у видавництві «Молодь». Його вірш «Матері» можна вважати одним із кращих на цю тему:

На зорі мене, мамо, збуди,
Хай надворі зими перешуг.
Я тобі від криниці води
На цілісінький день наношу.

Бо глибока криниця у нас
І до неї іти по стерні...
Снилась, мамо, чомусь ти не раз
В гуртожитку далекім мені.

Яка далека ця сердечна розмова з матір'ю від тих віршів, де поет вихваляє смачні млинці, спечені матір'ю, чи зварений нею борщ.

Фальшивість почуттів зразу впадає в очі, як би вона не прикривалась нібито високими ідеалами. Примітивна любовна вірність, накреслена завжди по одному плану, кочує із збірки в збірку. Так один поет дівчині, що його кохає, заявляє:

...Хай ви хороша,
Ваша мова щира і палка,
Я у вас пробачення попрошу,
Ждуть мене дружина і дочка.

Микола Гірник у циклі «Зустріч на життєвому шляху» ніби здійсмає кальку у попереднього поета:

Плакати не гоже,
Йди — тебе я прошу,
Вигнати не можу —
Чиста ти, хороша.
З друзями забудеш
Ти важкі хвилини,
А зі мною будуть
Син мій і дружина.

Замість глибокого розкриття людських почуттів ми зустрічаємо прямолінійне моралізування також у віршах Євмена Доломана:

В дівчини зажурене лице,
Сумно їй, мого чекає слова...
...Слово ж те сказати я не міг,
Бо за пею інший упадає.

...Хай вона вже вибачить мені,
Хай докір вона загасить в зорі.
Я не хочу будувати, ні,
Власне щастя на чужому горі.

В житті, мабуть, це буває і складніше, і не так прямолінійно і примітивно, як у віршах деяких поетів.

Легковажне ставлення до того, що пишеться, а ще більше до того, що видається, ми аж ніяк не можемо простити авторам.

У книжці К. Дрока «Доки серце б'ється» не видно ні людського труда, ні людського життя, а тільки «любов на пару».

До того ж ця любов виявилася вже такою мінливою і нестійкою, що на перших сторінках книжки автор закохується, через кілька сторінок розкохується і закохується в іншу.

Я тебе не забуду. Не забуду повік,
Дніпряно моя русокоша.
Як же бути без тебе, привітна,
Ти, як пісня, потрібна мені...—

пише К. Дрок. А через дві сторінки читаємо:

Як шкода, що звела судьба колись
Нас на шляху під сонцем вересневим.

Я б іншу стрів — привітну, як веспа,
Радів би щастям лагідної вдачі,
Мене б любила й пестила вола
За всі труди мої й пісні гарячі.

Поет Терещ Масенко більшу половину книги «Київські каштани» саме присвятив любовним пригодам. Читаєш і не впізнаєш, в якому столітті написані ці вірші?

Всі шляхи укриті заметілю,
Я блукаю привидам по них,
Тихому моему божевілью
Не вернути щастя днів ясих.

Останні роки він написав немало ліричних віршів, відірваних від життя та ще й з нотками самозакоханості:

У швидкій автомобілі
Підборіддя ніжне, біле
Ти схилила і поклала
На моїй твердій руці.

Чи за те, що пише вірші
Од сучасників не гірше
Ця натруджена у роках
І невтомлена рука?

Яких саме сучасників має на увазі автор, важко сказати. Та старшому літераторові і не варто було б розхвалювати свої власні вірші, збоку воно читачеві видніше; часто те, що авторові здається оригінальним, давно вже сказано іншими. У Єсеїна:

Ты мене не любишь, не жалеешь,
Разве я немного не красив?

У Масенка:

Я нітрохи, мила, не вродливий,
Як усі навкруг чоловіки.

Мова цих віршів бліда, одноманітна, світ почуттів — обмежений, убогий, епітети прохідні — «радісний», «золотий», «голубий», «заквітчаний», «прекрасний», «квітучий», «щасливий», «невтомний», «завзятий», «багатий», «ясний», «могутній», «величний», «славний» — повторюються десятки разів. Поетові Масенку треба наполегливо дбати про збагачення свого лексичного словника тим більше, що часто він менторським тоном полюбляє цьому повчати інших.

Т. Масенко написав кілька поем і чимало віршів широкого громадського звучання, і йому не варто було псувати свій поетичний паспорт отією пригодицькою любовною лірикою.

Ми знаємо, що поезія любить деталі. У молодого поета Олеся Богуна надто детальне зображення двох закоханих виписано так:

Спека. Річка. Теплий подих ранку.
На руках танкіст трима Світланку,
Губи навхрест. Два куці калини...
І отак, напевно, з дві хвилини.

А коли б вони цілувалися цілу годину, то хіба від цього вірш покращає?

Любов, яка допомагає людині долати труднощі, проходить лейтмотивом у збірках деяких поетів. Зовсім ще молодий поет Є. Летюк пише:

а поезією високої наснаги і широкого громадського звучання, яка призвана стверджувати героїку нашої дійсності.

Наша критика повинна бути помічником і другом поезії, пропагандистом кращих її зразків, вона повинна викликати інтерес до поезії, прищеплювати хороші смаки читачеві, об'єктивно відділяти золоте зерно справжньої поезії від половини, схематизму, віршованого пустослів'я.

Можна відзначити чимало робіт нашої критики, що є визначним явищем критичної мислі. Робота Л. Новиченка про творчість П. Г. Тичини, книги і статті С. Крижанівського, Ю. Кобилицького, А. Іщука, Л. Коваленка, В. П'янова, С. Шаховського, Ю. Барабаша, Ю. Бурляя, Б. Гур'єва, книга М. Шамоти про естетичні критерії сучасної літератури, хоч, на жаль, в ній майже не говориться про поезію.

Критики і літературознавці чомусь більше полюбляють писати про класичну літературу, можливо, тому, що там уже все ясно, а до проблем сучасної поезії і літератури беруться неохоче.

А нам сьогодні як же потрібна критика-помічник, критика — учитель і порадник, критика — пропагандист поезії. Особливо цього потребують молоді.

Але, замість того щоб навчати і радити, робити глибокий художній аналіз молоді поезії, спрямовувати поетів на серйозну роботу, скромно відзначаючи, на жаль, ще не дуже значні її успіхи, критики

і рецензенти займаються часто беззастережним захвалюванням перших книжечок, що тільки побачили світ.

Часто ці критики-папаші, поблажливо поплескуючи по плечу ще безвусого і недосвідченого початківця, видають йому паспорт маститого або оголошують його поетом «комуністичної доби», як це робить С. Крижанівський в передмові до посередньої книжечки «Степові самоцвіти» В. Кузьменка. Щоб виправдати не дуже високий художній рівень цієї збірки, критик категорично заявляє: «Його скромність іноді переходить у скованість думки і почуття, невміння голосно сказати про себе...» Та нехай каже, якщо є про що казати, якщо в нього є справжній поетичний порох! С. Крижанівський, мабуть, і не помітив того, що В. Кузьменко співає нібито і непогано, але з чужого голосу, і це наслідування широко відомих творів є прикритим недоліком молодого поета.

Першій книжечці поетеси В. Григоренко, до речі дуже слабенькій, один досвідчений поет видає такі необгрунтовані компліменти: «І як приємно, наче подихом вітру, овіює тебе щире поетичне слово, ти починаєш жити його настроями, через світ його образів бачити життя... Хочеться вірити, що на поріг поезії ступила поетеса із своїм голосом» і далі: «...її вірші позначені вдалим шуканням композиції, стрункою сюжетною будовою, виразністю образних засобів».

Журналістка Віра Григоренко давно працює в ре-

дакції чернівецької газети, в міру своїх сил вона написала скромну книжечку ліричних поезій і, напевне, була сама здивована дифірамбами, які співає їй рецензент.

Поет Терень Масенко дає дуже завишену рекомендацію першій книжечці Івана Савича «З вічних джерел», навівши сім рядочків із збірки:

...І поволі поранена сиека
Одступила хто знає куди.
У траві по калюжах води
Ходить чинно зраділий лелека;
Як дітей, покулавши плоди,
Запишалася яблуня в щасті,
Кавуни споважнили смугасті.

«...і такий переважно увесь наш цікавий і зовсім новий поет» Іван Савич. Що ж тут «зовсім нового»? Чи не оті «чинно зраділі лелеки», що споконвіку мандрують від збірки до збірки.

«Маю тверде переконання,— продовжує Масенко,— що більшість кращих ліричних віршів Ів. Савича є справжніми творчими знахідками, вони б прикрасили книжку будь-якого з найвибагливіших наших поетів».

Здавалося б, що в літературу за цією рекомендацією повинен ввійти першокласний майстер, а цього ніяк не можна сказати про книжку Івана Савича, середньо-пересічну, що привертає увагу лише кількома цікавими віршами.

Анотації до книжок молодих пишуться видавни-

цтвами дуже стандартно, з частими повтореннями — поет оспівує, звеличує, славить красу рідного краю. Часто ці анотації доручають писати самим авторам збірок, що взагалі явище нетерпиме.

В анотаціях, складених за такою стандартною формою, іноді авторам приписується оспівування того, про що вони ще й не збірлися співати. Цим видавництво неправильно орієнтує читача. [...]

«Літературна газета» добросовісно, як метроном, відстукує десятки рецензій, одноманітних і шаблонних, сірих і нудних, про поезію молодих, ніби дбаючи лише про те, щоб когось не пропустити, а не про літературний процес.

І майже кожна така рецензія починається по шаблону про те, що поет вміє бачити навколишній світ, оспівує життя, потім журять його за 2—3 невдалі рими, а вкінці робиться штампований висновок, що хоч і не всі поезії написані на рівні, але кращі з них свідчать про творчі можливості поета з свіжим голосом.

Захвалювання сіреньких книжечок ведеться не завжди з позицій літературного критика. Іноді це робиться під рубрикою «Голос читача».

Ледь встигла вийти збірка Гр. Кулеби «Степовий вінок», по тематиці і по художніх засобах дуже схожа на книжечки О. Лупія і В. Діденка, як в «Літературній газеті» вже появилася стаття читача В. Окуня з Дніпропетровщини, в якій замість аналізу і спра-

ведливої оцінки збірки бачимо намагання пригладити її недоліки, недовершеність форми.

Зниження поетичних вимог і критеріїв веде до прищеплення поганого смаку читачеві. Солоденькі компліменти лише затримують розвиток молодих сил, ведуть до недооцінки тих серйозних вимог, які стоять перед радянською поезією; наша критика часто не дає тих висхідних шляхів, якими повинна розвиватися молода поезія, за бортом якої лишилося стільки пекучих питань нашої дійсності і боротьби.

Будемо сподіватися, що ці недоліки наша критика перебере.

Ці мої побіжні замітки про українську поезію жодною мірою не вичерпують її ідейно-глибоких і яскраво-національних ознак, вони є лише тією пунктирною лінією, що зачіпає її багате, барвисте і хвилююче творче життя. Як борець — вона завжди в поході, як трудівник — в труді; як вічний подорожній припадає спраглими губами до струмка — так вона жадібно припадає до джерел духовно-творчого життя народу, до краси рідної землі, до мудрих заповітів Леніна і нашої Комуністичної партії. Нехай же її голос лунає на всі чотири сторони світу на людське щастя і добро, на тихі води, на ясні зорі.

Мати наша поезія, — живи вічно!

СЛОВО ПРО ПОЕТА

Минуло шістдесят п'ять років життя і п'ятдесят років літературної діяльності одного з найвидатніших поетів нашої Радянської Батьківщини — Максима Тадейовича Рильського.

Наша критика, неодноразово аналізуючи творчий доробок Максима Рильського, частенько наголошує на його довгому і складному поетичному шляху. Оцей довгий і особливо складний шлях забирає багато уваги в шановних критиків. І далеко меншою мірою відзначається те, що за цілстоліття своєї праці поет робив богатырський подвиг творчого життя в ім'я народу. Слово за словом, пісня за піснею, поема за поемою клялися, як міцно обпалені, дзвінки і добротні цеглини в підвалини і стінки високого і світлого дому, якому ім'я — радянська література. Нехай перші цеглини і кришилися, і ламалися, можливо, мало було в них вогню, нехай перші пісні були сумирними та ідилічними, але ж не одне деревце визначає весь сад, але ж не одна пісня визначає симфонічне звучання людської душі. Поезія Максима Рильського зростає і зростає на доброму, на міцному корені, який, коли говорити образно, щедро поливали і Шевченко, і Пушкін, і Міцкевич.

В одному із своїх чудових віршів-заповідей Іван Франко писав:

Життя коротке. Та безмежна штука
І незглибиме творче ремесло.

Говорячи про оту безмежність штуки — мистецтва, — великий поет, очевидно, мав на увазі не тільки безмежність його можливостей, його барв, і тонів, і духовно-творчих устремлінь, але й глибоко розумів вічну тривогу і труд, оте незглибиме творче ремесло, яке глибокими коріннями повинно жити в народі і тільки для народу. Івана Франка називасмо великим Каменярем. Отаким же трудівником вимальовується перед очима народу з молотом у руці і з виноградним гроном у пісні другий поет-каменярь з ім'ям Максима Рильського. Одному все життя давав натхнення міцний вогонь батьківської кузні, а другому — Максиму Рильському — вогонь революції, мудрі заповіді ленінського діяння.

Сам поет писав про це так: «Розумна й строга школа життя і голоси великих учителів — народу, Партії, Леніна... зробили з мене те, ким я є нині: літератора, який вважає себе передусім слугою народу, людину, яка в дні великої священної боротьби з гітлерівськими звірами вступила до лав Комуністичної партії, твердо пообіцявши звання комуніста своєю роботою виправдати».

Оглядаючи, хоч би побіжно, півстоліття творчої діяльності видатного поета-комуніста, славного співця народу і слуги народу, можемо сказати, що його могутня пісня почалася з тоненької збірочки «На білих

островах», з білих островів юності і вийшла на далекі небосхили світової поезії.

Ця перша тоненька книжечка «На білих островах» вийшла в 1910 році, в ті часи, що мало припесли духовних скарбів народу, а ідейні шукання інтелігенції часто були покриті шумовинням крайнього індивідуалізму, коли людина людині — вовк, ніцшеанськими псевдопроповідями, з презирством до «юрби», з отрутою чорного буржуазного націоналізму. Не сприймаючи всього цього бруду, душа поета-юнака в п'ятнадцять років тикає на вимріяні, фантастичні «білі острови». В рядках цієї збірки ми знаходимо аксесуар найвищих, поетичних красивостей: і «розстроєні струни», і «зранене любов'ю серце», але поряд уже бриніли інші рядки, які свідчили про поетичні здібності юнака:

Подивись: женці схилились,
Потомились
І від праці від тяжкої
Потом вкрились...

Одвіювалася декадентсько-модерна полова, і знаходилося, хоч і не доспіле, але справжнє поетичне зерно. Та й що таке по суті були ці декадентські напрямки, теорійки і школки в житті, хто був їх представниками? Групки декласованої інтелігенції, в більшості синки дрібної буржуазії, які ніколи не знали, що таке людський труд і піт, що таке робітничий молот і мужицька полатана шапка-бирка, гаряча і со-

лона людська сльоза і крутий революційний гнів пролетаря і паймита-заробітчанина. Що їм народ і що вони народові? Та ще затруєні в свідомості чадом крайнього націоналізму, вони кривлялися, як блазні, полюбляючи гнилизну і тлінь, зневажаючи інші народи й не знаючи свого, самі були як мерці у власному штукарському і мертвому мистецтві. Похваляючись своєю ерудицією, вони не йшли далі французького декадансу і таких же покручів на нашому вітчизняному ґрунті. Не по шляху з ними було молодому Рильському. Їхні випадкові впливи скоро змінилися глибоким вихованням реалістичної школи літератури і мистецтва, яка визначалася іменами Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Лисенка, П. Саксаганського, М. Заньковецької. Та й сам поет, із дитячих літ зв'язаний із простими трудовими людьми, з сільською важкою працею, з малими радощами і великими злиднями своєї Романівки, бачив, куди йому стелеться дорога. Навколишній світ до найменших рисочок увіходив до його свідомості з піснею, з цвітом гречок у полі, з осіннім дощиком на озимину, із тими милими дрібницями, про які поет пізніше згадує з лагідною іронічною усмішкою: «Батько збирається їхати в поле, бере й мене з собою. Яке це щастя! Сіли вдвох, мені дається кінчик віжок, я нібито правлю конем. А втім, нехитре діло і правити мудрим, досвідченим Попом. Ледачий кінь-філософ, він добре знає і дорогу, і звички свого господаря. Коли назустріч нам іде людська

постать, то він доконче притишусь ходу і навіть зупиняється: напевне ж, у хазяїна знайдеться про що поготорити з доброю людиною. Іноді кінць з власної ініціативи звертає до невеликої пивоварні... Часом він просто спиняється... «Но!» — кричу я по змозі поважним голосом... «Но», — спокійно каже батько. Батога віп не вживас. Кінць рушає далі, але знає, що під горою хазяїн доконче крутитиме цигарку й закурюватиме. Отже, знов треба буде перейти на тиху ходу... А верби придорожні тихо шумлять, а хати біліють, а польова далечінь мріє — і люди всі здаються щасливими...»

В нових книжках — «Під осінніми зорями», «На узліссі», «Синя далечінь», що вийшли в світ після Жовтневої революції, ми ще не бачимо розкриття і глибокого зображення історичних подій; естетське замилування навколишнім світом, чисто літературні асоціації і категорії полонять часто поетичну думку автора. Образи Навзікаї і Джіоконди поруч із Софоклом і Гамсуном, з Толстим і Достоевським ніби нарочито створюють еkleктичний універсалізм, відводять талант поета вбік від живої дійсності.

Софокл — і Гамсун, Едгар По — і Гете,
Толстой глибокий і Гюго буйний,
Петрарчині шліфовані совети
І Достоевський грішний і святий,—
Усі книжки, усі земні поети,
Усі зрідні душі його живій...

Але поруч із цими явищами в палітрі поета з'являються нові, свіжі, яскраві фарби, ними поет своєрідно гаряче, по-земному глибоко змальовує плоть і цвіт, запліднення і зростання всього живого і невмирущого.

Можна іти в революцію різними творчо-особистими шляхами, але коли попереду одна мета, одне чисте прагнення послужити їй честю і совістю, то шляхи зійдуться.

Такими своєрідними і славними шляхами починали зачинателі революційної поезії Павло Тичина, Володимир Сосюра, Василь Чумак та інші.

Хоч доробок М. Рильського цих років і не відзначався яскравими революційними мотивами чи закликами до боротьби за ленінські ідеї і нове життя, але в поезіях, сповнених земних прозорих тонів, і барв, і звучань, у тій нібито буденно-звичайній красі рідної землі, у тому душевно-щирому переливанні кольорів весни і літа, золотої плодovитої осені, в сніжних холодних завірюхах, де людина, ніби Григорій Сковорода, з саквами за плечима шукає дороги до колективу, до людського серця,— у цьому оптимізмі і невмирущості землі і праці народжувалася нова поезія, новий тембр голосу поета.

Поле чорніє. Проходять хмари.
Гаптують небо химерною грою,
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам із тобою!

Глибшає далеч. Річка синіє,
Річка синіє, зітхає, сміється.
Де вас подіти, зелені надії?
Вас так багато — серце порветься!

«Земле, як тепло нам із тобою!» Яка рум'яна молодість, повнота здоров'я і кришталево-чиста душа дихає, б'ється, переливається у цих рядках. Хіба це не революційний вірш? Хіба серце бійця революції не любило чорного поля, не відчувало тепла своєї землі, не було сповнене світлими надіями на майбутнє? Тільки так, а не інакше.

В свій час цих віршів недолюбливали різні лівацько-футуристичні крикуни, які дуже легко заримовували передові гасла, не заглиблюючись в суть, в глибину людського характеру, і тут же писали інтимні викрутасні віршики про любовні чари і роздвоєння своєї мізерної душечки.

Але поет на це мало зважав. Формування і творчі пошуки іноді ускладнювалися поточним життям, бо в світогляді його були прогалини, які заважали глибоко і всебічно розуміти державне значення ленінської естетики і мистецтва. Та вже від милих серцю, сердечних віршів на зразок:

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли одгули,
Затихло поле стоголосе
В обіймах золотої мли...

чи знову ж таки від земних, запахущих, як рута, рядків:

Запахла осінь в'ялим тютюпом,
Та яблуками, та топким туманом,—
І свіжі айстри над піском рум'яним
Зоріють за одчиненим вікном,—

поет сягає до нових процесів і явищ життя, зважли-
вого і кипучого, паснаженого новою енергією револю-
ційних дій і прагнень. В його рядки і книги входить
людина з радянським світосприйманням, людина —
будівничий і творець. Спочатку про неї поет заявляє
світлим, повним сонячного тепла акордом:

Збирають світлі, золоті меди
Веселокрилі та прозорі бджоли,
Поглянь, людино, і спокійно йди
На вулиці, на площі, в гай, у поле.

Неси в щільник свій мозок, кров і плоть,
Таких, як ти, кипучі міліони
Ідуть, щоб світ востаннє розколоть
На — так і — ні, на біле і червоне.

А чорному світу визиску і неволі, капіталістичному
світу страждань і наживи поет кидає грізно і про-
роче:

Докурюйте сигари, допивайте
Лікери й каву. Вдарив сім разів
Годинник месницький. Залізні кроки
Гудуть на сходах, землю потрясають,
І вам од них нікуди не схватись,
Як не втекти спіскопу Гатону
Од темних і розлючених мишей!

І ніби цілющою росою вмилися поетові очі. Ніби ті ж самі барви дорогої землі бриніли в рядку, але зацвіли вони, по-новому зацвівши в ім'я радянської людини, зливши з її доброю працею, з її гарячим трудівничим потом. Ось вона, молода, як цвіт землі, людина, дівчина Ганнуся, що прийшла з робочим колективом будувати новий дім, нове житло для людського щастя. І вже постає перед очима не звичайна хата, а синтетичний образ світлої будови не для тебе і не для мене особисто, а для всіх, покритої сонцем, овіяної теплими польовими вітрами:

— Цей дім для нас росте і спіє
І в вікнах золотом горить —
З каміння, дерева та мрії
Міцної, як співуча мідь.

Ганнусю! Сестри! Браття миле!
Будинок — наш! Не твій, не мій.
Таке просте та зрозуміле —
Гармошки золотої стрій.

Так міг написати лише поет, який кожною клітинкою свого єства полюбив наше кривне, дороге серцю радянське життя, що вболіває його болями і найменшу рисочку нашої радості глибоко підмічає і кладе в рядок, співучий, як ота мідь на будові людського житла.

Однією з прикметних рис древньої поезії греків і римлян, і ця риса стала потім традиційною в інших літературах, було оспівування людини-завойовника,

що вмiє добре рубати мечем, вихилити кубок з вином і заживати слави в iштимиx пасолодах.

Домiнуючою рисою нової, радянської поезії стало оспiвування людини-трудiвника, невтомного рицаря працi, який в потi чола на крутиx дорогах життя вирощує колос, гартує сталь і творить добробут і щастя людинi. Людина і щастя. Молот і плуг. Пiсня і хлiб. Температура доменної печi і весняний дощ для врожаю пшеницi, кохання і дружба — це людяні девiзи, якими живе наше мистецтво і поезiя зокрема.

Книги Максима Рильського за останнє десятирiччя перед Великою Вiтчизняною вiйною з глибоким душевним пафосом саме і розкривали риси характеру людини працi, красу її дружби і невтомних колективних змагань. Нехай не все було в цих поетичних образах і роздумах про нашу людину довершене, можливо, не вистачало того останнього удару пензля, найтоншого мазка, від якого оживає картина і стає художньо-неповторним шедевром; не вистачало глибоких психологiчних нюансiв і лiнiй в зображеннi чи могутнiх синтезiв, знайдених в пристрастях і пориваннях людської душі. Але в словi жила людина з добрим серцем, в гарячiй працi, дружнiя і привiтна своїм чуттям колективiзму. Муза поета знайшла те слово, від якого пашiло вогнем. Громадські декларацiї книги «Знак терезiв» переростали в книгах «Лiто» і «Збiр винограду» в конкретнiсть зображення, наливалися плоттю і кров'ю буденного і в той же час

героїчного життя. Навколишній світ не ізолювався від людини, зникли книжно-літературні асоціації, рідна земля своїм важким колосом і залізом, м'яким весняним пейзажем чи плодами осені давала поетичну силу для чудесних алегорій і синтезів:

Міркую так: коли б мені схотілось
Подати образ нашої доби
У простій алегорії,— я взяв би
Отой сталевий журавлиний ключ,
Міцну напругу, силу непохитну,
Його жадобу обривів, його
Непереможну волю, мудрий лад
У побудові, де до того все
Скероване, щоб легше розтинати
Грудьми повітря, де в верхівні кута
Летить одважний, мудрий проводир,
І всі рівняють літ свій по ньому,
І знає всяк мету свою й дорогу.

В щедрому плині днів і літ гостро і тонко сприймає поет найдрібніші деталі і явища; особисті настрої органічно переплітаються з глибокими настроями дійсності, іскра слова вибухає багаттям, мале словесне зерно виростає ваговитим колосом.

Ми збирали з сином на землі каштани,
.....
Я казав синкові, що цвіте Україна,
Бо вона — країна у Країні Рад,—
І пливла у далеч біла павутина,
І сміялось небо, як блакитний сад.
Ми збирали з сином жолуді дубові.

І про день майбутній я казав синкові,
І пливли багрові хмари в вишині,
І співала осінь веселяні пісні!

Чим далі виростав і заглиблювався талант поета в життя, несучи почесне звання поета радянського і партійного, тим більше виростав він як поет українського народу. «Нове життя нового прагне слова», — як свідчив він сам. І це пове мальовниче, гаряче і запахуще слово знаходив він у бездонній скарбниці рідної мови, в піснях, в давніх і новітніх думках, в тому духовно-творчому арсеналі, який збирала і доглянула українська соціалістична нація.

Голос майстра української поезії, мужній і дзвінкий, тепер лунає до читача Радянської Вітчизни, закликає зміцнювати найсвятіше в житті людини — дружбу народів, плекати це братерство, як квітучий сад, берегти його від чорного лиха, від кровожерних розбійників з фашистського табору. А це чорне лихо стояло вже біля порога нашої рідної землі. Ударили перші бомби, тіль свастики поповзла по дорогах, почалася Велика Вітчизняна війна. Тоді не було темних осінніх ночей, бо світили пожари. Не було білого снігу взимі, він покривався чорною кіптявою руїн. Тоді вода в річках була теплою від жару фугасок і пролитої людської крові. І серце поетове наливалося горем і ставило його поруч із великим народним гнівом.

Талант митця, якщо він справжній талант, не може

стояти осторонь від долі свого народу, тим більше коли ця доля піддавалася таким страшним випробуванням. Поезія Максима Рильського в цей час була схожа до бойової сурми, що кликала до розплати. І сам поет ніби подесятерив свою творчу енергію. Його виступи лунали в Уфі, в Саратові, в Москві, на розбитих і спалених вулицях Харкова і Києва, мужнє поетичне слово долиняло в листівках і по радіо в далекий тил ворога, на поневолену фашистами рідну землю. І в «Слові про рідну матір», і в поемі «Жага», і в книзі «Світова зоря» чується один світлий домінуючий мотив: віра в перемогу правди над злом, віра в наш народ, в Комуністичну партію, в справу Леніна. Не може загинути і рідна Україна, не може її народ терпіти фашистську неволю.

Хіба умерти можна їй,
В гарячій захлинутись крові,
Коли на справедливий бій
Зовуть і дерева в діброві,
Коли живе вона в міцній
Сім'ї великій, вольній, новій?

І в ті страшні літа ворожої наруги, коли Гітлер і його псарі — українські буржуазні націоналісти — кували пута рабства на трудові руки наших людей, Максим Рильський гордо і непохитно заспівав пісню про вічне братерство з російським народом, про невіддільність України від народів-братів у єдиній, могутній Радянській Вітчизні:

Я син Країни Рад. Ви чуєте, іуди,
Ви всі, що Каїна горить на вас печать?
Отчизни іншої пема в нас і не буде,
Ми кров'ю матері не вмієм торгувать!

Не тільки знесена на камінь п'єдестала,
Квітками віпчапа і кроплепа вином,—
Стократ милішою вона для серця стала,
Грудьми стрічаючи руїну і погром.

І в гнівних рядках, в палких рефренах поеми, ніби відлитих чи викутих із співучої бронзи,— непохитна надія і віра в перемогу, світлі акорди сонця і життя широкої і вільної будучини свого народу.

Настане дєп, настане час,
І розіллєтьсє знов медами
Земля, що освятив Тарас
Своїми муками-ділами.

Багато хто з митців в перші часи війни бачив і зображував тільки два тони, два кольори життя: червоний і чорний. Червоний — від вогню боїв, чорний — від руїн спаленої землі. Палітра Максима Рильського була багатшою і складнішою, так як і людське серце було сповнене гніву і надії, ніжної любові до Батьківщини, до сімейного щастя, сповнене гіркотою горя і роздумами про майбутнє. Поет знаходив складні і глибокі форми вияву людських пристрастей, прагнень і сподівань. Образ набирав такої сили, як у «Слові о полку Ігоревім» чи в могутніх ритмах Шевченка. Слово, точне і просте, як істина, сповнене внутріш-

нього напруження, глибиною розкривало суть явищ; епітет, маючи основний колір, відсвічував півтонами, у яких сарказм і лірика, ніжність і гнів, суворий епос і лагідна посмішка зливалися воедино.

Не кабінетна тиша, не тихе споглядання синіх узлісь карбували поетові ритми. Крик повішених і гпаних у неволю, спека партизанських ночей, і заграви сталінградських і дніпровських битв тепер лягали на палітру, вплелися навіки в роздуми і в серце поета.

І коли почався великий наступ за звільнення рідної землі, він міг сказати словами надії і радості: «О земле руська, ти за шеломянем еси!»

Ти, Партіє, вела і привела
Крізь дим боїв народ до перемоги!

За межами Радянської Батьківщини роботящі руки наших бійців тесали і клали мости на польських і чеських, на болгарських і румунських ріках. Клалися ці мости не для королівських магнатів та буржуазії, а на дружбу і добросусідство з трудовим народом багатьох країн. Зірке око поета бачило цей благородний подвиг, пісня нової книги «Мости» ніби сама складалася, ніби сама ходила легенькими кроками по цих мостах доброти, привіту і людської дружби.

І горда думка пронизує мене:
Так, ми мости будуємо у світі,—
Ми днів нових бійці і теслярі,

Камелярі грядущої комуни,—
Щоб друзі тими їздили мостами,
Щоб брат до брата броду-переходу
У ріках бурнопливних не шукав,
Щоб наша сила в єдності міцніла!

У мовній тканні цієї кнйги ми не знайдемо ні умовної урочистості, ні архаїзованої лексики, ні пишних епітетів. Все нібито таке просте і звичайне, рядок читається невимушено — легко, а глибина думки вражає правдою життя, широтою ідейно-тематичних обрїїв, ще раз засвідчуючи мужність і творчу мудрість поета; як то каже народна примовка: мілка вода завжди в шумовинні, а глибока вода з піною не знається!

Надійшла добра година, коли натхненне і щире слово пісні можна було поставити на службу людині праці. Іншим стало слово, обпалене вогнем, загартоване в горнилі людських страждань; та й люди ніби стали іншими — збагатилися досвідом героїчних битв, випили чашу горя до дна, але й мужності набрали на повне серце. З-поміж інших нових творів книга «Троянди і виноград» стала улюбленицею читачів, бо весь її склад, вся її рядкова суть звучала як задушевний гімн труду і людській красі. Довгий час визривала ця тема в душі поета: зміст і форма народного життя, соціалістичне звершення, і його національні форми, труд і поезія, як єдине, органічно ціле, подвиг і його філософський синтез — це думка, яка давно

хвилювала не одного художника слова, а в М. Рильського стала в творчості одною з провідних.

Ми працюємо любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне,
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне.

Невтомний розум людини, втілений в корисний труд, дає щастя. «Труд переростає у красу», — як сказав інший відомий поет; виноград допіва на сонці, милує очі барвами, дає насолоду людині густим запахуцим соком землі, але й тут:

Людини впертої невтомний розум,
Що кипув виклик бурям і морозам,
Що дружньо до природи підійшов,
Але уміє з другом і змагаться;
Тут в кожній ягоді патхненна праця
Струмує, як гаряча юна кров.

Труд — це щастя. Труд — краса. Наукові відкриття, звершені людським розумом, потім безсмертно втілюються в поезії. Яка це чудова відповідь всім тим горлопанам, що, осідлавши американського ідеологічного божка, репетують по кутках, що, мовляв, поезія віджила свій час; а вчені типу Полетаєва вже розводять дискусійки, що поезія не потрібна науці; очевидно, такі вчені не чули в дитинстві колискової пісні над собою, жували жарені цвяхи і не бачили квітучого саду. Яка ганьба! Яке космополітичне зазнайство!

Дуже добре цим механістичним роботам відповів
Максим Рильський:

Ця суперечка виникла не вчора,
Може, у пещерній ще добі,
Але будь додатком до мотора
Для людини мало, дalebі!

Як же так убого ви живете,
Чом так запепали ви, скажіть,
Щоб у дні космічної ракети
Солов'я не в силі зрозуміть?

Добре, що поезія Максима Рильського служить
мільйонам трудящих людей і ніяк не вкладається
в жалюгідні теорійки різних вискочок.

Хоч, правда, і йому не завжди було легко і світло
в житті, не завжди і йому були, як кажуть, троянди
і виноград на життєвій дорозі, а попадалися і колючі
терни. [...]

Глибокий ерудит в питаннях народного життя
і культури, блискучий ліро-епік по таланту, філософ
по мисленню, Максим Рильський проклав і прокладає
ще одну родючу борозну культурно-поетичної праці:
переклади поетичних шедеврів світової літератури
українською мовою. Міцкевич і Ростан, Словацький
і Янка Купала, Колас, Ісаакян і Прокоф'єв, Абовян
і Чіковані. І особливе місце займає Пушкін. Великий
поет російського народу — любов і поетична школа,
одне з заповітних джерел творчої праці нашого поета.
Відчуття духу і стилю в перекладі ніколи не зраджує

Максима Рильського. Суворий і дзвінкий ямб пушкінського генія легко і просторо ллється українською мовою; кучерявиться, як хміль, афористика і романтичний пафос Ростана; мальовничий і пристрасний спос Міцкевича звучить в українському перекладі як першотвір. І дзвенять в українському слові задушевні роздуми білоруса Купали, барвисті ладозькі пісні Олександра Прокоф'єва. Так збагачуються скарби української літератури. Так прокладаються нові мости еднання і дружби між народами.

Робота перекладача поезії складна і своєрідна. Максим Рильський в цій роботі пильно дбає про збереження образного і стильового багатства оригіналу. Буває, що зміст твору перекладається точно, а його образне розкриття не знаходить прямого відповідника в специфіці мови. Тут нічим не допоможеш, крім таланту. І М. Рильський завжди знаходить ту творчу, образну компенсацію для оригіналу, яку іншим ніяк не щастить знайти.

Так, пушкінські рядки:

Как величавая луна,
Средь жен и дев блестит она.

Українською мовою ніяк не можна красуню порівняти з місяцем, на заваді стає розбіжність граматичних родів. М. Рильський перекладає:

Зорею ранньою вона
Блищить серед жінок одна.

Або пушкінські рядки із твору «Сказка о попе и работнике его Балде»:

Жил-был поп,
Толоконный лоб.

«Толоконный лоб» — це російська примовка, яка характеризує людину недалеко, а до того ж іще вайлувату, неповоротку.

М. Рильський знайшов чудесний творчий відповідник у перекладі:

Жив-був піп,
Околоту сніп.

«Околоту сніп» — огрядний товстенний сніп, порожня солома без зерна, яку вживають на покрівлю або ж у піч.

Пушкінські рядки з цього ж твору:

Пошел поп по базару
Поискать кой-какого товара —

одразу спокусили б поверхового перекладача римою базару — товару. Здається і легко, і точно; а воно зовсім не так. Максим Рильський перекладає:

Пішов піп до ринку
Пошукати яку-небудь дешевинку.

Додається ще одна пошівська риса; виявляється, що піп не тільки людина недалеко і вайлувата, а ще й скупа!

Читаючи такі переклади, маєш справжню глибоку естетичну насолоду.

Багато невсипущої енергії приклав Максим Рильський до перекладу геніальної поеми «Пан Тадеуш» Адама Міцкевича, працюючи над ним понад чотири роки, а через двадцять років зробив нову редакцію перекладу, який був відзначений Державною премією.

Перекладацький труд поета справді великий. На ньому поет гартує і свою власну творчу зброю і знайомить наш народ з духовно-творчими скарбами світової літератури.

Не всихають ріки від гарячого труда, а тільки зближуються. Щедрим цвітом рясніє дерево, хоч його й пересадили на іншу, але добру землю.

В нових книгах і поетичних циклах, в темах та ідеях Максим Рильський іде спільною для всіх митців широкою дорогою нашого життя. Але справжній поет повинен мати своє обличчя, і почерк, і ходу. Поезія починається там, де в людини є своє власне бачення світу. М. Рильського впізнаєш серед тисячі голосів, барви і тони його поезії мають свою оригінальну і дуже високу якість. По-перше, вона розумна, вона сповнена тими глибокими людськими роздумами і узагальненнями від найменших речей і явищ до величних подій історії і народних подвигів.

Колись Пушкін жартома писав: «Поэзия должна быть немножко глуповатой», — розуміючи під цим не розумову тупість і глупоту, а ту чарівну ліричну наївність, інтимну щиросердність, яка дається поетові великого таланту і глибокого розуму, але деякі літе-

ратори і в наш час розуміють це як заповіт і піпуть кілометри віршів, в яких живе справжня-таки глупота і безпросвітна бездумність. Мода пішла на лірику. Ну що ж, одержуй, читачу, тисячі срібно-золотих солов'їв, ліси вербичок, берізок, кленів, гори жовтої і зеленої гички, моря струмків і криничок, хори зозуль, горобців, синиць, шпаків та іншої перпатої тварі. А треба вам громадської лірики — і враз з'являються вірші, писані поточним методом з барабанами епохи, з убивчими римами — земля — поля — і з майже незаримованою космічною ракетою. А мысль у цих писаннях і не почувала, а та кипуча, гаряча напруга слова, та священна тривога творчості, яка повинна битися, як людське серце, у слові, шукає собі десь іншого притулку серед людей.

Максим Рильський — поет складом свого характеру. Поет своїм еством фізичним і духовним. Так, як скрипка може бути тільки скрипкою, яблуня — яблунею, а птиця — птицею. Не уявляємо його собі белетристом, чи сценаристом, чи текстовиком, що підставляє слова, як болванку, під готову, кимсь написану музику. Весь склад його життя, поведінки, думання — в поезії, в образі, в тих невидимих для ока асоціаціях, які рухають мысль до її художнього втілення і глибокого розкриття.

Можна кожній людині навчитися заримовувати віршики-прозу, акуратно виписану стовпчиками. Але поезію створює тільки поет. Поетичний склад люд-

ського характеру розкривається не тільки у віршах. Олександр Довженко був талановитим поетом кіномистецтва, Остап Вишня — поетом народного сміху. І, навпаки, є літератори, що десятки років римуєть звичайну прозу, навіть видають це окремими книжками, а в цих убогих книжечках немає найменшої поетичної іскри.

Народний талант Максима Рильського живе саме для поезії і в поезії, явища життя навіть у щоденній прозовій суті він уміє розкривати у тонах і барвах, властивих тільки його перу; художні засоби природно-емоційні, а не штучно підняті на котурни, образ завжди земний, дохідливий і піби аж буденний; епітет, порівняння, метафора живо, барвисто і точно відповідає предмету чи явищу. Пушкін говорив: «Умейте наблюдать различные предметы». І зірке, пильне око нашого поета уміє спостерігати; ось у нього початок весни:

Вона — в бруньках блискучих на каштані,
В снігу рудому, у струмках брудних,
Що чистим сріблом грають у тумані,
Мов бруд ніколи й не торкався їх.
Вона — у краплях, що спадають дзвінко
Із голих віт, які стрясає птах,
Вона — в підсніжній зелені барвінку,
В сережках на березових гілках.

Яке просте, народне і разом з тим свіже і сміливе порівняння брудних струмків із чистим сріблом! Цвітіння дерева сприймається ним, як рожевий сніг, як

«теплий сніг», а «горобці в піску сипкому — ніби діти у ставку». Явища природи не калькуються, а тонко і точно, з пахоцями, з переливами кольорів, із складною звуковою тональністю переходять в рядки.

Був теплий дощ, в траві стоїть вода,
На гілці сипа бабка обсихає,
Запах буркун гостріше. Молода
Уперше в небі ластівка ширяє.
...Червоних маків розгорівся ряд
Після дощу...

Це та земна, звичайна в своїй простоті краса навколишнього світу, яка вражає нас саме пібито своєю непомітністю, але без якої людська душа не має собі повної радості.

Якщо у ритміці, в легкому звучанні поетичної строфи М. Рильський споріднений з пушкінською школою, то в художніх засобах, у сприйманні і розкритті явищ іде від шевченківських традицій, від тієї геніальної буденності образу, в усьому баченому Тарасом:

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє.

Або знамените:

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть.

Максим Рильський також іде від шевченківської метафори та епітета, який не тільки оживляє предмет

чи явище, але й характеризує внутрішній стан, емоційний настрій поета.

Вдумайтеся в оці Тарасові рядки:

І небо певмите, і заспані хвилі,
І понад берегом геть-геть,
Непаче п'яний, очерет
Без вітру гнеться...

і ви переконаєтесь, що тут жодного епітета не можна замінити, так він органічно, з внутрішнім емоційним підтекстом розкриває душу поета, що писав ці рядки в тяжкій неволі.

В Максима Рильського є ще одна риса поетичного письма, дуже для нього характерна: вводячи в твір «автобіографічний елемент», він з м'якою усмішкою, з численною конкретизацією явищ і подій, часто побутових, доповнює загальні риси, збагачує багатогранність баченого і пережитого, робить його золотом поезії і розкриває велике «почуття життя».

Розповідь про мого улюбленого поета наближається до кінця, і хоч ми зачепили тільки частину його багатогранного життя, але певні того, що й ця частина є добрим гартованим матеріалом у світлій хаті духовного і творчого поступу нашого народу.

Проситься на розповідь його поеми «Марина», в якій убога кріпачка Марина, дівчина незвичайної вроди, зацькована, збезчещена панською наругою, але незламна душею, стає народною месницею.

Стоїть вона, заціпивши уста,
Струнка, вродлива, та уже не та,—
Не злякана, заплакана дитина,—
Грім! Гнів! Покара! — месниця Марина.

Ми її не забудемо і надовго понесемо у своїй пам'яті. Довгою живою стрічкою рухаються, трудяться, умирають за Вітчизну, і воскресают в безсмерті, і бринять піснями герої поетичних шедеврів — бійці, колгоспники, садівники і агрономи, прості трударі, обвітрені і засмалені сонцем наші друзі і кривні товариші, люди великої радянської сучасності. І всі вони пройшли через глибокі тривожні думи, через добре серце, через безсонні ночі нашого дорогого Максима...

Визнанням великих заслуг Максима Тадейовича Рильського на ниві радянської літератури є присудження йому в цьому році Ленінської премії за збірки віршів «Далекі небосхили» та «Троянди і виноград».

У власних спогадах із свого життя поет розповідає так:

«Я щоліта вирушаю з друзями в мандрівку автомобілем. Об'їхав більшу частину Правобережної та Лівобережної України, побував у західноукраїнських землях, у мальовничому Закарпатті. Торік одвідав Білорусію. Не було ще поїздки, яка б тою чи іншою мірою не відбилась у моїх віршованих рядках,— яка б не поглибила моєї незмірної пошани та любові до

трудового радянського пароду, до його животворної праці, до його невмирущої пісні.

...Цього року я планую поїздку до... але не буду загадувати наперед. Скажу тільки, що й нині, підходячи до шостого десятка років життя, я чую в серці той трепет, про який так чудесно сказано в пісні. Мені знову мандрівочка пахне...»

Мені не раз доводилося бувати учасником цих чарівних і радісних мандрівок з Максимом Тадейовичем. Вночі, напередодні поїздки, добираєшся до його хати, де ранньої чи пізньої години блимає і привітно манить вогник у його вікні. І забуваються враз усі дрібні життєві ускладнення і суперечки, усе, що ти хотів доробити, але не встиг, усе, те дрібне і прохідне, без чого людина може легко обійтися. А вогник блимає і привітно закликає до хати, де господар дописує останні рядки рецензії на книгу молодого поета і сам, ніби учень, радується і його успіхові; недаремно він так любить франківське «Semper tūo» — завжди учень, вважаючи себе вічним учнем перед народом.

А речі вже складено: хліб, і тютюн, і зав'ялена дніпровська тараня, поруч з вудками три чистеньких зошити, звечора куплені в універмазі. Пора в дорогу! Бо вже тая мандрівочка пахне травами і зорями рідної землі, клекоче моторами в полях і тривожить серце далекою дівочою піснею.

Щасливої вам дороги, великий наш друже, славний поете!

ОПОВИТИЙ ЛЮБОВ'Ю

В історії кожного народу є поети, що визначають цілу епоху людського життя, народні заповіді і вогонь революційних прагнень увібравши в своє серце, наче в широке море.

Таким був і Тарас Шевченко; ніби мільйони сердець склалися в одне і мільйони кріпацьких гнівних очей з'єдналися в поетовому зорі, найпотасмніші думи народу лягли йому на душу, щоб потім вибухнути, як вулкан духовної епергії, і захитати трони насильства і царського панування.

Він ніколи не був поетом для поезії, і глибочінь його творчості мірялася глибиною страждань, любові і гніву народної душі, його рядки можна співати над дитячою колискою, із цими рядками можна йти в бій. Його рядки ридаючи співала скривджена дівчина Катерина, і ці ж рядки клекотали поруч із «Колоколом» Герцена, із революційними думами Чернишевського; в них лагідний шепіт дніпровської хвилі і гострий блиск месницької сокири; сповідь варнака, що зарізав пана, і вечірня зоря за тихим гаєм, материнська любов у вишневому садочку і гнів Залізняка; кріпацька неволя на панському лану і велетепський образ Прометей, що своїм серцем не підкоряється богу. В них день і ніч України, любов і меч, мрія і розплата, в них ціла епоха людського існування, неприкрашена

і складна, жорстока у своїй правді, з бідунням в народній глибині і пануванням деспотів зверху.

Він народився серед простого трудящого люду, в темній кріпацькій хатині. Важка праця і щоденна нужда супроводжували його юність. Нібито і вузенький світ, але він був повен надлюдської панської жорстокості і свавілля; кріпаки ходили в ярмі, а пани — в кунтушах і сап'янцях; бідакові — вузенька смужка землі з тяжкою подушною оплатою, а панові — розкоші, маєтки та безмежні поля. Безправність була законом, безхліб'я та нужда — долею, любов — панською власністю. Пізніше душа поета спізнала бурхливий і широкий світ, обняла пристрасті і протиріччя цілого століття, але на все життя запам'яталися йому картини дитинства, мов гарячим приском, пекло йому серце, коли він згадував свою батьківську хату і те гірке і наївне навчання в дяка у школі, і рідне село, де

Чорніше чорної землі
Блукають люди; повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалаялись,
Стави бур'яном поросли.

І не в однім отім селі,
А скрізь на славній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві...

Про його дитинство і юнацькі роки можна було б написати хвилюючий роман чи поему, сповнену вічної боротьби між правдою і кривдою, між рабством і пануванням, де людська душа, закута в тяжкі кайдани, молилась і плакала, билась в гніві, неначе бранці в тяжкій турецькій неволі.

Я обминаю інші події його юності, тому що вони ще більше нагнітають чорні фарби бідкування і несправедливості, а душа юнака поривалася до знань, до науки, у пій вже бриніли туго натягнуті струни могутньої музи, яка готувала юнака до печуваних подвигів творчого духу, до тих епічних звершень, які під силу тільки велетням.

Таким уже зародила його українська земля, таким уже вирядила його доля, поставивши захисником і речником народу, його щитом і мечем, його покривдженою совістю і його щирою піснею.

В тій похмурій дійсності тисячі талановитих людей загнало в могилу здичавіле панство царської кріпосницької Росії. І тільки одиниці виривалися з пазурів, неповинні грішники кріпацького пекла, мужицькі Антеї і Микули, які своїми богатирськими здібностями пізніше дивували світ. Так вийшов на волю відомий художник Тропінін, славетний актор Михайло Щепкін, так був викуплений з неволі російською інтелігенцією геній Шевченка.

Ширшими зробилися дороги життя, пильнішим і глибшим стало поетове світосприймання. Навчаю-

чись в Академії художеств, в майстерні Брюллова, він часто відкладав пензель і замислювався. «Переді мною,— згадував він потім,— розстилася степ, усякий козацькими могилами. Переді мною красувалась моя прекрасна, моя бідна Україна у всій непорочній меланхолійній красі своїй. І я замислювався, я не міг одвести свого духовного зору від тієї рідної чарівної принади».

Тоді замість пензля до нього приходило слово: прости і задушевне, чисте, немов звонкова вода, воно бриніло народною піснею і розважною думою, тісна кімната ставала рідною землею із своїми бідами і заповітами.

Творіння поета, зібрані в «Кобзарі»,— це енциклопедія людських пристрастей, думи і заповіти великого сина великому народові; за них він все життя мучився своєю душею, ніс тягар неволі, незламний людинолюб і оптиміст, він прорікав: «Караюсь, мучуся... але не каюсь!»

Крався і не каюся тому, що твердо вірив у майбутній день, в братерство людської сім'ї, де правда кривду переборе, вірив у новий світ справедливості, доброти і щастя.

Перший «Кобзар» Тараса Шевченка побачив світ 1840 року. Це була невеличка збірка, що складалася з восьми поетичних творів: «Думи мої», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка», «До Основ'яненка»,

«Іван Підкова», «Тарасова ніч». Ці твори по тонах і кольорах були явищем романтичної поезії, але тісно сплетені з реалістичною основою. Українські поети-романтики того часу, зображуючи події минувшини, милувалися ними, забуваючи про гірке і жорстоке життя покріпаченого народу, вихваляючи «царство білого царя».

Романтичні ж поезії Шевченка своїм вістрям спрямовані в тогочасну дійсність. Оспівуючи гордих і незламних Підков і Гамалій, таких багатих душею простих людей, як Ярема Галайда, кобзар Перебендя, поет ніби промовляв до царських псарів і ситого панства: дивіться, які люди були в минулому, як вони любили волю і свій народ, не жалкуючи крові і власного життя, боролися за свободу, не люди, а орли. Що ж ти, прокляте панство, вчинило з їхніми синами? Зробило рабами і невольниками! Їхні батьки палили пожегом Оттоманську імперію, визволяли полонених з турецької неволі, а їхні діти волочать у Сибір царські кайдани.

Це була романтика революційної напруги і гарячих бажань бою з царською деспотією.

В першому «Кобзарі» надрукована також поема «Катерина». Вона вже тоді мала глибоку пошану в народі своєю соціальною глибиною, ідейним звучанням людської нерівноправності.

Дівчина покохала пана-офіцера, а він обезчестив її, насміявся з чистого дівочого кохання, довів її до

смерті. Пишучи сердечні, напоєні вогнем рядки про дівчину Катерину, поет бачив перед собою мільйони знеславлених дочок свого народу, свою бідну, покріпачену Україну, окрадену та обдурену панами.

Обідрана, сиротою
Попад Дніпром плаче:
Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить...

Вісім творів, уміщених в «Кобзарі», показали тогочасному суспільству, що з'явився поет з незвичайною творчою силою, з новими народними ритмами і думами, який глибоку любов і щезадний гнів своєї музи ставить на сторожі покривдженого і покріпаченого народу.

Історичне значення появи Тараса Шевченка в тюремній дійсності миколаївської Росії яскраво визначив Іван Франко. Він писав: «Около 1840 року в літературі загальноєвропейській стався факт, хоч, може, й не так головний, але важний і характерний. В літературі появився «мужик», що «більш як 20 літ життя двигав ярмо кріпацької неволі. Виступає він не як герой повісті або поеми, але як живий діяч, як робітник і борець за потоптані людські права всього поневоленого мужицтва, всього обідраного і скривдженого довговіковою історією українського народу, як захитник усіх кривджених, гноблених і переслідуваних».

За оцей «мужицький» революційний демократизм царські і націоналістичні одописці найбільше ненавиділи і боялися Тарасової музи. [...]

Передова російська інтелігенція з щирим захопленням зустріла появу «Кобзаря».

«Ім'я Шевченка, якщо не помиляємось, вперше ще з'являється в російській літературі, і нам тим приємніше було зустріти його на книжці, що повною мірою заслуговує схвалення критики»,— писали «Отечественные записки».

«Ми прочитали цю збірку з величезним задоволенням і рекомендуємо її всім любителям малоросійської поезії. У віршах Шевченка багато вогню, багато почуття глибокого, скрізь пашисть в них гаряча любов до батьківщини. Його картини вірні з натурою і виблискують яскравими, живими фарбами. Взагалі в авторі цих малоросійських віршів видно талант не підробний»,— відзначала «Литературная газета».

Найосновнішого не забуто в цих рядках: «...у віршах Шевченка багато вогню...» Так, саме тієї пристрасті, того спопеляючого вогню, що пізніше вибухне, як вулканова лава, щоб палити корони і трони і гартувати революційну зброю поневолених.

Шевченкова поема «Гайдамаки» за розмахом змальованих подій і різьбленим, карбованим розкриттям людської душі і характеру нагадує мені кращі тво-

ріння Шекспіра; але коли в геніального англійця в «Отелло», і в «Гамлеті», і в «Ромео і Джульєтті» превалює особиста доля людини, яка ніби поривається з тенет особистої кривди, особистого горя і протиріч, плаче у власному смутку і радується у знайденому, хоч і пенадовго, власному щасті, то герої «Гайдамаків» своє індивідуальне складне і гірке життя кладуть на олтар подвигу в ім'я народу, в ім'я волі і її домагань. Убогий наймит Ярема Галайда виривається з лабетів жорстокого корчмаря, навіть на якийсь час залишає своє чисте і вірне кохання, свою мрію — Оксану, шукаючи правди в повстанців-гайдамаків, ще не знаючи до кінця своєї сили і правоти.

Не знав, сіромаха, що вирости крила,
Що неба дістане, коли полетить...

Гонта, ватажок повстання, після уманського бою убиває малих синів своїх, вихованих католиками у папській вірі, неспроможних стати поруч з ним за правду, убиває, а потім плаче над ними, тужить своїм батьківським серцем.

Таких пристрастей і конфліктів людської душі ще не знала світова поезія. Глибокі синтетичні осмислення не лише подій гайдамаччини, а взагалі явищ реальної дійсності, філософське розуміння безперервного руху, розвитку і оновлення всього живого, перехід матеріального ества з одної форми в іншу, безконечність удосконалення живих форм розкрита поетом

у роздумах-картинах, які можутьіми ритмами супроводжують поему:

Все йде, все минає — і краю немає,
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?

І саме повстання — гайдамаччину — поет розумів глибоко революційно; підняті сокири і пролита кров принесуть щастя нащадкам у доброму сусідстві з народами, в братанні слов'янської сім'ї, без холопа і без пана. І щира мрія поетова летіла в далеке майбутнє, оповита роздумами і любов'ю: «Нехай житом, пшеницею, як золотом покрита, не обмеженою останеться навіки од моря і до моря — слав'янська земля».

Царська цензура в багнети зустріла цей великий революційний твір. Чорні олівці цензури, як ножі, різали її живе тіло, кромсали рядок за рядком, гасили її животворний вогонь. «...Было мне с ними горя,— пише в листі поет,— насилу выпустил цензурный комитет: «возмутительно» да и кончено. Насилу кое-как я их уверил, что я не бунтовщик: теперь спешу разослать, чтобы не спохватились».

Та й не тільки цензура глушила цей твір. І свої «братчики-земляки» з ліберально-поміщицького табору, такі, як Панько Куліш, злякалися її змісту, радили поетові затамувати її революційну гостроту, зробити її лірично-меланхолійною, з мирним романтичним забарвленням.

Шевченко відкинув ці фальшиві поради, він розу-

мів, що вони тісно зближаються з царсько-монархічними поглядами на народні повстання.

Коли історик-монархіст А. Скальковський видав свою пасквільну книжку «Наезды гайдамак на Западную Украину в 1733—1768 гг.», Шевченко гнівно відповів йому в поемі «Холодний Яр»:

«Гайдамаки не вошпы,—
Разбойники, воры,
Пятно в нашей истории...»
Брешеш, людоморе!
За святую правду-волю
Розбийник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний...

Так спалахи його поетичного вогню, його віще слово ставало на сторожі історії свого народу, його революційної правди і честі.

Ширшають обрії поета: він допитливо вивчає передову російську літературу, знайомиться з філософськими теоріями матеріалізму, знаходить собі друзів-однодумців у колі Чернишевського, серед «штурманів» революційної бурі; навчаючись в Академії художеств, він заперечує ідеалістичне мистецтво як метод розкриття дійсності, підсолоджено рожевий світ фальшивої красивості, де людські обличчя малювалися в золотих тонах ангельської кротості і смиренності.

Не до душі було це кріпацькому синові. Він і в мистецтві хотів бачити людину від землі, з її мозолями на руках від тяжкої праці, з очима, повшпими затаєного смутку, з її земною, буденною душею, яка в цій буденності посила найбільші скарби людської краси і натхнення.

У 1843 році поет відвідав рідні місця на Україні. Те, що він побачив на рідній, закріпаченій землі із диким поміщицьким свавіллям і з морем народного бідкування, те, що почув у темних кріпацьких хатинах і в розкішних палатах, стало основою його нових творів: книги «Три літа», натхненими підвалинами «Спу» і «Кавказу», «Єретика», «До мертвих і живих» — караючими проповідями і провіщаннями, скрижальями його слави і темними ночами його мучеництва в далекій аральській неволі.

Ми знаємо трибунні проповіді квестора Ціцерона, відшліфовані, як алмаз, і гострі, як жала, але вони захищали світ патриціїв і захланність розбійницького залізного Риму; сміх Рабле палив туподумство і тваринне животіння коронованих зажер та їхніх лакуз, але не йшов далі; гнівні філіпські Івана Вишенського картали фарисейство і розбещеність духовенства, але кликали до божого, до чесно-кроткого життя; Данте в «Людській комедії» змалював страшне потойбічне пекло і по різних кругах цього пекла карав грішників.

Шевченкові ж пові поезії були ще незваними творіннями людської мислі: він бачив пекло на землі, його твори палили чорну дійсність і воздвигали новий світ, карали деспотів і єднали людство в нову, прекрасну і вольну сім'ю, ганьбили кривду і провіщали шляхи людської правоти і земного щастя.

Вчитайтеся уважно в його «Сон». Вже не скривджена і чиста в своєму коханні Катерина вразить вашу уяву; не стихійний повстанець Ярема Галайда і лагідний, мрійно-засмучений Перебендя постане перед очима. Жорстока дійсність епохи в її, так би мовити, синтетичному сплаві безправності і зла, знущань і чорної кривди ляже вам на серце.

Лагідними зелено-ніжними барвами лягають перші мазки картини. Чистим, роздумливо-тихим словом починається заспів поеми.

І все то те, вся країна,
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою,
Споковіку вмивається,
Сонце зустрічає...
І нема тому почину,
І краю немає!

Але тут же страшним контрастом до краси рідної землі, до її росяного цвіту і ясного зоряного неба вривається, як реквієм печалі, гірке існування людини.

Он глянь,— у тім раї,
що ти повидаси,
Латану свитину з
каліки знімають,
З шкурою знімають,
бо пічим обуť
Княжат недорослих...

І все це чинять кати пароду, царі і царенята. Палітра поетового сарказму невичерпна, він лучив, як смертельна зброя, розвінчував фальш і позолоту тронів, а найсвітлішого самодержця робив короновоною свинею.

І поруч цього нищівного сарказму на царевінчаних тупих істот — симфонія світлої людської любові до поневолених народів Кавказу, до їхньої бідної саклі і черствого чурека, до їх безгрішної волі, окраденої і зацькованої царськими «милостивцями» («Кавказ»). І поруч горда постать Івана Гуса — сина Чехії, який повстав проти Ватікану — оплоту європейської реакції і, мов смолоскип, згорів на кострищі, і поруч руські декабристи, сини вольного народу, закуті і замордовані царем, бредуть в сибірські нори. І вже гнів поета сягає самого пана бога з його байдужістю і церковним лицемірством:

А ти, всевидящее око!
Чи ти дивилося звисока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордували, розпинали

І вішали. А ти не знало?
І ти дивилося на них
І не осліпло...

Кожен великий митець тим великий, що він створює образи і характери, по яких потім можна пізнати певну частину життя; із галереї людських облич, змальованих натхненням генія, можна читати історію. Це істина.

Шевченків поетичний дар дав людству цілу сім'ю образів, типів і характерів, за яким визначається століття; але це не все. Він поетично розкрив і узагальнив цілий комплекс подій політики, філософії революційних і національних домагань, і ці поетичні шедеври стали явищем епохальним.

Стовпи царської реакції та й сам Микола I відчували грізну революційну небезпеку в творіннях поета. І коли було викрито Кирило-Мефодіївське товариство, в якому Шевченко рішуче виступає проти ліберально-поміркованих українських діячів, його було найжорстокіше покарано.

30 травня 1847 року його з жандармами повезли на солдатську каторгу, в далеку пустельну неволю. Шевченкові було 33 роки. Це була його весна. І тепер цю весну з молодими мріями, з зеленими тополями і вечірніми тихими зорями закували в кайдани і прирекли на страждання; ніби на руки України одягли пута кутії, ніби на серце України поставили тюремні заграти.

Так було закуто в кайдани могутню поетову музу.
Так пігмеї стріляли в Прометея.

Пустеля, пустеля... Дерево без води всихає і хилиться додолу, бездушний камінь тріскається, вивітрюється і стає сивим порохом. А як же то людині? Та ще людині такої тонкої духовної організації, чутливій поетичній натурі, як їй не зламатися, не похилитися, зберегти свій сердечний полумінь від пороху і тліну задушливої казарми, жорстокої муштри і фельдфебельських окриків. Та не захитався, не підупав духом, а смуток, що іноді спливав на душу, лише відтіняв незламність його вдачі, неначе викутої із заліза. І серед простих рядових солдат, таких же невольників, як і він, і серед убогих киргизів знайшов собі вірних друзів і порадників.

Ще перебуваючи в петербурзькому казематі, незважаючи на допити і залякування, написав немало поезій, у яких світилася та ж незламність волі, твердий гарт, та ж революційна жага бою: а тепер, на засланні, все, що думалося, — перетоплював на чудодійні рядки, записував до захлавлених книжечок — всупереч царській забороні, — називаючи свій труд «невольничою поезією». Гнів і любов. Той самий гнів, ще гарячіше розбурханий неволею, — до гнобителів. І та сама любов до всього рідного і дорогого серцю, стократ солідша від розлуки десь там під небом і дніпровськими

зорями. Ця зоря в небесах України стала тепер для поета його музою і любов'ю, надією на волю, глибокою мрією про інше, в майбутньому краще життя.

Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою,
Поговоримо тихенько
В неволі з тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає...

Вона була для нього небесною поштою з рідного краю, вірним порадником у невольничих роздумах. І знову в рядках оживає його вічний біль — Україна і її уярмлені люди, але почуття до рідного краю поєднується з сердечною любов'ю до інших країв і трудящих людей. На засланні поет знайомиться з польськими революціонерами Залеським, Сераковським, Вернером та іншими і пише щире послання до польських друзів:

Неситіі ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми б і досі так жили.
Подай же руку козакові
І серце чистее подай!

І та ж сама антикріпосницька тема набирає ще ширшого розмаху, збагачена трудним і гірким досвідом життя, глибокою ідейною зрілістю поета.

Але не дримало самодержавне око. Царські держиморди пильно стежили за дружбою поета із засланими і з місцевим бідним населенням. У квітні 1850 року на нього було вчинено донос, і він опинився на дикому безлюдному півострові Мангишлак. Потекли сірі, одноманітні дні і ночі, а за ними і довгі літа; сім страшних років, і кожен рік — як пекло, сповнене важких поневірянь і вимушеної мовчанки. Зберігся тільки один гнівний поетичний документ, відгук на Кримську війну 1854—1855 років.

...Ізнову потекла
Мужицька кров! Кати вінчанні,
Мов пси голодні за маслак,
Гризуться знову.

Але в останній рік заслання Шевченко вів щоденник, з нього видно, якими думами жив поет, що він переживав, як поривався до життя, сповненого боротьби проти гнобителів. Десятилітнє вигнання не захитало його віри, не надломило творчої мрії. «Мені здається,— писав він,— що я такий самий, яким був і десять літ тому. Жодна рисочка в моєму внутрішньому обличчі не змінилась».

А в одному листі писав про те, що він, як дитина із купелі, як золото із попелу, ще чистішим виходить у світ з важкої неволі.

1 серпня 1857 року він залишив солдатську казарму, восени повертався до Петербурга, до своїх кривих російських друзів, а звідти на Україну. Але

ця осінь не затьмарила його душі; тепер його слово лунало між народами, і він сам, мученик і вічний революціонер, був схожий до Прометея, який не віддав свого вогню в криваві царські лапи; тепер його слово гострило месницькі сокири і поруч «Колокола» Герцена, поряд з діяльністю революціонерів Росії кликало на всенародну розплату з царатом.

Перебування Шевченка на Україні було короткочасним. Пани і підпанки дуже були налякані його появою, тим більше, що його вірші ходили в зошитах, переписувалися в народі, сіяли іскри для майбутнього пожару. Донос за доносом посипалися в Третій відділ, і в цих пасквілях заявлялось про те, що поет чорнить не тільки царя і богодану владу, а навіть на самого господа бога піднімає руку. Особливо в цих чорних наклепах старалися попи і київська колінно-преклонна перед царем жандармерія. Шевченка було заарештовано за богохульство і негайно вивезено до Петербурга.

Але поет не зневірився. Він таки справді, перебуваючи на Україні, не боявся поміщикам і попам казати правду в вічі про те, що їх треба віпати, як собак, на сухому дереві, а їх високородних нащадків топити, як сліпих щенят. А межиріцькому попу заявляв, що людина сама собі видумала бога, зліпила його, як глиняний горщик, а попи вознесли його на небо й раду-

ються. Ясно, що попівська душа не могла знести такого богохульства.

У Петербурзі Шевченко був не самотній. Його знов оточило щире коло революційних побратимів: Чернишевський і молодий Добролюбов, славетний поет Некрасов, співець Грузії Акакій Церетелі, талановитий актор негр Айра Олдрідж... [...]

Каторга і неволя підірвали здоров'я поета, але не загасили жару його душі. Він пише нові поезії дивної краси і глибокого революційного пафосу.

Поема «Неофіти», написана після заслання в Нижньому Новгороді, — один з найяскравіших зразків політичної поезії Шевченка. В поемі ніби відтворені події перших віків християнства, але в образі римського деспота Нерона ми впізнаємо царя-випателя Миколу Першого. За одягом римських патриціїв і лікторів ми бачимо хижі морди поміщиків і сатрапів цареві Росії. В поемі Шевченко підносить хвалу молодим борцям, віщуючи сувору кару цареві:

Окують царей неситих
В залізнії пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять.
І осудять неправедних
Судом своїм правим.

Та й все звучання цього твору ніби заповідає нащадкам вимріяні думи поета про те, що його слово

...Огнем-сльозою
Упаде колись на землю
І притчею стане
Розпипателям народним,
Грядущим тиранам.

Недруги Шевченкового генія, щоб принизити його велич, посилаються на те, що в останні роки свого життя мотивами творчості він звертався до біблії. Ці блюзнірські домагання є пустопорожніми фальшивками. Прочитайте його «Молитву», «Ісаія. Глава 35», «Осії. Глава XIV» і ви побачите, що він стару біблію з її новими і ветхими завітами, з її покірливістю і рабськими молитвами палив вогнем своєї душі і з цього вогню вивергав нове слово боротьби і людських надій:

Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться...

(«Ісаія. Глава 35»)

В «Осії. Глава XIV» Шевченко кличе народ на повстання, в якому панів

...не спасе їх добрий цар,
Іх кроткий, п'яний господар,

що все їх сите зажерне кодро повсталі люди

В кайдани туго окують,
В село на зрище приведуть,

І па хресті отім без ката
І без царя вас, біснуватих,
Розшнурть, розірвуть, розпесуть,
Собак напоять...

(«Осії. Глава XIV»)

Та й в інших творах в останні роки свого життя поет виступає проти релігії, як оплоту реакції мракобісся (поема «Марія», «Світе ясний! Світе тихий!», «Гімн чернечий», «Великомученице кумо» та ін.).

За чотирнадцять днів до смерті поет написав останній свій твір «Чи не покинуть нам, небого...».

В найжаркішому багатті згоріло серце, на найвищій струні обірвалося останнє слово. Кажуть, він упав із огнистою свічкою в руці, ніби посилаючи те світло у віки, ніби простягаючи руки свої для благословення нащадкам.

Минуло століття з дня його фізичної смерті, але не минає століття його духовного безсмертя і всевітньої слави.

На кого він схожий у світі? До кого подібний його геній? З найвищими вершинами людської творчості дотикається його слово, поруч з найбільшими посталями стоїть задумливо постать Кобзаря.

Дивіться мармурового «Мойсея» Мікеланджело, і ви згадаєте Шевченкових богоборців — Івана Гуса і закутого Прометея. Вслухайтесь в рокотання симфоній Бетховена, і ви впізнаєте їх звучання в «Гайдамаках», в «Кавказі», в посланні «І мертвим і живим»,

а бетховенська «Ода радості», де звучать слова Шіллера — «обніміться мільйони!» — поведе вас до Шевченкових заповітних бажань:

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата,—
Нехай мати усміхнеться,
Заплакає мати!

а ліричні, мрійні пасажі Шопена поведуть вас в садок вишневий коло хати, до сердечного благання Тараса: «Зоре моя вечірняя, зійди над горою».

Він схожий до великого Пушкіна, як родоначальник пової української літератури, як охоронець і чародій живого, барвистого народного слова.

Гейне писав свою «Німеччину» в Парижі, виносячи вирок прусько-німецькому деспотизму, і в цей же час Шевченко написав свій грізний «Сон», несучи розплату російському самодержавству, та й писав цей вирок в Петербурзі, в самому лігві царської оприччини.

Шекспірівські Офелії і Джульетти зі своєю ніжною і чистою любов'ю — це рідні сестри Тарасових Катерин і Мар'ян, з їхнім вірним коханням і розбитим серцем.

А невмирущі материнські образи Шевченка, сповнені ніжності і рафаелівського світла, святої доброти і ласки до своїх дітей, піби живі, вийшли із слов'янського епосу, із мудрих українських дум.

І разом з тим він ні на кого не схожий. Тільки один

раз неповторно народжений народом, його духовний провідник і великий літописець, вічний бунтар творчого духу, людина, що все земне і людське ставила вище від бога.

Його обличчя звернуто до нас, і його голос лунає між нами. Він стоїть на сторожі людської правди на землі у бронзових пам'ятниках, у школах і землях його імені, в сім'ї вольній, повій, в сім'ї радянських народів і, як живий з живими, думає нашу думу і полум'яним словом звертається до поневолених народів чорної Африки й інших материків, до людей, закутих колонізаторами: «Розкуйтеся, братайтеся!», «Борітеся — поборете!»

Він завжди з нами, бо не видно кінця його пісні, яка перелилася в нові могутні мелодії борців за світлу будуччину, і немає кінця його славі, бо вона зашлелася в нову, гарячу славу труда і подвигів рідного народу.

СОСЮРА

Він прийшов у нашу поезію — дитина робітничого світу, юнак із задумливими вишнево-карими очима, — привіс пісні і поеми, такі ж вродливі і гарячі, як світанки революції; муза його була вихована і вигодувана з кінця шаблі і прикрита щитами великого визвольного походу.

Володимир Сосюра був рядовим учасником громадянської війни, її солдатом і самотнім співцем.

Визначні поети тих літ часто славили революційні події в космічних образах вітрів і катастроф, ритмами маршів і своєрідних верлібрів або ж мимувалися красою рідної землі, її родючістю і стиглістю, у фарбах золотих і багрянцевих, класично карбованою формою сонетів чи октав.

Розкований верлібр і древній сонет Данте і Шекспіра уживалися поруч і на українському поетичному ґрунті, сповнені нового соціального змісту, давали рясний і щедрий урожай.

Слово Володимира Сосюри задзвеніло по-своєму самотньо, як нова, ніколи не чута струна, ним самим відкрита третя площина поезії, ним самим стверджена глибоко душевна ліричність нового життя.

У маршах і одах революції того часу не значилися конкретне обличчя людини, риси її вдачі і її душевний стан. Там усе бралось масштабним планом, крупним кадром, симфонічним закликком гніву чи радості; там усе було як в новій історії: пожеари і ночі, перемоги і катастрофи, розірвані кайдани і мільйонний людський похід, з мускулястими руками, піднятими до неба. «Чуєш, сурми заграли, час розплати пастав!» — це звучало як кредо і надія. Розплата з важким минулим живила дихання поезії, давала їй червоні фарби і схвильовані ритми.

Сосюра, піднявши поетичний голос, ніби сказав до

всіх: «Дивіться, які люди живуть серед нас; вони у своїх замащених мазутом сорочках і свитках, в сірих поношених шинелях радуються і страждають, кохають і розлучаються, плачуть і сміються, і живуть як звичайні, прості люди на цій звичайній, простій землі, тільки очі в них освітлені революцією, дивляться по-новому і серця б'ються високою добротою і гідністю. Отак ці люди і стали на довгі роки господарями його поезії, такої тривожної і ніжної, як його власна людська вдача.

Зима. На фронт, на фронт!.. А на пероні люди...
Біля вагонів ми співаєм «Чумака»...
І радість лоскотно бентежить наші груди...
Шикують злидні нас, юнак до юнака.

А далі в цій знаменитій «Червоній зимі» ще звабливіше і по-будешньому ще чарівніше:

Сходили на базар, помилися у бані,—
Я вірші став писать під вечір золотий...

Взагалі можна говорити про те, що чим більша щирість і безпосередність звучить у поетичному рядку, тим більшу довіру і пошану викликає він у людей. А рядки поезій Володимира Сосюри безпосередні та інтимно-щирі, і тому не одно покоління брало їх до свого серця і в життєву дорогу. Ясно, що його поезія наснажена гострим відчуттям сучасності, що передові ідеї нового, радянського суспільства посіли в ній панівне місце, запліднили її своїм глибоким

змістом, дали їй крила для далекого злету, гармонійне звучання на довгий час і пришесли їй любов мільйонів шанувальників.

«Нове життя нового прагне слова» — так воно було з давніх-давен, і, напевне, так буде завжди. Такі звичайні, рядові слова ніби обновилися, наблизилися яскравим світлом, дали свіжий цвіт на поетовій палітрі, бо в них було викладено нові життєві спостереження, не бачені до цього часу картини і ситуації.

Скажімо, образ жінки-матері в нашій дореволюційній поезії часто змальовувався в характері покірливості, в своєрідному «непротивленню злу насильством», — за винятком, звичайно, шевченківської матері — протестантки і поборниці правди. Володимир Сосюра побачив і змалював на яскравій ліричній палітрі свій образ жінки, з повими паростями подій і характеру.

О, недаремно, ні, в степах гули гармати,
І ляглась паша кров, і падали брати...
О, недаремно, ні, моя старенька мати
Зняла з своїх дітей дукатики й хрести!..

Зняти із своїх дітей освячені релігією дукатики і хрести — це не рядова подія і не побутова дрібниця. Потрібен був величезний історичний вибух, революційне перетворення людської свідомості, щоб старенька українська мати зважилася на такий вчинок. І цей нібито звичайний, ніким не помічений вчинок помітив співець і мудро закарбував його в слові.

Отже, не зовнішні події, не гола тенденційність, а глибокий внутрішній світ людини цікавить поета, щоб створювати прозоро-чисті і емоційно насичені шедеври своєї роботи.

Вже десь далеко пізніше, через десять літ, коли закінчилася Вітчизняна війна, нас запросили виступати в госпіталі, де лікувалися фронтовики. Поїхали ми втрьох: Володимир Сосюра, Остап Вишня і я. Була тепла рання осінь, і слухачі, на милицях, перемотані білими бинтами, влаштувалися великим напівколом на галявині в лісі.

Вишня читав свою знамениту «Зенітку» таким нібито байдужим голосом, без жодної інтонації смішного, мовляв, хочете слухайте, а то як хочете,— моє діло вам сказати. І від цього талановитого, незвичайного казання поранені бійці реготали, як діти. Потім читав Сосюра. Злегка нахиливши голову, закривши долоні за спину, він лагідним, співучим голосом почав переказувати, який він ніжний і тривожний, немов осіння земля, і як вечір упав на коліна, руки простяг золоті, отам, де холодом запахли трави, і як старенька мати зняла з своїх дітей дукатики й хрести. Із цих суворох людей, що сиділи тут у лісі поранені і люто попечені вогнем, зосереджені і задумливі, ніхто не знімав дукатиків і не хрестив їх мідними хрестиками давньої віри, але їх ті ж матері благословляли в дорогу, і прощалися край воріт, і тепер у тісних і маленьких віконечках виглядали додому. Скупі сльо-

зи повзли по щоках, і стиснуті губи затаїли стражданья. Голос поета якось дивно задзвенів, затремтів — і раптом обірвався.

Сосюра прикрив обличчя рукою і сів. Настала тиша, якій не потрібні оплески. А потім люди на млицях збуджено загомоніли, обступили поета, обнімали його і просили читати ще й ще. І я тоді подумав: справжня поезія тільки народжується словом, але десь під словом, під його зовнішнім змістом проходять її тайники, її внутрішні струмки, які вона не кожному довіряє і розкриває.

Є люди, які вирішують заздалегідь з літератури, з поезії зробити собі професію. Така людина могла бути інженером, чи лікарем, а чи хорошим учителем у школі. Аж, бач, хочеться тієї поезії, паче гіркого хрону. І тоді пишуться довжелезні німічні вірші, а то й цілі мертвонароджені книжки, людина намагається оформити себе членом Спілки письменників, ніби це додає таланту, а потім з особистого примусу колунається в нелюбій роботі, не маючи до того ні інтересу, ні покликання, забуваючи про те, що поезію неможливо робити чи пекти, як млинці, і навчитися її неможливо.

Але є люди іншого гатунку, які ніби всім своїм еством пароджені для цього високого діла. І «що б, здавалося, слова! Слова та голос, більш нічого, а серце б'ється, ожива, як їх почує». І в цьому слові розмовляють люди, птиці і дерева, камінь відкриває уста,

мертва вода стає живою, вечір простягає золоті руки і спіле колосся сміється росами. Така-то вона, поезія! Її не позичиш і не вторгуєш, а віддаси в пайми, зрадиш її правдиву мову — то вона залишить тебе як ошуканця. В неї свої права і свої жорстокі закони, бо сама ж — вічний подвиг і вічна самопожертва. І цієї самопожертви вимагає від тих, кого вона породила.

Володимир Сосюра був народжений і покликаний життям для поезії, вона була йому довгі роки єдиним заняттям, працею і відпочинком, його хлібом насущним, приносила творчу насолоду. І дні невдач, гіркого розчарування чи сумнівів змінювалися днями нових звершень і щедрою поетичного злету. Є літератори, що ставлять своїм девізом: жодного дня без рядка. Сосюра такого девіза ніколи не ставив і не примушував себе будь-що писати щоденно. Але дні його мовчання за робочим столом були напруженим періодом шукання і поетичної тривоги, яка потім, як могутня злива, приносила йому свої плоди.

В такому мовчанні була своя мудрість і глибина, що характеризує натури обдаровані, тонкої і вразливої організації.

За свого життя він написав біля п'ятдесяти книг. Ніби проклав п'ятдесят крутих сходин на високу гору, ніби відшукав п'ятдесят стежок до людини-сучасника, до її помислів і почуттів. Ось вони стоять у барвистій поетичній шерензі — його книги і думи, його

діти, народжені в тривожних ночах, у днях юності і зрілості, павантажені помислами, трудами і шуканнями нашої, радянської доби: «Червона зима» — ліро-епічна, чисто відлита, як дзвін, симфонія революції; «Оксана», «Залізниця», «Юнь», «Відплата», «Відповідь» — гострий памфлет на українських націоналістів-запроданців. Знаменитий, сповнений патріотичного пафосу і громадянської масштабності «Дніпрельстан». Тренетно-піжна, багатюща кольоровою гамою людської любові книга «Люблю»; «Журавлі прилетіли», автобіографічна поема «Червоногвардієць», неповисна дзвінкою мелодикою, багата інтимними життєвими епізодами власної біографії; «Під гул кривавий», «Червоним воїнам», «В години гніву», «Син України», «Олег Кошовий» — творчі літописи Вітчизняної війни; «Щоб сади шуміли», «Зелений світ», «Солов'їні далі», «На струнах серця» — ліричні щоденники поета і, нарешті, сповнений глибокої синівської любові вірш «Любіть Україну».

Ми знаємо й те, що не всі поетові книжки можуть стояти як рівноцінні і художньо закінчені речі в одному ряду, не всі вірші його визначаються ідейною чи творчою зрілістю. Довгий шлях поетових мандрів та відкриттів був далеко не гладеньким — стрічалися на ньому і вибоїни, і гостре каміння. Не ті мелодії іноді вібрували в його душі, кольори його образних асоціацій тьмяніли, ставали невиразними, а головне, що їхня ідейна суть була незначною, часом хибною.

Так, велика за розміром поема «Тарас Трясило» позначена вульгарносоціологічним підходом до історичних подій. В збірках «Золоті шуліки» та «Коли зацвітуть акації» зазвучали мотиви занепадицтва.

У період непу, коли викинула брудні квіти дрібнобуржуазна стихія, поет не одразу спромігся на глибокий аналіз соціальних подій і явищ, йому здавалося, що місто стає ворожим спрутом, який пожере не тільки незаможницьке село, але й самі здобутки революційних змагань.

Я не знаю, хто кого морочить,
але я б нагана зпову взяв
і стріляв би в кожні жирні очі,
в кожну пляшку і манто стріляв.

Життєві конфлікти, ускладнені суперечності загального розвитку подій лягали на нього важким тягарем: «Чи є в житті яка мета, чи люди ми, чи тіні?» — запитував він, і лягали на папір смутні рядки: «Віддзвонила давно революція», «Одцвіла романтика громадянських війн...», «Нехай відомий я поет, але собі я не відомий».

В цих настроях звужувався поетів шлях, перспектива «Червоної зими» губила свою несходимість, ніби вкривалася осіннім туманом.

Місто взяло в ромби і квадрати
Всі думки, всі пориви мої.

Але навіть у всій цій ускладненості, в болісній ущербності поетичних рефлексій мені хочеться від-

значити одну дуже важливу ознаку, або, точніше кажучи,— психологічну рису поетової натури. Те, що йому боліло на серці, в чому сумнівався і страждав, що викликало смуток чи гіїв, може, й несправедливий, він ніколи не приховував у собі, не грався у дволікого Януса, а все виносив на людський суд, щоб із своїм болем і сумнівами стояти перед власним народом таким, як є, твердо і жорстоко офіруючи собою. Така мужність дається не кожному. Поетова незлобива удача, по-юнацькому відкрита і вразлива, мала таку мужність.

Після того Володимир Сосюра знову вийшов на широке поле сучасності і голос його задзвенів чисто і високо, як у свій час казав Максим Рильський,— Сосюриним сріблом. Він усе життя виліплював образ ліричного героя, закоханого в землю, в кольори осені і неба, з чутливою душею, у якій жили ніжність людини і полум'я революції. Всі його книги, пісні, марші, любовні мініатюри, пейзажні акварельні малюнки, віршовані послання до друзів — це ніби один великий твір про людину і її світ, згущений у сонячних барвах і виписаний як лірична сповідь. Так з кольорових камінців талановитий митець вивершує монументальну мозаїку. З окремих народних мелодій у Чайковського народжувалися симфонії, а в Лисенка — «Тарас Бульба».

Поет малював ліричного героя, а довгі роки виношував мрію написати поему-роман про людей нашого

часу, про події, що сколихнули світ і поміняли стежки життя. Він уже підходив до цього порога, вже кував ключі для цієї праці, а ба — «життя коротке, а безмежна штука...».

Травневої ночі сорок третього року ми з ним почували в напіврозваленій хаті за Ржавою. Тоді визривала грандіозна битва Курсько-Білгородської дуги, почі були короткі й тривожні. Я тільки заплющив очі, як Сосюра мене розбудив: «Вставай. Ти чуєш?» — «Чого тобі?» — «Поле стогне. Як людина, стогне, чуєш?»

Ми вибігли з подвір'я. На велетенському обрії, як на червоному екрані, горіло поле. Під бомбами падали дерева і десятки тисяч бійців пересувалися до передової. Сосюра пильно вдивлявся кожному в обличчя: «Ось воно, життя, і про кожного треба написати».

До зображення і розкриття характеру людини він підходив з точним і тонким виміром всіх нюансів, що закладені в ньому. Безвишні дитячі губи насвистують мелодію «Інтернаціонала», розлючений білий офіцер стріляє. «Посинів навек дитячий ротик, що свистів „Інтернаціонал“...» Полонений комсомолец не може стерпіти блюзнірської наруги ворога, гордо виходить вперед: «Я — комсомолец... Стреляй!..» Рідний край — Україна — несе в собі риси людського клопітного життя: «Вкраїно!.. Квіте мій!.. з а м у р з а н а моя!» Осінній день постає перед нами як трудівник-сівач:

В поля з пахучої долоні
Червінці осінь просіва...
А десь біжать залізні копі
І пахне холодом трава.

Сорок літ кропіткої і натхненної праці дали свої щедрі плоди. Володимир Сосюра па довгі часи увійшов до серця народного, до помислу людського, високо зійшовши на гору поезії, як один з найкращих поетів нашої Батьківщини. Називаємо його співцем революційних літ, але струни його поезії дзвенять і для майбутніх поколінь, для тих нащадків, що матимуть життя, сповнене добра і душевних відносин, без пожарищ, війни і крові. Він своєю співучою мовою вводив до рідної скарбниці слово таких велетнів, як Пушкін, Лермонтов, Некрасов, Христо Ботев, Блок. А його запахуца лірична поезія перекладалася і в Болгарії, і в Канаді, і в Польщі, і в усьому світі. Величне, кажуть, бачиться здалеку, і дороге твоєму серцю пізнаєш глибше, коли приходить розлука. Житимуть на землі інші події і люди. Нові імена співців ще прикрасять наш рідний обрій, але серед них, як вимита чистими росами світанкова зоря, світитиме і зігріватиме душу ніжне і тривожне, повне людської любові і краси ім'я Володимира Сосюри.

В ДНІ ВІЙНИ
І МИРУ

ПУБЛІЦИСТИКА

КИЇВСЬКА БИТВА

1

Курява над степовими дорогами стояла така густа, що перепели задихалися в житі. Скошений хліб лежав у покосах. Невивезені копиці стояли на полі під сонцем і дощем. Минуло третє літо війни. Третє літо жорстоких боїв з фашистами. В степу не було стежок, по яких колись ходили дівчата з поля додому, колії доріг, глибоко зорані тягачами і танками, вели з сходу до Придніпров'я в українську багряну і тривожну далечінь.

Позаду лишився Північний Донець, стародавня українська річка, свідок численних кровопролитних битв з фашистами. Далеко за Белгородом зосталася спалена Прохорівка, знаменита на весь світ танковим боем. Белгородсько-Курська дуга — величезний шматок землі, скривавлений і густо засіяний ворожими танками, теж лишився позаду, дихаючи пожарищами, обгорілим залізом і людською помстою. Війська йшли по Лівобережній Україні.

Сталінградські полки і дивізії рухалися упевнено, спокійно, відбиваючи у фашистів село за селом, звольючи станції і міста. Бійці, обвітрені і засмаглі, по-хатньому возилися біля мінометів і далекобійок; бронейники закопувалися в ярах на галявинах, як це вони робили два роки підряд.

Сталінградці. Це ті, що над Волгою в сірих, глибоких блідажах і на крутих скелях вписали два слова — «Стояти на смерть» — як девіз свого життя. Боролась людина з смертю сам на сам, і людина перемогла. Це були бііщі особливої вдачі: чи їх народила земля такими, чи їхні матері не були схожі на всіх матерів світу, чи, може, від того, що вони десятки разів бачили смерть під бомбами, у них виробився особливий інстинкт упертості і самопожертви.

Тепер вони йшли по Україні в запорошених гімнастерках і з скромними бронзовими медалями на грудях. Старики виходили на шлях, частували їх тютюном і, помітивши медаль, казали:

— Ото у вас жовтенька. Ну, значить, фашистам капут.

Потім ішла танкова сталінградська гвардія Кравченка. Курява здіймалася до неба, приховавши сонце. Бензином і тавотом пахло в селянських дворах. Оранжево-сині плями масла плавали в струмках і озерах. Скреготали гусениці, ліниво і важко поверталися башти танків, на бортах білили написи: «За Радянську Україну», «Нас кличе Київ», «Рече та стогне Дніпр широкий».

Високий, кремезний Кравченко, генерал-лейтенант танкових військ, «броневий генерал», — як любовно звали його люди, мчав у невеличкому вілісі в хмарах пилу, в гуркоті моторів, спиняючись на переправах. Пропускав танкові бригади вперед. Танкам перети-

нала шлях широка і повновода Десна. Ні мостів, ні понтонів. Обхідної дороги нема. Будувати переправи — нема часу, на це піде шість-сім днів.

— Нам треба сьогодні бути біля Дніпра,— наказав Кравченко. Тоді танкіст Пічко мовчки скинув одягу, кинувся в холодну воду.

— Хай поміряє дно. Це правильний спосіб.— Механік-водій Кузьмін також поліз у Десну. За 5—10 хвилин вони були на березі, знайшли брід глибиною в 2 метри. Танки можуть форсувати річку. Поставили віхи, ще раз обміряли дно. Закутали танки брезентом, закрили всі щілини і вирушили на світанку через брід. Вода пробивалася в танки, в моторний відділ, заливала людей, водії нічого не бачили перед собою, але командири машин, відкривши люки бапті, дивилися вперед, показуючи напрям. Перший танк вийшов на берег, за ним другий, третій. Батальйон за батальйоном, бригада за бригадою.

— А тепер, хлопці, закурити та й по машинах. Комбінезонів не сушити, на Дніпрі буде жарко,— пожартував Кравченко.

Лежать перекопані українські шляхи у воронках і глибоких коліях, а по них ходять бандуристи, і народжується десь у степу дума про генерала Кравченка.

Що за Оглавом-містом, у Дніпровій долині,
На світанні рапесенько гук.
То збирає Кравченко по Україні
Танкістів на раду-пораду. Гей, гей!

Ішли по Україні танкісти генерал-лейтенанта Рибалка, мотомехніхота генерал-полковника Москаленка і генерал-лейтенанта Черняхівського, гуркотіла, поволі обертаючи жерла гармат, артилерія генерал-майора Королькова. Ішли стрілецькі дивізії полковника Карлова, полковника Петренка, полковника Янковського, полковника Кузнецова, генерал-майора Мельникова, генерал-майора Улітіна, полковника Зубарєва, генерал-майора Шмельова, генерал-майора Склярова, генерал-майора Ладигіна. Ішла окрема чехословацька бригада полковника Свободи. Мінометна дивізія полковника Колесникова, артилерійський полк підполковника Цесаря, мінометний полк майора Глушценка, протитанковий артполк майора Березіна, протитанковий артполк майора Чеха, артилерійський полк підполковника Назаренка, окремий інженерний батальйон капітана Чечішвілі, танковий полк майора Скорнякова, танкова бригада полковника Угрюмова та ще інші армії, дивізії, полки, бригади, що прославилися не раз і не два у жорстоких битвах з німцями.

Від дніпровського вітру тріпотіли прапори, розгорнуті і грізні, як заграва, прострелені, сиві від негоди і дощів.

— Здрастуйте, орли!

— Здрастуйте, сини наші!

— Здрастуйте,— відповідали армії на землі, на літаках у небі, на танках, на лафетах гармат, на машинах, на конях. Ішли люди в сірих шинелях, із

зеленими польовими погонами на плечах, російські солдати, діти України і їхні брати, що знесли горе і розлуку, що пройшли крізь пожарища, смерть і рани, що прийшли на Україну визволяти Київ і свій народ.

2

Німці, не вигравши нічого від свого літнього наступу, втративши 47 танкових дивізій на Белгородсько-Курській дузі і, особливо, втративши на Прохорівському плацдармі величезну танкову армію, почали відпочуватись під ударами наших військ у глибину Лівобережної України. «Планомірний відступ», «скорочення комунікацій», «еластична оборона», «німецька військова пружина стискається для нового удару», — галасували геббельсівські газети. Але цьому мало вірили і самі німці. Їм уже кричали про скорочення комунікацій взимку 1942 року під Сталінградом, коли вони не долічилися 350 тисяч своїх солдатів. Тепер всі надії покладалися на Дніпро.

Геббельсівські повірені з рот пропаганди втовкмачували в голови солдатів, що дніпровський рубіж неприступний з Лівобережжя, що цілі укріплені райони лінії Мажіно перенесені на правий берег Дніпра, що далекобійні гармати не підпускають російські війська на 50 кілометрів до Дніпра по всьому лівобережжю.

В той же час Гітлер видав наказ про знищення всіх

матеріальних цінностей при «відході на більш вигідні рубежі», про вигнання населення до Німеччини, про руйнування залізниць, мостів, житлових будинків, пам'яток культури, музеїв, шкіл, всього того, що було створене, викохане, доглянуте нашою чесною працею і потом, що було створене патхнешням і національним генієм нашого народу.

«Схопити всіх місцевих жителів віком від 14 до 55 років і поводитись з ними, як з військовополоненими. Якщо через відсутність охорони їх не можна використати на місцях як робочу силу, направляти на пункти збору військовополонених. Примусове виведення решти населення провадити за раніше встановленими правилами.

Руйнування провадити спеціальними частинами. Знищенню підлягають в першу чергу запаси зерна, сільськогосподарські машини і громадські будинки. В районах, що підлягають евакуації, залишати тільки заразних хворих. Всі інші особи повинні бути затримані, а в разі опору розстріляні» (наказ командира 19 т. д. від 5 вересня 1943 року).

Запалала Україна від краю до краю. Дим пожарищ слався по землі, як важкі осінні тумани, і сонце не могло пробитися крізь нього. «Зона пустині», «Зона смерті». Сите вороння кричало на обірваних проводах у стелу. У Броварських лісах з'явилися вовки.

Зажурилась Україна, що ніде прожити,
Витоптала орда кіньми маленькі діти.

Що маленьких вгоптала, великих забрала,
Назад руки пов'язала, під німця погнала.

Раніше фашисти вивозили людей звичайно в сирих, холодних теплушках, як худобу, а тепер навіть теплушок пожалкували, гнали підлітків і сивих дідів, вродливих сумних дівчат, голодних, роззутих, обірваних, оточивши їх автоматниками. Їсти давали раз на день по жменьці сочевиці, по 2—3 варені картоплини.

— Нічого, до Києва доживуть, а там їх підгодуємо.

Люди падали знесилені, їх пристрелювали автоматники.

— З хворими у нас нема часу возитися,— пояснювали есесівці.— Зараз війна, нам потрібні здорові люди.

На Бориспільському шляху, розповідають, від юрби відстав дід. Дід Онопрій з хутора Гора.

— Ти що, діду, захворів?

— Захворів, не захворів, а далі не піду. Не хочу. Стрільай!

Автоматник вистрелив раз, другий. Не вбив.

— От шкура, і стріляти не вмівш.— Тоді вся команда, знявши автомати, розстріляла старого.

Знесиленим, змордованим полоненим шлях лежав у згарищах і руїнах. Горіла Полтава, зелене українське місто над тихою річкою Ворсклою, про яку стільки пісень складено в народі. Тепер це місто дотлівало, почорніле, обгоріле. Блукали діти на полтавських полях, як бездомні собаки, шукаючи собі пожи-

ви на подвір'ях. Горів стародавній Переяслав, гніздо Богдана Хмельницького, тріщали під вогнем мури знаменитого собору, палав будинок Козачковського, де колись Тарас Шевченко писав свій «Заповіт».

Німці зігнали 350 жителів міста на околицю, замкнули їх у хатах і підпалили. Розстріляли священика тільки за те, що він захищав людей.

Палали Миргород, Ромодан, Лубни, Пирятин, Новгород-Сіверський, Барішівка, Яготин, Березань, Бориспіль... Фашисти не мали змоги спалити все відразу. Тоді почали спалювати «організованим порядком». Виділяли команди факельників і підривників. Вночі, коли люди спали, під хати закладалися міни. На світанку факельники підпалювали місто, стріляли запалювальними кулями в скирти соломи, у стріхи, отруювали колодязі з питною водою. Все робилося так, щоб не лишити людям ні їсти, ні пити, ні притулку.

Бориспіль знищували 3 дні підряд з німецькою акуратністю. Нанесли кожна вулицю і хату на план. Роздали ці плани своїм убивцям. У Броварах спалили все дощенту. Отруїли колодязі, розстріляли жінок з немовлятами і трупами завалили колодязі до краю.

«Це партизани, їх засудив німецький суд». Убивці боялися немовлят, вони снилися їм у кошмарах, як партизани.

Ось лист фашистського солдата:

«Позавчора ми залишили Новгород-Сіверський. Все

місто спалили. Знищили також всі села, звідки ви-йшли. Сьогодні ми знову спалили велике село. Люди стоять поруч, їм наказано дивитися, як горять їхні хати. Дорога дружино, вночі, відступаючи, ми все знищили. Весь урожай на полі також мусить бути спалений. Хати ми оббираємо. Як ти гадаєш, що краще — посити це добро з собою чи надіслати тобі?»

У Дарниці фашисти висадили в повітря всі будинки, попелом і цеглою заваливши вулиці. В Микільській Слобідці вони повелися інакше: зідрали з будинків залізні дахи, вивезли за Дніпро, а потім знищили всю Слобідку.

У Дарниці з 3000 будинків залишилося 240. У Броварах з 2300 будинків уціліло 160. У Козельці, красивому містечку з тихими широкими вулицями і вишневими садками, з чудовим собором, побудованим Растреллі, лишилося 48 будинків.

Палали міста Придніпров'я, дотлівали села, як гігантські факели на скорботних пляхах війни. Семиполки, Вишеньки, Богдановичі, Ядлівка, Осокорки, Піски, Сваром'я, Софіївка, Прохорівка. Українські милі і привітні села з їх скромними селянськими radoщами, з тихими, задушевними піснями, з добробутом простого, привітного життя.

Наказ фашистським убивцям був чіткий і короткий: в селах залишати тільки заразних хворих, всіх інших вивозити або розстрілювати. І цей наказ фашисти виконували акуратно. Півтораєста чоловік розстріляли

в Охтирці, заїдозривши їх у «допомозі партизанам». В Сумах замкнули в підвалі школи № 5 триста чоловік. На світанку зайшли у підвал гестапівці — убили всіх. За віщо? А за те, що наближається фронт, а ці, мовляв, люди, можуть піти добровільно у Червону Армію. В Пирятині зібрали 1600 людей, розстрілювали їх, але не вистачило патронів. Тоді живих добивали прикладами, а недобитих кидали в страшну братську могилу, нашвидку засипаючи землею. Земля ворушилась, людські руки розривали могилу, і з землі висовувались на поверхню стиснуті кулаки, немов закликаючи до помсти.

У Дарниці групу залізничників примусили ремонтувати колію біля дніпровського мосту. Коли роботи були закінчені, ешелони пішли за Дніпро, залізничників зібрали біля мосту і розстріляли, навіть без пояснень, без слів і наказів. «Взагалі так треба було», — казали фашисти.

В Рильську розстріли почалися з дітей. Мати в розпачі від горя кинулась до дитини і закрила її своїм тілом. Матір вбили в потилицю, дитина лишилася живою під мертвою матір'ю.

В селі Велика Димерка повісили знатну колгоспницю Дуню Безсмертну. Повісили її за те, що вона добре працювала, мала золоті трудові руки, її поважали люди на селі. На шибениці Дуня сказала:

— Люди, ви пишалися моєю працею, а тепер пишайтесь моєю смертю. — І спокійно пішла на смерть.

Її 4-річна дочка цілий день сиділа біля шибениці і кликала: «Мамо, ходім додому, вже пізно...»

Наші армії наближались до Дніпра і Києва, як фатум, як страшний суд на фашистських убивць. Ішли бійці дорогами руїн, пожарищ і людського горя. Знайомі пізнавали знайомих, брат брата, а матері своїх синів.

— Ой синочку мій, здрастуй!

— Здрастуйте, мамо, ой які ви стали! — І стояла мати перед сином стражденна, обірвана, схудла від пережитого, простягаючи кістляві, худі руки до сина.

Наші армії підійшли до Дніпра. Була ніч жовтня місяця 1943 року. Попереду шуміла велика рідна ріка, і на горі стояв Київ.

3

В історії кожного народу є імена, які світять на багато століть уперед, формуючи душу і характер народу, запалюючи його на подвиги і самопожертви. Є пам'ятники, є події, є міста, які стоять як маяки на шляхах історії і визначають головні її етапи.

Київ — це не просто велике місто казкової краси на правому березі Дніпра. Київ — це колыска російського, українського і білоруського народів на світанку їх державності, святиня і гордість нашої історії, форпост кровопролитних битв проти рабства, католицизму і онімечення, що загрожували нам із Заходу на протязі століть.

Кожний камінь під ногами, кожний майдан і вулиця Києва політі кров'ю наших предків. Це наше кровне, своє, рідне навіки.

...Червона Армія підійшла до висаджених у повітря дніпровських мостів, а також на північ і на південь від Києва. В лісах, долинах, у спалених селах, за сільською стрічкою Дніпра нагромаджувалась наша сила для могутнього удару по фашистах. Наказ командування — визволити Київ з фашистської неволі — запалив солдатів і офіцерів на нові подвиги. Командування Першого Українського фронту заклиало:

— Товариші! Київ перед нами. Тут, на священній цій землі, наші діди і прадіди відстояли свободу і незалежність російського і українського народів. На цій землі розцвіла культура... Фабриками і заводами, театрами і університетами, школами і садами прикрасився Київ за час Радянської влади. Тепер у Києві фашисти. Вони палять місто, убивають жінок і дітей. Фашисти не змогли підкорити народ. Тепер вони хочуть його знищити.

Товариші! Трупами мирних людей забиті колодязі Правобережжя. Земля червона від крові. Настала година розплати з ворогом. На бій, товариші! На бій, богатирі Дніпра! Батьківщина, народ наказали нам визволити Київ. Діти ваші пам'ятатимуть героїв дніпровських битв. За нашу рідну Україну, за Київ, вперед, на розгром ворога!

Бійці, готуючись до бою, давали клятву вмерти, але перемогти.

— Нам наказано вести наступ на Київ і взяти Київ. Даю клятву боротися за рідний Київ, не шкодуючи ні сил своїх, ні крові, ні самого життя, — поклявся боєць Олександр Маслов.

— Чи ж нам, випробуваним у боях, не прорватися в Київ на своїх потужних танках? Пройдемо, друзі мої! Ми вирвемо Київ — нашу святиню — з кривавих фашистських рук! Життя чи смерть, і буде по-нашому, — сказав механік-водій Іван Мозжаров.

— Як молодший сержант я вирішив свій відділ повести у бій так, щоб ворогові стало чадно від радянського пороху, щоб він, бандитюга, дороги не бачив, коли тікатиме. З радістю іду в бій за Київ, щоб Україна легко зітхнула, щоб дома стара мати почувала себе вільною, а не німецькою рабинею. Клянусь тобі, Києве, ти будеш вільний! — поклявся Михайло Невгада.

Такі палкі слова перед київською битвою говорили капітан Григорій Кривда з своїми бійцями; капітан Гегучадзе, лейтенант Горбунов, старший сержант Олекса Юзьков, рядовий боєць Павло Степовий, танкіст Григорян, і сержант Дмитро Ієромішвілі.

— Чуєш, Києве? Сини всіх народів нашої Вітчизни ідуть до тебе, вони несуть волю, вони розгромлять підлого ворога.

Полки і дивізії поклялися цією клятвою. Це були

не просто слова. Є такі почуття в людському серці, які ніякими словами не розкриєш. Потрібна самопожертва; не шкодуючи життя, треба пройти крізь вогонь і смерть, щоб довести це почуття, і сотні тисяч людей з радістю пристали на це. І тому слова у них були скупі, і не старалися ці люди запевнити когонебудь у своїй правоті і гніві, бо їхня правота жила тут поруч, на землі пораненій, спаленій ворогом, а гніву їхнього вистачить повною мірою і дітям, і онукам.

Гербельсівські газети і радіо галасували, що, мовляв, Ради кинули в бій під Київ останні свої резерви, знявши кадрових робітників з виробництва, що в тилу нікому працювати.

Тим часом місячний план виробництва нашої чорної металургії був виконаний по всьому циклу. Особливо добре працювали Магнітогорський, Кузнецький і Новотаргільський заводи. Перевиконали місячні плани всі коксохімічні заводи. Місячна програма по видобутку вугілля була набагато перевиконана на найбільших комбінатах країни.

Нові потоки танків, гармат, нові ескадрильї літаків пішли у ці дні під Київ, і робітників було досить, і потрудилися вони чимало в тилу, пам'ятаючи про велику битву під Києвом.

Про укріплену лінію правого берега Дніпра німецькі інженери і військові фахівці заявляли: «Тут ніколи не пройдуть радянські армії». За дніпровською лінією

потріпані в літніх боях німецькі дивізії сподівалися знайти відпочинок і, як говорилося в наказі Гітлера, зібрати сили «для нового наступу в 1944 році».

Два роки фашисти виганяли населення Правобережжя віком від 16 до 60 років на каторжні земляні роботи біля Дніпра. На дніпровських кручах будувалися дзоти, ескарпи, мінні поля. В лісових місцевостях влаштовувалися протитанкові завали і рови. На прохідних для танків місцях були встановлені гармати. На найбільш вигідних рубежах і плацдармах оборони ворог поставив свої добірні частини — есесівські танкові дивізії, насичені «тиграми», «артштурмами» і «фердинандами». А найголовніше — Дніпро, велика українська ріка була найскладнішою перепорою на шляху наступу наших військ. Фашисти почували себе за Дніпром, як за кам'яною стіною.

На світанку 27 вересня земля захиталася від артилерійської канонади. За шумів Дніпро, сиві важкі хвилі ударили в береги. Пригадався Гоголь: «Чудовий Дніпро при тихій погоді... Коли ж підуть горами по небу сині хмари, чорний ліс хитається до коріння, дуби тріщать, і блискавка, ламаючись між хмар, враз освітить цілий світ,— страшний тоді Дніпро!»

І сьогодні на цьому тривожному, димно-багрянному світанку між тисяч гарматних залпів і вибухів бомб Дніпро був страшний. Полилася перша кров. Розбиті на тріски понтони зносила вода. Палали села на правому березі, і зловісна заграва освітила півнеба.

— Хто, товариші, перший попливе? — спитав бійців командир Піщулін.

— Ми попливемо,— відгукнулися комсомольці-гвардійці Микола Пстухов, Іван Семенов, Василь Сисолятін і Василь Іванов. Вони мовчки вийшли вперед, обернулися обличчям до Дніпра і під мінометним вогнем пішли. Назустріч їм з човна вискочив чоловік. На шапці у нього була червона стрічка.

— Я від партизанів,— сказав він тихо.— Сідайте, перевезу.

Бійці сіли. Човна кидало на хвилях, снаряди вибухали спереду, ззаду і обабіч, а п'ятеро людей, оточені кільцем смерті, пливли. Осколком міни ударило в човен. Він зачерпнув води, почав потопати.

— Підемо водою, тут неглибоко,— порадив партизан. Бійці пішли по горло у воді. Дісталися до берега.

— Вперед, гвардійці! — ступивши на землю, вигукнув Василь Сисолятін. Чотири воїни пішли на фашистів. Ворожа артилерія весь вогонь зосередила на цьому вузькому клаптикові землі, де окопалася четвірка відважних.

А тим часом Дніпро форсував батальйон і став до бою. Наша артилерія перенесла вогонь в глибину оборони. Метр за метром розширявся плацдарм, захоплений четвіркою гвардійців. Пішли батальйони мотомехпіхоти, рушили полки через Дніпро на рідні довгождані шляхи до Києва. Слава чотирьох перших гвардійців як легенда пішла в народ.

— Ваша геройська переправа через Дніпро, закріплення на правому березі, готовність, не шкодуючи життя, відстоювати кожний клаптик відвойованої рідної землі і безустанно йти все далі вперед, на захід, стають прикладом для всіх воїнів. Дякуємо за чесну солдатську службу, — вітав перших хоробрих командуючий фронтом М. Ватутін.

Бійці і автоматники, полки і дивізії переправлялися на рибальських човнах, невеликих баржах і плотах, збитих з дощок тут же на березі. Несподіване і уперте форсування Дніпра застукало фашистів зненацька. Наші війська з'явилися на правому березі як грім на голову ворога.

Намагаючись затримати наші частини, німецьке командування кинуло в бій авіацію, а тим часом підтягало до Дніпра все нові й нові дивізії на поїздах, автомашинах і літаках. У бій були введені частини далеких тилів, маршові батальйони, резервні дивізії з Європи. На третій і четвертий день у полон до нас попали солдати, підвезені з Польщі. На п'ятий і шостий день бій прийняли на себе частини, що прибули з Франції і Голландії. Наші війська стійко відбивали контратаки ворога.

На невеликих рибальських човнах і понтонах неможливо було переправити резерви, великі танкові з'єднання, артилерію і ту кількість боєприпасів, яка потрібна була для дедалі ростучих боїв за Дніпром. Треба було будувати мости. Це була нелегка справа.

«Юнкерси» з ранку до вечора групами в 70—100 літаків кружляли над рікою, пікірували на переправи, обстрілювали кожний човен. Ці дні над Дніпром були схожі на сталінградські дні. До 2000 літако-вильотів робила ворожка авіація за день над деякими переправами. Шумів Дніпро від вибухів, темно-сині стовпи води здіймалися високо до неба.

Проте міст почали будувати. До бійців прийшов тесляр Мусій Божко і сказав, що він збере теслярів з усіх навколишніх сіл, і місток, їй-бо, за два дні буде готовий.

Із спалених сіл, із злидених землянок і погребів виходили теслярі, ковалі, слюсарі, майстрові люди з золотими руками, брали з собою сокири та по шматку хліба, прощалися з дітьми і поспішали за Дніпро. Пливли теслярі разом з саперами на середину ріки забивати палі. Але це була нелегка справа — Дніпро бушував, хвилі збивали людей з ніг, а згори літаки засипали вогнем. Вирішили працювати тільки вночі. Машини підвозили важкі дубові і соснові колоди. Їх тут же розпилювали на палі і дошки. Працювало 5 будівельних ділянок, ідучи назустріч одна одній з обох берегів. Лилися піт і кров, поранені потопали, але цей міст був дорогий, як життя, і ніхто навіть не подумав про небезпеку або хоча б про відпочинок. Міст побудували і навіть не один, а три: для танків, для автомашин і для піхоти. Як могутній потік, рушила на правий берег лавина танків, гармат, самоходів.

Пішли численні резерви піхоти, автомашини повезли хліб, снаряди, пальне.

На ділянці на північ від Києва партизанська група також допомогла першим підрозділам піхоти форсувати Дніпро. Партизани були і розвідниками, і зв'язківцями, і керманічами на легких рибальських човнах. Стара жінка з села Сваром'я Горпина Тригуб три ночі підряд перевозила бійців, придивлялася до них, може, і її син повернувся.

— Давайте весла, бабусю, ви ж стомилися.

— Ні, я вже сама. П'ятдесят років плаваю.

— А коли вб'ють?

— Ну що ж, хай убивають. А вас перевезти встигну.

Перевезла Горпина Тригуб 150 бійців, показала їм, де яка долина і яр, щоб легше було окопуватись. Показала, де німці встановили мінні поля.

У грізні дні київської битви приходили люди темної ночі з лісів і спалених сіл. Це були наші батьки, матері, брати. Ішов український народ назустріч рідній армії.

— На Київ йдете, синки?

— На Київ, матусю.

— Ну, то дай боже, щоб фашистові капут.

І стояли вони на дорогах війни, як скорботні пам'ятники двох років злиднів і неволі, і благословляли синів на велику битву за Київ.

Скільки разів ми читали в газетах: «На північ і на південь від Києва наші війська вели бої за розширення плацдарму на правому березі Дніпра». Важко уявити собі всю жорстокість і впертість боротьби, яка крилася за цими скупими зведеннями. На північ від Києва наші війська захопили плацдарм на п'ятнадцять кілометрів у глибину і на дванадцять кілометрів по березі Дніпра від населеного пункту Горки до села Вишгород. Піхотні частини окопалися, відбиваючи численні контратаки фашистів. Вишгород кілька разів переходив з рук у руки. Чотири рази контратакували фашисти село Лютіж. На другу ніч фашисти десять разів ходили у наступ, щоб відбити міст через річку Ірпінь. Невелика переправа стала місцем жорстокого бою. З гуркотом через трупи своїх же солдатів пішли в атаку «тигри». Загорівся сосновий ліс. Почорнів пісок від крові. Батальйон капітана Овчаренка стійко витримав цей удар. На полі бою залишились розбиті «тигри» і трупи ворожої піхоти. Фашисти до мосту не пройшли. Власне, не відбили жодного метра землі.

У ці дні перемога вимірювалась не кілометрами або населеними пунктами, а клаптиком землі в 10—12 кроків та кількістю хат, що їх фашисти спалили, відступаючи у безсиллі і люті. Але навіть 10 кроків, пройдених вперед, робили честь нашому солдатіві.

Перші дні боїв проходили в контратаках гітлерівців

при підтримці танкових груп і авіації. Але з кожним кілометром нашого наближення до Києва наростав опір ворога. Крім регулярних частин, на передній край фашисти кинули охоронні дивізії, добірні есесівські танкові дивізії, батальйони тотальних солдатів, солдатів штрафних батальйонів. Їм було дано наказ Гітлера: «Битися до останнього патрона. Ті, що відступають, — будуть розстріляні». Для посилення стійкості піхоти за переднім краєм були розставлені есесівські загопи, які мали право розстрілювати всіх відступаючих. Солдатам німецьке командування не казало правди. Їм брехали, що росіяни форсували Дніпро тільки на ділянці однієї дивізії, що ці росіяни оточені і що їх лишилося тільки притиснути до Дніпра і знищити.

Командування Першого Українського фронту наказало нашим військам вести бої за розширення плацдарму на північ від Києва, а в той же час швидко проводило генеральне перегрупування сил і підводило резерви. Було вирішено головний удар завдати в одному напрямі — в секторі на північ від Києва, на Пуща-Водицю, Приорку і на обхід Києва з південно-західної сторони: Гостомель — Святошино — шосейна дорога Житомир — Київ.

Всі готування були закінчені. Кожний борець чекав бою, кожний танкіст був на своєму місці, кожний льотчик стояв біля літака. На світанку 3 листопада зібрана в могутній кулак сила ударила. Замаскована

артилерія обрушила такий ураганний вогонь на ворога, що земля захиталася на десятки кілометрів навкруги. В небо полетіли сотні бомбардувальників і штурмовиків, ескадрильї, групи, полки, дивізії. Весь огонь кулеметів, танків, гармат, бомб обрушився, як лавина, на німецьку оборону, і ця оборона не витримала.

На деяких ділянках прорив був зроблений на всю глибину. Піхотні дивізії, підтримані танками, пішли в ці прорубані коридори по трупах фашистів, по палаючих танках ворога, по завалених траншеях і дротяних загородах. Надвечір першого дня наступу була пройдена лінія німецької оборони за сім-дванадцять кілометрів.

— За Київ! За український стражденний народ!
Вперед, воїни!

І їх уже не можна було спинити. Поранений борець ховав свою рану від командира, аби тільки йти вперед. Людину, що відчула всім своїм еством перемогу, не можна спинити. Не можна спинити ненависть, що виросла в серці за два роки горя і страждань. Це була перемога, викохана безсонними ночами, тяжкою долею походу, кров'ю, і ранами, і тією великою вірою, без якої неможливо жити.

У прорив пішли танкові полки генерала Рибалка і танкова Сталінградська гвардія генерала Кравченка. Підтримані авіацією і артилерією, танки генерала Рибалка вийшли на Біличі — Святошинський плац-

дарм, захопили Житомирське шосе і відрізали німецьким частинам шляхи відступу на захід. Ворогові лишилася одна дорога з Києва — на Васильків. Наша штурмова і бомбардувальна авіація накрила цю дорогу.

Танки генерала Кравченка, зайнявши Пуща-Водицю, вийшли на Приорку і на київський Поділ. За ними йшла піхота генерала Москаленка і генерала Черняхівського, стрільці Сумської дивізії генерала Мельникова, полковника Зубарева, Роменська дивізія полковника Карлова, Рильська дивізія генерала Ладигіна, через Сирець на Київ прорвалися чехословацькі воїни полковника Свободи — наші брати по зброї, які не шкодували свого життя у цій битві.

Київ палав. З високих вікон університету вихоплювалося полум'я. Дим слався по містові, не було чим дихати. Тріщав і валився Будинок Оборони. Чорніла у попелі і руїнах міська бібліотека і електростанція. Лежав зруйнований Хрещатик.

Бійці передових частин, не спавши ніч, не ївши цілий день, з червоними від втоми очима, чорні від диму і землі, напружені до краю, прорвалися на Володимирську гірку.

— Київ наш! Київ наш! — І тут же падали стомлені і засинали на мокрому осінньому листі і уві сні посміхалися, мов діти...

Змучені, схудлі, у лахмітті виходили люди на вулиці, на майдани з хлібом-сіллю, обнімали і цілували

бійців. Якою радістю, яким привітом світилися їхні очі! З якою повагою і надією дивилися вони на бійців! На розі Хрещатика стояла сива жінка і добрим словом вітала тапкестів.

Війська проходили повз убитих, ні в чому не винних людей. Кулеметні черги багато разів пройшли по їхніх тілах, обпалили очі, груди, одяг. Лежали вони обличчям до землі, наче скаржилися матері землі на свою останню в житті гірку кривду, в безсиллі закладши за спину мертві, важкі руки. Здебільшого це були підлітки, які ще й любити не вміли і світ сприймали просто і чесно, без глибини життєвих суперечностей і складностей. Була у них своя радість, своя надія. Часто виходили вони на високі київські гори, і дивилися в далечінь за Дніпро, і шепотіли, як молитву, теплі, щирі слова. Вони вірили, вони надіялись і чекали нас. За цю надію, за це чекання їх убили фашисти.

Піхота і танки рухалися через місто на Васильків і Фастів. Київ стояв над ними на величезних шляхах війни в диму і пожарах, світлячись своїм горем на всі чотири боки землі. Але це вже було минуле. Ранок його визволення — ранок шостого листопада тисяча дев'яťсот сорок третього року — провіщав йому радісний день, можливо, найсвітліший день від страшних часів лихоліття Батисевої навали.

РАДЯНСЬКЕ БРАТСТВО

Україна горіла в перші дні війни. Горіла вона й пізніше, коли обрушився у воду Дніпрогес, і почорніли від невіленьницької печалі Київ, Черкаси і Запоріжжя. Але ми тоді вже звикли до вогню і пожарищ, а в перші дні це було дико і страшно. Німецькі бомби падали на Львів, місто Лева, збудоване князем Данилом на честь свого сина, на Збараж і Берестечко, де ходили колись полки Богуна і Кривоноса, на Київ. Заплакали перші сироти і вдови, затужили дівчата за своїми милими, забитими на передній лінії оборони, закричало гайвороння в темні галицькі ночі, як за часів Батия, і ніхто не потіпив скривджених — потішання в ті дні було непотрібне.

Тим, що йшли в бій за Батьківщину, було нелегко, але вони, зціпивши зуби, мовчали про свої почуття, тому що німецькі танки проривались на Львів і Київ, на Чернігів і Остер, і солдатам не було коли говорити про своє горе. Вони, може, забули в той час про свої домівки, про матерів і дітей, і навіть смерть для них не існувала, як реальне явище.

— Тримайся, Україно, ми з тобою! Поляжемо кістками, але не віддамо тебе фашистові.

Скільки їх лежить, моїх друзів і братів, обабіч доріг на Підкарпаття та Наддніпрянщину, у воронках від жорстоких бомбардувань, у спалених танках під Дуб-

ном і Кременчуком, у збитих літаках і завалених траншеях під Прилуками?! Ми не знаємо всіх імен, але вони живуть з нами весь час, непохитні і чесні, скромні і стійкі в бою, і в день нашого торжества мертві йдуть поруч з нами, як судді і переможці.

Ми знаходимо їхні партійні квитки, пробиті кулями, їхні військові книжки, і зберігаємо їх, як дорогі реліквії, тому що це наша совість. Ми підбираємо їхні каски на полях і на річкових переправах, пробиті осколками, і бережемо їх, тому що це наша відвага і самопожертва, які не старіють, не іржавіють від часу.

У ті дні люди не шукали гарних слів і не навиділи базік, що розмовляють довго і нудно. Дружба народжувалась без слів в окопі і медсанбаті, в ранах і крові. Людина пізнавала людину на передовій, і поважала її за те, скільки вона вбила фашистів або скільки її танк розчавив німецьких гармат. Це була така конденсація почуттів, така дружба і чистота людських відносин, що тільки кров — найсильніший фактор життя — була мірилом правди.

У ті дні не було скарг на гіркоту і труднощі. Кожен розумів, що так потрібно. Поранені бійці намагались не стогнати від болю, щоб не чули здорові люди. Людина, вмираючи, лишалася спокійною, з ясним обличчям.

— Вмираю, товариші. Помститься. Хай живе Вітчизна!

По землі України повз фашизм, наші війська відходили за Дніпро, до Полтави і Путивля. Пові Ярославни плакали, як зегзиці на домовищах і роздоріжжях. Але віра в нашу перемогу не покидала бійця. У ті дні народжувалися люди з залізною волею і поети співали пісні, немов висічені з каміння. «Звелася до бою завзята дружина радянських народів-братів. Ніколи, ніколи не буде Україна рабою фашистських катів». Ці слова танкісти писали крейдою на броньованих щитах і стволах гармат. Їх співали на передовій перед атакою. Навіть не співали, а вимовляли пошепки, гнівно і палко, як клятву. У польовій сумці солдат поруч з листами від рідних носив томик віршів Шевченка.

«Запалала Україна від краю до краю!»

Мати з дитиною, суворий батько, що благословив сина в бій, колискова пісня, що бере за серце і щемить, як солодкий біль, явір біля воріт батьківського дому, знайомий з дитячих неповторних років, перша любов і розлука, радість і страждання — Вітчизно моя, хіба не ці почуття і картини злилися воедино, стопилися, як дорогоцінний метал, і вели нас у бій! Так, тільки це: Вітчизна, рідна земля. Без цього нам не було життя і радості.

Ми вистояли. І ми перемогли. Наша правда перемогла німецьку кривду. Перемогло братство народів. У зошиті, сидячи в окопі під Києвом, піхотинець Петро Алексєєв з Сибіру записував: «Я, можливо, за-

гипу в цю ніч. Мати, одержиш мого листа — не плач. Коли б ти бачила, скільки матерів плаче по Україні, скривджених фашистами. Я вже не маю сили чути цей плач. Вони такі схожі на тебе, ці українські матері».

Розвідник Янинчук, з Білорусії, недавно розповідав мені:

— Зайшли ми до хати у Каневі, хазяїн, літній чоловік, зварив нам вечерю, повісив сушити шинелі і гімнастерки, поклав спати, а сам на ніч пішов у сіни. «Я,— каже,— і тут посплю, а вам вранці треба в бій. Відпочивайте». І ось минуло скільки часу, я пишу йому четвертого листа до Канева, а прізвища не пам'ятаю і на конверті ставлю: «Трохиму Опанасовичу в Каневі». Може, дійде? Хочеться повідомити старого, що ми живі-здорові, та й нам хочеться знати, як він живе. Чи пам'ятає нас, чи пам'ятає ту ніч?

У селі Сваром'я на Дніпрі рибалка Марина перевезла 300 бійців на Вишгород під артилерійським вогнем фашистів. А вночі прийняла до себе в хату чотирьох поранених грузинів, перев'язала, напоїла молоком. «Я з ними розмовляю по-нашому, а вони, хворі такі, нічого не розуміють, тільки посміхаються. Я розібрала два слова: Україна, Вітчизна. Ну, думаю, видно, добрі люди. Дай їм, боже, здоров'я».

Дивізія, що була сформована в Казахстані, влітку сорок третього року пішла в перший бій за Україну. Коли стомлені бійці переправлялися через Донець,

то схилили прапор, стали навколішки і поцілували землю.

— Здрастуй, Україно,— сказав командир дивізії.— Ми прийшли до тебе на поміч.

Росіянин, сержант Іван Глебов, потрапив у полон до фашистів під Радомишлем.

— Не прошу у вас милості,— сказав він,— пенавиджу вас. Хай живе Радянська Україна! — Він сказав ці слова по-українськи, тому що жив довгий час в окопі з своїм другом Іваном Панащуком і той учив його писати листи по-українськи до дівчини, яку кохав Іван Глебов. Глебова фашисти повісили на дереві в радомишльському яру.

Петро Алексєєв і Марина із Сваром'я, білорус Янинчук і канівський старик Трохим Опанасович, порапнені грузини і казахи, що схилилися перед Україною,— все це люди великого радянського братства. «Немає вищого зв'язку, ніж зв'язок товариства,— говорив колись Микола Гоголь.— Батько любить своє дитя, мати любить своє дитя, дитя любить батька і матір, але це не те почуття. І звір любить своє дитя. Але поріднитися душею, а не кров'ю, може тільки людина. Хай же знають усі, що таке є товариство на руській землі!»

Гітлерівці увійшли в українську хату і заявили: «Тут житиме німець». Російський народ гнівно відповів: «Ні, там житиме українець!» Гітлерівці наставили по Україні шибениць, закрили школи. Загасили

електрику. Вулиці поназивали Герінгштрасе і Геббельсштрасе. Львів перейменували на Лемберг. Викреслили з географічних карт слово «Україна». Є тільки Остланд. Немає українця — є раб. Немає української землі — є «життєвий простір» німецької імперії. Немає культури, звичаїв, віри наших батьків — є рабство, покора, онімечування, є міф двадцятого сторіччя, проголошений гітлерівцями, міф бандитів і убивць.

— Ні, так не буде, — сказав російський народ.

— Так не буде, — сказали шістнадцять радянських республік, захищаючи великий Радянський Союз. І це братерство на чолі з російським народом перемогло.

У бою на Проскурівському плацдармі, ще в перші місяці війни, один з наших полків тримав оборону проти баварської мотомехдивізії. Перед полком посталала загроза оточення. Тоді прапороносцям наказано було будь-що врятувати прапор полку. Бійці Олександр Шуров і Микола Нескоромний, поранені, знесилені від втрати крові, пройшли через усі німецькі заслони і на восьмий день вийшли до своїх. Вісім днів не ївши, хитаючись від виснаження, вони йшли полем, підтримуючи один одного під руки, як брати. Генерал у частині, куди вони прибули, спитав їх:

— Ти хто?

— Я — росіянин, — відповів Шуров.

— А ти?

— Я — українець, товаришу генерал.

Цього явища чужоземець може не зрозуміти. Але ми знаємо, що це таке. Це — братство, якому немає рівного у світі. Це — радянські воїни. Це — армія, вихована партією Леніна.

Сьогодні ми говоримо про перемогу. Так, це велика радість — Україна визволена. Стоїть вона, сонячна і грізна, від Дінця до Карпат, від Путивля до Чорного моря, опалена пожежею війни. І завтрашній день її ми бачимо виразно: нові плуги підуть у борозні, нові врожаї заколосяться в полі. Міста загоять рани. Зацвітуть села білим цвітом, як молоко. Народяться діти щедро і багато, і їм є для чого жити. І ми прийдемо додому з війни і обніmemo наших дружин, і матері зустрінуть нас хлібом-сіллю біля воріт.

— Сідайте,— скажуть,— сини, до столу, запрошуйте своїх товаришів, та вип'ємо по чарці, та заспіваємо пісень, щоб світ зачарувала наша радість. Тому, що жива наша Україна і буде живою в віках.

МОСКВА — ГОРДІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

На землі є одне місто, не схоже на всі інші, місто-герой, місто — світоч комунізму, надія всіх трудящих — Москва.

Із глибини віків в огні й кривавих січах, у тривогах і світлій надії на майбутнє великого російського

народу виростала Москва. Налітали під її стіни із-за Волги і кримських степів татари, а з дрімучих пушч на заході — литовці і польська шляхта з однією думкою: поживитися добром і трудом Москви, зробити її своєю рабинсю, брати з неї данину — мед, хутро, золото.

Гнівню і нещадно била агресорів Москва, гнала їх з руської землі, а сама вставала з попелищ і крові ще могутніша, ще багатша і світліша.

Минали віки. Перемогла Москва астраханське і казанське ханство. Тікають на захід полчища польсько-шляхетських інтервентів. Була розгромлена на голову багатотисячна армія Наполеона. Наполеон, утікши з ганьбою і безслав'ям від Москви, записав у своїх спогадах: «З усіх моїх битв найстрашніша та, що я дав під Москвою. Французи показали себе в ній гідними одержати перемогу, а руські стяжали право бути непереможними...»

Ще сто років проходять по Красній площі. Настає великий 1917 рік. Над Кремлем піднімаються червоні знамена соціалістичної революції, Ленін і партія ведуть народи Росії до комунізму, закладають підвалини нашої могутньої Вітчизни — Радянської держави.

Москва — це незгасний вогонь дружби пародів. Це надія народів на майбутні роки й віки.

Світова реакція і гадючий її годованець — німецький фашизм, передчуваючи свій загиб, у злобі і зневажливості пішли війною на нашу Радянську Вітчизну, на

Фортецю комунізму — Москву. Німецькі гітлерівські полчища огнем і кров'ю залили частину радянської території. Броньовані дивізії, мотомехкорпуси, танкові армії, тисячі ворожих літаків рвали землю бомбами, палили міста і села, розстрілювали мирних жителів — в надії дійти до Москви, підкорити її. Ми знаємо, що з того вийшло. Радянський народ, як одна людина, став до зброї, сказав: «Москва переможе, бо наше діло праве — і ворог буде розбитий». І так сталося. У 1945 році на параді Перемоги герої Вітчизняної війни пройшли в марші по Красній площі, і фашистські прокляті прапори із павучою свастикою були кинуті на землю під стіни Ленінського мавзолею. Смерть фашизмові! Смерть реакції! Хай живе Ленін! Хай живе Москва — надія людства!

Для українського народу Москва є найближчим другом і порадником, бойовим товаришем і мудрим батьком, світочем передової російської культури, дорогої для українського народу, для всіх народів Батьківщини, для трудового людства цілого світу.

Історично склалося так, що український народ в минулому не один раз підпадав під вогонь і меч іноземних агресорів — польської шляхти, німецьких псів-рицарів, венгерських магнатів. Всі ці підлі зайти ласо дивилися на українську землю, всі вони простягали пожадливі криваві руки, щоб загарбати Україну, а наш народ зробити рабом. Героїчно боролася Україна і завжди саможертвно і благородно російський

народ, Москва допомагали Україні і рятували у спільній боротьбі наш народ.

«Дай же, боже, щоб ми з'єдналися з Москвою!» — записав такі слова із уст народу в XVII сторіччі мандрівник Арсеній Суханов. Богдан Хмельницький скликав Переяславську раду в 1654 році. «З Москвою на віки вічні!» — проголосив український народ на цій раді.

В історії української культури кращі її представники Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Павло Грабовський зміцнювали кривий зв'язок двох культур, з любов'ю перекладали твори Пушкіна і Лермонтова, Некрасова і Толстого, з пошаною прислухаючись до мислі передових діячів революційної російської культури. Якою зворушливою була дружба Тараса Шевченка з демократичною російською інтелігенцією! Як сердечно любив Максим Горький Михайла Коцюбинського!

Навесні 1858 року, залишаючи Москву, Шевченко записав: «Залишив я гостинну Москву. В Москві мене найбільше радувало те, що я зустрів серед освічених москвичів найтепліше ставлення до мене і невіддільне співчуття до мови поезії».

Але з якою злобою підлі покидьки, буржуазні українські націоналісти роблять наклепи на Москву, прагнучи брехнею, жовчю, облудою відгородити український народ, його культуру та історичні стремління від Москви, від братнього російського народу. [...]

Не дивно, що всі ці теорійки пізніше, в час Вітчизняної війни, були підхоплені різними українсько-німецькими націоналістичними холоуями, бандерівцями та бульбівцями і друкувалися на німецькому папері під диктовку Геббельса і самого Гітлера.

Теорійки націоналістично-фашистських запроданців до кінця викрила і розгромила наша партія. [...]

У дні, коли остаточно розгромлено фашизм у збройній битві, коли наша Вітчизна та її столиця Москва показали всім народам світу в ім'я прогресу і цивілізації таку самопожертву, якої ще не знала історія, ми повинні ще міцніше кріпити братство народів, ще гарячіше любити і виховувати любов у народу до нашої столиці Москви, до її славних революційних традицій, до світлих немеркнучих кремлівських зір, що горять над нами і горітимуть майбутнім поколінням, як символ дружби і братерської вірності народів, як маяки на великих шляхах до комуністичного майбутнього. Тому що Москва — це Ленін. Москва — це надія людства.

Я пам'ятаю її засніжену, освітлену загравами фронтів, нескорену і горду в грізні ночі війни, в імлі світанку сорок третього року. Наші армії відстояли Сталінград, розгромили сотні тисяч гітлерівців, але ще лежали важкі дороги війни на Україні, на Смоленськ,

на Білорусію. Солдати на передовій в окопах, люди в других ешелонах і госпіталах, робітники і колгоспники в труді й безсонних ночах на далеких уральських заводах і в степах Сибіру та Кубані знали: Москва вистояла, Москва з нами, а значить, і перемога з нами. Кожному фронтовику хотілося в ці дні хоч на годину завітати до Москви, пройти по Красній площі, уздріти священний Леніновий мавзолей, побачити Кремль. [...]

Ми прибули з групою товаришів з-під Сталінграда і пішли на Красну площу. Ще тільки-тільки світало. Скрипів легкий сніжок під чобітьми, нам було легко, як то кажуть, на душі, хотілося співати, але ми йшли урочисто, розмовляли майже пошепки, попереду ж Красна площа, Мавзолей...

І я тоді ще сильніше відчув: які б випробування не послало нам життя, які б круті шляхи не довелося виборювати і проходити, які б пожари і муки не впали на нашу рідну радянську землю, ми вистоїмо, ми подужаємо, бо ми — наймогутніші в світі люди, бо ленінізму жодне зло не переможе, бо у нас є Москва — надія людства.

ВИСОКА НАГОРОДА

Дорогі товариші, дорогі друзі! Сьогоднішній ранок весняний і сонячний, ранок, коли Радянській Україні вручається орден Леніна, є тією світлою годиною, тим

радісним святом, до якого йшов наш народ крутими і героїчними шляхами через довгі дні і десятиліття.

В сьогоднішньому святі, як у сонячному фокусі, відбивається навіки злита доля народу і велич партії, минуле і майбутнє, мужність і труд, героїзм і самопожертва людини, осяяні великими заповідями Леніна.

Бачу свою рідну землю, нашу Україну в минулому, — на тих столітніх шляхах, де палають пожари, і невольницька пісня обпікає серце, і брязкіт кайданів заглушає плач дитини, і гірке материнське слово проводжає синів на вічний бій.

Земля, скороджена списками, і кулями засіяна, і кров'ю полита, відбивається шаблею від турків і татар, від жорстокого і кривавого шляхетського полону. Гомоніла Україна, довго гомоніла.

А тоді ще й інші картини встають перед моїм зором: коли в осінні темні вечори, під сльотою і холодним колючим вітром, тягнуться заробітчанські валки, як сірі журавлині ключі, на заробітки в Таврію, на бериславські і каховські степи, в німецькі колонії і в панські маєтки.

Ідуть полтавські і київські мужики, ідуть чернігівські лапотники, брянські і курські нуждарі, залишивши за спиною все дрібне: дрібну нивку на вбогому полі, дрібних діток в нетопленій хаті, дрібен дощик на сіру обсмикану стріху, дрібні сльози своїх жінок і матерів, як гіркі свідки своєї дрібної, незавидної долі.

Ідуть у корабельних тісних трюмах закарпатські і русинські бідаки, тернопільські і коломиїські безземельні вуйки, буковинські сіроми і дрогобицькі ріпники шукати за океаном щастя і гинуть в хащах Ванкувера і Манітоби, в болотах Канади і Бразилії, так і не знайшовши його.

Ой горе тій чайці, чаєчці-небозі,
Що вивела чаєняток при битій дорозі!

Нехай це сьогодні згадується всьому народові для того, щоб ще дорожчим був золотий орден Леніна над серцем України, бо з його іменем, іменем Леніна, навіки зв'язана нова, по суті, історія існування українського народу.

Правда — бита і цькована в минулому — прийшла в Жовтні в народну хату, забриніла і полилася рідна пісня і мова, дрібні нивки зазеленіли широким ланом, щастя, виборене партією, стало щастям робітника і хлібороба; і сонце, як кажуть, по-іншому засвітило, і земля стала як рідна мати, і щедрий хліб-сіль на своєму столі, в братстві, в дружбі, в добрій радянській сім'ї.

Тільки б жити та радуватись!

І тоді грянула війна з фашизмом; велике гірке горе прийшло на нашу землю, і ми чашу тих гіркот випили до дна, відходячи до Сталінграда, залишаючи рідну сплюндровану ворогом Україну.

І хоч рани і смерть значили дорогу, але вона стала

дорожчою в сто крат, коли ми повернулися до її героїчних і грізних руїн.

Цього не випекти з пам'яті і ніколи не забути. [...]

Встала вона, рідна земля, з попелища, зарівняла бліндажі і траншеї під молоденькі сади, заколосила пшеницею поля, запалила домни і налила ріки сталі.

І стоїть вона в сузір'ї своїх орденоносних сестер, поряд з великим російським народом — красива і горда в своєму труді; багатство її і вроду видно на всі чотири сторони світу, нехай радуються народи. Є що їсти, є що пити, є у чому походити.

А найцінніше — збагатилося людське серце. Без жадоби і лінощів, без самохвальства і гордощів, без кровопролиття, вбивств і пожарів, без нужди і слів виростають наші діти на вольній землі.

Багате серце народу просить великого труда: і він приходить, цей труд, в семирічному плані, в мудрих рішеннях партії, в комуністичних дерзаннях і подвигах, в мирі і розквіті ХХ століття, якого ще не бачила і не знала земля.

Висока нагорода України орденом Леніна ще більше запалює творчу енергію наших людей, а від нас, інтелігенції, письменників і поетів, вимагає нової комуністичної пісні, щоб вона лягла на душу народу і жадібно припадала до джерел його духовно-творчого життя, до безсмертних заповітів Леніна і рідної Партії, щоб її голос лунав на людське щастя і добро, на тихі води, на ясні зорі.

Де за минулого слідами
Наш день змітає прах і тлінь,
І за гречковими медами
Нових садів первоцвітів,

В дніпровській руті і в блакиті,
І в росянистім стиглім житі
Нових століть лягає тінь.
Налиті соком в'ються віти,
Ще в ніч посаджені глуху,
То встали ленінські завіти
Збороти чорну лжу лиху...

Вони, як промені багрові,
В людському серці, в пісні, в мові,
На українському шляху.

Душа і мова солов'їна,
Мій біль, і сни, й життя моє,—
Бо то Радянська Україна
Поміж народами встає,
Немов сестра, без сліз і муки,
Їм подає ласкаві руки
І серце щедрісне своє,
Добром налите.

І не всоте
Мені кризь віхоли й сльоту
Верстать важкі її висоти,
Її доріженьку круту,
І в щасті плакати, й нівроку
Любить Вітчизни даль широку,
Мою Вкраїну карооку.

Земну любов мою святу!
В нас нива спіється,

даль видніється,
хмари летять з голубами,
Добро колоситься,
щастя роситься,
ніби зоря між дубами;
В нас воля-вольниста,
синь роздольниста, сяє весна
семирічна,
Бо справа Леніна,
слава Леніна
мудрість Леніна — вічна!

ПОБРАТИМЫ

Нет в жизни ничего более высокого и красивого, чем человеческая дружба. Она вдохновляет и ведет человека вперед к новым подвигам, поддерживает в беде, разжигает пламя любви, являясь ближайшим советчиком сердца и разума. И пусть у сынов нашего великого побратимства разные лица и разный цвет глаз, разные языки и песни, но, взглядываясь глубже в портреты четырех героев-космонавтов: двух русских, украинца и чуваша, вы увидите одинаковую улыбку на их устах — нежную и искреннюю, открытую, сердечную и добрую. Такая бывает у добрых и мужественных людей. И руки чем-то у них похожи. Должно быть, сильными кистями тех рук, что при-выкли варить сталь, выращивать колос и вести новейшие ракеты на неизведанных звездных путях.

Я знаю это побратимство с детских лет: оно освещено ленинской правдой и горячим дыханием нашей большой и сложной жизни. Позднее, когда наша Волга вела битву с фашизмом, в окопах можно было видеть сурового сибиряка рядом с украинцем, латыша-разведчика рядом с разведчиком-белорусом, казака с Тихого Дона и чернявого задушевного грузина. Их тогда называли окопными братьями.

В Третьей танковой армии Рыбалко, когда запыленные и раскаленные от огня танки форсировали Днепр, освобождая Украину из тяжелой неволи, их называли танковыми братьями.

В мирное время на освоении широкой целинной степи агронома-русского и тракториста-украинца, молодого казаха-чабана и алтайского колхозника называют сегодня братьями-хлеборобами.

А когда Юрий Гагарин и Герман Титов открыли новую эпоху полетов в космос, мы с горячим нетерпением ждали, когда полетят другие и кто они будут? В какой хате выросли, какие матери и какие батьки дали им мужество и крылья для полета?

И вот еще вчера кружились вокруг Земли в безграничном космосе сын Украины — юноша с узинских полей Павло Попович и сын чувашского народа из Светлых Ключей Андриян Николаев.

Люди Земли называют их, четырех бесстрашных и мужественных, сильных духом и добрых сердцем, небесными братьями.

Мечта, воплощенная в действительность!.. Человек, рожденный на земле, всегда смотрел в небо — был ли он рабом или свободным, умирал ли от ран на поле боя или шел с плутом в чистом поле. Весь склад его жизни и мышления, его лицо и глаза всегда были обращены к небу — то ли покрытому тучами, то ли сияющему звездами, теплому либо холодному небу, с осенними дождями и снегом. Ибо небо это и человек — его любовь и радость, его горечь и скорбь, думы и песня, его рождение; походы и труд всегда проходили под небом, и человек стремился туда — в тревожную, неизведанную и таинственную высь. Так велел человеку его беспокойный разум, так подсказывало ему сердце, ибо на то он и Человек.

И вот теперь этот земной человек в небе над облаками и снегами, на наивысшей высоте, один на один с Солнцем, с Луной, с Чумацким Шляхом (так прозвали наши предки Млечный Путь), один на один с нависшей над головой золотой Галактикой.

На Украине идет месяц серпень — август — с молодыми росистыми рассветами, вечерними ветрами и тихими зелеными зорями в полуночи. Падают тяжелые поспевшие яблоки в травы и пахнет пшеничным нагретым зерном на токах. Перепела бьют в свои утренние барабанчики, и на синих озерах плещется рыба. И над всем — над людьми, над яблоками, травами, над пшеничным колосом и кукурузными сул-

тавчиками — воздух напоен песней и плывет золотая тишина, согретая щедрым летним теплом.

В телевизорах весь день и весь вечер до полуночи мы видим лица братьев-космонавтов, вернувшихся на землю своей батьковщины.

— Мы чувствуем себя чудесно. Температура в кабинах нормальная. Все идет отлично, — еще вчера радировали они Земле.

Да, все шло у них более чем хорошо. Они, по скромности своей, не говорили всего, и я думаю: что дало этим двум братьям, этим простым хлопцам и великим героям, такую теплоту и такую титаническую силу на их трудовой дороге? Должно быть, одно: родное поле где-то там, далеко, на Земле, и теплые росы, и девичья вечерняя песня о любви, и миллионы материнских очей, прикованных к телевизорам с надеждой и своей вечной любовью. И родная советская земля была у космонавтов не под ракетами, а в их сердцах, это ее тепло так ласково согревало их в полете, и ее благодатные материнские руки направляли их могучий лет, чтобы, наконец, принять их утомленные головы на свою грудь, обнять, и поцеловать, и усадить за широкий стол, исполненный приветом и великой человеческой любви.

АВТОБИОГРАФИЯ

Если вам довелось бывать в нашем Поднепровье, вас не мог не поразить тот бесконечный простор полей и лугов, который на горизонте словно сливается с небом; кручи Триполья и Канева едва синеют вдалеке, а под ними свободно и широко течет вечно синий Днепр. Посмотрите вокруг, и вы увидите вдали древние курганы Батыя и запорожские могилы, насыпанные казацкими шапками, и новые обелиски с красными звездами над именами воинов наших времен.

Названия сел словно высечены из камня: Креннычи, Безрадици, Дмитровичи, Триполье, а между ними вьется дубравами и лугами речка Стугна, воспетая в «Слове о полку Игоревом». Грозная история народа, освещенная пожарами, проходила по этой земле и надолго оставила следы, имена и картины своим сыновьям и внукам.

Люди наши простые и приветливые, в годы войны — славные воины, в мирной жизни — труженики с золотыми руками, хлеборобы и трактористы, кузнецы и рыбаки, гончары и плотники.

В осеннюю пору, после жатвы, приезжайте к нам в гости. Нигде вы не увидите таких свадеб, как в наших селах, и не услышите таких песен, как здесь, — широких и задушевных.

На этой земле и родился я в 1912 году в селе Обухове, Киевской области, в семье сельского сапожника. Семья наша была большой — одиннадцать детей, да отец с матерью, да старенькая бабуся. Земли же отец имел около двух десятин — всех не прокормишь. Волей-неволей приходилось заниматься сапожным ремеслом, а в засушливые годы еще весной он шел со своими соседями на заработки в далекую Таврию, в бориславские и каховские степи.

* * *

Из глубины тех детских лет приходят ко мне воспоминания, словно птицы, прилетевшие весной издалека, и бьются крыльями в окошко родной хаты: выходи, мол, пощечечем да полетаем над днепровскими лугами да седыми кручами Триполья, может и нас вспомнишь ты в песне.

И я вспоминаю. И кажется, снова вижу ту не широкую, но шумную дорогу, укрытую первым снегом, укатанную полозьями крестьянских саней. В нашей хате долго светится лампа-восьмерик, язычок пламени мерцает над отцовским сапожным столиком; мать прядет, а брат отца Никита, прозванный «чернокнижником» за любовь к чтению, читает Тарасов «Кобзарь». Никита остался в моей памяти как образец народного ума и смекалки, как человек большой и широкой души.

Степенно поправив синие очки, подвязавшие суровой ниткой, отложит недопитый сапог и берет в руки книгу. Читал он много и Шевченко, и Толстого, и Некрасова, и Пушкина. Перечитывая библию, начинал он рассказывать смешную быль о попах и дьяках, и так забавно это изображал в лицах, что мы, дети, долго смеялись и не могли уснуть.

Как живую вижу я свою мать Ивгу Базилиху, ее синие задумчивые и полные живого народного ума глаза. Вечерами, сидя у прялки, она пела тихонько и протяжно, и эти песни врезались мне в память на всю жизнь. Знала она их много и пела с большим чувством. Были среди них грустные, и веселые, и шуточные. И было в тех песнях столько живого и близкого сердцу, такие картины рождали живые народные образы, что и сегодня я помню каждое слово.

Содержание их так сконденсировано, мысли так отшлифованы столетиями, что каждой из них хватило бы на большое произведение — рассказ или повесть, из песни можно было бы нарисовать картину или создать скульптуру, а раскрытая в драме, она могла бы стать шедевром сцены.

Я, затаив дыхание, слушал, как материнский голос ведет суровую и правдивую повесть человеческой жизни:

Візьми, мати, піску жменю,
Посій його на каменю,
Як той пісок цвітом зійде,
Тоді твій син з війни прийде.

Но никогда песок цветами не взойдет, и не возвращается сын к матери, он «взяв собі папьяночку — в чистім полі земляночку»... И глубокая, еще не изведанная доселе грусть подплывала к моему детскому сердцу, и слезы заволакивали глаза.

Тогда я сам, по-другому уже, додумывал конец песни: нет, не убит казак, а только ранен, а добрые люди отходили его живой водой, и поехал он к отцу-матери, и тогда уже:

Чорний ворон опівночі
Не клює козацькі очі.

Тогда отец, улыбаясь, говорил матери: «Ти послухай, стара, що він вигадує. Ну й чудна, їй-богу, дитина!»

А еще пела мать о той журавке, что осталася с малыми детьми, и о вдовьей ниве, незасеянной, невспаханной, и о чѣечке «небозі при битій дорозі», о зеленом «яворе», что к воде склонился,— и в этом широком мире песен и дум, в тех картинах народной жизни — героических и печальных, как слеза, горячих и буйных, как огонь пастушьего костра,— билось, оживало, трепетало и радовалось мое маленькое, детское сердце.

Тот незабываемый огонек отцовского дома, где впервые услышал я думы великого Кобзаря, материнская песня, ласковая и суровая,— вспоили и вскормили меня, дали мне душевную закалку и радость на всю жизнь.

Мой отец, в отличие от матери, был человеком суровым. Будучи высокого роста, широкоплечий, с пышными казацкими усами, он чем-то напоминал мне казака Мамаю на старинных украинских картинах. Книгами он не интересовался и к чтением брата Никиты относился скептически.

Ежедневная забота о куске хлеба и заработанной копейке заставляли его трудиться много, упорно и быть беспощадным в семье к тем, кто отлынивал от работы. Его скрытую суровую любовь к нам, детям, мы замечали разве тогда, когда, бывало, выпив чарку, он хвастался соседям: «Эх, как заработаю я денег, как куплю вороных, да посажу на телегу всех детей своих, да прокачу по селу, чтобы враги мои лопнули от злости!» Только не свершилась его мечта: кони вороные мчали по чужим дорогам и не поворачивали к нашим воротам.

Обычно же он казался нам человеком крутого нрава. Меня и братьев сызмала начал обучать сапожному мастерству, а когда узнал, что я пишу стихи, хотел было даже забрать из школы. Чтобы помочь отцу, я начал ходить по домам топить печки, а позже вел ликбез. Мои крохотные заработки мало чем помогали семье, но смягчали отцовское сердце.

Окончив семилетку, я уехал учиться в Киев.

В Киеве я поступил в медицинскую школу. Профессор Коломийченко, который был тогда одним из моих учителей, обещал сделать из меня хорошего

хирурга... Но меня уже тогда больше всего влекла поэзия. Узнав о дополнительном наборе в Институт народного образования, я решил сдавать экзамены и, к моему удивлению, сдал их успешно. Меня зачислили на литературный факультет, который я окончил в тридцать втором году.

После окончания института я некоторое время учительствовал в Овруче, преподавал русскую и украинскую литературу, а позже работал в харьковской газете «Радянське село».

В 1934 году я был призван в армию. Служба обогатила меня впечатлениями. Рассказы о героических делах Щорса я долго носил в памяти. Позже они вылились в песни о Щорсе, которые предложил мне написать А. П. Довженко к кинофильму «Щорс».

Из армии я привез тетрадь стихов и лирическое вступление к поэме «Триполье». Все эти стихи вошли в сборник «Родина», изданный в 1936 году.

Я глубоко уважал Александра Довженко как художника и человека. У него было свое, только ему присущее виденье мира. Лирико-философские обобщения событий и явлений были изумительными, слово, казалось, всегда несло смысловое содержание больше того, которое ему предназначалось, слово жило, светилось огнем, то сурово-простое, то исполненное живого народного юмора.

Александр Довженко сам и снимал и писал свои сценарии, похожие на величественные поэмы, а часто

сам напевал мелодии к своим картинам. Я полюбил этого человека, этого великого художника-мыслителя, за его красивую, по-детски светлую душевную чистоту, за его пламенную любовь к своему народу и родной земле.

Мне часто кажется, что вот откроется дверь, и он войдет в хату, седой, как голубь, мудрый, как земля, и скажет, улыбаясь: «Ты еще дома? Давай поедem садить яблони, за Днeпром уже весной пахнет...»

Осенью 1939 года я с частями Красной Армии побывал в Западной Украине: во Львове, Тарнополе, Дрогобыче, на родине Ивана Франко и во многих западноукраинских селах. Повсюду мы видели бедную, обездоленную жизнь народа. Крестьяне с утра до ночи работали на своей убогой нивке и не имели куска хлеба. Наш приход освободил их от жестокого панско-шляхетского гнета. Ночами я сидел среди бойцов и писал стихи обо всем увиденном и пережитом. Впоследствии они были изданы отдельной книжкой «Письма красноармейца Опанаса Байды».

В 1940 году вышли следующие книги моих стихотворений: «Март», «Жаворонки», «Заревые дни».

Летом сорок первого года я закончил сборник баллад и песен «Запорожцы». Книга не увидела света, так как началась война с немецкими фашистами и я ушел на фронт.

Оставляя свой родной Киев, колыбель нашей юности, мы не теряли надежды, что вскоре снова вернем-

ся на холмы старинного Хрещатого Яра, те холмы, с которых виден ясный Днепр и с которых я так любил обозревать беспредельные днепровские дали, хорошо знакомые мне с детства.

Каждый поэт увозил вместе с собой образы и мечты о своих лучших героях. То же самое сделал и я — ничего дорогого не хотелось оставлять врагу. Вскоре все мы поняли — это показала сама жизнь, — что можно временно поработить землю, но нельзя поработить народ, погубить его прекрасную, свободолобивую душу.

И в то трудное время (может быть, больше чем когда-либо) поняли мы, что народ вечен, что силе его нет предела, как не может быть предела его языку, его песням, его творчеству.

Моему народу предназначал я в трудные годы войны самые страстные слова любви, сочувствия и призыва к борьбе. И почему-то не думалось мне, что те слова доходят с далеких русских равнин к моему отцовскому дому, взятому фашистами на особый учет и все время ожидавшему лютой расправы.

Но вот настал день освобождения. Вместе с частями Советской Армии я иду на Запад. Вот и мое Поднепровье, мой дом. Стучусь в оконце. Отец не узнает меня среди ночи. «Чего тебе? — слышу его до боли знакомый, тревожный, состарившийся голос. — Як добрый человек, то иди себе, тепер сельсовет всеми ночлегами ведає».

Но мать всегда раньше отца узнает своих детей. И вот я снова в кругу своих родных, и знакомая с детства лампа смеется мне со стола своим родным, добрым язычком пламени.

Мой строгий отец, смахивая слезу, говорит:

— Мы знали, что ты живой. Откуда? Мне приносили чинить сапоги, и я находил в них новые стихи и листовки, подписанные нашей фамилией.

Война была поистине большим испытанием для народов и для поэтов. Она оставила нам незабвенные образы, к которым мы будем возвращаться всю жизнь.

* * *

Вместе с бойцами мне пришлось делить и радости и печали в тяжелой битве с фашистами. Не забыть мне и горькой осени сорок первого года, и горячих боев на Дону, и великой битвы в Сталинграде.

В годы войны я писал песни и листовки, поэмы и лирические стихотворения, которые впоследствии вошли в книги «Украина моя», «Битва», «Полонянка», «Ярославна», «Четыре года», «Над пожарами». Любопытна судьба последней книги. Она печаталась в Воронеже, и во время налета вражеской авиации весь тираж сгорел.

Работал я во фронтовых газетах «Красная Армия», «За Радянську Україну», «За честь Родины». Было у меня много фронтовых друзей и товарищей. А осо-

бенно мне хочется вспомнить А. Твардовского. Не один раз мы почевали вместе в разбомбленной избе и, как говорят, пили воду из копытного следа, делились черствым куском хлеба и при коптилке в солдатской землянке пели солдатские песни его Смоленщины и моего Поднепровья, радовались и грустили в трудной солдатской жизни. Много прошло лет, а эта суровая и сердечная дружба, как весенний луч, согревает меня и сегодня.

Фронтная жизнь также сблизила и сдружила меня с талантливыми белорусскими поэтами — А. Кулешовым, П. Бровкою, М. Танком, П. Панченко. Часто я перевожу их стихотворения для украинского читателя, не избегают они и моих стихотворений. Да и в Грузии, и в Ленинграде, и на Дальнем Востоке живут мои друзья — читатели и товарищи по литературной работе.

В тяжелой и будничной фронтовой работе, где человеческая совесть и честность определялись ратными подвигами, я жил среди людей мужественных и простых, спокойных и храбрых, скупых на лишнее слово.

И в эти, казалось бы, будничные, грозные дни рождались образы моих великих современников, овеянные романтикой подвига во имя народа.

Когда наши войска вели бои за Киев, мне рассказали о нашем разведчике-солдате родом из Смоленщины. Его, тяжелораненого, спрятали у себя украинские крестьяне. Однако он все же попал в руки

гитлеровцев. Долго гитлеровцы допрашивали крестьян, грозя им смертью, но никто не выдал разведчика. Тогда боец сам, чтобы спасти людей от гибели, сознался, кто он. Фашисты сожгли его, привязав к дубу, а детей, стариков и женщин погнали в неволю. Меня взволновало это до глубины души. Подвиг бойца и его духовная близость с народом стояли перед моими глазами как образ большой прометеевской силы. Так, будто бы сама по себе, сложилась моя поэма-легенда «Прометей».

Каждый день общения с бойцами приносил так много впечатлений, что лирические стихи и народные баллады показались мне тесноватыми по форме, и я после войны написал ряд поэм: «Сыны», «Любовь», «Живая легенда», «Корейская поэма» и др.

Меня всегда привлекал дух народного творчества, и чем глубже я вникал в его тайники, тем более утверждался в мысли, что наша современность может дать множество материалов для создания широкого эпического полотна. Я знал, что только эпическое или лирико-эпическое полотно дает простор для широких обобщений жизненных процессов современности. Жизнь предоставляет поэту множество тем и сюжетов. Подобно тому как в годы Отечественной войны сюжет для поэмы «Прометей» был навеян конкретным жизненным фактом, так и после войны живая действительность послужила мне для создания новых поэм, в частности поэмы «Это было на рассвете».

Пробра́зом героини стала прославленная украинская колхозница Анна Кошешая. Однако было бы неверным считать, что это поэма только о Кошевой. Я встречался с ней, изучал ее характер и биографию, условия ее жизни. В ее биографии я увидел как бы часть истории украинского народа и характерные черты судьбы нашей крестьянки. В ее судьбе и характере я увидел также близкие и родные черты моей матери и понял, что вся ее жизнь поистине народна.

Мог ли я написать поэму только о Кошевой, прибегая к описаниям деталей ее быта и жизни? Нет. Я должен был отобразить реальные черты жизни людей ее поколения, воспеть дух человеческого творчества, показать непобедимые силы народа, ставшего хозяином земли. В Кошевой я увидел величие простого человека, гордого своим подвигом, сознанием своей власти над стихией природы. Вот почему героиня поэмы умирает спокойно, оптимистически встречает смерть и, умирая, обращается к матери земле с такими словами:

Ты богата теперь, но и я не убога,
Ты придумала бога, я же — выше и бога!
Посмотри же: ты вся в необычных
примстах.

Нарождаются дети. Тучнеют угодыя.
Пусть дивятся на ближних и дальних
планетах,

Как для всех ты сверкаешь красой
плодородья.

И не страшно мне руки сложить,
 Лечь, умолкнув навеки... Ведь люди ^{и не страшно}
 За меня будут жить и трудиться ^{другие}
 Будут петь в городах, вспоминая Докию, ^{на пашнях,}
 В каждом цветике малом, в листьях ^{колыханье,}
 В человеческих думах, в мечтах ^{и порывах}
 Я воскресну и встану тревожным ^{дыханьем}
 Иль биением сердца, что век будет живо*.

Часто интересуются: «А кого вы любите из поэтов?»
 И ответить на это не так просто. Каждый человек
 любит хорошую поэзию, которая дорога его сердцу.
 Слово Шевченко, так же как и народные песни
 и думы, пришло ко мне тогда, когда я не умел еще
 читать; без Пушкина и Некрасова не представляю
 своего духовного развития; с Максимом Рыльским —
 большим поэтом и мудрым советчиком — работается
 мне легко; а творчество А. Твардовского, М. Исаков-
 ского и А. Прокофьева любимо мной и привлекает
 меня своей задушевностью и глубокой поэтической
 простотой; Маяковский помогает мне широтой поэти-
 ческого мышления, пламенной общественно-полити-
 ческой страстностью своих стихотворений. Не люблю
 я только поэзии вычурной, придуманной в типичных каби-

* Переклад Б. Кежуна.

нета, безвольной и плаксивой, мелкой и серой, как осенний мелкий дождь, а ее, к сожалению, у нас развелось не так мало.

После войны мне с группой украинских деятелей культуры довелось побывать в Канаде и в США. До этого вместе с частями нашей Армии я был в Польше, Австрии, Чехословакии, Венгрии, Германии. Но эти страны я видел в фронтовой обстановке, да и времени для изучения их жизни было недостаточно.

Трехмесячное пребывание за океаном дало мне возможность внимательней присмотреться к отношениям между людьми в капиталистическом мире. Трагические противоречия, встречающиеся там на каждом шагу, обидная несправедливость по отношению к трудящимся, национальная дискриминация бедных людей и полуголодное существование многих тысяч рабочих поразили меня и возмутили до глубины души.

Если и писать об этом, думал я, то не мягкими лирическими красками и тонами; размеренные, спокойные строки были бы здесь наивными. Гнев и ненависть к жестокому жадному капиталистическому миру должны вылиться в широкие разговорные ритмы, иногда даже обобщенную суровую декларацию, а чаще всего в четкие, буднично-реалистические образы всего виденного и пережитого.

И я написал книгу «За синим морем». В стихи вплелась та светлая струна любви и уважения к на-

шей Отчизне, к ее труду и героическим подвигам в войне против фашизма, которые глубоко живут в сердцах простых людей Америки.

В послевоенные годы вышли мои сборники «Весенняя книга», «Книга братьев» о вечной дружбе русского и украинского народа, и книга лирики «Что записано мною».

И снова, как и в начале поэтической работы, меня тянет к песне, к душевной лирике, простой и сердечной, чтобы она в душе читателя нашла живой отклик. Хотелось бы написать мне еще книгу «Песня о Партии» — величественный, гордый и суровый гимн о ленинских заветах нашей родной земле и нам, его сыновьям и внукам.

Чего же пожелать себе в работе? А то же, что и всей нашей поэзии. Хочется, чтобы наша поэзия, написанная и еще не созданная, но уже пылающая в сердце, была богатой и честной, скромной в слове и мудрой в своей простоте, чтобы она носила ту же одежду, которую носит и любит народ, и не хвасталась пышностью и пустозвонной вычурностью; была не гордой, а приветливой к человеческому сердцу, пила из одного источника и делила один хлеб-соль с тружеником, чтобы она помогала усталым и поднимала сердца на подвиг, звенела по-соловьиному и веселила человека в труде.

Пусть же она идет к сердцу народному, на добро и счастье, на тихие воды, на ясные зори!

П Р И М І Т К И

Андрію Малишку належить ряд літературно-критичних статей, художніх нарисів, оповідань і публіцистичних виступів, опублікованих у пресі в часи Великої Вітчизняної війни та в повоєнні роки, кращі з них вміщено до цього тому.

Том складається з двох розділів. До першого розділу — літературно-критичні статті та промови — ввійшли статті про літературу, про творчість окремих письменників, а також промови. До другого розділу — в дні війни і миру — ввійшли художні нариси, статті та промови, опубліковані в пресі в часи Великої Вітчизняної війни та в повоєнні роки.

Деякі матеріали друкуються з незначними скороченнями.

Слід мати на увазі, що в оцінці деяких літературно-художніх явищ та окремих творів, цілком природно, мають місце суб'єктивні моменти, смакові, з якими сьогодні не завжди можна погодитись. Та й викликані вони здебільшого умовами часу і рівнем літературознавчої науки того часу. Матеріали в кожному розділі розташовані в хронологічному порядку. Окремо представлено у томі «Автобіографію» письменника.

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ СТАТТІ

УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА
В ДНІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Стаття вперше була опублікована в ж. «Дніпро» № 1 за 1944 рік.

Хлебников Велемир Володимирович (1885—1922) — російський радянський поет, представник футуризму.

«Нема серед нас сьогодні... Муратова...» — був час, коли помилково І. Муратова вважали загиблим.

З ПРОМОВИ НА ІІ З'ЇЗДІ
РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

З промови, яку А. Малишко виголосив на ІІ з'їзді письменників Радянської України, що відбувся 6—10 грудня 1948 року.

Друкується за текстом, опублікованим на сторінках «Літературної газети» 16 грудня 1948 року. *«Сердце отдав временам на разрыв»* — слова В. Маяковського з його поезії.

БЕЗСМЕРТНИЙ ТВІР

Промова, виголошена А. Малишком 28 грудня 1948 року на урочистому вечорі, присвяченому 150-річчю «Енеїди» І. П. Котляревського. Опублікована в «Літературній газеті» 30 грудня 1948 року.

Подається за публікацією в газеті.

Стеблін-Каминський С. П. (1814—1885) — український письменник і педагог. Автор «Спогадів про І. П. Котляревського».

«...писав *Погодину*...» — йдеться про М. П. Погодіна (1800—1875) — російського історика і публіциста офіційно-монархічного напрямку.

Осипов М. П. (1751—1799) — російський письменник, автор пародійної поеми «Перелицьована Вергілієва „Енеїда“».

Куліш П. О. (1819—1897) — український буржуазний письменник, критик, історик, етнограф. Ідеолог українського буржуазного націоналізму.

Бенілюкс — скорочена назва митно-економічного союзу Бельгії, Нідерландів та Люксембургу, що склався у 1943—1944 роках.

ШАНДОР ПЕТЕФІ

Стаття написана до 100-річчя з дня загибелі великого угорського поета Шандора Петефі.

Подається за текстом публікації в газ. «Радянська Україна», 31 липня 1949 року.

Йокаї (Йокаї) Мор (1825—1904) — угорський письменник, учасник революції 1848 року.

Кошут Лайош (1802—1894) — угорський політичний діяч, один з керівників революції 1848—1849 років в Угорщині.

ДУМКИ ПРО ПОЕЗІЮ

В основу твору покладено доповідь на всеукраїнській нараді поетів, що відбулася в м. Києві в листопаді місяці 1958 року.

Друкуються за текстом окремого видання: «Думки про поезію», К., «Радянський письменник», 1959.

Цитати з Чернишевського, Бєлінського та Гоголя подаються у перекладі А. Малишка.

Хобта Олена Семенівна (1882—1960), Озерний Марко Осипович (1890—1957) — знатні люди Радянської України, Герої Соціалістичної Праці.

«Наши битвы посерьезнее Полтавы и любовь пограндиознее онегинской любви...» — перефразовані слова В. Маяковського з вірша «Ювілейне».

«Труд перерастает у красу...» — слова П. Тичини з вірша «І рости, і діяти...».

СЛОВО ПРО ПОЕТА

Промова, виголошена на урочистому засіданні, присвяченому 65-річчю від дня народження Максима Рильського.

Друкується за текстом окремого видання: «Слово про поета». К., «Радянський письменник», 1960.

Полетасе — автор так званої «теорії» про те, що у вік кібернетики поезія відходить у минуле.

ОПОВИТИЙ ЛЮБОВ'Ю

Стаття написана до 100-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка. Оpubлікована в «Літературній газеті» 10 березня 1961 року.

Друкується за цією публікацією.

СОСЮРА

Стаття про творчість Володимира Сосюри, опублікована як передмова до книги спогадів про В. Сосюру «Голос ніжності і правди». К., «Дніпро», 1968.

Подається за цією публікацією.

В ДНІ ВІЙНИ І МИРУ

КИЇВСЬКА БИТВА

Нарис опублікований в газ. «Радянська Україна» 28 і 29 грудня 1943 року та у фронтовій газеті «За честь Родины» 9, 10, 12, 13, 14 та 18 січня 1944 року.

Лінія Мажіно — французька стратегічна система фортифікаційних укріплень на кордоні Франції з Німеччиною і Люксембургом. Будувалась за пропозицією військового міністра А. Мажіно у 1929—1934 роках.

РАДЯНСЬКЕ ВРАТСТВО

Нарис опублікований на сторінках газ. «Радянська Україна» 13 червня 1944 року.

МОСКВА — ГОРДІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Стаття опублікована на сторінках газ. «Радянська Україна» 6 вересня 1947 року.

ВИСОКА НАГОРОДА

Промова на урочистому засіданні Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і ЦК КП України з нагоди вручення Україні ордена Леніна.

Друкується за публікацією в газ. «Радянська Україна» 12 травня 1959 року. Назву статті дано упорядником.

ПОВРАТИМИ

Стаття опублікована в газ. «Правда» 16 серпня 1962 року.

АВТОБИОГРАФИЯ

«Автобиография» написана А. Малишком для однотомника «Стихотворения» в серии «Библиотека советской поэзии» (издательство «Советский писатель», Москва — Ленинград, 1959).

В листі до видавництва А. Малишко писав: «Я категорически против печатания Автобиографии, перевод которой Вы мне прислали. В переводе она звучит плохо. Я наконец сел и сам написал Автобиографию, которая меня в какой-то степени удовлетворяет. Прошу именно ее поместить в сборнике «Библиотечка поэта».

В цьому ж, 1959, році Автобиография («Из автобиографии») була опублікована в книзі «Советские писатели. Автобиографии в двух томах». М., Гослитиздат, 1959.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ПОЕЗІЙ

- «...А був Сагайдак молодий, кароокий...» (Сагайдак) — III, 258.
«А в тої пісні скільки діла...» — VI, 145.
«А вже в роботі в них усе до ладу...» — V, 216.
А вийди, хазяїне, з хати...— I, 112.
«А вони лежать на твердій постелі...» (Спогад, II) — V, 146.
«А коли зацвітали бузки багаті...» — V, 110.
«А коли натомимось небо верстати...» — VI, 10.
«А потім в ріст пішла уся трава...» — V, 195.
«А потім вийшли два діди...» (Другий танець) — III, 285.
«...А потім гуси потягли із півдня...» — V, 194.
«...А потім небо не міняло вроду...» — V, 196.
«А ти все та ж, як мати у надії...» — V, 205.
«А що в того чорнявого...» — IV, 142.
«Австроада проходила зліва і справа...» — II, 353.
«Америко, плещуть твої океани...» — VI, 162.
Антитеза («Землю тривожать галактик акорди») — VI, 39.
«Ану давай, ану давай...» (Танець) — III, 283.
Арсенал. Драматична поема — VIII, 197.
«Атома ми запряжемо в роботу...» — VI, 222.
«Ах, які вишневі ті світанки...» — IV, 275.
«Бабуня-трава, жовтокоса й тиха...» — III, 126.
Багато днів, багато літ — II, 213.
«Багато літ мене веде...» (Пісня про Партію) — IV, 177.
«Багнет, казанок, і скатка, і протитанковий грім» — II, 137.
«Багрець лісів, душі моїй відрада...» — I, 179.
Бажання («Хотів би я бути міцним і суворим...») — I, 329.
Балада («Відвідало сиву матір синів аж семірко...») — V, 125.
Балада («Коли він звільнив п'ять метрів землі...» — VI, 9.
Балада («Мій дядько Васюта, людина проста...») — V, 112.

- Балада («Он виходять садн зустрічати весну над містами...») — II, 355.
- Балада («По містах в руїні...») — II, 183.
- Балада («Там, на Полтавщині...») — VI, 20.
- Балада про анонімщика («Ну і виробив дочерк, сука...») — V, 85.
- Балада про Биду («В Запорозьку Січ завітала біда...») — III, 263.
- Балада про вартового («Там кулі б'ють покосом злим...») — I, 146.
- Балада про вітер («Він десь рождається в житах...») — III, 95.
- Балада про гречкосія («Як лягали шляхи походамн...») — III, 268.
- Балада про Довбуша («За горою крем'яною...») — II, 337.
- Балада про дружбу («Там, де стежки, як сірі гілки...») — III, 183.
- Балада про Зозулю («Вдарить міна, свисне куля») — II, 335.
- Балада про колосок («Тоді відходили полки...») — II, 332.
- Балада про комвзводу («Вечір. Небо — бірюза») — II, 330.
- Балада про Матвія Підкову («За шумним життям околиць...») — II, 125.
- Балада про матроса («Вони пропливали широти морів...») — I, 151.
- Балада про наклеп («Прийшов до кузні, всівся при гірні...») — II, 102.
- Балада про Небабу («Садовили Небабу на чорний обсмолений кіл...») — III, 257.
- Балада про Оксану («Дуб дзвенить над синім долом...») — II, 320.
- Балада про Остапа з Веселого Броду («Снігу білого лапи...») — II, 339.
- Балада про панфіловців («За вольним полем, за пургою, за твердим тупотом копит...») — III, 48.
- Балада про поета («Прийшов до нього брат-коваль...») — III, 118.

- Балада про серце («Їхали ми, їхали...») — II, 317.
Балада про сна («Виходить зажурена мати...») — I, 149.
Балада про танкіста («Пил на машинах, пил на чоботях...») — II, 328.
Барвінок («Барвінку рідний, квіте синій...») — II, 134.
«Барвінку рідний, квіте синій...» (Барвінок) — II, 134.
Батківщини («Ти мене з дитинства підіймала...») — I, 165.
«Бачив я дівчинку п'ятнадцяти років...» (Дівчинка) — III, 173.
«Бачу літо у високім цвіті...» — V, 162.
«Без гожих днів — не бути літу...» — V, 57.
Безробітний («Доц і сніг, морози гостро-люті...») — III, 169.
Берега («В синім полі шепче біля ниви...») — I, 201.
«Береги дорожньої іній...» — II, 270.
«Бери-но швидкості, і простору...» — V, 115.
«Беру до серця землю всю, як є...» — VI, 151.
Бий, дзвоне, бій! («Наповзала шляхта на майдани...») — III, 255.
«Бийте, коні, копитами в груди...» — IV, 146.
«Билася райдуга над водою...» — VI, 37.
«Били його на токах залізних...» (Зерно) — VI, 94.
Битва, I («Гримнули блискачі самопали...») — II, 88.
Битва, II («Блищало небо золотом янтарин...») — II, 89.
«Бігла кізка по мосту...» — II, 76.
«Бігли в полі блискавиці...» (Злива) — II, 63.
«Біжать, нуртують, хилять злий стосил...» (Вітри) — VI, 93.
Біженці («Біженці ідуть. Гарби і двоколки...») — II, 180.
«Біженці ідуть. Гарби і двоколки...» (Біженці) — II, 180.
«Біжить моє перо, біжить, до праці звичне...» — VI, 140.
Бій Максима Кривоноса («Життя — на дибки. Мліють хати») — VI, 99.
Бійці («Я вздрів могилу, сиву від часу...») — I, 198.
«Бійці в заозер'ї прали онучі...» — II, 185.
«Бійці до тіла притискали зброю...» (В поході) — I, 215.
«Бійця не ховали...» (Пам'ять) — VI, 106.
«Бійця поклали у дядьковій клуні...» — II, 82.

- Біла ворона («Здоров був, друже...») — V, 82.
«Білий дід, білий дід...» (Кобзарик) — VI, 95.
«Білим рясом, синім-синім лугом...» — IV, 217.
«Білі каштаня...» (Пісня про Київ) — IV, 64.
«Білі птаці снігів налетіли зночі...» — VI, 13.
Білорусі («Не у снігах, не в важкій завірюсі...») — IV, 197.
«Біля артілі нашої в степу...» (Камінь) — IV, 208.
«Біля його вікна зупинявся світ...» — VI, 71.
«Біля ратуші хлопчик в пілотці...» — II, 247.
«Біля річки, де світла хата...» — III, 301.
«Біля села, що має назву Бірки...» (Ідилія) — VI, 74.
«Біляве дівча на панелі...» — III, 200.
«Благословен будь, світе мій, в небі й траві...» — VI, 47.
«Благословенна будь, земле, мати для всіх...» — VI, 46.
«Блакитна осінь сяє в берегах...» (Пейзаж) — V, 70.
«Блискавиця блисне в гонах...» — III, 123.
«Блищало небо золотом янтарин...» (Битва, II) — II, 89.
Богдан («Втоптали коні путь у вечір пелехатий...») — II, 322.
Богомази («Неділя — день легкий, важкий же — понеділок») — VI, 53.
Богунська друга («Тихим полем, синім морем...») — I, 249.
Богунська перша («Не плачте, богунці!») — I, 248.
Богунська третя («Ідуть ескадронами...») — I, 250.
Богунська четверта («Гей, за Десною люди веселі...») — I, 252.
«Боєць залягав у глибокім снігу...» — II, 198.
Боженко («Де небо, як море глибоке, на вітрі шумить неокрає...») — II, 115.
Бойова молодогвардійська («Звивайтеся, здіймайтеся...») — III, 26.
«Брати мої, що впали у двоюбою...» (Реквієм) — VI, 37.
«Бринить дощів різноголосся...» — IV, 72.
«Бринить у думі отчий край...» — II, 199.
Бронепοїзд («Пісня рветься перед боєм...») — I, 86.
«Бронзовий пам'ятник на майдані...» — II, 221.

- «Був він родом із Побужжя...» (Побужанська) — III, 254.
 Був у мене друг хороший — II, 129.
 «Бува єдина мить дорожча многих днів...» — IV, 282.
 «Бував я гармоністом на весіллях веселих...» (Гармоніст) — II, 8.
 «Бувало, мати, Ївга Василиха...» (Материнська) — I, 170.
 «Буде жити дочка в цій кімнаті...» — II, 279.
 «Буде червень і день гарячий...» (Другові) — II, 181.
 «Будемо знайомі, юний нігілісте...» (Нігілістик) — V, 87.
 «Буду різьбить на чорному камні...» — II, 297.
 «Буду я навчатись мови золотої...» — IV, 274.
 «Будуть знов казки та небилиці...» (Початок казки) — II, 21.
 «Будуть зорі так само горіти на обрії...» — II, 349.
 Буковинська пісня («На зелені долини...») — III, 282.
 «Було загляне мати...» (Павлові Тичині) — III, 144.
 «Було це біля дому...» (Пісня матері) — III, 219.
 Буря в порту («Ударили шторми в ванкуверські доки...») — III, 177.
 Бусел («Він прилітає з далекого краю...») — II, 7.
 «В весняні світанки русі...» (Голуби) — III, 302.
 «В вечірнім полі тануть лебеді...» — II, 96.
 «В вечірню годину, де в зорях долина...» (Вогник) — V, 72.
 «В відтінках зір і трав живе одна мета...» (Кольори) — VI, 125.
 «В війни годину, в нічку зловорожу...» — IV, 285.
 «В годину синьозору...» (Ялинка) — I, 283.
 В готелі «Москва» («Ночей воєнних тінь пішла в далекі мандри...») — VI, 134.
 «В давнину журливу і глибоку...» (Моє майбутнє) — I, 93.
 «В далекім полі тануть журавлі...» — II, 21.
 В долинах лиману («В долинах лиману, в старих крутоярах...») — IV, 114.
 «В долинах лиману, в старих крутоярах...» (В долинах лиману) — IV, 114.
 «В житті є сонце і мета...» — V, 150.
 «В житті своїм до всього маю діло...» — V, 42.

- «В завійну ніч з незвіданих доріг...» — VI, 14.
 В заоксаєнській сторони — III, 231.
 «В Запорозьку Січ завітала біда...» (Балада про Биду) — III, 263.
 «В знак любові й щирого привіту...» (На Донбасі при ясній зорі) — III, 296.
 «В індіанським це було вігвами...» — III, 189.
 «В квітневі вечори долає серце смуток» — V, 239.
 В кузні («От і розходяться сутінки чорні...») — III, 78.
 В ліфті («Ліфт піднімає нас догори...») — III, 224.
 «В молдавській мплій сторони...» (Лірична молдавська пісня) — III, 280.
 «В московській залі в день привітний...» — III, 306.
 «В „Народній гостиниці“ килим, і ліжко...» — II, 245.
 «В нас вечори не знають суті...» — V, 219.
 «В нас гуляє квітень у полі...» — IV, 238.
 «В нас назви сіл — як креміль на ударі...» — V, 213.
 «В нас пема відмітки на папері...» — IV, 233.
 «В низенькій і тісній кімнаті...» (Тарас у кирилемефодіївців) — I, 257.
 «В вічну годину дум моїх, і прагнень...» (Гості) — I, 274.
 «В Нью-Йоркський порт, у тишу вод...» (Теплохід) — III, 168.
 «В одній дорозі прагнення й світання...» (Колос) — VI, 64.
 «В осінніх днях і в сніжному завою...» (На могили Франка) — I, 327.
 «В північний час ударить грім...» — II, 83.
 «В Підгірне заліває клич...» (Оповідання про чотирьох удивченків) — I, 267.
 «В полях вечірніх гречка зацвіла...» — V, 208.
 «В полях обвіgrenих шляхи мої жагучі...» (Тарасу Шевченкові, 2) — II, 160.
 «В Портсмуті, над важким гранітом...» — III, 199.
 В поході («Бійці до тіла притискає зброю...») — I, 215.
 «В путі карбованій душею не змілій...» — IV, 277.
 «В путь нічого збирати не буду...» (Мандри) — II, 68.

- «В руки візьмемо гранати...» (Партизанська) — II, 185.
 «В саду шумнім, на вишні молодій...» (Ягода) — V, 61.
 «В синім полі пенче біля ниви...» (Береза) — I, 201.
 «В Скориках в stodолі па солоні...» (Скорики) — II, 310.
 «В степах і долинах, по білих росах...» — VI, 123.
 «В стецу, за селищем на повороті...» (Маруся) — II, 256.
 «В теплі місяці у травні...» — I, 272.
 «В Тімменсі, де виють бурі дальні...» (Золота копальня) — III, 186.
 «В хату до мене жовтневої днини...» (Птиця) — IV, 41.
 «В хвилину суму, в рапній час...» — I, 262.
 «В югославським Дубровнику в ранній рані...» (Розлука) — V, 105.
 «В янтаревому тоні вечірніх полів...» — V, 36.
 «Важкі вітри не випили роси...» — IV, 75.
 Валюшці («Де ти ідеш, Валюшко?») — II, 133.
 Ванкувер («Ванкувер ожива в багрянці вечорів...») — III, 181.
 «Ванкувер ожива в багрянці вечорів...» (Ванкувер) — III, 181.
 Вантажники («Вантажники в затон ішли юрбою...») — III, 197.
 «Вантажники в затон ішли юрбою...» (Вантажники) — III, 197.
 «Вгортає ніч на теплому крилі...» — VI, 99.
 «Вгору звернуті їхні обличчя...» (Спогад, III) — V, 148.
 «Вдарить міна, свисне куля» (Балада про Зозулю) — II, 335.
 Вдова («Син її і муж лежать в Арденнах...») — III, 196.
 «Веде нас мрія ніжна й строга...» (Лист Максиму Рильському) — V, 45.
 «Веди мене до тих доріг...» (Моя Вкраїно, II) — IV, 182.
 Вершник («За сивим пилом, за саяним полем...») — VI, 109.
 «Весна і квітень» — V, 235.
 Весна цього року («Починається ручаями...») — III, 242.
 «Весняний вечір, зорі дикі...» — II, 304.
 Весняний пролог («Зеленим вітром набухання...») — IV, 306.
 Веснянки («Із вечора до раночку...») — II, 205.
 Веснянки («Слався, весно яра...») — II, 206.
 Вечери («Тепер уже вечеряють не всі...») — VI, 51.

Вечір («Вечір мій, вечір, критий асфальтом...») — VI, 34.
Вечір в колгоспі («Постояв день в блакитному зеніті...») — III, 66.
«Вечір мій, вечір, критий асфальтом...» (Вечір) — VI, 34.
«Вечір. Небо — бірюза» (Балада про комвзводу) — II, 330.
Вечірні вогні («З тобою, кохана, ми підем у парі...») — VI, 235.
Вечірні вогні («Наснилися твої молоді, темно-карі...») — IV, 303.
Вечірні рядки («— Тут започуєм, на краю села...») — VI, 77.
«Вечірню сизу даль узором срібним куту...» — IV, 132.
«Вечора синь прозора...» — III, 108.
«Вечорами видніє, і місяць похож до скорини...» (Пейзаж) — V, 119.
«Вечори над полем, вечори імлісті...» — I, 291.
«Вечори чебрецями завітли...» — IV, 135.
«Вечори, як сиві котики...» — III, 122.
«В'ється попіл ізраночку» (Про Оксаночку) — III, 259.
«В'ється стежечка шовкова...» — IV, 166.
«Вже листопада днина біла...» (Птиця) — III, 83.
«Вже часто люди почали казати...» — IV, 264.
«Вже шумлять дубочки-недні...» — IV, 31.
«Взялися медом золоті лелітки...» — IV, 227.
«Ви їли в нас молочну кашу...» (Корова) — III, 134.
«Ви побувайте в нас на луговині...» (Дубовий пвіт) — IV, 216.
«Ви, степи широкі, ти, дорого збита...» (Пісня) — I, 145.
«Виглядаю, прошу тебе, кличу...» — IV, 150.
Видіння («Я бачив, як синя вода кресала...») — VI, 95.
«Видно в небі світлу Вегу...» (У вагоні) — III, 166.
Визнання («Я — камінь. Я зростати хочу...») — VI, 26.
Вийду в самий вечір... («Може, я здаюся дуже строгим...») — I, 102.
«Вийду в степ, до синьої криниці...» — V, 186.
«Вийся, листя зелене...» (Скарга) — II, 103.
«Вийся, хмелю, зелено і златно...» (Хміль) — II, 68.

- «Вийшла вона зранку, ще й не світало...» (Катря) — II, 228.
 «Вийшли танки з лісів, задвигтіла земля вдалині...» (Розплата) — II, 211.
 «Висічено напис поміж дат...» (Напис на камелі, I) — III, 213.
 «Високі палають Стожари...» (Моя Україна, VIII) — IV, 188.
 «Виходить закурена мати...» (Балада про сина) — I, 149.
 «Виходиш гордо у житті...» (Клеву, 4) — VI, 130.
 «Вихопивсь дощик поміж заграва...» — V, 152.
 «Віддаляється сіра віхола...» — VI, 139.
 «Відвідало сиву матір синів аж семірко...» (Балада) — V, 125.
 «Від Карпат, де стеляться лужечки...» — IV, 24.
 «Від помідорів рожевіє лап...» — V, 213.
 «Від степів і спілої пшениці...» — I, 174.
 «Відсій кукіль і відбери зерно...» — IV, 272.
 Візит («От завітали до мене в кімнату...») — III, 154.
 «Візьму я ніжності скатертиночку...» — VI, 142.
 Вікно («Здрастуй, вікно...») — III, 97.
 «Вікові зелені кручі...» — I, 256.
 «Віку двадцятий, дні пережити...» — VI, 46.
 «Він виїздить у важкій машині...» (Херст) — III, 160.
 «Він в шахті працював сім літ...» (Канадська пісенька) — III, 210.
 «Він десь рождається в житах...» (Балада про вітер) — III, 95.
 «Він народився погожої осені...» (Про сина, 1) — IV, 38.
 «Він орав на фермі гони...» (Пісенька про Джона) — III, 201.
 «Він писав „Кавказ“ серед темної ночі...» — V, 10.
 Він повернувся додому. Поема — VIII, 58.
 «Він прилітає з далекого краю...» (Бусел) — II, 7.
 «Він частенько їздив у машині...» — IV, 237.
 Віра («Нехай і паморозь лягла...») — V, 244.
 Вірність («Смерть простягає козаву лапу...») — VI, 146.
 Вітри («Біжать, нуртують, хилять злий стосил...») — VI, 93.
 Вітрило дощу («Шумить, шумить розгойдане вітрило...») — VI, 75.
 «Вітром густим і напругим до краю...» — II, 229.

Вітчизні («Ти така незвичайна, багряна...») — IV, 14.
Вкраїно моя («Зорями з неба і квітами з гаю...») — VI, 238.
«Вночі у нежилій кімнаті...» — II, 237.
Вовк («Вовк виходжає з-за повороту...») — VI, 124.
«Вовк виходжає з-за повороту...» (Вовк) — VI, 124.
Вогник («В вечірню годину, де в зорях долина...») — V, 72.
Вогник («До тих країв щоденно поїзди...») — IV, 214.
Вогонь не гаситься вогнем — V, 79.
«Вода стає прозорішою. Тиша» — V, 149.
«Воду п'ю з дубової криниці...» — II, 220.
Вологий вітер («Вологий вітер двоє крил...») — VI, 32.
«Вологий вітер двоє крил...» (Вологий вітер) — VI, 32.
Володимир Сосюрі («О, не даремно, ні...») — III, 146.
«Волошка, рута і півонія...» — II, 25.
«Вона горіла на світанку...» (Про крицю) — III, 82.
«Вона не пнеться високо до стелі...» (Рута) — V, 199.
«Вона стоїть, стожарниця, вночі...» — V, 232.
«Вона щемить, а то як дзвін гуде...» (Малюнок пісні) — VI, 57.
«Вони виростили ув одній артілі...» — II, 56.
«Вони ділили хліб по крихтині...» (Побратими) — VI, 145.
«Вони збирались тут, у цій малій кімнаті...» (Майстри) — VI, 52.
«Вони любились та кохались...» — VI, 209.
«Вони пропливали широти морів...» (Балада про матроса) — I, 151.
«Воно колось витало понад юрмами...» (Слово) — VI, 212.
«Воркувала не голубка мила...» (Спірка) — II, 104.
«Ворожила мені індіанка...» — IV, 29.
Ворон («На ланах козачої долини...») — II, 88.
«Воскресай для життя і вдачі...» (Остапу Вишні) — VI, 197.
«Все життя твоє — диво дивне...» (Україно, любов моя!) — VI, 213.
«Все минуле — землею...» (Лесі Українці) — V, 159.

- «Все, що надумаю, як забути?» — IV, 137.
«Все, що нам дано жорстоким віком...» — II, 271.
«Всі бурчать наді мною, глузуючи тяжко...» (Скарга ромашки) — IV, 286.
«Всі знали в кузпі коваля...» (Кузня в Нагубвичач) — I, 328.
«Всі кажуть: кривавий двадцятий вік» — VI, 40.
«Всіх дармоїдів зібрати б у зал...» (Свистуни) — V, 80.
«Встали, мамо, хлопці на світанку...» (Напишу листа...) — I, 106.
«Вставай, моя рідна, розлуки доволі...» (Україно моя, 4) — II, 113.
«Встають мої світанки корчуваті...» — V, 230.
Вступ («Ти знов, одкривши світ мені...») — III, 7.
Вступ... («Чотири зошити в оправі...») — I, 302.
Втікач («Диміла битви чорна хмара...») — II, 169.
«Втоптали коні путь у вечір пелехатий...» (Богдан) — II, 322.
Вулиця Костя Герасименка («Костю мій, Костю, синьоокій бродяго...») — V, 102.
«Вчився хлопець в восьмій класі...» (Іван-гуцул в Донбасі) — III, 20.
Вчителька («Сонечко встає, і в росі трава...») — IV, 304.
Газеті «Радянська Україна» («Коли війна несла над лугом...») — VI, 210.
«Гаї шумлять біля потока...» — IV, 70.
«Гарбуз піднімає лапаті дзвоники...» (Соняшники) — II, 13.
Гармата («Земля, й граніт, і молода трава...») — II, 258.
Гармоніст («Бував я гармоністом на весіллях веселих...») — II, 8.
Гаю ти мій, гаю... — I, 299.
«Гей, за Десною люди веселі...» (Богунська четверта) — I, 252.
«Ген від моря до гаю...» (Корнюша) — I, 137.
Ген за горою лебеді мають... — I, 315.
«Ген за лісом, за морем...» — IV, 311.
«Гілку верби від Тараса...» (Тарасова гілка) — V, 153.
Гірська ялиця («Запряглися гори в колісницю...») — VI, 160.

«Глянь: піднімаються грози сині...» — IV, 223.
«Гляньте, карі очі, та в мою сторононьку...» — VI, 27.
«Гнізда хитаються на осокорах...» — V, 102.
«Гоголю, гоголю, птице болотна...» — II, 307.
«Голубе мій, голубе...» — IV, 119.
Голуби («В весняні світанки русі...») — III, 302.
«Гомін, гомін по діброві...» — II, 95.
Горбина («Задимилися кухні у полі...») — I, 312.
«Гори співають в лазурі...» — III, 208.
«Горійське небо мерхне уночі...» (Руставелі) — I, 191.
«Горять багряні вечори...» (Про Івана Морозенка) — II, 150.
Гості («В нічну годину дум моїх, і прагнень...») — I, 274.
«Готують молодий пшеничний коровай...» (Молоді) — V, 193.
Грецька балада («Куриться пил, спадає бою порох...») — III, 312.
«Гривастий кінь імчався навмання...» (Кінь) — II, 90.
«Гримнули блискучі самопали...» (Битва, I) — II, 88.
Грім («Спершу грім ударив...») — III, 99.
«Гроза з вітрами в перемир'ї...» — II, 62.
Гроза пройшла... («Гроза пройшла за обрієм високим...») — I, 173.
«Гроза пройшла за обрієм високим...» (Гроза пройшла...) — I, 173.
Громи гули на Яворів... — I, 323.
Грузинським поетам («Повелось: не карбувати в знаки...») — VI, 132.
«Гуде за полем дальній грім...» (До Дніпра) — II, 295.
«Гудрон і камінь на шосе...» — II, 231.
«Гуцули, здрастуйте!» (Райдуга над Буковиною) — IV, 111.
«Давно вже ти виріс, хлопчику мій...» — V, 168.
«Дай мені, Земле, від своєї любові...» — V, 139.
«Дай нам, сонце, квіту синього...» (Пролог) — III, 39.
«— Дайте мені доли і шепоти нив...» — VI, 33.
«Далекий крик у вечоровім полі...» — II, 217.
«Далеким ранком неповторним...» — III, 103.

- «Далеких днів відкотиться луна...» — IV, 257.
 Данило однорукий («Хата стоїть у селі при долині...») — IV, 240.
 «Дарувала білу квітку...» (Пісня) — III, 265.
 Дарунок («Що то в полі за дими серед лютої зими?») — I, 322.
 Два брати («Двом братам в поході бути...») — III, 272.
 «Два роки в сінцях бачу лонату...» (Розумниця) — III, 133.
 «Двадцять років член я Спілки...» (Ханжа) — IV, 100.
 Дві Америки («Я не був в Америці три роки...») — III, 165.
 «Двом братам в поході бути...» (Два брати) — III, 272.
 «Де б не йшов у радості і в муці...» — III, 321.
 «Де б не йшов і де б не знав чужі краї...» (Моя Україно, VII) — IV, 187.
 «Де б ти не бивсь, в огні під Сталінградом...» — II, 219.
 «Де бродвейський майдан...» (Дуб у Нью-Йорку) — III, 209.
 «Де вечорів настояні меди...» — IV, 247.
 «Де здіймаються гори Карпати...» — IV, 16.
 Де зорі падають — V, 243.
 «Де кипуча водяна просторинь...» — I, 94.
 «Де красні лозняки, де косовиця в луці...» (Дніпро) — II, 143.
 «Де лежать поля незримі...» — IV, 115.
 «Де літо зелене, мороз та сніги...» — VI, 239.
 «Де на круті й високі хвилі...» — I, 176.
 «Де небо, як море глибоке, на вітрі шумить неокрає...» (Боженко) — II, 115.
 «Де ранки світяться грозово...» (Ленінське слово) — III, 150.
 «Де твої круги одвічні, призабуті нині?» (Про майстра) — VI, 97.
 «Де ти їдеш, Валюшко?» (Валюшці) — II, 133.
 «Де ти, Марино із Сваром'я, де ти?» (Марина із Сваром'я) — IV, 151.
 «Де ти, мій милий, спочив опівночі...» (Дівоча) — I, 180.
 «Де шумить трава на волі...» — IV, 153.
 Де шумлять дубочки-нелині — IV, 243.

- «День дзвенить, як нива чиста...» (День дзвенить...) — I, 85.
 «День, і ніч, і тиждень...» (Мій товариш) — III, 61.
 «День іде, і з ним в роботі люди...» — III, 320.
 «День побратався нарешті з погодою...» — IV, 232.
 «День старий заглох, як темна пуща...» — V, 28.
 «День стоїть, мов кований у золото...» — IV, 85.
 «Дерева піднімаються, як мечі...» (Спогад, I) — V, 145.
 «Дерево вміє жити...» — V, 110.
 «Дерево, що співає і плодоносить...» — IV, 261.
 «Десять повних, двадцять повних років...» (Олександрові Прокоф'єву) — V, 67.
 «Деся від карпатських глибоких ущелин...» (Урожай) — III, 54.
 Деся далеко за Одером — II, 224.
 «Деся із темними ночами, з тихими речами...» — IV, 278.
 «Деся на міднім світанку...» (Прохання) — V, 129.
 «Деся по ній проходили солдати...» (Дорога) — III, 53.
 «Деся по тобі гривасті коні мчать...» (Полин) — VI, 17.
 «Деся поміж зав'ями...» — VI, 112.
 «Деся там — ракети, вибуховий атом...» (Роздум) — VI, 84.
 Джерело («На тихім лоні, при шумній діброві...») — I, 214.
 Джерело («Ще поп'ємо із цього джерела...») — VI, 84.
 «Дивиться небо очима...» — V, 258.
 «Дивиться всі, яка іде весна!» — VI, 211.
 «Дивною і вічно молодую...» (Земля) — II, 72.
 «Диміла битви чорна хмара...» (Втікач) — II, 169.
 Дитинство («Так, я тут жив, отут я походив...») — IV, 11.
 «Дитя родилось. Звісно, як дитя...» — IV, 293.
 Дитяча балада («За дорогою широкою...») — II, 313.
 Дитяче («За ліском, за проліском...») — I, 296.
 Дівоча («Де ти, мій милий, спочив опівночі...») — I, 180.
 Дівоча («За рікою у росах гаї...») — IV, 63.
 Дівоча («Я в поля вела дівочу ланку...») — III, 79.
 Дівоча пісня («Запливай же, роженько весела...») — IV, 302.
 Дівча («Дівча стояло і співало...») — V, 170.
 «...Дівча ішло в зелений яр...» — VI, 119.

«Дівча стояло і співало...» (Дівча) — V, 170.
Дівчина з моєї артілі («Ти пройшла дороги дальні...») — III, 70.
Дівчинка («Бачив я дівчинку п'ятнадцяти років...») — III, 173.
«Дід і мати у тривозі...» — IV, 83.
Діди («Сидять вечорами тихими — поважні, сивобороді...») — II, 60.
«Діло було під озорешим небом...» (Спадщина) — I, 332.
«Діти мої малі, що буде з вами?» — II, 207.
«Діти сусідські яблука їли...» — VI, 23.
«Для добрих друзів відчиняю дім...» — IV, 297.
«Дні і ночі минають...» — V, 38.
Дніпро («Де красні лозняки, де косовиця в луці...») — II, 143.
До Дніпра («Гуде за полем дальній грім...») — II, 295.
«До світанкової води, на непротоптані сліди...» — VI, 13.
«До тих країв щоденно поїзди...» (Вогник) — IV, 214.
«Добра стала в людей прикмета...» (Донець) — III, 266.
«Додому прийдем, сядем за столом...» — II, 242.
Долорес («На схилі крутім Гвадаррами...») — I, 147.
Донець («Добра стала в людей прикмета...») — III, 266.
«Доріг воєнних урагани люті...» — II, 294.
Дорога («Десь по ній проходили солдати...») — III, 53.
Дорога («Хмарин золота оболога...») — III, 290.
Дорога далека («Проходять у тиші, немов після бою...») — V, 137.
«Дорога є, а друзів тих немає...» — V, 265.
«Дороги України, долини і кручі...» — V, 259.
«Дорогу березень верстає...» — VI, 38.
Дощ («Дощик, дощик голубий...») — I, 222.
«Дощ і сніг, морози гостро-люті...» (Безробітний) — III, 169.
«Дощ мине, відлине грім і спека...» (Федьковичу) — IV, 247.
«Дощ упав на край широкій...» — I, 99.
«Дощик, дощик голубий...» (Дощ) — I, 222.
«Дощик за вікнами плаче...» — II, 72.
«Дощі пахучі, брунькування руж...» — V, 238.

Другий танець («А потім вийшли два діди...») — III, 285.
Другові («Буде червень і день гарячий...») — II, 181.
Дружба («Ідуть удвох над морем стародавнім...») — I, 208.
«Дружили, радились недавно...» — II, 302.
Друзям за синє море («Пригадаю те життя суворе...») — IV, 244.
Дуб («Дуб гіллястий у широких гаї...») — VI, 188.
«Дуб гіллястий у широких гаї...» (Дуб) — VI, 188.
«Дуб дзвенить над синім долом...» (Балада про Оксану) — II, 320.
«Дуб із дубом встали разом...» — II, 26.
Дуб у Нью-Йорку («Де бродвейський майдан...») — III, 209.
Дуби над Стугною («У карбах шлях лежить...») — VI, 112.
Дубно («Сурми сонце згубили і гримнули трубно...») — I, 309.
Дубовий цвіт («Ви побувайте в нас на луговині...») — IV, 216.
Дума («Серед темної ночі...») — VI, 7.
Дума («То не три дубочки...») — VI, 122.
Дума про астурійця («Клекочуть вибухи до хмар...») — I, 152.
Дума про богатирів («На степові простори, за могили...») — I, 196.
Дума про козака Данила. Поема — VII, 57.
«Думи, думи, щедрі мої гості...» — II, 74.
Думка («На камені, що від руїни...») — I, 264.
Думки при обеліску («На Волині з „Лісової пісні“...») — III, 140.
«Дух людської творчості високої...» — IV, 256.
Дядько мій добрий... — VI, 60.
«Дядько мій, Микита-чорнокнижник...» — I, 171.
Елегія («Отак пролету сніжком над долиною...») — V, 108.
Епілог («Звівся Шевченко, як буревій...») — V, 93.
Епілог («Землі великої щедроти...») — II, 105.
Епілог («Кони ржуть на чорнім бойовищі...») — IV, 168.
«Ешелони мчаться, ешелони...» (Розвівайся, знамено черво-
не) — II, 194.

- «Є в любові буденна проза...» — IV, 287.
- «Є слово — наче мед, як хміль і як потік...» — V, 27.
- «Є такі: за ніч півтисячі вижепе...» (Слово) — III, 86.
- Євгеній Долинюк («От скажуть деякі: взяв обузу...») — V, 75.
- Єдність («Тут обеліск у житі, а на нім...») — VI, 80.
- Жадання («Не відбирай у мене цих дубів...») — VI, 85.
- Жайворонок («За квітневим синім відноколом...») — III, 77.
- Жайворонок («За свіжим подихом весіннім...») — II, 55.
- «Жаром, ярістю мотора...» — II, 236.
- Жепихи («Зацвіли усі шляхи...») — I, 292.
- Жива легенда. Поема — VII, 263.
- «Живе в дощах, у сніжному завої...» (Сухий пучок пахучої трави) — VI, 149.
- «Живучи в паризькому кварталі...» — IV, 253.
- «Життя — на дибки. Мліють хати» (Бій Максима Кривоноса) — VI, 99.
- «Жовта осінь стоїть...» (Осінь над Гудзоном) — III, 180.
- «Жовта охра врожаю...» — V, 59.
- Журавель («Прилетів журавель...») — III, 125.
- «Журавлі прилетіли, заблуки» (Малюнок) — II, 62.
- «З веселих сіл і селищ давніх...» — I, 281.
- «З глибин океанських, де шторми і скали...» (Незакінчена балада) — III, 206.
- З Дону по Карпати — III, 29.
- «З заливного вертаємо лугу...» (Прощання з другом) — I, 107.
- «З копитного сліду зросте скупий ромен...» — II, 348.
- З минулого («По груди в воді стояли матроси...») — V, 132.
- З моєї біографії («Літа мої линуць в широкому краї...») — I, 168.
- «З моря по Карпати ще й по синь-Дунай...» (Пісня) — IV, 244.
- «З обжянками, з гречок п'яночим трунком...» (Осінь) — II, 65.
- «З першою травою люблю розмову...» — III, 88.
- «З півнем в нас — одна морока...» (Півень) — III, 135.
- «З раннього квітня шепоче до осені...» (Струмок) — II, 16.
- «З тобою, кохана, ми підем у парі...» (Вечірні вогні) — VI, 235.

- «З України десь юрбою хмурою...» — V, 34.
 «З хлібом горьованим, з гуком війни...» — VI, 60.
 «За веселим придніпровим краєм...» (Товариші, I) — I, 115.
 «За вечоровим небосхилом...» — I, 290.
 «За віками, як тінь за даллю...» — VI, 42.
 «За вольним полем, за пургою...» (Балада про панфіловців) — III, 48.
 «За горою, гей, за кам'яною...» — II, 277.
 «За горою крем'яною...» (Балада про Довбуша) — II, 337.
 «За далеким бором, за лозою...» — IV, 122.
 «За далекою Десною...» (Пісня) — V, 248.
 «За дальнім краєм у синім полі...» — VI, 200.
 «За дібровою, на нивці...» — IV, 162.
 «За Дніпром, за висхилом високим...» — VI, 172.
 За Дніпром-потоком — VI, 234.
 «За Дніпром широким...» — IV, 140.
 «За донськими степами...» — III, 139.
 «За дорогою широкою...» (Дитяча балада) — II, 313.
 «За збитим полем Чарна Ніда...» — II, 238.
 «За зоряною тучкою...» — II, 63.
 «За Ірпенем скриплять состави...» — III, 86.
 «За квітневим синім видноколом...» (Жайворонок) — III, 77.
 III, 77.
 За колоссям яровистим... — I, 306.
 «За крутою хвилею...» (Маяковський в Америці) — III, 227.
 «За ліском, за проліском...» (Дитяче) — I, 296.
 «За лісом туча нависа...» (Пісня) — I, 310.
 «За літами і за ракетами...» — V, 109.
 «За містами золотими...» (Пісня про Радянську Україну) — III, 147.
 «За обрієм гуляє листопад...» — III, 92.
 «За плугами в полі — сонця!» — II, 248.
 «За подихом полів стоїть осіннє диво...» — VI, 103.
 За поля, за переліг... — I, 333.
 «За рікою у росах гаї...» (Дівоча) — IV, 63.

За річкою за Самаркою — III, 251.
«За романівським небом — сині причали...» — V, 192.
«За свіжим подихом весіннім...» (Жайворонок) — II, 55.
«За сивим пилом, за сійним полем...» (Вершник) — VI, 109.
За синім морем («За синім морем — сині гори...») — III, 149.
«За синім морем — сині гори...» (За синім морем) — III, 149.
«За синіми вікнами тліє імла...» (Студентська застольпа) — VI, 235.
«За сніжками біло-білими...» — IV, 77.
«За старим бліндажем зацвіта ромен...» — III, 94.
«За твоєю далечю — інша даль видніється...» — V, 25.
«За теплушками рейки спніють...» — IV, 134.
«За тим селом, де в полі бліндажі...» — IV, 293.
«За тих, що впали у бою...» (Моя Україно, VI) — IV, 186.
«За українським полем соковитим...» — V, 254.
«За тихим степом тліють вечори...» — IV, 131.
«За шумним життям околиць...» (Балада про Матвія Підкову) — II, 125.
«Забілили сніги у дубовій діброві...» — II, 70.
«Заблиснув із узбочин...» — II, 14.
«Заборгував тобі я, чорний хлібе...» — VI, 15.
«Забриніла сміхом невисоким...» — IV, 127.
Забуду моря віщій шум... — I, 328.
«Завихрило, затуманило...» — VI, 137.
«Заводять пісню з клетотом розлуки...» — V, 241.
«Задимилися кухні у полі...» (Горбина) — I, 312.
«Задихав березняк зеленими устами...» — VI, 30.
«Зайцю довговухий...» — II, 75.
Зайшли ми до хати («Ще небо тремтіло од вибухів лютих...») — II, 177.
«Заглекочуть струмки...» (Повернення) — II, 240.
«Закурене сонце засіяло нині...» — II, 222.
«Залетіла сива пташка...» — IV, 298.
«Заліза дай мені...» (Моя Україно, V) — IV, 185.
«Замело, завіяло стежки...» — IV, 228.

- «Запалай, мій вогнику крилатий...» — IV, 56.
«Запалали огні за долиною синьою неба...» (Україно моя, I) — II, 107.
«Запалити б світелко — гільзу сварядну...» (Пісня) — V, 172.
«Запало в серце...» (Павлу Тичині) — VI, 154.
«Запечені жаром вуста...» — V, 8.
Запит лишневій хмарі («Чого ти до мене летиш іздалеку...») — II, 18.
«Запливай же, роженько весела...» (Дівоча пісня) — IV, 302.
Заповіт («Минає день і ніч...») — II, 138.
Заповітний сад («Лягли удаць широким світом...») — IV, 193.
«Запряглися гори в колісницю...» (Гірська ялиця) — VI, 160.
Засвітали партизани — II, 186.
Заспів про Боженка («Зашуміли дві тополі...») — I, 90.
«Заспівай мені ту, знайому...» — IV, 224.
«Заспівай, як кажуть, наостанку...» — IV, 289.
Застольна комсомольська («Сідай, товаришу, сідай...») — III, 18.
Застольна молодогвардійська («Пролягла доріженька із Москви у даль...») — III, 28.
«Затихає робота поволі, поволі...» — V, 98.
«Заходять в гості люди й сивий діл...» — V, 220.
«Зацвіла весна...» — IV, 71.
«Зацвіли усі пляхи...» (Женихи) — I, 292.
«Зацвітає дике жито...» — II, 94.
«Зацвітай, моя синя квітко...» — II, 289.
«Зацвітай, росянистий мій луже...» — IV, 108.
«Зашуміли дві тополі...» (Заспів про Боженка) — I, 90.
«Збирались птиці, а птиці білі...» — VI, 220.
Звенигора («Минають весни і літа...») — IV, 170.
«Звивайтеся, здіймайтеся...» (Бойова молодогвардійська) — III, 26.
«Звийтеся в небо весняне, кулями стяги пробиті...» — II, 344.
«Звівся Шевченко, як буревій...» (Епілог) — V, 93.
«Звідкіль вона, минувши дні і числа...» (Пісня) — VI, 82.

- «Здавалось малому, чи снилось малому...» — IV, 175.
«Здоров був, друже...» (Біла ворона) — V, 82.
«Здрастуй, вікно...» (Вікно) — III, 97.
«Здрастуй, земле доброї людини...» (Пісня дружби) — VI, 243.
«— Зелено, березово...» (Пісенька) — I, 285.
Зелений вечір («Спадає спеки марево безкрає...») — VI, 88.
«Зеленим вітром набуханя...» (Весняний пролог) — IV, 306.
«Землі великої щедроти...» (Епілог) — II, 105.
«Землю тривожать галактик акорди» (Антитеза) — VI, 39.
Земля («Дивною і вічно молодою...») — II, 72.
Земля («Ішов на поле в час світань...») — I, 319.
Земля («Ще кавескадрони гриміли...») — II, 163.
«Земля, й граніт, і молода трава...» (Гармата) — II, 258.
Землянка («На людній широкій площі...») — V, 124.
Земні октави («Ну, братку мій, узявся до октав...») — VI, 78.
Зерно («Били його на токах залізних...») — VI, 94.
Зерно («Ні, не ямбами, не хорєями...») — V, 136.
«Зерно і камінь, суша і вода...» — II, 10.
«Зерно тужаве від соку й напруги...» (Світанок) — V, 168.
Зима («Люблю зав'южену навіки...») — II, 69.
«Зима завітала, снігів намело...» (Зимове) — I, 178.
Зимове («Зима завітала, снігів намело...») — I, 178.
Злива («Бігли в полі блискавиці...») — II, 63.
«Злягли в пилу біля нічних багать...» (Степовий двір, III) — VI, 87.
«Змалював би я його не в затінку...» — IV, 260.
«Змінився наш обрій веселий» (Київ) — II, 123.
Знахідка («Йде боєць додому із походу...») — II, 79.
«Знаю від листя немало слів...» — V, 154.
«Знаю, знаю дорікань причину...» — IV, 235.
Знов лягли дороги... — I, 177.
Знов надворі мжичка — II, 128.
«Знов підійму я руки робочі...» — IV, 154.
«Знову дороги лягли поміж нами...» — IV, 291.
«Знову йдеш по землі...» (Тарас) — III, 138.

«Знову кличу тебе...» (Україно моя, 3) — II, 112.
«Знову літо у краснім цвіті...» — III, 106.
«Знову поле, червоне од маків...» — II, 284.
«Знову шумить смерека, знову я бачу Карпати» — II, 351.
Золота копальня («В Тімменсі, де виють бурі дальні...») — III, 186.
«Зореві дні, зореві дні...» — II, 86.
Зорі світ провіщають («Сповивала мене матінка...») — VI, 216.
«Зоря зелена в полі погаса» — II, 90.
«Зорями з неба і квітами з гаю...» (Україно моя) — VI, 238.
«Зростай, і радуйся одинні...» — I, 213.
«Зупинись отут, де старші й діти...» (Самоцвіти) — III, 295.
Зустріч («Ні боярам, ані дукам...») — IV, 112.
Зустріч з Яриною («Гоптав колючі терни...») — I, 265.
«І висушить земля людські гарячі сльози...» — IV, 280.
«...І гнеться лебо, як лоза...» — VI, 118.
«І журавлині в небі крики...» — V, 191.
«І знов за дальнім видноколом...» — II, 70.
«І знов кладу свою відряду...» (Тінь) — V, 158.
«І знов пливє ясна блакить...» (Оповідання про весну) — II, 33.
«І знову крик, і січа, і луна...» — V, 224.
«І крик, і полум'я руде...» (Україні) — II, 189.
«І льотчики, і мореходи...» — I, 277.
«І не вживай ще слово те — зоря...» (Про зорю) — V, 58.
І не подумай, що забув... — I, 323.
«І Саскатун, і Манітоба...» (Поезія) — III, 240.
«...І слово те огнисте і суворе...» — V, 7.
«І співали без відпочинку...» — IV, 51.
«І стеє шлях безсмертя Чумакові...» — V, 229.
«І ти з такого ж поля...» — V, 203.
«І ти звідтіл, де сиві журавлі...» — V, 204.
«...І як ти міг крізь далі дикі...» — V, 185.
Іван-гуцул в Донбасі («Вчився хлопець в восьмім класі...») — III, 20.

- «Іди, історіє моя...» — III, 248.
 «Іди під зорями ярчатими...» — IV, 276.
 Дидилія («Біля села, що має назву Бірки...») — VI, 74.
 «Іду в розкриті небеса...» — VI, 148.
 «Ідуть дощі легкі й прозорі...» — IV, 52.
 «Ідуть удвох над морем стародавнім...» (Дружба) — I, 208.
 «Із вечора до раночку...» (Веснянки, 1) — II, 205.
 «Із Гудзону б'ються в берег води...» (Статуя Свободи) — III, 162.
 «Із тих в'юпких зелених діб...» (Києву, 2) — VI, 128.
 «Із холодних теплушок у полі...» — III, 41.
 «Із фашистами зі Львова...» (Не проста особа) — III, 211.
 «Із яких доріг до тебе ходили...» (Ользі Кобилянській) — III, 142.
 «Ізнову мене ти кличеш...» — III, 20.
 «Ізнову над лугом прозорим...» — IV, 33.
 Інваліди («Курних доріг забувши біди...») — VI, 108.
 «Індіанка кружилася в танці...» (Танець) — III, 192.
 «Інколи найде така хвилина...» — V, 133.
 Ім'я («На все життя лягла розлука...») — II, 80.
 «Інші дні — то й інша стала звичка...» — IV, 225.
 «Інші мали гомін і медалі...» — V, 255.
 «Іржуть на вітрі коні чорногриві...» — II, 84.
 «Ішли з тобою, наче свідки днів...» — V, 31.
 «Ішов на поле в час світань...» (Земля) — I, 319.
 «Іще одна-єдина мить...» — II, 24.
 «Йде боєць додому із походу...» (Знахідка) — II, 79.
 «Йде зоря по стерні...» — IV, 54.
 «Йдуть, біжать дороги дальні...» — I, 287.
 «Йдуть по степах, по осінній руті...» — V, 175.
 «Його вели в кайданах до Сибіру...» — V, 224.
 «Його зустрів я над Сулою...» — III, 57.
 «Його змололи, і змісили вкрай...» — V, 210.
 «Йшли солдати із-за Псла...» (Солдатська балада) — II, 326.
 «Ідуть ескадронами...» (Богунська третя) — I, 250.

- «Їдуть колгоспники в київський зал...» (Картина) — V, 155.
«Ї земні розгони і простори...» — V, 206.
«Ї не вклядеш у віршики...» (Нова Програма) — V, 40.
«Ї не купиш цвітом провеси...» (Поезія) — VI, 7.
«Ї повісили на яворі...» (Партизанська мати) — II, 196.
«Їх школярі садили над ріллею» (Смарагдове диво) — VI, 76.
«Їхали ми, їхали...» (Балада про серце) — II, 317.
Кавказ («На стрімких вершинах незабутніх...») — I, 187.
«Казала мати мені колись...» — IV, 218.
«Зазали колись, що його обличчя...» — IV, 254.
Казка («Ходить брехня, випинаючись боком...») — V, 56.
Казка про ялинку («Шапка знайдена вухата...») — III, 126.
«Калинові місця в холодному карміні...» — VI, 138.
Картина («Їдуть колгоспники в київський зал...») — V, 155.
Камінь («Біля артілі нашої в степу...») — IV, 208.
«Кам'яними дорогами, від хати до хати...» — VI, 71.
Канадська пісенька («Він в шахті працював сім літ...») — III, 210.
Кармалюк. Поема — VII, 23.
Картина («Їдуть колгоспники в київський зал...») — V, 155.
Космонавтові («Напливають події, як хмари...») — V, 43.
Катря («Вийшла вона зранку, ще й не світало...») — II, 228.
Катюша («Я її почув, як в себе в домі...») — III, 157.
Кашовар («Кашовара ми звали — харчонарком») — II, 252.
«Кашовара ми звали — харчонарком» (Кашовар) — II, 252.
«Квітне небо розмаїте...» (Над Сулою) — IV, 245.
«Квітчасться в калину...» — V, 216.
Келгарі («Келгарі, Келгарі в тихій долині...») — III, 182.
Києву («Виходиш гордо у житті...») — VI, 130.
Києву («Із тих в'юнких зелених діб...») — VI, 128.
Києву («Ми пішли в твої завали...») — VI, 129.
Києву («Як вдивляюся в очі тобі...») — VI, 128.
Київ («Змінився наш обрій веселий») — II, 123.
Київ («Як з тобою прощались...») — V, 140.
Київ («Як не спитьсся вночі...») — II, 278.

- Київські зорі («Стежки загірні...») — VI, 226.
«Киялм, квітами розшитий...» — III, 308.
«Кінчиться звада потаємних стріч...» — V, 221.
Кінь («Гривастий кінь імчався павманья...») — II, 90.
Кінь («Хтось розсилав овес у небесній лазурі») — IV, 296.
«Кінь з коном тупу-тупу» (Старовинна балада) — II, 100.
«Кінь мій доорював довгу ниву...» — VI, 62.
«Кінь Сірко був у батареї...» (Сірко) — II, 253.
«Кіт-воркіт біля воріт...») — II, 78.
«Клекоцуть вибухи до хмар...» (Дума про астурійця) — I, 152.
Кленова пісня («Прийдіть до мене, кароки дні...») — VI, 241.
«Кличе знову Партія до бою...» (Пісня Олега Кошового) — III, 25.
«Кличуть знов дороги в полі...» — IV, 230.
Кобзарик («Білий дід, білий дід...») — VI, 95.
Кобзарі («Ще з дитинства я вас пам'ятаю...») — VI, 167.
«Ковальський сину Йване, в огні усі Карпати...» (Франкові) — II, 162.
«Ковтали чай і їли житній хліб...» — II, 272.
«Кожному місткові поклінімось...» — II, 260.
«Коли вересневі вітри буй-тури...» — III, 43.
«Коли війна несла над лутом...» (Газети «Радянська Україна») — VI, 210.
«Коли він звільнив п'ять метрів землі...» (Балада) — VI, 9.
«Коли за степами лежали вночі...» (Москва моя) — III, 35.
«Коли Катерина поклала Івасика...» — V, 187.
«Коли не хочуть мене зрозуміти...» (Птиці) — V, 135.
«Коли течуть криваві ріки...» (Тарасу Шевченкові, 1) — II, 158.
Коли я йшов у люди... — II, 50.
Колиска («Міряв життя на правду єдину...») — VI, 65.
Колискова (Друга) («Спадає з клена зелен лист...») — IV, 59.
Колискова (Перша) («Спи, засни, моя дитино...») — IV, 57.
Колискова (Третя) («Спи, мій сонуля...») — VI, 64.
Колос («В одній дорозі прагнення й світання...») — VI, 64.
Кольори («В відгінках зір і трав живе одна мета...») — VI, 125.

- «Комсомольський квиток мій лежить на столі...» — III, 24.
Комунисти, вперед! («Це весна підіймає знамена свої...») — VI, 166.
Коні («Під дощиком намокли гриви й жили...») — VI, 83.
«Коні для тебе були як друзі...» — V, 260.
«Коні ржуть за Боровою...» (Пісня про Фросю Склиренко) — II, 147.
«Коні ржуть на чорнім бойовищі...» (Епілог) — IV, 168.
Корабель («Наш струмок біжить в долині...») — III, 134.
Корейська поема. Поема — VIII, 28.
«Корінь кленовий на стежці моїй...» — VI, 22.
Корюша («Ген від моря до гаю...») — I, 137.
Корова («Ви їли в нас молочну кашу...») — III, 134.
Корова («Прип'яли ту корову до похилого тпну...») — I, 318.
Корсунське поле («Ой ти, поле...») — III, 277.
«Костю мій, Костю, синьоокий бродяго...» (Вулиця Костя Герасименка) — V, 102.
«Костьолів дзвін, холодна готика...» — II, 266.
Кочубинському («Сам посадив гіллясте смереча...») — I, 209.
Криниця («Ой яка була криниця...») — II, 324.
«Крізь вечори, мов корінь у саду...» — V, 230.
«Крізь темну ніч шумів весняний дощ...» — V, 134.
Ксеія («Як любила Ксеія — хто розкаже?») — II, 98.
«Куди зникає щебет малюка...» — VI, 19.
«Куди не йду дорогами...» — IV, 305.
Кузня в Нагувичах («Всі знали в кузні коваля...») — I, 328.
«Куриться пил, спадає бою порох...» (Грецька балада) — III, 312.
«Куриться пил. Моторів клекіт, туча...» — II, 202.
«Курних доріг забувши біди...» (Інваліди) — VI, 108.
«Ластівки щебечуть попід стріхою...» — II, 61.
Ленін в Таммерфорсі («Сніжок грудневий. Паморозь скрипуча...») — I, 188.
Ленінське слово («Де ранки світяться грозово...») — III, 150.
Леніну («Славтеся в нашій житті і дерева, і сонце...») — IV, 8.

- Лесі Українці («Все минуле — землею...») — V, 159.
«Летять наші вісті додому у спокохах, в гуках війни...» — II, 242.
«Летять, пливуть і сурмлять ув імлі...» — V, 237.
«Летять широкі дні, як поїзди в путі...» — III, 8.
Ливон («Старого Ливоца погнали в Німеччину...») — II, 225.
Ливон у полі («Як повернувся Ливон з полону...») — VI, 119.
Лижна пісня («Сніговою порою...») — III, 32.
«Липневий день мандрує пішки...» — II, 9.
Лиска («Ми брали на убій на стайні худобу...») — II, 255.
Лист («Наказали люди, мов, не знаєм...») — IV, 136.
Лист («Не знаю я, з якого дому...») — III, 303.
Лист до гречки («Часто сняться твої килими...») — V, 51.
Лист Максиму Рильському («Веде нас мрія ніжна й строга...») — V, 45.
Листівка («По збитому залізом полю...») — II, 188.
Листок («Пожовтілий листок до броньової башти притисло...») — II, 254.
Листок («Серед нашого лугу...») — V, 197.
Лірична молдавська пісня («В молдавській милій стороні...») — III, 280.
«Ліси виносять виточені жолуді...» (Полудень) — I, 164.
«Лісів і трав ласкаві багреці...» — V, 37.
Лісник («Оточена зеленим шумовинням...») — I, 216.
«Літа мої линуть в широкому краї...» (З моєї біографії) — I, 168.
«Літам і зорям поведемо лік...» — VI, 195.
Літо («Мені старих доріг не досить...») — III, 93.
Літо йде — I, 224.
«Ліфт піднімає нас догори...» (В ліфті) — III, 224.
«Лугів осінніх теплі голоси...» — IV, 76.
«Лугова стежина вся оживлена...» — VI, 36.
«Люби мене, згадуй ночами...» — II, 308.
«Любив ти землю, теплу і рясну...» — V, 247.

- «Люблю зав'язану навіки...» (Зима) — II, 69.
Любов. Поема — VII, 201.
Любов («— Пригадай мене, Іваночку!») — VI, 110.
Любов (Як я любив жагу твого життя...) — V, 244.
«Любові вчитись не можна...» — III, 116.
«Людей набралось чимало...» (Повертаючись до Києва) — II, 44.
«Лягай, дорого, тут» (Обухівська дорога) — VI, 205.
«Лягли удаць широким світом...» (Заповітний сад) — IV, 193.
Мавзолей («Якщо стомився, живучи землею...») — II, 79.
Майже епілог («Ну, вже заходьте по черзі в хату...») — V, 91.
Майстри («Вони збирались тут, у цій малій кімнаті...») — VI, 52.
Максиму Рильському («Отак мені привиділось, немов...») — VI, 151.
Малюнок («Журавлі прилетіли, заблукли») — II, 62.
Малюнок пісні («Вона щемить, а то як дзвін гуде...») — VI, 57.
«Мамо, мамо, пошійте ковдру...» — III, 123.
«Мамо, я хочу поговорити з вами...» — IV, 44.
Мандрі («В путь нічого збирати не буду...») — II, 68.
Манхеттєвська дорога («Повивсь гудрон, як чорний довгий вуж...») — III, 175.
Марина із Сваром'я («Де ти, Марино із Сваром'я, де ти?») — IV, 151.
Марія. Поема — VII, 303.
Маруся («В степу, за селищем на повороті...») — II, 256.
Марш Чубенка («Прощайте, села у вогні...») — I, 247.
Материнська («Бувало, мати, Івга Базилика...») — I, 170.
«Матерії і людства творчий дух» — IV, 253.
Мати («От тепер і мову починати...») — I, 125.
Мати («Під димпе мавзо руде...») — V, 171.
Мати («Чорна хмара вкриває півнеба з дніпрового краю...») — II, 121.
«Мати моя, мати дорога...» — I, 301.
«Мати моя полотна наткала» — VI, 148.

- «Матяш сидів на вигоні три тижні...» (Про Матяша з полонини) — I, 316.
- Маяковський в Америці («За крутою хвилиною, за океаном...») — III, 227.
- Медитація («Ти виходь у життя...») — VI, 63.
- Мелодія («Над оболонню тихої води...») — V, 52.
- «Мене навчала мати ще колись...» (Правда) — V, 151.
- «Мене народила доля...» (Одежа слова) — VI, 217.
- «Мене так доля народила...» — VI, 104.
- «Мені все видяться веселі...» — VI, 219.
- «Мені здається часто, без оман...» — V, 21.
- «Мені наплювати на хитрих...» — IV, 123.
- «Мені не треба в житті багато...» — VI, 21.
- «Мені старих доріг не досить...» (Літо) — III, 93.
- «Меч заржавілий знайшли у полі...» (Плуг) — VI, 111.
- «Ми брали на убій на стайні художу...» (Лиска) — II, 255.
- «Ми знову пройдем дальні далі...» — IV, 79.
- «Ми його посадили в лузі...» — IV, 74.
- «Ми не маєм поля й хати...» — IV, 144.
- Ми підем, де трави похилі — IV, 242.
- «Ми пішли в твої завали...» (Києву, 3) — VI, 129.
- «Ми по-новому збудуем світ...» — VI, 157.
- «Ми — сірі гуси в хмарі» — VI, 28.
- «Ми солдати, ми бійці...» — II, 276.
- «Ми удвох дивились „Катерину“...» — IV, 218.
- «Минає день і ніч, в пожарах рік війни» (Заповіт) — II, 138.
- «Минає ніч, палає схід...» (Моя Україно, I) — IV, 182.
- «Минають весні і літа...» (Звенигора) — IV, 170.
- «Минув кривавий час» — V, 188.
- «Минуло днів і вечорів немало...» (Оповідання про січневий вечір) — I, 243.
- «Мій друг сердечний, Олександр Фадєєв...» (Новітня балада) — V, 65.
- «Мій дядько Васюта, людина проста...» (Балада) — V, 112.
- Мій товариш («День, і ніч, і тиждень...») — III, 61.

«Міряв життя на правду єдину...» (Колиска) — VI, 65.
Місток («Я ще й про тебе не сказав, місточку...») — V, 74.
«Місяць виклепав підкову...» (Підкови) — III, 131.
«Мовби чуючи недобре...» (Пісня про соколів) — I, 104.
«Мовчить Михайловське» (Пушкін) — I, 156.
Моє майбутнє («В давнину журливу і глибоку...») — I, 93.
Моєму батькові («Усе пам'ятаю, ніщо не забуто...») — II, 118.
«Може, пісня ляже в довгі стоси...» — III, 115.
«Може, ти схожа на синю ялину...» — III, 90.
«Може, я здаюся дуже строгим...» (Вийду в самий вечір...) — I, 102.
«Може, я тебе не збережу...» — III, 89.
«Можливо, падав сніг...» (Переяславська рада) — III, 273.
Молода («Темне небо лежало...») — V, 127.
Молода гвардія. Поема — VIII, 119.
«Молоденькі сади ми посадим на кручі...» — II, 344.
Молоді («Готують молодий пшеничний коровай...») — V, 193.
«Море, море, чим ти сніш?» (Моряцька пісенька) — III, 31.
«Мороз чи спека, грози чи відлига...» — V, 260.
«Морози б'ють важкі свої копита...» (Співові мелодії, 3) — VI, 25.
Моряцька пісенька («Море, море, чим ти сніш?») — III, 31.
Москва моя («Коли за степами лежали вночі...») — III, 35.
Моя Україно («Минає ніч, палає схід...») — IV, 182.
Моя сторінка («Під тим вікном ізнов цвітуть бузки...») — V, 122.
«Мрок і марево над озерами...» — VI, 68.
«На весіллі стояли бігло-піджони...» — VI, 105.
«На Волині з „Лісової пісні“...» (Думки при обеліску) — III, 140.
«На все життя лягла розлука...» (Ім'я) — II, 80.
«На гарячій світанку зорею цвіте небокрай...» (Первомай) — III, 50.
На горі Чернечій («Ось вона, твоя важка могила...») — I, 280.

На Довбасі при яспій зорі («В знак любові й щирою привіту...») — III, 296.
«На зелені долини...» (Буковинська пісня) — III, 282.
«На калині цвіт...» — VI, 240.
«На камені, що від руїни...» (Думка) — I, 264.
«На ковачім лафеті брязкіт зброї...» (Рідний дім) — I, 312.
«На Коростень побігла залізниця...» (Полустанок) — I, 236.
«На Красній площі відблиски зорі...» — IV, 25.
«На ланах козачої долини...» (Ворон) — II, 88.
«На лиши налягла од липня біла спека...» — VI, 143.
«На людній широкій площі...» (Землянка) — V, 124.
На могилі Франка («В осінніх днях і в свіжому завою...») — I, 327.
«На молодому місяці хата світиться...» — VI, 126.
«На обрії сніжок, мов килим, опада...» — IV, 295.
«На станції, біля теплушки...» (Теплушка) — II, 197.
«На степові простори, за могили...» (Дума про богатирів) — I, 196.
«На стрімких вершинах незабутніх...» (Кавказ) — I, 187.
«На схилі крутім Гвадаррамп...» (Долорес) — I, 147.
«На теплих землях, синіх водах...» — II, 264.
«На тихім лоні, при шумній діброві...» (Джерело) — I, 214.
На тихих зорях («На тихих зорях сяє обрій...») — VI, 186.
«На тихих зорях сяє обрій...» (На тихих зорях) — VI, 186.
«На холодному трупі чужому...» — II, 285.
«На цім шляху, у степовім завої...» (Шлях) — VI, 81.
«На чорнім камені червоної маки...» — II, 244.
«На широкій росяній долині...» (Подруги) — III, 279.
«Навкруги багаття любо й мило» — V, 252.
«Над берегом кулі горюють...» — I, 144.
Над Гудзоном («Над Гудзоном світять зорі...») — III, 172.
«Над Гудзоном світять зорі...» (Над Гудзоном) — III, 172.
«Над дорогами сяйво крилате...» — III, 107.
Над Збручем зірка падала... — I, 330.
«Над лугами ворон кружить...» — IV, 28.

- «Над Лувром ніч, і золото, й багрець...» — VI, 164.
«Над оболонню тихої води...» (Мелодія) — V, 52.
«Над полями промені...» — IV, 62.
Над Сулою («Квітне небо розмаїте...») — IV, 245.
«Надвечір вийшов дід Юхим...» (Проводи) — I, 202.
«Назбираю за долиною...» — I, 289.
Най («Через Карпати і Дунай...») — III, 318.
«Наказали люди, мов, не знаєм...» (Лист) — IV, 136.
«Наливайся, бийся гнівом орлім...» — II, 64.
«Нам гаряче сонце щастям сіє...» — VI, 192.
«Нам щастя випало: трудівнику й бійцю...» — III, 14.
Напис на камені («Висічено напис поміж дат...») — III, 213.
Нацишу листа... («Встали, мамо, хлопці на світанку...») — I, 106.
«Напливають події, як хмари...» (Космонавтові) — V, 43.
«Наповзала шляхта на майдани...» (Бий, дзвоне, бий!) — III, 255.
«Направо — лебеді, наліво — ворони...» (Пісня) — II, 131.
«Народи мені сина в цім році...» — II, 298.
«Наснились мені березневої почі...» (Наснилось мені) — IV, 201.
«Наснились твої молоді, темно-карі...» (Вечірні вогні) — IV, 303.
Наснилось мені («Наснились мені березневої почі...») — IV, 201.
«Наснилось: небеса й долини...» — I, 228.
«Наспівають про нього ласкаві поетики...» — IV, 261.
«Настраждалася в горі і в злибіді...» (Україні) — II, 188.
«Наступ почався в двадцять нуль-нуль...» — VI, 157.
Нахилились медоцвіти... — I, 220.
«Наче лист шумить на дубі...» — III, 15.
«Наш струмок біжить в долині...» (Корабель) — III, 134.
«Нашу любов, як осяяну зірку...» — II, 60.
«Нащадок наш у мемуарах знайде...» — II, 11.
«Не боюсь, що вдарять темні хвилі...» — VI, 43.

- «Не боячись зими-напасті...» (Снігові мелодії, 4) — VI, 25.
«Не будуй, мій віку, тюрем за ґратами...» — VI, 41.
«Не буйволи на стійбищі ревуть...» — III, 205.
«Не буду починати пісню звитяжну...» — II, 64.
«Не в добрій злагоді й розмові...» — IV, 56.
«Не весняною, не золотою...» — II, 293.
«Не вивчав це святами...» (Шамфлет) — V, 156.
«Не відбирай у мене цих дубів...» (Жадання) — VI, 85.
«Не віддавайсь дрібненькій суеті...» — IV, 299.
«Не віддзвєпіли повені блакитні...» — V, 228.
Не відцурайся («Не відцурайся в слові простоти...») — V, 75.
«Не відцурайся в слові простоти...» (Не відцурайся) — V, 75.
«Не вігер підводить світання...» — IV, 17.
«Не вмре могутня мисль...» — VI, 212.
«Не все збувається в житті...» — VI, 173.
«Не ганьте, друзі, за непривітність...» — IV, 263.
«Не горе нам судилося ізвіку...» — II, 218.
«Не готовлю нічого для тебе в житті...» — IV, 88.
«Не грім гармат, не шум пшеници...» — IV, 93.
«Не докоряй мені на самоті...» — IV, 288.
«Не живе ледачий — де кипить робота...» — IV, 279.
«Не забувай за отчий світ поріг...» — IV, 300.
«Не забуду я бійців одвагу...» — IV, 13.
«Не заздрю ницим, і духовно вбогим...» — IV, 267.
Не залігуй, чорний ворон... — I, 317.
«Не збагну я вночі свої думки і сни...» (Пісня Наташі) — IV, 241.
«Не збиті в заметіль, не схилені добою...» — VI, 115.
«Не змогли на дощі порохівниці...» — V, 223.
«Не знали люди: жить йому віки...» — VI, 69.
«Не знаю я, з якого дому...» (Лист) — III, 303.
«Не мала, не одиначка...» — IV, 155.
«Не міг я сандвічів ковтать...» — III, 194.
«Не можу бачить, як людина плаче...» — V, 104.
Не можу усе пригадати... — I, 308.

Не нарікаю на жару пустель — V, 78.
«Не одну ще дорогу пройду у житті...» — IV, 104.
«Не окинуть оком далини...» (Три сини) — I, 110.
«Не печаль мої помисли строгі...» — II, 305.
«Не підбереш одного топу...» — VI, 59.
«Не плачте, богунці!» (Богунська перша) — I, 248.
«Не плачте, мамо, не треба, вже не вернути сина» (Україно моя, 5) — II, 114.
«Не поклонявсь оздобі царських врат...» — V, 227.
«Не потурай любителям краси...» — IV, 272.
Не проста особа («Із фашистами зі Львова...») — III, 211.
«Не руйнуй мені, віку, ті сотки малі...» — VI, 42.
«Не скажу я, що у мене кншжність...» — V, 69.
«Не стій, мати, та й коло хати...» — V, 174.
«Не сумуй одна...» (Прощання) — I, 100.
«Не темній, не бийся в ранній рані» (Пейзаж) — VI, 29.
«Не трава, не зелен сад...» (Як приймали в партію) — IV, 189.
«Не треба ні слави, ні грому...» — II, 235.
«Не у снігах, не в важкій завірюсі...» (Білорусі) — IV, 197.
«Не хвилює серця позолота...» — IV, 219.
«Небо гоже, тихе та безкрає...» — IV, 234.
Негрятанка («Прощалися щиро з робітниками») — III, 163.
«Неділя — день легкий, важкий же понеділок» (Богомази) — VI, 53.
Незакінчена балада («З глибин океанських, де шторми і скали...») — III, 206.
«Незасмалені воїни в морі...» — II, 240.
«Нелегко на слові мені...» — II, 57.
«Немає нам вісті із дому...» — VI, 156.
«Несуть боривітри вологу і відлигу...» — V, 236.
«Нехай і паморозь лягла...» (Віра) — V, 244.
«Нехай ми схудлі, некрасиві...» — II, 221.
«Нехай поляжу при меті...» — II, 241.
Нива («Радуйся, ниво моя, не полита...») — V, 96.
«Ні боярам, ані дукам...» (Зустріч) — IV, 112.

- «Ні за що згудять, не розсудять...» — VI, 104.
 «Ні, їх не купиш за копійку...» (Робітничка колона) — III, 165.
 «Ні, не забудеться Остапова сила...» — V, 258.
 «Ні, не солодка випала хліб-сіль...» — IV, 255.
 «Ні, не стомлюся на дальній межі...» — V, 63.
 «Ні, не ямбами, не хорейми...» (Зерно) — V, 136.
 «Ні, ні, цього я людям не повім...» — IV, 229.
 Нігілістик («Будемо знайомі, юний нігілісте...») — V, 87.
 Ніде не меркне наша слава... — I, 136.
 Ніжність («Я на каменю буду спать...») — V, 62.
 «Ніхто мені спогад роками не зв'яже...» — III, 100.
 «Ніхто не міряв серця глибочинь...» — IV, 270.
 Нова Програма («Гі не вкладаш у віршики...») — V, 40.
 Нові чуття, не зріднені з журбою... — II, 25.
 Новітній день встає над полем...» (Слово на з'їзді) — III, 46.
 Новітня балада («Мій друг сердечний, Олександр Фадєєв...») — V, 65.
 Новорічна дума («Погожий день загляне в дім...») — IV, 312.
 Новорічне («Свище заметь над полем німим...») — II, 71.
 «Ночей воєнних тінь пішла в далекі мандри...» (В готелі «Москва») — VI, 134.
 «Ночі глухої у Петербурзі...» — V, 35.
 «Ночували тучі за горою...» — I, 96.
 «Ну, братку мій, узявся до октав...» (Земні октави) — VI, 78.
 «Ну, вже заходьте по черзі в хату...» (Майже епілог) — V, 91.
 «Ну і виробив почерк, сука...» (Балада про анонімщика) — V, 85.
 «Ну, спочили, хлопці, вставайте і гайдá...» (Опанас Біда) — I, 142.
 «О Волго, Волго...» — I, 130.
 «О, не даремно, ні...» (Володимиру Сосюрі) — III, 146.
 «О яворе дальній в обухівськiм полі...» — IV, 130.
 Обід («Розпочався обід») — VI, 50.
 «Обірваний в степу гнучкий гарячий дріт...» — II, 265.

- «Обкурений порохом день понад кряжем встає одиноким...» — II, 345.
- «Облич знайомих посмішки, утіха...» — I, 297.
- «Обпалених stodil, землі й заліза гук...» — II, 260.
- Обухівська дорога («Лягай, дорого, тут») — VI, 205.
- «Од чорних вибухів війни...» (Паліїві війни) — III, 236.
- «Од явора снується довга тіль» — IV, 73.
- «Одберу я цвіт мелодій, цвіт бажань і зустрічань...» — VI, 141.
- «Одвикли плакати очі матерів...» — II, 287.
- «Оддудніла, одгупала, одклекотіла війна...» — II, 347.
- Одежа слова («Мене народила доля...») — VI, 217.
- «Одкрій свої сизі крила...» — VI, 12.
- «Одна нам дорога стелилась віками...» (Пісня братів) — III, 294.
- «Одягнем шинелі, візьмемо з собою...» — II, 58.
- «Оженився горобець...» — II, 76.
- «Оживити б царя, як мумію, і повести по Україні...» — V, 22.
- «Ой кому схилиєшся пораненьку...» (Світанкова) — I, 224.
- «Ой летіла птиця...» (Перепілка) — I, 223.
- «Ой поля ви, поля...» — II, 291.
- Ой сурем стривожені звуки... — I, 326.
- «Ой ти, поле...» (Корсунське поле) — III, 277.
- «Ой що гуде ізрану-порану...» — II, 173.
- «Ой яка була криниця...» (Криниця) — II, 324.
- «Ой яка ж задзвенить гармонія!» — IV, 124.
- «Ой яка ж то гроза вставала...» — II, 17.
- «Океанські хвилі б'ють у берег...» — III, 198.
- Оксана («Посадили ми вдвох при дорозі...») — I, 98.
- Олександрові Прокоф'єву («Десять повних, двадцять повних років...») — V, 67.
- Ользі Кобиланській («Із яких доріг до тебе ходили...») — III, 142.
- «Он виходять сади зустрічати весну...» (Балада) — II, 355.
- «Он зелені штандарти вітрів розіп'яті у небі...» — V, 100.
- «Опаде сонце русе...» (Оповім про Катерину...) — I, 232.

- Опанас Біда («Ну, спочили, хлопці, вставайте і гайдá...») — I, 142.
- Оповідання бійця («Ти хочеш знать, яка то ніч...») — II, 166.
- Оповідання Кобзаря («Питаєте, який він був із себе...») — V, 11.
- Оповідання про весну («І знов плыве ясна блакить...») — II, 33.
- Оповідання про Ливона Редедю («Постарів зовсім Ливон Редедя») — II, 29.
- Оповідання про січневий вечір («Минуло днів і вечорів немало...») — I, 243.
- Оповідання про стяг («Якими тихими речами...») — II, 154.
- Оповідання про чотирьох удовиченків («В Підгірне залітає клич...») — I, 267.
- Оповідь про Катерину... («Опаде сонце русе...») — I, 232.
- Осінь («Стоять озера світлої краси...») — I, 218.
- «Осінні вечори прозорі, як янтар...» — IV, 280.
- «Осіній дощ і снігова крупа...» (Пікети) — III, 170.
- «Осінні вечорів розмаяне вітрило...» — IV, 277.
- Осінь («З обжинками, з гречок п'янючим трунком...») — II, 65.
- Осінь («Я довго так її шукав...») — I, 282.
- «Осінь їде на возах-двоколках...» — IV, 126.
- Осінь над Гудзоном («Жовта осінь стоїть...») — III, 180.
- «Останній снігур у вікно заліта» — IV, 295.
- Остапу Вишні («Ти був схожий на бджолу-медовицю...») — VI, 197.
- Остапу Вишні («Воскресай для життя і вдачі...») — VI, 197.
- «Ось вона, твоя важка могила...» (На горі Чернечій) — I, 280.
- «Ось жайворон ожив, трудар і ворожбит...» — VI, 33.
- «Ось той місток, де я колись ходив...» — V, 207.
- «От завітали до мене в кімнату...» (Візит) — III, 154.
- «От і розходяться сутінки чорні...» (В кузні) — III, 78.
- «От прийшов би ти, невмирущий, через ночі і через гори...» — V, 26.

- «От скажуть деякі: взяв обузу...» (Бвгенії Долинюк) — V, 75.
«От тепер і мову починати...» (Мати) — I, 125.
«Отак живу, суворий, непомітний...» — II, 136.
«Отак за доброю струною...» — V, 198.
«Отак мені привиділось, немов...» (Максиму Рильському) — VI, 151.
«Отак повзуть, підводяться і падають...» (Уроки фюрера) — VI, 56.
«Отак пролечу спіжком над долиною...» (Елегія) — V, 108.
«Отак собі гарненько сам посиджу...» — V, 232.
«Отак тебе пам'ятаю...» — V, 250.
«Отакі усі ви, друзі...» — IV, 117.
«Ото й всього, що вінчик, як в месії...» (Соняшник) — VI, 136.
«Оточена зеленим шумовинням...» (Лісник) — I, 216.
«Отут вона одна поміж речей...» (Фреска) — VI, 98.
«Отут, на узліссі, в минулій війні...» — IV, 292.
«Ох була мені наука...» (Пісня рибалки) — VI, 232.
Оцю ми співали... («Оцю ми співали, як їхали яром...») — I, 307.
Павлові Тичині («Було загляне мати...») — III, 144.
Павлу Тичині («Запало в серце...») — VI, 154.
Павлуша («Усе пригадується нині...») — II, 35.
«Падуби, закуті в панцири зимові...» — IV, 294.
«Палають огні при долині...» — II, 92.
Палівні війни («Од чорних вибухів війни...») — III, 236.
Памфлет («Не вивчав це святами...») — V, 156.
«Пам'ятаєш? І не забула розмаяні боєм знамена...» — V, 166.
«Пам'ятаєш? У камені, в колії добрій...» — V, 144.
Пам'ятник Маркса («Прожито вік, як многотрудну ниву...») — I, 193.
Пам'ятник Тарасові («Ще крайній камінь урочисто...») — I, 278.
Пам'ять («Бійця не ховали...») — VI, 106.
Пам'ять («Поле, бувало, квітне — одквітне...») — IV, 89.
Пам'ять («Тепер вже інший час») — VI, 64.
«Пароплав іде по важкій воді...» — V, 111.

- Партизанська («В руки візьмемо гранати...») — II, 185.
Партизанська мати («Її повісили на яворі...») — II, 196.
Пейзаж («Блакитна осінь сяє в берегах...») — V, 70.
Пейзаж («Вечорами видніє, і місяць схожий до скорини...») — V, 119.
Пейзаж («Не темній, не бійся в ранній рані») — VI, 29.
Пейзаж («Тихі води дніпрові...») — I, 133.
Пензель поста («Як свідок подвигу і мрії...») — V, 32.
Первомай («На гарячій світанку зорею цвіте небокрай...») — III, 50.
«Перебендя на весіллі грає...» (Про Перебендю) — I, 273.
Перепілка («Ой летіла птиця...») — I, 223.
«Переспівана і вивчена...» (Пісня) — I, 103.
Переяславська рада («Можливо, падав сніг...») — III, 273.
«Перша любов моя, перше кохання...» — VI, 154.
«Пил на машинах, пил на чоботях...» (Балада про танкіста) — II, 328.
«Питаєте, який він був із себе...» (Оповідання Кобзаря) — V, 11.
«Питайте її у лузі...» — VI, 133.
«Питатиму доріг у роздумі...» — IV, 270.
«Пиши, як кажуть, хлопче, із природи...» — V, 264.
Півень («З півнем в нас — одна морока...») — III, 135.
Під Валуйками («Там, під Валуйками, в злім потоці...») — V, 246.
«Під димне масво руде...» (Мати) — V, 171.
«Під дощиком намокли гриви й жили...» (Кові) — VI, 83.
«Під кайла скрегіт і під дзвін лопати...» — IV, 310.
«Під круглим місяцем, ополудночі...» — V, 212.
«Під літнім широченним небокраєм...» (Учитель) — I, 120.
«Під небесним золотим наметом...» (Щедота) — II, 77.
«Під повист куль і клетіт бомбовоза...» (Спіноза) — II, 87.
«Під тим вікном ізнов цвітуть бузки...» (Моя сторінка) — V, 122.
«— Підведи мої вії зелені...» — VI, 22.

- «Підводяться танкісти й сурмачі...» (Степовий двір, II) — VI, 87.
- «Піде поїзд, буде зупинка...» — II, 59.
- «Підійми моє серце з печалі...» — IV, 87.
- Підкови («Місяць виклепав підкову...») — III, 131.
- «Піднялась пшениченька...» — IV, 167.
- «Підходить повіль, б'є у береги...» (Сосни) — VI, 35.
- «Пізнаю тебе знов, як дихання...» — IV, 49.
- «Піють півні ранньою порою...» — IV, 149.
- Пікети («Осіній дощ і свігова крупа...») — III, 170.
- Піонерський значок («Піонерський значок на стіні...») — III, 311.
- «Піонерський значок на стіні...» (Піонерський значок) — III, 311.
- «Пісень, що стали в рівний лад...» — I, 86.
- Пісенька («— Зелено, березово...») — I, 285.
- Пісенька про Джона («Він орав на фермі гони...») — III, 201.
- Пісенька про Лопі («Як ішла війна в розгоні...») — III, 222.
- Пісня («Ви, степи широкі, ти, дорого збита...») — I, 145.
- Пісня («Дарувала білу квітку...») — III, 265.
- Пісня («З моря по Карпати ще й по синь-Дунай...») — IV, 244.
- Пісня («За далекою Десною...») — V, 248.
- Пісня («За лісом туча нависа...») — I, 310.
- Пісня («Запалити б світелко — гільзу снарядну...») — V, 172.
- Пісня («Звідкіль вона, минувши дні і числа...») — VI, 82.
- Пісня («Направо — лебеді, наліво — ворони...») — II, 131.
- Пісня («Переспівана і вивчена...») — I, 103.
- Пісня («Серце б'ється, як згадаю...») — VI, 242.
- Пісня («Там, де ворог пройде, — зла руїна...») — II, 192.
- Пісня («Тут вулиці в сірім граніті...») — III, 178.
- Пісня братів («Одна нам дорога стелилась віками...») — III, 294.
- Пісня дружби («Здрастуй, земле доброї людини...») — VI, 243.
- Пісня заробітчан («Розгуляйся, Дніпре, з-за туману...») — IV, 301.

- Пісня звіробоя («Я наполою сам лисиць...») — III, 191.
Пісня корейської жінки («Стогне земля вся горяна...») — IV, 164.
Пісня матері («Було це біля дому...») — III, 219.
Пісня Наташі («Не збагну я вночі свої думки і сни...») — IV, 241.
Пісня Олега Кошового («Кличе знову Партія до бою...») — III, 25.
Пісня про зайця («Спи, засни, моя дитино...») — II, 27.
Пісня про знамено («При зеленому лісі...») — I, 255.
Пісня про Київ («Білі каштани...») — IV, 64.
Пісня про Партію («Багато літ мене веде...») — IV, 177.
Пісня про Радянську Україну («За містами золотими...») — III, 147.
Пісня про рідну землю («Там, де зорі сяють з-за гори...») — IV, 22.
Пісня про рушник («Рідна мати моя...») — IV, 240.
Пісня про соколів («Мовби чуючи недобре...») — I, 104.
Пісня про стяг («Шили прапора вночі...») — III, 218.
Пісня про Україну («Україно, рідний краю...») — VI, 244.
Пісня про Фросю Скляренко («Коні ржуть за Боровою...») — II, 147.
«Пісня рветься перед боєм...» (Бронепоезд) — I, 86.
Пісня рибалки («Ох була мені наука...») — VI, 232.
Плач Ярославни («Спить земля, охмарена і славна...») — I, 238.
«Плечисті й горді, вогняної проби...» (Родовід) — VI, 79.
«Плеще в лузі світла Бистровиця...» — II, 56.
«Пливе молоде повесіння...» (Снага) — IV, 206.
«Пливе, нуртує, б'ється і шумить...» (Щедрість) — V, 60.
«Пливають березневі тучі» — VI, 117.
Плуг («Меч заржавлий знайшли у полі...») — VI, 111.
«По груди в воді стояли матроси...» (З минулого) — V, 132.
«По днях і по ночах...» (Україні) — VI, 223.

- «По дорогах крутих, по широких долинах і схилах...» — III, 33.
- «По збитому залізом полю...» (Листівка) — II, 188.
- «По луговині, по чебриках милих...» — VI, 194.
- «По містах в руїні...» (Балада) — II, 183.
- «По роботі у полі ударило било...» — V, 113.
- Побратим («Подій мінялися відтінки...») — V, 169.
- Побратими («Вони ділили хліб по крихтині...») — VI, 145.
- Побратими («Як жовті лисці-красуні, проміння упало по полю») — II, 99.
- Побужанська («Був він родом із Побужжя...») — III, 254.
- «Повелось: не карбувати в знаки...» (Грузинським поетам) — VI, 132.
- Повернення («Заклекочуть струмки, сині стрічки одягне діброва...») — II, 210.
- «Повертатися будемо скоро назад...» — II, 247.
- Повертаючись до Києва («Людей набралось чимало...») — II, 44.
- «Повесіння парус...» — V, 261.
- «Повесні у моєму домі...» — III, 110.
- «Повивсь гудрон, як чорний довгий вуж...» (Манхеттенська дорога) — III, 175.
- «Повився хміль біля старих воріт...» — I, 294.
- «Погожий день загляне в дім...» (Новорічна дума) — IV, 312.
- «Подай мені руки, о віку мій...» — VI, 41.
- «Подій мінялися відтінки...» (Побратим) — V, 169.
- Подруги («На широкій росяній долині...») — III, 279.
- Поезія («І Саскатун, і Манітоба...») — III, 240.
- Поезія («Її не купиш цвітом провесен...») — VI, 7.
- Поет («Хотілося спів, незвичайних марев...») — I, 161.
- «Пожежі маєво руде...» — II, 212.
- «Пожовтілий листок до броньової башти притисло...» (Листок) — II, 254.
- «Поїзди гудуть за Ірпінню...» — II, 19.
- «Поїзди гули на переправі...» — IV, 149.

- «Покірни і сиве волосся...» (Товаришу Серго) — I, 118.
«Поклади свої добрі руки і хліб-сіль освяти на свята...» — VI, 45.
«Поле, бувало, квітне — одквітне...» (Пам'ять) — IV, 89.
«Поле, поле, тепле і широке...» — I, 225.
Полин («Десь по тобі гривасті коні мчать...») — VI, 17.
«Полин запах, і кашка у меду...» — V, 238.
«Поліг комиш зеленою стіною...» — I, 295.
Половянка. Поема — VII, 101.
Полудень («Ліси випосять виточені жолуді...») — I, 164.
Полустанок («На Коростень побігла залізниця...») — I, 236.
«Полюбила мене, не питала...» — II, 300.
«Полюбила мене, — я не знаю...» — II, 305.
«Пораджу другові, йдучи...» — II, 42.
«Посадили ми вдвох при дорозі...» (Оксана) — I, 98.
«Посіємо хліб в ріллю вікову...» — VI, 61.
Посланіє до себе. Поема — VI, 246.
Посланіє товаришам поетам («Товариші, далекі й ближні...») — VI, 174.
Послання Олександрю Твардовському. Поема — VII, 178.
«Поставимо хату на кручі дніпровій...» — IV, 138.
«Постарів зовсім Ливон Редедя» (Оповідання про Ливона Редедю) — II, 29.
«Постели постіль, моя кохана...» — I, 227.
«Постояв день в блакитному зеніті...» (Вечір в колгоспі) — III, 66.
«Походи, ви, походи...» — II, 85.
Початок казки («Будуть знов казки та небиліці...») — II, 21.
«Починається ручаями...» (Весна цього року) — III, 242.
Правда («Мене навчала мати ще колись...») — V, 151.
«Прапор червоний був серед бою...» — IV, 309.
«Працював, душа не скута...» («Так бувало в житті...») — IV, 97.
«При зеленому лісі...» (Пісня про знамено) — I, 255.
«При степовому вічному дворі...» (Степовий двір, I) — VI, 86.

- «При суєті, в буденний гомін...» — II, 28.
«Прибережу для дальніх мандрювань...» — IV, 266.
«Привіт тобі, обухівська дорого...» — V, 204.
«— Пригадай мене, Іваночку!» (Любов) — VI, 110.
«Пригадай, мій друже, давні дні...» — VI, 164.
«Пригадаю те життя суворе...» (Друзям за синє море) — IV, 244.
«Прийдем колись додому, друже мій...» — II, 249.
«Прийдіть до мене, кароокі дні...» (Кленова пісня) — VI, 241.
«Прийшли до нього в гості ходаки...» — IV, 252.
«Прийшло нежданє: їде мпла...» — II, 15.
«Прийшов до нього брат-коваль...» (Балада про поета) — III, 118.
«Прийшов мій боєць і здійняв шинелю...» — III, 52.
«— Прийшов я, мамо, даллю-далечком...» (Син) — VI, 10.
«Прийшов до кузні, всівся при горні...» (Балада про наклеп) — II, 102.
«Прилетів журавель...» (Журавель) — III, 125.
«Прип'яли ту корову до похилого тину...» (Корова) — I, 318.
«Притомлені, бородаті...» — II, 201.
«Приходять предки, добрі і нехитрі...» — VI, 16.
«Приходять у тиші, немов після бою...» (Дорога далека) — V, 137.
«Причалили під берег, ніч...» — II, 49.
Про вдову («Га ж хатина, з дахом із соломи...») — III, 287.
Про дуба («Шумів над мостом дев'яносто років...») — II, 249.
Про зорю («І не вживай ще слово те — зоря...») — V, 58.
Про Івана Морозенка («Горять багряні вечори...») — II, 150.
Про крицю («Вона горіла на світанку...») — III, 82.
Про майстра («Де твої круги одвічні, призабуті нині?») — VI, 97.
Про Марину з Горючого яру. Поема — VI, 257.
Про Матяша з полонини («Матяш сидів на вигоні три тижні...») — I, 316.
Про Оксаночку («В'ється попіл ізраночку») — III, 259.

- Про Перебендю («Перебендя на весіллі грає...») — I, 273.
Про сина («Він народився погожої осені...») — IV, 38.
Про сина («Сину мій, сину, моя дитино...») — IV, 40.
Про сина («Я купив штанці в універмазі...») — IV, 39.
«Пробач, як в осінь цю погожу...» (Пробачення) — V, 245.
Пробачення («Пробач, як в осінь цю погожу...») — V, 245.
«Пробилося трави шептання і паріччя...» — VI, 31.
Проводи («Надвечір вийшов дід Юхям...») — I, 202.
«Прожито вік, як многотрудну ниву...» (Памятник Маркса) — I, 193.
«Пройшли машини подорожні...» — II, 233.
Пролог («Дай нам, сонце, квіту синього...») — III, 39.
Пролог («Хлопчику русявенький...») — V, 241.
«Пролягла доріженька із Москви у даль...» (Застольна молодогвардійська) — III, 28.
Прометей. Поема — VII, 238.
«Пронеси мою думу ясну...» — IV, 85.
«Проливала хмара, одна, сиріткою...» — V, 194.
«Протікають асфальти з міста — сизі стрічки...» — V, 44.
Прохання («Деся на міднім світанку...») — V, 129.
«Прощай, Арале, назавжди...» — II, 48.
«Прощай, години розсвітання...» (Прощання з Алазанню) — I, 190.
«Прощайте, села у вогні...» (Марш Чубенка) — I, 247.
«Прощалися щиро з робітниками» (Негритянка) — III, 163.
Прощання («Не сумуй одна...») — I, 100.
Прощання з Алазанню («Прощай, години розсвітання...») — I, 190.
Прощання з другом («З заливного вертаємо лугу...») — I, 107.
«Прощатись будемо в бліндажі...» — II, 259.
Птиці («Коли не хочуть мене зрозуміти...») — V, 135.
Птиця («В хату до мене жовтневої днини...») — IV, 41.
Птиця («Вже листопада днина біла...») — III, 83.
Пушкін («Мовчить Михайловське») — I, 156.
«Пуцу її, пісню, в люди...» — V, 120.

Пшениця на американському полі («Ти ростеш, і жовтієш...») — III, 229.
«Радив часто мені Олександр Петрович...» — IV, 271.
Радість («Твого б вділити оптимізму...») — V, 251.
«Радію я, коли знаходжу слово...» — V, 94.
«Радуйся, ниво моя, не полита...» (Нива) — V, 96.
Райдуга над Буковиною («Гуцули, здрастуйте!») — IV, 111.
«Ранки солов'яні...» — IV, 67.
«Ранком виходжу в луки необжиті...» — IV, 204.
«Рахманних піль запахли чебреці...» — II, 74.
«Ржава каска лежала в полі...» — III, 109.
«Ревуть твої сурми, рвучи все минуле луною...» — V, 183.
Реквієм («Брати мої, що впали у двобою...») — VI, 37.
«Ремигають круторогі...» — VI, 91.
«Ритиму землю, ритиму гору...» — V, 101.
«Рідна мати моя...» (Пісня про рушник) — IV, 240.
Рідний дім («На кованім лафеті брязкіт зброї...») — I, 312.
Робітнича колона («Ні, їх не купиш за копійку...») — III, 165.
Родовід («Плечисті й горді, вогняної проби...») — VI, 79.
Розвівайся, знамено червоне («Ешелони мчаться, ешелони...») — II, 194.
Розвіваються хмари колишні... — I, 314.
«Розуляйся, Дніпре, з-за туману...» (Пісня заробітчан) — IV, 301.
Роздум («Десь там — ракети, вибуховий атом...») — VI, 84.
Роздум («Чи встигну я цей камінь обтесати...») — VI, 48.
«Розквітнула на тому тижні...» (Черемуха) — II, 65.
«Розклювали сізі птиці...» (Чумаки) — VI, 215.
Розлука («В югославським Дубровнику в ранній рані...») — V, 105.
Розплата («Вийшли танки з лісів...») — II, 211.
«Розпочався обід» (Обід) — VI, 50.
Розумниця («Два роки в сінцях бачу лопату...») — III, 133.
«Розшумовуйся, зелений дубе...» — I, 231.
Росло мале собі... — I, 162.

- «Рось, росисте колосисте жито...» — IV, 49.
 «Рука фельдфебеля карала...» — II, 52.
 Руставелі («Горійське небо мерхне уночі...») — I, 191.
 Рута («Вода не пнеться високо до стелі...») — V, 199.
Сагайдак («...А був Сагайдак молодий, кароокий...») — III, 258.
 «Садовили Небабу на чорний обсмолений кіл...» (Балада про Небабу) — III, 257.
 «Сам посадив гіллясте емереча...» (Юцюбицькому) — I, 209.
 Самоцвіти («Зупинись отут, де старші й діти...») — III, 295.
 «Сваволя й гніт в'ялили край журбою...» — V, 226.
 «Свист у полі, ночі горобині...» — II, 263.
 Свистуни («Всіх дармоїдів зібрати б у зал...») — V, 80.
 «Свище заметь над полем німим...» (Новорічне) — II, 71.
 «Свій люд і край рятуючи з неволі...» — V, 225.
 Світанкова («Ой кому схиляєшся поранько...») — I, 224.
 Світанок («Зерно тужаве від соку й напруги...») — V, 168.
 Світанок («Сини і внуки в них зросли потому...») — VI, 81.
 Свято («Тануть снігу полотнища білі...») — II, 57.
 «Серед темної ночі...» (Дума) — VI, 7.
 «Середина двадцятого віку, іди...» — IV, 251.
 «Серед нашого лугу...» (Листок) — V, 197.
 Серпень душі моєї («Тепер усе по-іншому бринить») — VI, 127.
 «Серпень душі моєї підійшов за хвилину...» — VI, 131.
 «Серце б'ється, як згадаю...» (Пісня) — VI, 242.
 «Сиві хмари плывуть наді мною...» — II, 66.
 «Сиділа мати, ніби груша дика...» — V, 190.
 «Сидять вечорами тихими — поважні, сивобороді...» (Діди) — II, 60.
 Син («— Прийшов я, мамо, даллю-далечком...») — VI, 10.
 Син («У пої був єдиний син») — III, 315.
 «Син її і муж лежать в Арденнах...» (Вдова) — III, 196.
 Сини. Поема — VII, 186.
 «Сини і внуки в них зросли потому...» (Світанок) — VI, 81.
 «Синіє темний вечір» — III, 85.
 «— Синку мій, синку, будь біля хати...» — VI, 203.

- «Сину мій, сину, моя дитино...» (Про сина) — IV, 40.
 «Сипала порошею завія...» — I, 276.
 «Сідай, товаришу, сідай...» (Застольна комсомольська) — III, 18.
 Сіно («Я з друзими прийшов у ті місця...») — IV, 94.
 Сіре гуся («Сіре гуся крилечками має...») — VI, 116.
 «Сіре гуся крилечками має...» (Сіре гуся) — VI, 116.
 «Сірі каски, закурені димом...» — II, 283.
 Сірко («Кінь Сірко був у батареї...») — II, 253.
 «Сказав Іванко із Пелехівщини...» — VI, 147.
 Скарга («Вийся, листя зелене...») — II, 103.
 Скарга ромашки («Всі бурчать наді мною, глузуючи...») — IV, 286.
 «Скільки вас, ясних і незабутих...» — IV, 105.
 «Скільки перейдено і пережито...» — VI, 169.
 «Скільки ще буду в походному гуді...» — II, 281.
 Скорики («В Скориках в stodолі на солоні...») — II, 310.
 «Слався, весно яра...» (Веснянки, 2) — II, 206.
 «Славтесь в нашім житті, і дерева, і сонце, і віти...» (Леніну) — IV, 8.
 Слово («Воно колись витало понад юрмами...») — VI, 212.
 Слово («Є такі: за ніч півтисячі вижене...») — III, 86.
 Слово в мене, як річка у лузі...» — IV, 146.
 Слово на з'їзді («Новітній день встає над полем...») — III, 46.
 Смарагдове диво («Іх школярі садили над ріллею») — VI, 76.
 «Смерть простягає коцаву лапу...» (Вірність) — VI, 146.
 «Смолокури і кожум'яки...» — II, 53.
 Снага («Пливе молоде повесіння...») — IV, 206.
 Сніг («Сперечався з сонцем сніг...») — III, 132.
 «Сніг мете, завіває і сіє...» — II, 180.
 «Сніги, сніги за обрієм імлавим...» — V, 210.
 «Сніги, сніги на чорних килимах...» (Снігові мелодії, 1) — VI, 24.
 Снігові мелодії («Сніги, сніги на чорних килимах...») — VI, 24.
 «Сніговою порою...» (Лижна пісня) — III, 32.

- «Снігу білого лапи...» (Балада про Остапа з Веселого Броду) — II, 339.
- Спігурка («Устають світанки карі...») — I, 181.
- Сніданок («Ще млів пруг степів») — VI, 49.
- «Сніжок грудневий. Паморозь скрипуча...» (Ленін в Таммерфорсі) — I, 188.
- Сніп («Я бачу зерно в золоті пшениці...») — III, 298.
- «Снопам пахнуть осені висоти...» — IV, 133.
- «Снопи у широкому полі...» — IV, 55.
- «Сняться в почках, напоєні ласки і сли...» — V, 179.
- «Соковиту, напоєну зеленню порість...» — V, 95.
- «Солдати ідуть, солдати ідуть...» — II, 287.
- «Солдатик сидів у глибокій траншеї...» — V, 116.
- Солдатська балада («Йшли солдати із-за Псла...») — II, 326.
- «Соловейку, солов'ю...» — IV, 163.
- «Солов'їно затьохкать дай мені вночі...» (Моя Україно, IV) — IV, 184.
- Сон («Уляні снилось вніч...») — II, 97.
- «Сонечно встає, і в росі трава...» (Вчителька) — IV, 304.
- «Сонце стеле пурпурові пасики...» — V, 23.
- Соняшник («Ото й всього, що вінчик, як в мссії...») — VI, 136.
- Соняшники («Гарбуз піднімає лапаті дзвоники...») — II, 13.
- Сосни («Підходить повінь, б'є у береги...») — VI, 35.
- «Спадає з клена зелен лист...» (Колискова. Друга) — IV, 59.
- «Спадає спеки марево безкрає...» (Зелений вечір) — VI, 88.
- Спадщина («Діло було під озореним небом...») — I, 332.
- «Сперечався з сонцем сніг...» (Сніг) — III, 132.
- «Спершу грім ударив...» (Грім) — III, 99.
- «Спи, засни, моя дитино...» (Колискова. Перша) — IV, 57.
- «Спи, засни, моя дитино...» (Пісня про зайця) — II, 27.
- «Спи, дитино, ночі сірі...» — II, 203.
- «Спи, мій сонуля...» (Колискова. Третя) — IV, 60.
- «Спить земля, охмарена і славна...» (Плач Ярославни) — I, 238.
- Спіноза («Під повсivist куль і клеїт бомбовоза...») — II, 87.

- Спірка («Воркувала не голубка мила...») — II, 104.
«Сповивала мене матінка...» (Зорі світ провіщають) — VI, 216.
Спогад («А вони лежать на твердій постелі...») — V, 146.
Спогад («Вгору звернуті їхні обличчя...») — V, 148.
Спогад («Дерева піднімаються, як мечі...») — V, 145.
Стань зорею мені — VI, 237.
«Стань мені ряскою на обочі...» — V, 256.
«Старики легкі, смагляволиці...» (Червона блискавиця) — III, 187.
«Старим позначена окопом...» — VI, 90.
Старовинна балада («Кінь з конем тупу-тупу») — II, 100.
«Старого Ливона погнали в Німеччину...» (Ливон) — II, 225.
Статуя Свободи («Із Гудзону б'ються в берег води...») — III, 162.
«Стачає у тебе і хліба, і солі...» — IV, 281.
«Стежки загірні...» (Київські зорі) — VI, 226.
Степовий двір («При степовому вічному дворі...») — VI, 86.
Стерня («Стерня, колюча та мала...») — III, 80.
«Стерня, колюча та мала...» (Стерня) — III, 80.
«Стікає стиглий жар круглястих горобин...» — VI, 143.
«Стогне земля вся горяна...» (Пісня корейської жінки) — IV, 164.
«Стоять засніжені ялинки...» (Ялинки) — II, 81.
«Стоять озера світлої краси...» (Осінь) — I, 218.
«Стражданню вчилися у полі...» — II, 280.
«Стрільди день і два, і не було втоми...» — II, 91.
«Стрінуть мати. Затремтить рука...» (Як прийду я з Армії Червоної...) — I, 97.
Струмок («З раннього квітня шепоче до осені...») — II, 16.
Струмок («Шепоти, жибони, блакитноокий...») — III, 98.
Студентська застольна («За синіми вікнами тліє імла...») — VI, 235.
«Стукає спогад в мою кімнату» — III, 91.
«Судьба моя, не обійди...» — IV, 273.
Сула («Тане в полі голосочок...») — VI, 184.

- «Сурми сонце згубили і гримнули трубно...» (Дубно) — I, 309.
«Сусіди з батьком радили мені...» — VI, 152.
Сухий пучок пахучої трави («Живе в дощах, у сніжному завої...») — VI, 149.
«Схід — як жар у горні...» — II, 208.
«Сьогодні, у теплий вечір...» — III, 118.
«Та ж хатина, з дахом із соломи...» (Про вдову) — III, 287.
«Та й радості було, чого таїти?» — VI, 70.
«Так буває: в радості чи в тузі...» — IV, 228.
Так бувало в житті... («Працював, душа не скута...») — IV, 97.
«Так захотілося діду вмирати...» — V, 121.
«Так живуть на цій землі поети...» — VI, 144.
«Так робляться визнання цвіту й повіді...» — VI, 29.
«Так тебе запам'ятав...» (Тоня) — I, 249.
«Так тебе ще змалку пам'ятаю...» (Черемуха) — IV, 91.
«Так я про дощ іще хотів казати...» — VI, 34.
«Так, я тут жив, отут я походив...» (Дитинство) — IV, 11.
«Там, де ворог пройде,— зла руїна...» (Пісня) — II, 192.
«Там, де зір сім'я, неба течія...» — VI, 231.
«Там, де зорі сяють з-за гори...» (Пісня про рідну землю) — IV, 22.
«Там, де клени стоять обійнявшись...» — I, 288.
«Там, де ночі слался імлістові...» — V, 65.
«Там, де стежки, як сірі гілки...» (Балада про дружбу) — III, 183.
«Там, де хутір, чи станиця...» — II, 286.
«Там, де шлях лежить і гнеться колос...» — IV, 26.
Там, за рікою — V, 177.
«Там кулі б'ють покосом злим...» (Балада про вартового) — I, 146.
«Там, на Полтавщині...» (Балада) — VI, 20.
«Там, під Валуйками, в злім потоці...» (Під Валуйками) — V, 246.
«Тане в полі голосочок...» (Сула) — VI, 184.
«Тане сніг на березневім вітрі...» — IV, 231.

Танець («Ану давай, ану давай...») — III, 283.
Танець («Індіанка кружилася в танці...») — III, 192.
«Танкісти „Зозулю“ співали...» — II, 273.
«Танкісти, і наводчики, й сапери...» — IV, 125.
«Тануть снігу полотнища білі...» (Свято) — II, 57.
Тарас («Знову йдеш по землі...») — III, 138.
Тарас у кирилومهфодівців («В низенькій і тісній кімнаті...») — I, 257.
Тарас Шевченко. Драматична пісня — VII, 276.
Тарасова гілка («Гілку верби від Тараса...») — V, 153.
Тарасу Шевченкові («Коли течуть криваві ріки...») — II, 158.
«Тато кажуть...» (Ячмінь) — III, 124.
«Твого б вділити оптимізму...» (Радість) — V, 251.
«Тебе я вгледів змалечку, уранці...» — VI, 72.
«Темне небо лежало...» (Молода) — V, 127.
«Тепер вже інший час» (Пам'ять) — VI, 64.
«Тепер за стіл сідають гречкосії...» — V, 214.
Тепер, скажу я вам... — VI, 131.
«Тепер уже вечеряють не всі...» (Вечеря) — VI, 51.
«Тепер усе по-іншому бринить» (Серпень душі моєї) — VI, 127.
«Тепер усе ясно...» — VI, 135.
«Теплих кедрів крона-каска...» — VI, 159.
Теплохід («В Нью-Йоркський порт, у тишу вод...») — III, 168.
Теплушка («На станції, біля теплушки...») — II, 197.
Теслярі («Теслярі робили мости...») — II, 251.
«Теслярі робили мости...» (Теслярі) — II, 251.
«Ти був схожий на бджолу-медовицю...» (Остапу Вишні) — VI, 197.
«Ти виходь у життя...» (Медитація) — VI, 63.
«Ти дай мені того, що билось в муці...» — V, 39.
«Ти ж веди мене в рясні свої сади...» (Моя Вкраїно, III) — IV, 183.
Ти ждеш мене... («У дні весняні, дні осінні...») — IV, 69.
«Ти живеш на планеті...» — V, 187.

- «Ти забрала все в своїм початку...» — IV, 222.
Ти знов мені наснився... — I, 324.
«Ти знов, одкривши світ мені...» (Вступ) — III, 7.
«Ти ізнов мені снишся на стежці гіркої розлуки...» (Україно моя, 2) — II, 111.
«Ти йдеш у степ, ідеш до них...» — I, 293.
«Ти мене з дитинства підіймала...» (Батьківщині) — I, 165.
«Ти мене накликаєш очами...» — II, 178.
«Ти мені не мати й не сестриця...» — IV, 220.
«Ти моя надія і вірада...» — IV, 148.
«Ти моя порада, і вірада...» — VI, 224.
«Ти не вразиш мене в житті...» — VI, 217.
«Ти поїдеш завтра зранку...» — II, 312.
Ти приходиш до мене... — V, 181.
«Ти пройшла дороги дальні...» (Дівчина з моєї артілі) — III, 70.
«Ти пролягла дорогами...» — IV, 21.
«Ти ростеш, і жовтієш...» (Пшениця на американському полі) — III, 229.
«Ти така незвичайна, багрина...» (Вітчизні) — IV, 14.
«Ти у всім лишила свій дарунок...» — IV, 219.
«Ти хочеш знать, яка то ніч...» (Оповідання бійця) — II, 166.
«Тихе літо знов наснитися» — IV, 290.
«Тихий двір і яворина...» — IV, 116.
«Тихим полем, синім морем...» (Богунська друга) — I, 249.
«Тихі води дніпрові...» (Пейзаж) — I, 133.
«Ті вечори осінні — як напій...» — V, 218.
«Ті, що не вписані у літопис походу...» — IV, 120.
Тівь («І знов кладу свою віраду...») — V, 158.
«То білі гуси на високих кленах...» — VI, 138.
«То голос твій кличе...» — VI, 44.
«То ж мільйон сердець склали...» — V, 9.
«Тож скільки треба таїть любові...» — V, 29.
«То не ніч весела новорічна...» — IV, 10.
«То не птиця, то не горлиця...» — II, 290.

«То не три дубочки...» (Дума) — VI, 122.
«Тобі не раз казали мудраки...» — V, 249.
Товариші («За веселим придніпровим краєм...») — I, 115.
«Товариші, далекі й близькі...» (Послання товаришам поетам) — VI, 174.
Товаришу Серго («Покірни і сиве волосся...») — I, 118.
«Тоді відходили полки...» (Балада про колосок) — II, 332.
«Тоді, як в небо вдарили ракети...» — III, 44.
Тоді, як сідали всі на підводи... — I, 304.
«Той самий сад, і тихий двір...» — II, 275.
Тоня («Так тебе запам'ятав...») — I, 219.
«Топтав колючі терни...» (Зустріч з Яриною) — I, 265.
«Травню синій, рік сорок дев'ятий...» — V, 54.
«Третю ніч бредуть у туманній завісі...» — VI, 202.
Три сини («Не окинуть оком даліни...») — I, 110.
«Три тополи в орнім полі...» — IV, 34.
Три хвилини («Як виряджали у дорогу дальню...») — II, 81.
«Три явори з-під грому...» — IV, 129.
Троянда («Троянда виросла в яру...») — III, 75.
«Троянда виросла в яру...» (Троянда) — III, 75.
«Тут вулиці в сірім граніті...» (Пісня) — III, 178.
«Тут в'ється Стугна, пахнуть медуниці...» — VI, 114.
«Тут, за лісами, за океанами...» — VI, 161.
«— Тут заночуєм, на краю села...» (Вечірні рядки) — VI, 77.
«Тут ізмалку пораненьку...» — VI, 227.
«Тут кожен камінь пише заповіт...» — V, 263.
«Тут лежить... Але ми скажемо згодом» (Напис на камені, 4) — III, 216.
«Тут лежить, де сивіє валун...» (Напис на камені, III) — III, 215.
«Тут лежить, забувши всю рідню...» (Напис на камені, II) — III, 214.
«Тут же лежить той, що працею звальнюю...» (Напис на камені, V) — III, 217.
«Тут мур тяжкий і схилени дерева...» — IV, 121.

«Тут обеліск у житі, а на нім...» (Єдність) — VI, 80.
«Тут Стугни плин малює вічну карту...» — VI, 113.
«У бабиній світлиці є привіт...» — VI, 201.
У вагоні («Видно в небі світлу Вегу...») — III, 166.
«У важкувату, грубу простоту...» — VI, 58.
«У вечорах осінніх є принади...» — V, 221.
«У вечорах, що встали як вітрила...» — V, 218.
«У гречкосіїв є веселі дні...» — V, 215.
«У дні весняні, дні осінні...» (Ти ждеш мене...) — IV, 69.
«У законів є свої прикмети...» — IV, 232.
«У карбах шлях ложить...» (Дуби над Стугною) — VI, 112.
«У квітні в нас не грають весілля...» — V, 235.
«У квітні моложавіють діди...» — V, 233.
«У літах, де маєво зелене...» — IV, 282.
«У нас кохати — полюбить сповна...» — V, 207.
«У неї був єдиний син» (Син) — III, 315.
«У розливі дзвінкої проспні...» — IV, 80.
«У світанки з покошеним житом...» — IV, 147.
«У тиші вечора тривожній...» — IV, 36.
«У твоїм диханні всі початки...» — IV, 284.
«У хаті тиша, з димом від махорки...» — V, 222.
«Увечері, де канівські гаї...» — IV, 248.
«Ударили шторми в ванкуверські доки...» (Буря в порту) — III, 177.
«Уже давно нема тієї кузні...» — VI, 67.
Україні («І крик, і полум'я руде...») — II, 189.
Україні («Настраждалася в горі і в злібіді...») — II, 188.
Україні («По днях і по ночах...») — VI, 223.
Україно, любов моя! («Все життя твоє — диво дивне...») — VI, 213.
Україно моя («Вставай, моя рідна, розлуки доволі...») — II, 113.
Україно моя («Запалали огні за долиною синьою неба...») — II, 107.
Україно моя («Знову кличу тебе...») — II, 112.

Україно моя («Не плачте, мамо, не треба...») — II, 114.
Україно моя («Ти ізнов мені снишся...») — II, 111.
«Україно Радянська, бачу тебе в майбутньому» — II, 139.
«Україно, рідний краю...» (Пісня про Україну) — VI, 244.
«Уляні снилось вніч...» (Соп) — II, 97.
«Уночі за високим хребтом...» (Уночі за хребтом) — III, 293.
Уночі за хребтом («Уночі за високим хребтом...») — III, 293.
Урожай («Десь від карпатських глибокнх ущелин...») — III, 54.
Урожай («Я знав Хому Метелика») — I, 127.
Уроки фюрера («Отак повзуть, підводяться і падають...») — VI, 56.
«Усе життя — як пісні передмова...» — VI, 69.
«Усе пам'ятаю, ніщо не забуто...» (Моему батькові) — II, 118.
«Усе пригадується нині...» (Павлуша) — II, 35.
«Усе, що билося світанням...» — VI, 43.
«Усмішка береться за долар...» (Ціни в Америці) — III, 174.
«Уставай, мое сонечко, з темного луку...» — II, 93.
«Устають світанки карі...» (Снігурка) — I, 181.
Устим («Устим був на диво широкоплечим...») — II, 85.
«Устим був на диво широкоплечим...» (Устим) — II, 85.
Учитель («Під літнім широченним небокраєм...») — I, 120.
Федьковичу («Доць мине, відлине грім і спека...») — IV, 247.
Франко в Криворівні. Поема — VIII, 90.
Франкові («Ковальський сину Йване, в огні усі Карпати...») — II, 162.
Фреска («Отут вона одна поміж речей...») — VI, 98.
Фюрери («Ще змалечку навчаються стріляти...») — VI, 55.
«Хай буде так, як він того навчв...» — IV, 259.
«Хай погрожує буря, роздуває пожари...» — II, 208.
Ханжа («Двадцять років член я Спілки...») — IV, 100.
Харків («Я чув відгул гармат...») — II, 175.
«Хата стоїть на краю села...» — VI, 18.
«Хата стоїть у селі при долині...» (Данило однорукий) — IV, 210.
«Хвалилася гречка...» — III, 136.

- Херст («Він виїздить у важкій машині...») — III, 160.
«Хиляться колосом вибалки русі...» — IV, 47.
Хліб («Я бачив хліб, що містери їдять...») — III, 228.
Хліб («Я навіть чую, як він дихає...») — IV, 299.
«Хлопці стояли на крутому березі...» — VI, 30.
«Хлопчак виходив з заводських воріт...» — III, 17.
«Хлопчику русявенький...» (Пролог) — V, 241.
«Хмарин золота оболога...» (Дорога) — III, 290.
«Хмарища в небі голубім...» — I, 271.
Хміль («Впійся, хмелю, зелено і златно...») — II, 68.
«Ходить брехня, випинаючись боком...» (Казка) — V, 56.
Ходить вечір... — I, 226.
«Ходить полем молодистий...» — III, 105.
«Ходять птиці по синю воду...» — VI, 126.
«Хороший дню пішов почин...» — IV, 43.
«Хотів би ту ношу скинуть з плеча...» — III, 89.
«Хотів би я бути міцним і суворим...» (Бажання) — I, 329.
«Хотів би я стати явором в полі...» — V, 27.
«Хотілося снів, незвичайних марев...» (Поет) — I, 161.
«Хтось розсипав овес у небесній лазурі» (Кінь) — IV, 296.
Хусточка червона («Як я проводжала милого із дому...») — IV, 141.
«Це було в погожій році...» — III, 220.
Це було на світанку. Поема — VIII, 7.
«Це весна підіймає знамена свої...» (Комуністи, вперед!) — VI, 166.
«Це гілля, що плодом колихає...» — IV, 258.
«Цей світ весняний...» — IV, 308.
«Ці ночі будем довго пам'ятати...» — II, 274.
Ціни в Америці («Усмішка берегється за долар...») — III, 174.
«Цвіт спадає на білі роси...» — V, 164.
«Цвіти, цвіти, ромашко...» — II, 132.
«Час гіркий не в золоті скрижалів...» — IV, 256.
«Часто сняться твої килими...» (Лист до гречки) — V, 51.
«Чекав добра на вибиті лани...» — V, 227.

- Червона блискавиця («Старики легкі, смагляволиці...») — III, 187.
- «Червона осінь стеде черлеці...» — V, 209.
- «Червоний прапор у кімнаті...» — III, 10.
- «Червоно-вишневі зорі віщують погожий схід...» — II, 107.
- «Через грізні твої заповіді...» — V, 182.
- «Через Карпати і Дунай...» (Най) — III, 318.
- «Через літ п'ятдесят...» — III, 101.
- Черемуха («Розквітнула на тому тижні...») — II, 65.
- Черемуха («Так тебе ще змалку пам'ятаю...») — IV, 91.
- «Черлений день, мов кутий у зброярні...» — V, 234.
- «Четверту ніч горять квартали...» — II, 179.
- «Чи встигну я цей камінь обтесати...» (Роздум) — VI, 48.
- «Чи кувалось тєє слово з крицею в горнилі...» — V, 22.
- «Чи юга, чи день в проміннях косих...» (Каменотес) — III, 176.
- «Чимало я знав історій...» — II, 11.
- «Чого ти до мене летиш іздалеку...» (Защит липневій хмарі) — II, 18.
- «Чогось не вгледів наостанку...» — V, 152.
- «Чом ти гіллям стуманіла...» — I, 254.
- «Чому, сказати, й сам не знаю...» — VI, 148.
- «Чорна хмара вкриває півнеба...» (Мати) — II, 121.
- «Чотири зошити в оправі...» (Вступ...) — I, 302.
- «Чотири хлопці за широким плесом...» — II, 22.
- «Чуєш ти мене, друже і брате...» — VI, 200.
- Чумаки («Розкльовали сизі птиці...») — VI, 215.
- «Шаблями на заході й сході...» — II, 215.
- «Шапка знайдена вухата...» (Казка про ялинку) — III, 126.
- «Шварценвальде, Обервальде...» — II, 239.
- «Шепоти, жєбони, блакитноокий...» (Струмок) — III, 98.
- «Шепче вітер на валу...» — I, 288.
- «Шили прапора вночі...» (Пісня про стяг) — III, 218.
- «Широка, вільна, сизопера...» — VI, 92.
- «Школярі ішли по два в колоні...» — IV, 87.

- Шлях («На цім шляху, у степовім завої...») — VI, 81.
 «Шляхи мпнаючи похмурі...» — II, 267.
 «Шляхом і даллю, як світ, голубою...» — VI, 172.
 «Шумить, шумить розгойдане вітрило...» (Вітрило дощу) — VI, 75.
 «Шумів над мостом дев'яносто років...» (Про дуба) — II, 249.
 «Шумливі липи голубіли...» — II, 67.
 «Ще з дитинства я вас пам'ятаю...» (Кобзарі) — VI, 167.
 «Ще змалечку навчаються стріляти...» (Фюрери) — VI, 55.
 «Ще кавескадрони гриміли...» (Земля) — II, 163.
 «Ще крайній камінь...» (Пам'ятник Тарасові) — I, 278.
 «Ще мліє пруг степів» (Сніданок) — VI, 49.
 «Ще не шелеснуть явори...» — II, 15.
 «Ще небо тремтіло од вибухів лютих...» (Зайшли ми до хати) — II, 177.
 «Ще по'ємо із цього джерела...» (Джерело) — VI, 84.
 «Ще путь через Віслу далека...» — II, 232.
 «Ще ранок диха прохолодою...» — III, 102.
 «Ще сніг мете в могутнім колиханні...» (Снігові мелодії, 2) — VI, 24.
 «Ще тільки-тільки ставало на світ...» — VI, 73.
 Щедрість («Пливе, нуртує, б'ється і шумить...») — V, 60.
 Щедрота («Під небесним золотим наметом...») — II, 77.
 «Що було, не згадуї непривітом...» — IV, 78.
 «Що в полі могила...» — IV, 81.
 Що за вітер з-за гори? — II, 195.
 «Що то в полі за дими...» (Дарунок) — I, 322.
 «— Щось, брате, ти про рушничок завів...» — IV, 268.
 «Юнь моя ромашкова...» — II, 73.
Я бачив незабутнє — II, 200.
 «Я бачив хліб, що містери їдять...» (Хліб) — III, 228.
 «Я бачив, як сняя вода кресала...» (Видіння) — VI, 95.
 «Я бачу зерно в золоті пшениці...» (Сніп) — III, 298.
 «Я бачу, як ти, богатир в плечах...» — VI, 39.
 «Я б не повірив теж у випадковість...» — I, 298.

- «Я буду жити в цім житті...» — III, 112.
 «Я буду жити, як живі...» — III, 113.
 «Я в поля вела дівочу ланку...» (Дівоча) — III, 79.
 «Я в помислах своїх не одинок...» — IV, 37.
 «Я вздрів могилу, сиву від часу...» (Бійці) — I, 198.
 «Я виростав на батьківській землі...» — VI, 228.
 «Я волошка, споконвік волошка...» — V, 57.
 «Я дивився в сині очі...» — IV, 53.
 «Я дивився: струмочок веселий...» — I, 293.
 «Я довго так її шукав...» (Осінь) — I, 282.
 «Я з друзями прийшов у ті місця...» (Сіно) — IV, 94.
 «Я з тих країв, де в полум'ї зорі...» — V, 201.
 «Я з тих країв, де в сині оболоні...» — V, 201.
 «Я з тих країв, де за Дніпром кургани...» — V, 202.
 «Я забув, що й плачуть з поцілунку...» — IV, 234.
 «Я забув, як пахне любисток...» — II, 230.
 «Я знав Хому Метелика» (Урожай) — I, 127.
 «Я знаю вас. І цей принишклий зал...» — VI, 207.
 «Я знаю те, що у житті буває...» — IV, 82.
 Я знов про сиві своїх полів — I, 325.
 «Я знову тут, із отчим домом...» — VI, 105.
 «Я її почув, як в себе в домі...» (Катюша) — III, 157.
 «Я його лиш бачив на портреті...» — IV, 9.
 «Я — камінь. Я зростати хочу...» (Визнання) — VI, 26.
 «Я — корчуватий без. Я — фіолет рай-дерева» — VI, 27.
 «Я купив штанці в універмазі...» (Про сина, 2) — IV, 39.
 «Я курив задушну махорку...» — II, 216.
 «Я люблю писать про дідів...» — V, 176.
 «Я люблю твої очі у мрії...» — IV, 226.
 «Я люблю ті дороги, де він ходив...» — V, 30.
 «Я люблю, як, буває, осінню...» (Яблука) — V, 131.
 «Я, може, серцем посивію...» — II, 204.
 «Я на каменю буду спать...» (Ніжність) — V, 62.
 «Я навіть чую, як він дихає...» (Хліб) — IV, 299.
 «Я наполюю сам лисиць...» (Пісня звіробоя) — III, 191.

- «Я не був в Америці три роки...» (Дві Америки) — III, 165.
 «Я не жив ці літа за глухою, важкою стіною...» — IV, 7.
 «Я не знаю, де я похлюся...» — IV, 283.
 «Я не написав того, що є найкраще...» — IV, 47.
 «Я — небо. Я — полотнище віків» — VI, 26.
 «Я ночі не знав отакої...» — IV, 32.
 «Я піду долиною...» — VI, 191.
 «Я плавав чужими морями...» — III, 159.
 «Я по ночах все бачу вас, брати...» — VI, 221.
 «Я побачив їх не по Майн Ріду...» — III, 190.
 «Я пройшов усю Канаду...» — III, 202.
 «Я розкопаю високу гору...» — IV, 223.
 Я скажу тобі... — I, 101.
 «Я — сльоза. Поети кажуть: чиста» — VI, 204.
 Я сорочку знайду вишиванку — II, 135.
 «Я так, я так люблю тебе...» — III, 113.
 «Я тебе вимріяв, ніжну й жагучу...» — II, 303.
 «Я хочу так життя прожити...» — III, 114.
 «Я чув відгул гармат...» (Харків) — II, 175.
 «Я ще й про тебе не сказав, місточку...» (Місток) — V, 71.
 «Я ще, казати правду, не ввійшов...» — V, 74.
 «Яблук натруси мені із саду...» — VI, 140.
 Яблука («Я люблю, як, буває, осінню...») — V, 131.
 Яблуні («Як посадити яблуню кожна людина...») — V, 97.
 Ягода («В саду шумнім, на вишні молодій...») — V, 61.
 «Як вдивляюся в очі тобі...» (Киеву, 1) — VI, 128.
 «Як ведеться в роботі в нас...» — IV, 221.
 «Як виряджали у дорогу дальну...» (Три хвилини) — II, 81.
 «Як жаль, я, парость інших літ...» — V, 184.
 «Як жовті лисиці-красуні...» (Побратими) — II, 99.
 «Як з тобою прощались...» (Київ) — V, 140.
 Як закінчимо війну... — II, 268.
 Як збирались хлопці до загону — II, 193.
 «Як ішла війна в розгоні...» (Пісенька про Лоні) — III, 222.
 «Як ішли солдати...» — V, 117.

- «Як лечу я за синь-Карпати...» — VI, 193.
«Як любила Ксеня — хто розкаже?» (Ксеня) — II, 98.
«Як лягали шляхи походами...» (Балада про грецькія) — III, 268.
«Як мене ти провела до коша...» — III, 262.
«Як на дальнім небосхилі...» — IV, 68.
«Як не любив ти скрипу тих дерев...» — V, 241.
«Як не спиться вночі...» (Київ) — II, 278.
«Як перший танк, в важкій температурі...» — V, 173.
«Як підводиться сонце із сходу...» — VI, 229.
«Як повернувся Ливон з пологу...» (Ливон у полі) — VI, 119.
«Як посадить яблуню кожна людина...» (Яблуні) — V, 97.
Як прийду я з Армії Червоної... («Стрінуть мати. Затремтить рука...») — I, 97.
Як приймали в партію («Не трава, не зелен сад...») — IV, 189.
«Як проводжала в далеч...» — III, 234.
Як Прометей над горами... — I, 211.
«Як свідок подвигу і мрії...» (Пензель поета) — V, 32.
«Як хороше, коли в осінній млі...» — III, 245.
«Як я любила тебе, Іване...» — IV, 137.
«Як я любив жагу твого життя...» (Любов) — V, 244.
«Як я проводжала милого із дому...» (Хусточка червона) — IV, 141.
«Якби його смуток ревний...» — V, 24.
«Якби мені у серце всю потугу...» — IV, 267.
«Якби я сто років прожив на світі...» — IV, 165.
«Яке це щастя — сонця шати...» — II, 307.
«Якими тихими речами...» (Оповідання про стяг) — II, 154.
«Які пляхи в ранковій свині!» — I, 229.
«Якщо стомився, живучи землею...» (Мавзолей) — II, 79.
Ялинка («В годину сивозору...») — I, 283.
Ялинки («Стоять засніжені ялинки...») — II, 81.
Ярина. Поема — VII, 7.
«Ярославно, Ігор знову кличе...» — II, 301.
Ячмінь («Тато кажуть...») — III, 124.

СПИСОК
ІЛЮСТРАЦІЙ

1

А. С. Малишко.
Фото 60-х рр. Стор. 4—5.

2

Сторінка автографу статті «Шандор Петефі».
Стор. 49.

3

А. Малишко, М. Бажан, О. Корнійчук,
П. Тичина, М. Рильський.
Фото 50-х рр. Стор. 128—129.

4

Ю. Смолич, А. Малишко.
Фото 50-х рр. Стор. 128—129.

5

Андрій Малишко та Платон Майборода.
Фото 60-х рр. Стор. 144—145.

6

Андрій Малишко та Дмитро Павличко.
Фото 60-х рр. Стор. 144—145.

7

Сторінка автографу статті
«Оповитий любов'ю». Стор. 237.

З М І Є Т

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІ СТАТТІ

Українська радянська література в дні Вітчизняної війни	7
З промови на II з'їзді радянських письменників України	26
Безсмертний твір Шандор Петефі (<i>100 років з дня загибелі</i>)	32 47
Думки про поезію	56
Слово про поета	207
Оповитий любов'ю	234
Сосюра	257

В ДНІ ВІЙНИ І МИРУ

Київська битва	271
Радянське братство	295
Москва — гордість українського народу	301
Висока нагорода	306
Побратими	311
Автобіографія	315
Примітки	330
Алфавітний покажчик	336
Список ілюстрацій	399

АНДРЕЙ САМОЙЛОВИЧ МАЛЫШКО
Сочинения, т. 10
(На українском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор *Л. С. Малахова*

Макет та художнє оформлення
В. В. Машкова

Малюнки *В. С. Перевальського*

Художній редактор *І. М. Гаврилук*

Технічний редактор *Ю. З. Тронік*

Коректори

О. Т. Супруненко, В. І. Забудська

Книжкова фабрика «Жовтень»
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР,
Київ, Артема, 23-а.

БФ 27304. Здано на виробництво 1/III
1973 р. Підписано до друку 15/VII 1974 р.
Папір № 1. Формат 60×108¹/₃₂. Фізичн.
друк. арк. 12,5. Умовн. друк. арк. 15,0+
+3 вкл. Обліково-видавн. арк. 14,15.
Замовл. 377. Ціна 1 крб. 30 коп.
Тираж 20 000.

У2
М20

70403—031
М $\frac{\quad}{\quad}$ 72
М205(04)—74

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

PROF. SCOTT